

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech
1880–1945**

Disertační práce

Autor:	PhDr. Karel Řeháček
Studijní program:	P7105 Historické vědy
Studijní obor:	České a československé dějiny
Forma studia:	kombinovaná
Vedoucí práce:	PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Hradec Králové, 2018

Zadání disertační práce

Autor: PhDr. Karel Řeháček
Studium: F16DK0002
Studijní program: P7105 Historické vědy
Studijní obor: České a československé dějiny

Název disertační práce:

České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880-1945

Název disertační práce AJ:

Czech school system in the nationally mixed regions of the south-western Bohemia in the years 1880-1945

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Disertační práce se bude věnovat vývoji českého menšinového či národního školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880-1945. Na základě studia odborné literatury a archivních pramenů se s využitím různých metod historického výzkumu zaměří na základní problémy, které se s existencí menšinového či národního školství pojily, a pokusí se o nalezení podstatných znaků, které jsou pro jeho vývoj signifikantní. Cílem práce bude objektivní nástin vývoje českého školství v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa, nalezení jeho zákonitostí i specifík a zhodnocení úlohy českých obranných spolků, zejména Ústřední matice školské, v tomto procesu. V první části se práce zaměří na chronologický výklad vývoje českého menšinového či národního školství v českých zemích, resp. Československu a ve vymezené oblasti jihozápadu Čech v letech 1880-1918, v období 1918-1938 a v době okupace 1938-1945, druhá část práce se bude věnovat hlavním věcným problémům vývoje menšinového či národního školství.

Dan GAWRECKI, Německé "obranné spolky" 1880-1938, Opava 1975, 773 s.

Josef HANZAL, Cesty české historiografie 1945-1989, Praha 1999, 272 s.

Rudolf HILF, Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny. Symbióza katastrofa nové cesty, Praha 1996, 219 s.

Miroslav HROCH, Na prahu národní existence. Touha a skutečnost, Praha 1999, 275 s.

Jiří KOŘALKA, Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století, Praha 1963, 79 s.

Jan KŘEN, Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918, Praha 1990, 508 s.

Václav KURAL, Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918-1938), Praha 1993, 272 s.

Václav KURAL, Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945), Praha 1994, 295 s.

Karel ŘEHÁČEK, Mecenášky a mecenáši českého menšinového školství na západě Čech, Dějepis XXII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni, 2006, s. 255-264.

Karel ŘEHÁČEK, Národní jednota pošumavská (1884-1951), in: Oľga Šrajeroová (ed.), České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Šenov u Ostravy 2003, s. 222-244.

Karel ŘEHÁČEK, Ústřední matice školská v letech 1918-1951, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97-130.

Ferdinand SEIBT, Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy, Praha 1996, 464 s.

Miroslav SOMR a kol., Dějiny školství a pedagogiky, Praha 1987, 359 s.

Tomáš STANĚK, Předpoklad, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa, Ostrava 1992, 111 s.

Alexandra ŠPIRITOVÁ, Ústřední matice školská v letech 1880-1919, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178-195.

Oľga ŠRAJEROVÁ (ed.), České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Šenov u Ostravy 2003, 287 s.

Vladimír ŠTVERÁK, Stručné dějiny pedagogiky, Praha 1983, 380 s.

Anotace:

Práce je věnována vývoji českého menšinového či národního školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech a nejdůležitějším problémům, které byly s jejich existencí spojené. Tyto školy představovaly základní předpoklad rozvoje české menšiny, byly důležité nejen pro udržení českého jazyka a české národní pospolitosti, ale staly se i centry českého nacionálního a politického aktivismu. Vývoj menšinového školství byl zahájen krátce po přijetí prosincové ústavy v roce 1867 a je spojen zejména s aktivitami Ústřední matice školské. Po roce 1918 v jeho rozvoji spolupracovala se státem, reprezentovaným ministerstvem školství a národní osvěty, a díky této spolupráci se podařilo vytvořit funkční strukturu národního školství, která ve své podobě setrvala až do roku 1938, resp. 1945, kdy díky vysídlení většiny obyvatel německé národnosti z Československa důvody pro existenci menšinových škol pominuly. Díky uvedené spolupráci se dařilo řešit i problémy spojené s učiteli škol a dalším pedagogickým i nepedagogickým personálem, s umístováním škol ve vyhovujících školních budovách či se sociální péčí o žáky a studenty. Ani přes veškeré snahy se však nepodařilo zabránit nečestným praktikám konkurenčního boje mezi českou a německou školou, zamezit projevům zastrašování, vydírání, národnostní nenávisti či násilí a zlepšit negativní náhled německé většiny na Československo, Čechy a české národní školství.

Garantující pracoviště: Historický ústav, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 23. 4. 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval pod vedením školitelky PhDr. Marie Bahenské, Ph.D., samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 7. září 2018

.....

Anotace

Karel ŘEHÁČEK, České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880–1945, disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Hradec Králové 2018, 262 s.

Práce je věnována vývoji českého menšinového či národního školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech a nejdůležitějším problémům, které byly s jeho existencí spojené. Menšinové či národní školy představovaly základní předpoklad rozvoje české menšiny, byly důležité nejen pro udržení českého jazyka a české národní pospolitosti, ale staly se i centry českého nacionálního a politického aktivismu. Vývoj menšinového školství byl zahájen krátce po přijetí prosincové ústavy v roce 1867 a je spojen zejména s aktivitami Ústřední matice školské. Po roce 1918 v jeho rozvoji spolupracovala se státem, reprezentovaným ministerstvem školství a národní osvěty, a díky této spolupráci se podařilo vytvořit funkční strukturu národního školství, která ve své podobě setrvala až do roku 1938, resp. 1945, kdy díky vysídlení většiny obyvatel německé národnosti z Československa důvody pro existenci menšinových škol pominuly. Díky uvedené spolupráci se dařilo řešit i problémy spojené s učiteli škol a dalším pedagogickým i nepedagogickým personálem, s umístováním škol ve vyhovujících školních budovách či se sociální péčí o žáky a studenty. Ani přes veškeré snahy se však nepodařilo zabránit nečestným praktikám konkurenčního boje mezi českou a německou školou, zamezit projevům zastrašování, vydírání, národnostní nenávisti či násilí a zlepšit negativní náhled německé většiny na Československo, Čechy a české národní školství.

Klíčová slova

pohraničí, národní školství, česko-německé vztahy, Ústřední matice školská, 19. a 20. století

Annotation

Karel ŘEHÁČEK, Czech school system in the nationally mixed regions of the south-western Bohemia in the years 1880–1945, dissertation thesis, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, Hradec Králové 2018, 262 p.

The thesis is dedicated to the development of the Czech minority or nationality school system in the regions with ethnically mixed population of the south-western Bohemia and the most important problems related to their existence. These schools were a pre-condition for development of the Czech minority; they were important not only for supporting the Czech language and the Czech national community, but also they became centres of Czech national and political activities. The development of the minority school system was started after adoption of the December Constitution of 1867; it is especially related to the activities pursued by the Ústřední matice školská (Central School Foundation). After 1918, it co-operated with the State on development of the minority school system, which was represented by the Ministry of School System and National Adult Education; this co-operation enabled creation of a functional structure of the national school system, which was preserved till the year 1938, resp. 1945, when – owing to displacement of the majority of the German population from Czechoslovakia – there was no reason for existence of the minority school system. The above co-operation also made it possible to solve problems related to the school teachers and the other pedagogic as well as non-pedagogic staff, placement of the schools into suitable buildings and social care for pupils and students. Even despite all the efforts, unfair competition between the Czech and the German schools could not be prevented; also all the efforts did not prevent intimidation, extortion, national hatred and violence and did not improve the negative view of the German majority on Czechoslovakia, Bohemia and Czech national education.

Keywords

border regions, national education, Czech-German relations, School Central Foundation, 19th and 20th centuries

Obsah

Úvod	1
1. Nacionalismus a „obránné“ národní spolky	2
2. Vymezení tématu a cíle práce	5
3. Struktura práce	6
4. Metodologie	7
5. Archivní prameny	8
6. Odborná literatura	11
I. České školství v národnostně smíšených oblastech českých zemí před rokem 1918	16
I. 1. Menšinové školství v českých zemích před rokem 1918	18
I. 2. Ústřední matice školská a rozvoj českého národního školství před rokem 1918	21
II. České školství v národnostně smíšených oblastech Československa po roce 1918	30
II. 1. Národní školství v Československu po roce 1918	30
II. 2. Ústřední matice školská a její význam po vzniku Československa	34
III. České národní školství v letech okupace a po jejím skončení	38
IV. České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech před rokem 1918	44
IV. 1. České menšinové spolky na jihozápadě Čech a školská otázka	44
<i>IV. 1. 1. Ústřední matice školská v Plzni</i>	44
<i>IV. 1. 2. Národní jednota pošumavská v Plzni</i>	47
IV. 2. Vývoj českého školství na jihozápadě Čech před rokem 1918	49
<i>IV. 2. 1. Období do roku 1884</i>	51
<i>IV. 2. 2. Období 1885–1898</i>	71
<i>IV. 2. 3. Období 1898–1914</i>	88
<i>IV. 2. 4. V letech 1914–1918</i>	108
<i>IV. 2. 5. Marné snahy o vznik českých škol před rokem 1918</i>	113
IV. 3. České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1918–1938	119
IV. 4. České národní školství na jihozápadě Čech v letech 1938–1945	131

V. Problémy českého menšinového školství na jihozápadě Čech v letech 1880–1945	146
V. 1. Učitelé menšinových škol	146
V. 2. Umístění škol a problematika školních budov	159
V. 3. Mecenášství a podpora menšinových škol a jejich žáků	179
V. 4. Boj o žáka: metody a způsoby získávání žáků	193
V. 5. Spory a problémy v české menšině	226
Závěr	236
Resumé	240
Seznam použitých pramenů a literatury	243
Seznam použitých zkratk	255
Seznam příloh	257
Místní rejstřík	258
Přílohy	I-X

*„Duch poněmčovací, ubírající prostřednictvím škol
cizojazyčných životní mízu stromu národnímu, dosud
není na dobro zažehnán. Jeho přízraky občas se ukazují
brzy v tom, brzy v onom rouše. Že odporuje samé lidské
přirozenosti a důstojnosti, není třeba dokazovati. Že
usiluje o vyhlazení národního našeho jazyka, kdo by ještě
pochyboval? A jazyk – toť národa duše!“*

(Jan Šafránek, Školy české, 1918)

Úvod

České země nebyly v uplynulých staletích národnostně jednotným celkem. Kromě většinově české populace v nich žila i početná a v mnoha oblastech kompaktní a svébytná německá menšina. Soupeření mezi Čechy a Němci bylo celkem běžnou záležitostí už od raného středověku a souviselo především s hospodářskou konkurencí a vlivem na panovnickém dvoře. Doklady o tom přinášejí četné historické prameny, z nejstarších např. Kosmova a Dalimilova kronika. Ono proslulé stýkání a potýkání se Slovanstva s Římanstvem a Němectvím, které je podle Františka Palackého hlavním obsahem celých českých a moravských dějin, pak do popředí vystupovalo především v krizových obdobích vývoje společného státu, zejména v době husitských válek či protihabsburských stavovských povstání. Po porážce druhého stavovského odboje a po vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 nabylo toto potýkání na síle a intenzitě.

Germanizace českých zemí, která se po třicetileté válce i díky zrovnoprávnění češtiny s němčinou a kvůli zvyšujícímu se vlivu přistěhované německé šlechty stala realitou, vyvolala českou reakci v podobě intelektuálního hnutí zaměřeného na obranu českého jazyka. Český historik Bohuslav Balbín např. ve své *Obraně jazyka slovanského*, zvláště pak českého uvedl, že „*nesmíme se domnívati, že jazyk některé země pokojné a tiché rušiti možno bez ukřivdění obyvatelům dávným a stavům všem*“ a dále píše: „*V jaké nebezpečnosti vrhá se panovník, v jaké vlast, když se národ nutí k novému jazyku, k novým zákonům a k novému zřízení?*“ Svoji obranu pak zakončuje optimistickým proroctvím, že „*nepřátelům nikdy se nedařily úmysly na potlačení a zničení Čech*“.¹

Zcela nový impulz přinesly do vývoje česko-německých vztahů společenské změny konce 18. století. Pod vlivem názorů francouzských a německých osvícenských myslitelů na racionální uspořádání společnosti na základě přirozených práv člověka došlo také v habsburské monarchii k důležitým reformám, které jsou spojené zejména s Marií Terezií a jejím synem Josefem II. Především školská a soudní reforma, zrušení nevolnictví či náboženská tolerance umožnily položit základy k budování občanské a národní společnosti. Svobodné stěhování českého venkovského obyvatelstva do měst znamenalo nejen bouřlivý rozkvět českého jazyka, české kultury a vědy, ale i zásadní změny v chápání příslušnosti k českému národu. Pod vlivem zvýšeného zájmu o dějiny

¹ Bohuslav BALBÍN, *Obrana jazyka slovanského, zvláště pak českého*, Praha 1869, s. 47.

a Herderova nového pojetí národa došlo k vzvednutí vlny národní emancipace, která zasáhla prakticky celou Evropu a díky níž se „probudily“ i oba tzv. zemské národy v českých zemích. Jejich vztahy prošly v průběhu 19. století podstatnou proměnou a zejména v jeho poslední třetině se mezi nimi stále častěji projevovaly stupňující se národnostní a politické střety. Snahy o konsenzus nebyly kvůli oboustranné neslučitelnosti představ Němců a Čechů příliš úspěšné.

Mezi nejzávažnější problémy soužití mezi Čechy a Němci v českých zemích patřil v poslední třetině 19. století především spor o jazykovou otázku, zejména u politických a soudních institucí. Po vydání Stremayrových jazykových nařízení v dubnu 1880 se vztahy mezi oběma národnostními skupinami výrazně vyhrotily. Na jaře a v létě téhož roku Němci otevřeně požadovali odtržení národnostně smíšených oblastí severního a západního pohraničí Čech a vytvoření tzv. uzavřeného německého území. Zásadní význam tehdy začala mít školská otázka a zejména boj o existenci národních škol, které měly zabezpečit jazykovou převahu v národnostně smíšených regionech, a tudíž i dostatečný počet obyvatel hlásících se při sčítáních lidu k té či oné obcovací řeči.

1. Nacionalismus a „obránné“ národní spolky

Průvodním a významným znakem národního „probuzení“, kterým byly vzájemné vztahy mezi českým a německým obyvatelstvem dlouhodobě zatíženy, byly různorodé projevy nacionalismu na obou stranách pomyslné bojové linie národnostního zápasu. Termíny vlastenectví, patriotismus, národovectví či nacionalismus vycházejí z ideového hodnocení národních hnutí v Evropě 19. století a jejich používání není ani dnes vnímáno jako emocionálně neutrální. Vlastenectví či patriotismus je obvykle vykládáno pozitivně, je považováno za kladný vztah a lásku k vlasti a je spojováno s obranou a ochranou národa a státu. Nacionalismus bývá naopak vnímán jako protiklad vlastenectví především pro svoji bojovnost a rozpínavost. V 19. století se stal nacionalismus nosnou ideologií malých národů a právě jeho bojovná forma napomáhala zakládání samostatných států. V odborné literatuře je však používán rovněž termín bojovné vlastenectví, agresivní hurávlástenectví či radikální vlastenectví, které jsou kombinací obou výše uvedených. V teoretické rovině souvisí problém s národní identitou jakožto kolektivním fenoménem a vnímáním národa jako specifického produktu modernizace či subjektu historické změny.²

² Martina POWER – Rudolf KUČERA, *Kategorie identity v současné historiografii*, in: Rudolf Kučera a kol., *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání proměny*, Praha 2012, s. 9.

V česko-německém národnostním zápase se v české odborné literatuře neztídka setkáváme s pojetím Němců jako nacionalistů a Čechů jako vlastenců. Podle studie Davida Čaněka z roku 1996 je však toto didakticko-odborné hodnocení vzájemných vztahů jednostranné a neobjektivní. V závěru své práce Čaněk napsal: „*Čeští Němci se v některých sledovaných textech prezentují převážně v situacích, kdy jako skupina stojí proti českým národním zájmům a tedy jim škodí, zatímco český nacionalismus je představen jako pozitivní jev. Není těžké dojít na základě protikladné prezentace k závěru, že Češi byli v podstatě dobří a Němci v podstatě zlí.*“³ V německy psané odborné literatuře však není pojetí příliš odlišné, pouze se adekvátně mění národnost vlastenců a nacionalistů.

Tato charakteristika odpovídá i situaci, v níž docházelo na podporu národnostních požadavků obou etnik na každé ze stran pomyslné frontové linie ke vzniku tzv. obranných (ochranných, záštitných) národních spolků, které sehrály v česko-německém nacionálním zápase významnou roli.⁴ Staly se jedním z nástrojů všestranného soupeření mezi těmito dvěma „zemskými“ národnostními skupinami, jehož hlavním cílem byla snaha o získání hospodářské, politické a kulturní hegemonie zejména ve smíšených česko-německých oblastech. Pomohly aktivizovat do té doby vcelku národnostně intaktní občanskou společnost, a tím umožnily přenesení národnostního soupeření z roviny vedení politických stran či zákonodárných sborů do nižších společenských vrstev. Tím byly spory mezi Čechy a Němci přeneseny do každého národnostně smíšeného města a obce a do každodenního života, což ještě více podněcovalo radikalizaci vzájemných národnostních střetů.

Z pohledu programů, cílů a faktického fungování nebyly mezi českými a německými „obránnými“ spolky žádné větší rozdíly. Zmíněné označení je navíc poněkud zavádějící, neboť si na tento atribut činily nárok obě strany. A obě strany naopak oprávněnost tohoto označení druhou stranou odmítaly. Z hlediska obou národnostních skupin byly tedy logicky obrannými pouze jejich vlastní spolky, kdežto tytéž spolky konkurenta byly považovány za útočné.

Zejména Češi často zdůrazňovali obrannou úlohu svých národnostních spolků. Této argumentaci výrazně napomohl i fakt, že české spolky skutečně vznikaly jako reakce na německou akci a že německé spolky byly zakládány vždy o něco dříve. Němci ovšem

³ David ČANĚK, *Národ, národnost, menšiny a rasismus*, Praha 1996, s. 91–93.

⁴ Viz např. Dan GAWRECKI, *Německé „obránné spolky“ 1880–1938*, Opava 1975, 773 s. či Olga ŠRAJEROVÁ (ed.), *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Šenov u Ostravy 2003, 287 s.

zase argumentovali tím, že zakládají své spolky na obranu německé menšiny v českých zemích proti údajnému českému barbarství, takže z tohoto úhlu pohledu byly obrannými spolky právě ty jejich. Mnohdy byly tyto spory dováděny k různým absurditám, kritika do vlastních řad byla považována téměř za zradu národa a v atmosféře rozvášněné mnoha dalšími podobnými „zásadními“ spory (třeba hilsneriáda či rukopisné boje) neměli kritici zrovna jednoduché pozice. Když si např. významný český filozof a přírodovědec Emanuel Rádl ve své knize *Válka Čechů s Němci* vydané v jubilejním roce 1928 dovolil kritizovat činnost českých obranných spolků, které přirovnával k organizacím typu amerického Ku-klux-klanu,⁵ vystavil se téměř bezuzdnému napadání ze strany ochránců české menšiny.⁶

K nejvýznamnějším obranným spolkům na německé straně patřil Deutscher Böhmerwaldbund, který vznikl v roce 1883 v Českých Budějovicích. Jeho úkolem byla všestranná podpora národnostních, hospodářských, sociálních a kulturních zájmů německého obyvatelstva v šumavském pohraničí a jeho vznik podnítil budování organizace podobných spolků i v ostatních částech českých zemí.⁷ V polovině devadesátých let 19. století pak došlo k postupnému zastřešování těchto spolků pod jednu instituci: v červnu 1894 vznikl (v reakci na židovské vedení Böhmerwaldbundu) konkurenční Bund der Deutschen in Böhmen,⁸ který se postupně stal reprezentantem tzv. českých Němců při jednáních se zahraničními spolky podobného charakteru (např. s říšsko-německým spolkem Alldeutscher Verband, který je v našem prostředí známější pod názvem Všeněmecký svaz).⁹

Po vzniku Böhmerwaldbundu docházelo rovněž k zakládání identických českých spolků, v roce 1884 vznikla Národní jednota pošumavská (NJP),¹⁰ v roce 1885 Národní jednota severočeská a Národní jednota pro východní Moravu, o rok později Národní jednota pro jihozápadní Moravu, v roce 1898 Slezská matice osvěty lidové ve Slezské

⁵ Emanuel RÁDL, *Válka Čechů s Němci*, 2. vydání, Praha 1993, s. 185.

⁶ Např. Rudolf STRNAD, *Proti obranným jednotám*, Pošumaví, roč. XXII, č. 16–17, 1. 9. 1928, s. 99–100.

⁷ V září 1886 byl v Olomouci založen Bund der Deutschen Nordmährens, v květnu 1893 vznikl Nordmark, v září 1894 došlo v Trutnově k ustavení spolku Bund der Deutschen Ostböhmens, v letech 1892–1895 byly založeny spolky Bund der Deutschen in Westböhmen v Plzni, Bund der Deutschen in Nordwestböhmen v Teplicích a Bund der Deutschen im Egerkreis v Chebu.

⁸ Karel ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 33–34.

⁹ Jiří KOŘÁLKA, *Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*, Praha 1963, s. 56–66. Spolek s původním názvem Allgemeiner Deutscher Verband vznikl v roce 1891 v Berlíně a měl podle svých stanov za cíl „potlačení národnostních menšin v Německu, územní rozšíření Německa o celou oblast střední Evropy a rozsáhlou koloniální politiku“.

¹⁰ K. ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská (1884–1951)*, in: Olga Šrajerová (ed.), *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Šenov u Ostravy 2003, s. 222–244.

Ostravě, v roce 1877 Matice opavská a v roce 1906 Národní jednota slezská.¹¹ Také české národní spolky se ve svých aktivitách různě integrovaly a po vzniku Československa došlo k ustavení Svazu národních jednot a matic.¹²

Ve všech výše uvedených případech se jednalo o spolky, které se zaměřovaly na všestranný rozvoj existence německého a českého etnika v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa. Ve vzájemném nacionálním zápase však měla zcela specifické postavení problematika národního školství, které bylo po právu považováno za základní podmínku existence a zdárného rozvoje obou národnostních skupin.

2. Vymezení tématu a cíle práce

Vývoj národního školství v národnostně smíšených oblastech českých zemí a Československa, zaměřený na českou národnostní menšinu, a jeho celková charakteristika před rokem 1918 a po vzniku samostatného státu je hlavním tématem této disertační práce. Zaměřuje se na charakteristiku českého školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880–1945, tj. v časovém rozmezí, kdy se české menšinové školství především díky aktivitám Ústřední matice školské (ÚMŠ) úspěšně rozvíjelo. Práce se věnuje základním problémům, které se s existencí menšinového či národního školství pojily, a pokouší se nalézt podstatné znaky, které jsou pro jeho vývoj signifikantní.

Co se týče terminologie, pracuje se čtyřmi základními pojmy: matičním či menšinovým školstvím v období před rokem 1918 a národním či státním školstvím po přijetí příslušné školské legislativy v roce 1919 a v dalších letech. Termín menšinové školství je někdy v odborné literatuře používán i pro období po vzniku Československa, fakticky se však nejedná o správné označení a správnějším termínem pro označení minoritních škol je národní či státní školství.

Z teritoriálního hlediska je oblast jihozápadu Čech vymezena obvodem Plzeňského kraje podle zemského zřízení z 12. května 1855 s tím, že z něj byly vyčleněny politické okresy, které byly národnostně ryze české (Rokycany a Přeštice). Ke zbývajícím šesti

¹¹ Blíže k národním jednotám a maticím viz sborník *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, vydaný v nakladatelství Tilia v Šenově u Ostravy v roce 2003 jako výsledek projektu Grantové agentury České republiky „České národněpolitické aktivity v pohraničí českých zemí v Československé republice 1918–1938“. Sborník se zabývá mj. činností Národní jednoty severočeské (s. 173–194), Národní jednoty pošumavské (s. 222–244), Národní jednoty pro jihozápadní Moravu (s. 195–220), Matice opavské (s. 119–150) a Slezské matice osvěty lidové (s. 151–172).

¹² K integračnímu procesu českých menšinových spolků viz K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 44–45.

politickým okresům (Klatovy, Domažlice, Horšovský Týn, Stříbro, Plzeň a Kralovice) byly naopak přičleněny národnostně silně exponované politické okresy Tachov a Planá, které náležely do obvodu Chebského kraje, a politický okres Sušice, který příslušel do teritoria Píseckého kraje. Celkově je tedy sledovaná oblast jihozápadu Čech vymezena devíti národnostně smíšenými politickými okresy, které tvoří současný Plzeňský kraj, s přirozeným centrem „českého“ jihozápadu Plzně, která hrála důležitou roli ochránitelky české menšiny v celém širokém okolí a jejíž místní odbory ÚMŠ a NJP patřily k nejvýznamnějším záštitným či ochranným odborům, které oba spolky vůbec v českých zemích měly.

Hlavním cílem předkládané práce je objektivní nástin vývoje českého školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech ve vymezeném období, nalezení jeho zákonitostí i specifík a zhodnocení úlohy českých obranných spolků v tomto procesu. Mezi dílčí cíle patří rovněž formulace vztahu českého obyvatelstva k české národní škole a ověření proklamované jednoty české menšiny jako celku. Práce představuje syntézu vymezené problematiky v širších společenských souvislostech. Je využitelná nejen v oblasti regionálních dějin, ale také v oblastech pedagogiky a obecného vývoje školství. Závěry, které přináší, jsou díky poměrně významné zvolené oblasti i časovému rámci výzkumu reprezentativní a zobecnitelné i na ostatní národnostně smíšené oblasti českých zemí, resp. Československa. V tomto ohledu je důležitým střípkem do pestrobarevné mozaiky vývoje česko-německých vztahů.

3. Struktura práce

Úvodní kapitola práce se v teoretické rovině věnuje mj. problematice nacionalismu a činnosti „obránných“ národních spolků, jejich cílům a metodám práce, ale rovněž přináší různá hodnocení jejich činnosti včetně kontroverzních až kritických názorů, např. z pera již zmíněného E. Rádla. Poté je zevrubně vymezeno téma práce, proveden kritický rozbor pramenů a odborné literatury a pojednáno o použitých metodách historického výzkumu.

Hlavní část práce se skládá z několika na sebe logicky navazujících oddílů. V prvních třech je podán chronologický výklad vývoje českého menšinového či národního školství v českých zemích, resp. Československu v letech 1880–1918, v období 1918–1938 a v době okupace 1938–1945 a úlohy ÚMŠ v procesu jeho konstituování a rozvoje. Další oddíl se v téže periodizaci věnuje zevrubnému popisu vývoje českého

menšinového či národního školství ve vymezené oblasti jihozápadu Čech a zabývá se rolí regionálních odborů ÚMŠ a NJP.

Poslední oddíl práce nesleduje téma z chronologického, ale z čistě věcného hlediska a věnuje se hlavním problémům vývoje menšinového či národního školství ve sledované oblasti. Zabývá se problematikou učitelů těchto škol, jejich umisťováním a školními budovami, podporou žáků menšinových či národních škol a mecenášstvím, velmi důležitá je kapitola věnovaná metodám česko-německého zápasu o školou povinné děti a v závěru tohoto oddílu se práce věnuje i případům útoků proti českým školám „zevnitř“ české menšiny a otázce její proklamované jednoty.

V chronologické i věcné části práce tak bylo možno zkombinovat oba základní přístupy k historickému vývoji: diachronní přístup byl využitelný při sledování vývoje jednotlivých menšinových či národních škol v časové posloupnosti (chronologická část), synchronní přístup se zase více osvědčil v konfrontaci vývoje konkrétních skutečností ve více lokalitách ve stejném časovém období (věcná část).

Práci uzavírá seznam použitých pramenů a literatury, seznam zkratk, seznam příloh, na něž je odkazováno v textu, a místní rejstřík, který zahrnuje nejdůležitější lokality, o nichž je v textu pojednáno s ohledem na vývoj českého menšinového (národního) školství či české menšiny. Německé názvy lokalit odpovídají Statistickému lexikonu obcí v zemi České z roku 1934,¹³ jejich současné správní začlenění vychází ze Statistického lexikonu obcí České republiky 2013.¹⁴

4. Metodologie

Práce vznikla na základě studia odborné literatury a především archivních pramenů centrální i regionální provenience. Nejčastěji využívanou metodou práce tedy byla přímá metoda vycházející ze získávání historických faktů přímo z pramenů na základě jejich vnější a vnitřní kritiky a následné interpretace. Další hojně využitelnou metodou byla induktivní metoda založená na empirickém vyvozování závěrů na základě poznatků získaných přímým studiem archivních pramenů i metoda deduktivní, která umožnila logické vyvozování dílčích závěrů a zobecňování získaných poznatků. S diachronním přístupem k historickému vývoji, který se projevoval především v chronologické části práce, souvisela i volba progresivní metody, jež spočívá ve

¹³ *Statistický lexikon obcí v zemi České*, Praha 1934, 613 s.

¹⁴ *Statistický lexikon obcí České republiky 2013 podle správního rozdělení k 1. 1. 2013 a výsledku sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2011*, Praha 2013, 856 s.

sledování a zachycování historických událostí v časové souslednosti od starších k novějším.

Výše uvedené základní metody byly doplňovány řadou dalších metod, které však byly aplikovatelné pouze v určitých částech práce. Absence části pramenů k vývoji určité menšinové či národní školy si vyžádala využití komparativní metody, která umožnila částečnou rekonstrukci na základě analogicky probíhajících jevů. Metoda sondy byla použita např. při rekonstrukci personální skladby pedagogických sborů menšinových či národních škol a mohl k tomu být využit jistý výběrový, více či méně reprezentativní vzorek. V těchto případech mohla být částečně použita rovněž biografická metoda a díky ní studovány osudy jednotlivců, kteří byli svojí pedagogickou činností spojeni s konkrétní školou. Významnou roli ve studiu poměru a vztahů mezi příslušníky české menšiny sehrála rovněž prosopografická metoda či strukturální analýza, díky které lze postihnout proměny vztahů mezi příslušníky české národnostní skupiny jakožto uzavřeného, izolovaného a do značné míry též sourodého celku, jakým česká menšina v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa nesporně byla. Statistické a demografické metody byly využitelné např. při výzkumu návštěvnosti škol, geografické metody při srovnávání jejich vývoje v závislosti na vzdálenosti lokality, v níž se škola nacházela, od velkých českých měst či oblastí s většinovým českým osídlením. Kombinace všech uvedených metod umožnila vytvoření syntetického pohledu na sledovanou problematiku.

5. Archivní prameny

Práce je založená zejména na základním archivním výzkumu. Jeho masivní základnu tvoří především archiválie vzniklé z činnosti výše uvedených národních spolků, jednotlivých škol či osobností menšinového hnutí nacházející se v českých veřejných archivech. Archivní fondy a sbírky, které byly využity k napsání této práce, jsou uvedeny v závěrečném seznamu použitých pramenů a literatury.

Jedná se v první řadě o rozsáhlý archivní fond Ústřední matice školská Praha (95 bm), nacházející se v péči Národního archivu, který obsahuje zejména korespondenci jednotlivých menšinových či národních škol a místních odborů ÚMŠ s pražským ústředím. Z této korespondence, kromě níž se dochovaly např. i plány nebo fotografie některých škol či fragmenty školské dokumentace, byla čerpána převážná většina informací vztahujících se k národnostní problematice v příslušných lokalitách a k vývoji menšinových či národních škol. Z pramenů centrální provenience byl dále využit

archivní fond Národní jednota pošumavská Praha (8,5 bm), který je uložen ve Státním oblastním archivu (SOA) v Třeboni a který rovněž obsahuje korespondenci menšinových či národních škol a místních odborů NJP s její pražskou centrálou, dochovaly se i fotografie některých škol či dalších nemovitostí, které česká menšina vlastnila a využívala. Oba tyto stěžejní a v relativní úplnosti dochované archivní fondy jsou zcela inventarizované a opatřené kvalitními archivními pomůckami. Z informací získaných studiem archiválií obou archivních fondů bylo možno vysledovat hlavní linie vývoje menšinového či národního školství a jeho specifika. Jazykem většiny využitých archiválií je čeština a jejich fyzický stav je až na výjimky velmi dobrý.

Z hlediska samotných jihozápadních Čech byly důležité především archivní fondy plzeňských odborů ÚMŠ a NJP (1,2 bm a 1,1 bm), které se nacházejí v péči SOA v Plzni, a fondy místních odborů obou zmíněných spolků v dalších národnostně exponovaných lokalitách sledované oblasti, které jsou uloženy v místně příslušných státních okresních archivech (SOkA) v oblasti působnosti SOA v Plzni. V těchto mezerovitě dochovaných archivních souborech, které však vhodně doplňují archivní fondy centrální provenience, se nacházejí rovněž česky psané archiválie vztahující se k vývoji místní české menšiny a menšinových či národních škol. Velmi významnou pramennou základnu představují pochopitelně zejména archivní fondy jednotlivých menšinových či národních škol a institucí školské správy (okresní a místní školní rady či výbory), které jsou rovněž uloženy v místně příslušných SOkA v oblasti působnosti SOA v Plzni. Nejvýznamnějšími využitelnými archiváliemi těchto fondů je česky psaná korespondence škol s inspektoráty menšinových (národních) škol a především školní kroniky. Tyto úředně vedené knihy byly na rozdíl od mnohdy expresivněji zabarvené korespondence sice formálnějším, přesto však nedocenitelným pramenem k vývoji konkrétních lokalit a škol. Přínosné jsou rovněž školní matriky, fotografie škol či žáků, školská dokumentace nebo sporadicky se vyskytující tištěné jubilejní publikace. Veškeré využitě archivní fondy nacházející se v péči SOA v Plzni a SOkA v jeho působnosti jsou inventarizované a opatřené archivními pomůckami.

Dalším cenným archivním pramenem je i osobní fond předního funkcionáře obou spolků a dalších menšinových organizací PhDr. Františka Lukavského, významného menšinového politika a předsedy plzeňských odborů ÚMŠ a NJP, uložený v Archivu města Plzně (AMP). Tento drobný, ovšem z informačního hlediska významný inventarizovaný archivní fond obsahuje 0,5 bm archiválií z let 1898–1934 vztahujících se k dějinám obou spolků a k vývoji česko-německých vztahů na jihozápadě Čech,

mimořádně cenné je především album výborně dochovaných fotografií menšinových či národních škol, které Lukavskému k jeho 50. narozeninám v roce 1924 věnovali členové plzeňských odborů ÚMŠ a NJP a v jehož doplňování bylo pokračováno i v následujících letech.

Problematika menšinového či národního školství se hojně vyskytuje rovněž v archiváliích vzniklých z činnosti Zemské školní rady (ZŠR) v Praze a Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), které se nacházejí v péči Národního archivu. Pro potřeby práce byly využity především písemnosti týkající se zakládání národních škol po roce 1918, písemnosti menšinového oddělení MŠANO a inspektorátů menšinových či národních škol. Tematiku menšin a jejich školství bylo možno doplňkově studovat rovněž v archiváliích nacházejících se v péči Archivu Kanceláře prezidenta republiky (archivní fond Kancelář prezidenta republiky, v němž se dochovaly např. stížnosti či intervence příslušníků české menšiny ve školských a národnostních otázkách) nebo Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (zde se nacházejí např. osnovy školských zákonů, poslanecké interpelace nebo stenoprotokoly z jednání poslanecké sněmovny či senátu Národního shromáždění).

Bez zajímavosti nejsou ani archiválie vzniklé z činnosti justičních institucí sledované oblasti jihozápadu Čech, nacházející se především v archivních fondech Krajský soud Plzeň, Krajský soud Klatovy, Krajský soud Cheb a ve fondech příslušných státních zastupitelství. V těchto archivních fondech se nacházejí kupř. archiválie dokumentující násilí proti českým školám či české menšině nebo vztahy mezi příslušníky české menšiny (trestní a tiskové spisy). Všechny zmíněné částečně inventarizované archivní fondy jsou uloženy v SOA v Plzni. V SOkA sledované oblasti se nacházejí rovněž využitelné archiválie vzniklé z činnosti prvoinstančních úřadů státní správy, tedy okresních hejtmánství, okresních správ politických či okresních úřadů, samosprávných institucí či dočasných revolučních subjektů (např. národních výborů z let 1918–1919). Také v archiváliích těchto archivních fondů lze získat důležité informace k národnostnímu vývoji sledované oblasti a procesu zakládání českých menšinových či národních škol.

Analyzovány byly i tištěné prameny. Jedná se především o jubilejní publikace vydávané k významným výročím regionálních odborů spolků či národních škol (např. práce Antonína Hubky, Karla Vondráčka, Jaroslava Hory), vzpomínky menšinových učitelů i žáků národních škol. Cenné informace přineslo i studium regionálních sdělovacích prostředků z období před rokem 1918 i z doby prvorepublikového

Československa, např. Českého deníku, Šumavanu, Posla od Čerchova či německých periodik Pilsner Tagblatt nebo Wacht an der Mies. Tyto prameny umožnily analyzovat nejen mediální aktivity či rétoriku příslušníků české a německé národnostní skupiny, ale zejména sledovat širší ohlasy různých nacionálně zaměřených kauz či problémů, které se odrážejí i v jiných typech pramenů.

6. Odborná literatura

Soužití českého a německého obyvatelstva a hodnocení česko-německých vztahů jsou častým tématem řady odborných prací. Česko-německé soužití bylo a stále je složitým a citlivým tématem, jehož pojetí v různých dobách podléhalo společenským a politickým vlivům. Ty se projevovaly zejména v metodologii historické práce, interpretaci pramenů a objektivitě publikačních výstupů.

Většina prací české provenience se zaměřuje na projevy německého nacionalismu a jeho důsledků v letech 1938–1945, téměř však chybí snaha o kritické zhodnocení národního hnutí obyvatelstva české národnosti, které je pojímáno obvykle jednostranně pozitivně. První pokusy historiků o zhodnocení vývoje česko-německého soužití se objevovaly v české historiografii již před rokem 1918. Jednalo se o poměrně konfliktní témata a jejich zpracování, akcentovány byly především problémy kolem jazykových zákonů a práva národů na používání národních jazyků. Tato problematika se vyskytuje např. v pracích Jana Kaprase (*K otázce české úřední řeči*; 1908 či *Přehled vývoje české jazykové otázky*; 1909) nebo Josefa Herolda (*O české řeči úřední*; 1909). Speciálně menšinám, menšinové práci a problematice školství se věnovali kupř. Antonín Hubka (*Menšinová práce*; 1904), František Bělehrádek (*Obecná škola národnostní, která se zřizuje*; 1904) či Jan Šafránek (*Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*; 1918).

Po vzniku Československa vznikaly práce reagující zejména na národnostní situaci před rokem 1914 a během Velké války. Mezi historiky a publicisty zabývajícími se těmito tématy je třeba zmínit opět J. Kaprase (*K českému politickému programu do převratu*; 1923), nově Jana Hanuše Opočenského (*Zrození našeho státu*; 1919) nebo Zdeňka Václava Tobolku (*Česká politika za světové války*; 1922), který se zabýval rovněž chováním obyvatelstva německé národnosti vůči Čechům v letech 1914–1918. Závažnější a ucelenější práce vznikaly teprve v průběhu dvacátých a třicátých let. Věnovaly se především otázkám vzájemného soužití Čechů a Němců v českých zemích v celkovém vývoji, problematikou nacionalismu a z doby předcházející stále rezonovala i jazyková otázka. Z nejvýznamnějších prací se jedná především o monografii

J. Kaprase s názvem *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského* (1920) a další Kaprasovy důležité práce (*Češi a Němci v českém státě*; 1930, *Jazykové a národnostní dějiny v české koruně*; 1931 či *Národnostní vývoj v českém státě*; 1931), další významnou prací byl Kroftův *Národnostní vývoj zemí československých* (1934) či jeho přínosné dílo *Němci v československém státě* (1937). Do odborných diskusí přispěli na české straně rovněž Jan Slavík, Zdeněk Nejedlý a Jan Blahoslav Kozák v polemickém díle *Tři přednášky o nacionalismu* (1932) a koncem třicátých let rovněž František Kutnar (*Nové prvky českého nacionalismu*; 1937) či Vladimír Slaminka (*Národnostní vývoj Československé republiky*; 1938).

Na německé straně je situace zrcadlově opačná a v odborné literatuře je akcentován především vyhrocený český nacionalismus a „čechizace“ obyvatelstva německé národnosti zejména v období po roce 1918. Reflexe vývoje česko-německých vztahů (a polemika s českými historiky a publicisty) probíhala i na straně českých, resp. československých historiků německé národnosti. Před rokem 1918 je třeba zmínit především rozsáhlá díla erudovaného historika a profesora rakouských dějin na pražské německé univerzitě Adolfa Bachmanna, který ve své stěžejní práci *Geschichte Böhmens I a II* (1899, 1905) ostře polemizoval především s F. Palackým. Kromě této klíčové práce se věnoval rovněž tehdy rezonující jazykové otázce (*Die Einführung und Geltung der innern deutschen Amtssprache in Böhmen*; 1908) a obecně česko-německému soužití. Z meziválečné německé historiografie je třeba uvést především skupinu historiků a archivářů soustředěnou kolem osobnosti Bertolda Bretholze, akribického brněnského archiváře, který ve svém stěžejním trojsvazkovém díle *Geschichte Böhmens und Mährens* (1921–1924) rovněž polemicky vystoupil proti Palackého koncepci pojetí českých dějin a otevřel rozsáhlou diskusi o soužití Čechů a Němců, zejména v období jeho počátků v éře kolonizace českých zemí. Hlavním podporovatelem Bretholzových myšlenek se stal i další vlivný německý historik Josef Pfitzner, který ve svých klíčových dílech *Die Geschichte der Sudetendeutschen* (1933) a *Sudetendeutsche Geschichte* (1937) vykládal společné dějiny Čechů a Němců jako proces počesťování „českých“ Němců a německé národní obrození definoval jako vzpouru Němců proti této „čechizaci“. Na Bretholzových názorových pozicích setrvali kromě Pfitznera také další představitelé německé historiografie, např. Eugen Lemberg či Alfred Schmidtmayer.

Poválečná československá historiografie si sice podle závěrů II. sjezdu československých historiků z roku 1947 dala za úkol objasnit „poměr k Němcům

a k Německu, jeho vývoj od pravěku po dnešek a konfrontaci stanovisek českých a německých historiků“,¹⁵ ale klíčové práce s touto tematikou vznikají až počátkem šedesátých let. Úroveň vznikajících prací je v tomto období odlišná a vedle ryze ideologicky poplatných publikací vznikají i kvalitní monografie a studie, věnované jednak česko-německému soužití před rokem 1918, ale většinou německé iredentě v době první Československé republiky. Jedná se zejména o publikace autorské dvojice Jaroslava Césara a Bohumila Černého (*Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety*; 1960, *Iredentistické hnutí německých buržoazních nacionalistů v Československu v letech 1918–1929*; 1961, *Německá iredenta a henleinovci v Československu v letech 1930–1938*; 1962 či *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*; 1962), práce Jiřího Kořalky (*Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*; 1963) či Kolomana Gajana (*Iredentistická činnost nacionalistických Němců v Československu a jejich podpora imperialistickými kruhy Německa v letech 1918–1923*; 1961). Další drobnější práce vznikají v sedmdesátých letech, kdy je třeba upozornit především na disertační práci Dana Gawreckého (*Německé „obrné“ spolky 1880–1938*; 1975) či monografii Josefa Bartoše k česko-německým vztahům (*Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*; 1978). Obě právě zmíněné publikace byly pro potřeby této práce důležité zejména tematicky (novátorská Gawreckého monografie o spolicích) a regionálně (Bartošův náhled na vývoj národnostně smíšených oblastí po roce 1938).

Mnohem bohatší jsou pak osmdesátá léta, kdy je nutné kromě oficiálně vydávaných prací, např. rozsáhlé monografie Otty Urbana (*Česká společnost 1848–1918*; 1982) vzít v potaz zejména samizdatové a exilové práce československých historiků. Budoucí monografie v té době připravovali Jan Křen, Václav Kural, Tomáš Staněk a další, kteří je vydali po roce 1989. Mezi nejvýznamnější patří právě Křenovy monografie *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918* (1990), *Obrazy Němců a Německa v české společnosti* (1998), *Česká otázka v německé a rakouské politice do roku 1918* (2006), Kuralovy práce *Konflikt místo společenství?* (1993) a *Místo společenství konflikt!* (1994), Staňkova „pionýrská“ monografie věnovaná poválečnému procesu vysídlování Němců (*Předpoklad, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa*; 1992) či řada pozdních prací J. Kořalky (*Vzestup národa a národní stát*; 1992, *Češi a Němci ve vzájemných karikaturách 1848–1938*; 2002). Problematiku vývoje

¹⁵ Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, s. 59.

v okupovaném pohraničí po roce 1938 akcentuje především práce autorského kolektivu pod vedením V. Kurala a Zdeňka Radvanovského „*Sudety*“ *pod hákovým křížem* (2002) s exkurzem Karla Řeháčka věnujícím se školské otázce v letech 1938–1945, dále je třeba připomenout práce Milana Hlavačky (*Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách do roku 1914*; 2006, *Jak mohlo docházet k národnostním sporům v Čechách druhé poloviny 19. století?*; 2010), Kristiny Kaiserové (*Nacionalizace katolické církve v českoněmeckých regionech ve druhé polovině 19. a začátkem 20. století*; 2006) či publikační počiny začínajících historiků, např. Luboše Velka v publikaci *Národnostní vyrovnání jako cesta soužití dvou národů v jedné zemi?* (2006).

Po roce 1945 se do Československa dostává rovněž historiografická produkce německých historiků z okruhu Collegia Carolina nebo Donauraum, mezi nejvýznamnější představitele tohoto proudu patřili Herman Raschhofer, Rudolf Wierer či Rudolf Hilf. Právě Hilfova monografie *Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny. Symbióza – katastrofa – nové cesty*, která vyšla v češtině v roce 1996, patřila kromě prací Ferdinanda Seibta (např. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*; 1996), Johanna Wolfganga Brügela (*Češi a Němci 1918–1938*; 2006) či Detlefa Brandese (*Nacistická politika vůči Čechům v Protektorátu Čechy a Morava*; 1993, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*; 1999, *Cesta k vyhnání. 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*; 2002, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*; 2012 či *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*; 2015) k několika stěžejním německy psaným monografiím, na které se často odvolávali i čeští a slovenští historikové.

Bez zajímavosti není ani využití beletrie či polemické publicistiky k dokreslení situace v národnostním zápase. Souhrn těch nejzajímavějších literárních počínů ve vztahu k české menšině v národnostně smíšených oblastech přináší práce Eduarda Kubů a Jiřího Šouši s názvem *Hraničářství v dílech klasiků české literatury v období před Velkou válkou* (2014). Významným pramenem k výměně názorů na postavení české menšiny v národnostně smíšených oblastech a roli českých „obraných“ spolků mají bezesporu pasáže polemického a již zmiňovaného díla E. Rádla *Válka Čechů s Němci* (1928/1993) a reakce na něj, např. v měsíčníku NJP Pošumaví.

Analýze byla podrobena i bohatá regionální odborná literatura, zejména práce Františka Schwarze, Josefa Čipery či F. Lukavského z první poloviny 20. století. Dále

se jedná o publikace, které souvisejí téměř výhradně s badatelskými aktivitami autora této disertační práce (*Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*; 2002, *Česko-německé soužití na jihozápadě Čech v letech 1880–1938*; 2003, *Národní jednotá pošumavská 1880–1951*; 2003, *Němci proti Československu na západě Čech 1918–1920*; 2008 či *Němci na Karlovarsku v letech 1945–1948*; 2011), či o tiskem nevydané kvalifikační práce studentů a absolventů plzeňské pedagogické fakulty reflektující vývoj školství ve vymezeném regionu. Také tyto využitě publikace jsou uvedeny v závěrečném seznamu použitých pramenů a literatury.

I. České školství v národnostně smíšených oblastech českých zemí před rokem 1918

Školství v českých zemích prošlo od konce 18. století výraznou proměnou směřující k jeho celkové modernizaci tak, aby odpovídalo požadavkům moderní osvícenství a ovlivněné společnosti. Prvním krokem jeho reorganizace, zejména v oblasti reformy gymnaziálního studia, bylo již zrušení jezuitského řádu v roce 1773. Další reformní úsilí Marie Terezie směřovalo k vytvoření promyšleného systému všeobecného vzdělávání. V roce 1774 došlo k vydání Felbigerova všeobecného školního řádu, který položil pevné základy moderního systému školství jakožto součásti státní organizace.¹⁶ Jeho struktura spočívala především na triviálních školách, které vznikaly při farách či filiálních kostelech, ve větších městech existovaly hlavní školy, které již absolventům poskytovaly základy latiny a odborných předmětů, v sídelních městech byly zakládány normální školy, které mj. vzdělávaly budoucí učitele. Rozvíjelo se rovněž pokračovací školství, které mělo především živnostenské či zemědělské zaměření. Školy spravovaly obce, ovšem silný vliv na výuku i na personál škol náležel i nadále církvi.

Další reformy souvisely jednak s revolučními léty 1848–1849 a jsou spojeny zejména s aktivitami ministra duchovních záležitostí a vyučování hraběte Lva Thuna,¹⁷ ale především se státoprávním vývojem monarchie ve druhé polovině šedesátých let 19. století. Základy zcela nové organizace školství byly vytvořeny nedlouho po vydání prosincové ústavy z roku 1867.¹⁸ Na tuto ústavu navázala v letech 1868–1870 celá řada říšských i zemských zákonů, které v organizaci školství přinesly výrazné změny: byla vyhlášena základní pravidla o postavení školy k církvi, pravidla vyučování na obecných školách, došlo k rozdělení národních škol na dva stupně, pětiletou obecnou a tříletou měšťanskou školu, povinná školní docházka byla prodloužena na osm let a vztahovala se na děti ve věku od šesti do čtrnácti let. Klíčovou právní normou byl v oblasti rozvoje školství především říšský zákon č. 62 ze 14. května 1869 (také květnový či velký říšský zákon) liberálně zaměřeného ministra věcí církevních a vyučování Leopolda von Hasnera.¹⁹ Tento výrazně pokrokový zákon kodifikoval soustavu národního školství a představoval (i přes jeho dílčí novelizaci v roce 1883) pozitivní příklad budování

¹⁶ Vladimír ŠTVERÁK, *Stručné dějiny pedagogiky*, Praha 1983, s. 185.

¹⁷ Miroslav SOMR a kol., *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha 1987, s. 163.

¹⁸ Základní zákon státní č. 115 ř. z. z 21. 12. 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených, Říšský zákoník, roč. 1867, částka XVI, s. 232–234.

¹⁹ Gesetz Nr. 62 vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswessens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden, Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich, XXIX. St., 20. 5. 1869, S. 277–288. V českém překladu říšského zákoníku se jedná o zákon č. 59, Překlad Zákoníka říšského vydaný pro království České, roč. 1869, s. 176–188.

moderního školství. Podle uvedených zákonů byl výrazně omezen církevní dohled nad školami s výjimkou výuky náboženství a do všech veřejných škol, které byly zřizované státem, zeměmi nebo obcemi, měli přístup všichni občané bez ohledu na jejich víru. Tím byly dosavadní konfesijní školy přeměněny na školy interkonfesijní. Nejvyšší správa a dohled nad veřejným vyučováním byly svěřeny ministerstvu vyučování, v každém království a v každé zemi pak byla zřízena ZŠR jako nejvyšší zemský školní úřad a nižší instance školské správy, okresní školní rady (OŠR) pro každý školní okres a místní školní rady (MŠR) pro každou školní obec.²⁰

Z hlediska rozvoje národního školství bylo nejdůležitější, že ústava uzákonila právo na veřejné vzdělávání v rodném jazyce, což bylo specifikováno v jejím článku 19 slovy: „*Všichni národové v státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo, chovati a vzdělávati svou národnost a řeč svou. Rovné právo všech v zemích obvyklých řečí, ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává. V zemích, v kterýchž bydlí několik národů, zřízena buďte veřejná učiliště tím způsobem, aby se každému národu dostalo náležitých prostředků, vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen, učiti se druhému jazyku zemskému.*“²¹

Zdálo se tedy, že vzniku škol, které měly vzdělávat žáky v jejich rodném jazyce, nebude stát nic v cestě. V praxi se však právě v této oblasti projevíly nemalé problémy, které celý proces rozvoje národního školství komplikovaly. Zásadní totiž byly nově nastavené podmínky pro zřizování nových veřejných škol. Na základě Hasnerova školského zákona měla být podle jeho § 59 zřízena veřejná škola všude tam, kde pětiletý průměr školou povinných dětí v místě nebo jeho blízkém okolí dosahoval alespoň počtu 40.²² V zemském zákoně č. 22/1870 o tom doslovně stálo: „*Veřejná škola národní buď zřízena všude, kde v jedné osadě aneb v několika osadách, sedlišťích nebo samotách v obvodu jedné míle položených dle pětiletého průměru jest více než 40 dítek školou povinných, kterým jest navštěvovati školu přes půl míle vzdálenou.*“²³ Zákon dále

²⁰ Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 232; Jiří TOPINKA a kol., *Příspěvek k pořádání školských fondů*, Archivní časopis 58, 2, 2008, s. 81–116.

²¹ Základní zákon státní č. 115 ř. z. z 21. 12. 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených, Říšský zákoník, roč. 1867, částka XVI, čl. 19, s. 234.

²² Zákon č. 59/1869 ř. z. z 14. 5. 1869, jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných, § 59, Říšský zákoník, roč. 1869, částka VIII, s. 176–188. V českém překladu zmíněný paragraf zní: „*Kde a kdy nastává povinnost zříditi školu, ustanoví zákonodárství zemské, spravujíc se pravidlem, že škola v každé případnosti zřízena býti má tu, kde na hodinu dokola a dle průměru pětiletého jest více než 40 dětí, které musí choditi do školy přes půl míle vzdálené.*“

²³ Zemský zákon č. 22/1870 z. z. z 19. 2. 1870, kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních, § 1, Zákoník zemský království Českého, roč. 1870, částka VII, s. 74–83.

nařizoval, aby školy byly zřizovány bez zbytečných průtahů, a ukládal úřadům povinnost aktivně vyhledávat místa, kde byly příznivé podmínky pro jejich zřízení.²⁴

Pravomoc k založení školy měla ZŠR, ovšem materiální péče o tyto školy ležela na bedrech obcí. Na nich a jejich představitelích také záleželo, jaká škola v obci vznikne. Pokud např. v obci žila většina obyvatelstva německé národnosti, vznikla pouze škola s německým vyučovacím jazykem, i když ji navštěvovaly i děti české národnosti. V případě většinově českých obcí tomu nebylo jinak. O vznik další, cizojazyčné školy neměli čeští ani němečtí představitelé obcí zájem už z finančních důvodů, pokud bychom pominuli národnostní motivaci jejich často negativních rozhodnutí.

I. 1. Menšinové školství v českých zemích před rokem 1918

Nově nastavená pravidla pro zřizování nových škol tedy plně vyhovovala v národnostně kompaktních oblastech, kde se rozvíjelo veřejné školství bez větších potíží. Neřešila však problémy v národnostně smíšených regionech, kde počet školou povinných dětí národnostní menšiny nedostahoval zákonem stanovených kvót. Tím nemohlo být jejich ústavou zaručené právo na výuku v mateřském jazyce zajištěno. Pozitivní však byla skutečnost, že kde nebylo na základě legislativních omezení reálné v národnostně smíšených obcích zřídit veřejnou školu, dával zákon možnost, aby se děti národnostní menšiny vzdělávaly ve svém mateřském jazyce v soukromé škole. Tyto školy, které se musely rovněž řídit platnou školskou legislativou a nacházely se pod státním dozorem, zřizoval jednatel či spolek na žádost rodičů nebo zástupců školou povinných dětí.²⁵

K žádosti o zřízení soukromé školy bylo zapotřebí splnit celou řadu podmínek, zejména prokázat stejnou způsobilost učitelů a jejich mravní bezúhonné chování jako na veřejných školách a zajistit takové podmínky pro výuku, které by vyhovovaly pedagogicko-didaktickým a hygienickým požadavkům stanoveným pro veřejné školy. Pokud toto všechno zájemci o zřízení soukromé školy splnili, byla škola ZŠR povolena. Kromě toho mohl ministr kultu a vyučování takovýmto školám propůjčit tzv. právo veřejnosti a tímto aktem školy zveřejnit. Zveřejnění znamenalo, že i soukromé školy získaly právo vydávat vysvědčení, která měla stejnou váhu a platnost jako vysvědčení vydávaná na veřejných školách. Žáci tak mohli přecházet z jedné školy do druhé bez

²⁴ Tuto poměrně komplikovanou proceduru vysvětluje publikace: František BĚLEHRÁDEK, *Obecná škola národnostní, která se zřizuje*, Praha 1904, 82 s.

²⁵ J. ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 382.

rozdílových zkoušek, učitelům se započítávala doba strávená na soukromých školách do služného a platového a funkčního postupu. Právo veřejnosti však mohlo být soukromým školám v případě porušení platné školské legislativy zase odňato.

Vydáním nových podmínek pro zřizování soukromých škol docházelo k postupnému zvyšování jejich počtů. Na začátku školního roku 1870/1871 existovalo v Čechách pouze 23 českých soukromých škol s právem veřejnosti, které navštěvovalo 3523 žáků, a 59 českých soukromých škol bez práva veřejnosti, kam docházelo 5795 žáků. Německých soukromých škol s právem veřejnosti naproti tomu existovalo 39 pro 3512 žáků a 107 bez práva veřejnosti pro 4909 žáků, v obou případech se jednalo vesměs o konfesijní školy.²⁶ Po vydání nové školské legislativy počet soukromých škol rostl, jednalo se však opět především o konfesijní školy, které byly povolovány poměrně jednoduše a snadno získávaly i právo veřejnosti.

Mnohem složitější situace panovala v oblasti soukromého školství vznikajícího na základě národnostního hlediska. Snahy o zřizování tzv. menšinových národních škol byly nejsilnější především v národnostně smíšených oblastech českých zemí. Zde byly patrné zejména důsledky tzv. národního odrodilství či germanizace, která postihla obyvatelstvo hovořící původně českým jazykem. Jan Šafránek ve druhém svazku své publikace *Školy české* tento problém popsal slovy: „*Odrodilství v malém národě rovná se zhoubné rakovině na zdravém těle. Co škody, mravního i právního zla nám působí našinci, jimž cizí kultura byla a jest milejší než vzdělanost získaná českým jazykem, domnívajíce se, že mohou z osobních choutek a prospěchů měniti svou národnost po otcích zděděnou podle poměrů, v nichž žijí! A jak veliké rány nám zasazují nepřátelští veřejní činitelé tam, kde z důvodů jakýchkoli odpírají příslušníkům našeho národa českou školu, neštítíce se ani surového násilí!*“²⁷

V přístupu úřadů ke zřizování nových škol, veřejných i soukromých, byly totiž značné rozdíly v tom, pro kterou národnost měla škola vzniknout. K jejich zřizování bez zbytečných průtahů, jak požadoval zmíněný zemský zákon z roku 1870, v praxi docházelo obvykle pouze tehdy, jednalo-li se o německé školy. V případě českých škol se postupovalo značně odlišně a úřady se snažily za každou cenu jejich zřizování zabránit. Řídící učitel obecné školy v Košťanech na Teplicku František Klíma na sjezdu učitelstva menšinových škol v Praze 6. srpna 1903 prohlásil: „*Od těch dob nevyhledávají se všeliké okolnosti, důležité pro zřízení školy pro národní menšinu*

²⁶ Tamtéž, s. 383.

²⁷ Tamtéž, s. 388.

českou, nýbrž hledají se nové a nové překážky, aby zamezilo se její zřízení; škola se nezřizuje bez zbytečných průtahů, nýbrž prodlužuje se jednání o ni na celá desetiletí; úřady nespokojí se s průkazem o pětiletém průměru dítek dle výkazů správ škol matečních, nýbrž nutí rodiče, hospodářsky na odpůrcích české školy závislé, o školy se svými zaměstnavateli se rváti. (...) Stále žádají se jiné a jiné podmínky pro zřizování škol, neboť rozhodnutí správního soudu u věcech těch se mění – nechci říct dle toho, o školy kterého jazyka se jedná, ale dle toho, které osoby ve správním soudu rozhodují, a dle toho, jaká je právě situace politická.“²⁸

O zřizování nových škol sice, jak již bylo uvedeno, rozhodovala ZŠR, ale jejich vydržování bylo plně v kompetenci školních obcí, což pro vznik českých škol znamenalo zejména v národnostně smíšených oblastech s německou majoritou téměř nepřekonatelný problém. Obce a jimi ovládané MŠR se za použití všech možných prostředků zřizování českých škol bránily, jednak z důvodu dalšího zatížení obecního rozpočtu výdaji na provoz dvou škol místo dosavadní jedné, jednak kvůli snahám potlačit rozvoj české menšiny právě jejím odnárodněním, což byl nejlevnější a nejefektivnější způsob národnostního boje. MŠR v národnostně smíšených oblastech s německou majoritou proto vyhlášovaly dosavadní dvojjazyčné školy za pouze německé a místní podnikatelé německé národnosti používali všemožného nátlaku na obyvatelstvo české národnosti, aby posílalo své děti pouze do nich. Forem nátlaku bylo mnoho, od hrozby propouštění z práce přes vypovídání nájemních smluv v bytech patřících německým majitelům až po bojkot řemeslníků a živnostníků české národnosti či omezení přístupu k hypotékám a půjčkám u německých peněžních ústavů.

Není proto divu, že v takové situaci mnoho obyvatel české národnosti nátlaku podlehl a raději posílalo své děti do německých škol. Zbytek českých školou povinných dětí pak již nebyl zdaleka tak početný, aby dostačoval ke zřízení veřejné české školy. V oblastech s českou majoritou tomu bylo právě naopak. Na mnoha místech však snahy takto odnárodnit žáky narážely na odpor české i německé menšiny. Kde nebylo možno kvůli malému počtu dětí zřídit veřejnou národní školu, vznikaly soukromé školy, zakládané a vydržované soukromými školskými spolky. Dne 2. července 1880 došlo ve Vídni k založení spolku pro podporu německého soukromého školství Deutscher Schulverein (častěji pouze Schulverein).²⁹ Patřil mezi nejsilnější

²⁸ František KLÍMA, *O zřizování škol menšinových a o dozoru k nim*, Samostatnost, roč. VII, č. 67, 19. 8. 1903, s. 1–2.

²⁹ Ke vzniku Schulvereinu viz Antonín HUBKA, *Menšinová práce*, Praha 1904, s. 36.

a nejvlivnější německé národní spolky, působil zejména v česko-německém národnostně smíšeném území a měl za úkol zřizovat a podporovat německé soukromé školství.³⁰ Po roce 1918 se Schulverein v Československu přeměnil na Deutscher Kulturverband (častěji pouze Kulturverband) a pokračoval ve své činnosti dále.³¹

I. 2. Ústřední matice školská a rozvoj českého národního školství před rokem 1918

V oblasti českého národního školství byla nejvýznamnějším českým spolkem ÚMŠ,³² která měla hlavní zásluhu na zřizování a udržování národních, zejména soukromých škol (logo ÚMŠ viz Příloha č. 2).

Vznikla ještě v roce 1880 jako reakce na založení Schulvereinů a navazovala na celou řadu místních školských spolků, které na území Čech, Moravy a Slezska existovaly již dříve, od roku 1872 v Prostějově a Olomouci, o rok později v Českých Budějovicích, od roku 1878 v Brně, o dva roky později v Litoměřicích, Opavě a Znojmě.³³ Přípravný výbor ÚMŠ tvořili učitel Antonín Frumar a staročeští politikové František Ladislav Rieger, Josef Herold a Jan Podlipný.³⁴ ÚMŠ měla podle svých stanov podobné úkoly jako Schulverein a pečovala o české soukromé školství v národnostně smíšených oblastech. Účelem ÚMŠ bylo „zřizovati, udržovati a podporovati v zemích rakouských školy, jakož i opatrovny a školy mateřské s českým jazykem vyučovacím, zvláště v obcích takových, kde zřízení školy nebo opatrovny pro děti české nelze dosáti nákladem veřejným“.³⁵ Širší smysl existence ÚMŠ přiblížil její třetí starosta František Kneidl slovy: „Jen českému dítěti otvírá přátelskou náruč svou, jen pro českou duši zřizuje svatyně školní; její snahy jsou nezištné a lidumilné, její práce opravdu kulturní. Nikdy nezatoužila po cizí državě, brání a chrání jen svou držebnost vlastní, nejdražší ideální statky člověka: národnost a jazyk mateřský. Ve své škole neklade dítěti nejprve

³⁰ Blíže k organizaci a aktivitám Schulvereinů viz K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 29–31.

³¹ Blíže ke Kulturverbandu viz K. ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská (1884–1951)*, in: Olga Šrajerová (ed.), *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Šenov u Ostravy 2003, s. 226–227; z regionálních prací např. K. ŘEHÁČEK, *Deutscher Kulturverband v meziválečné Plzni*, in: Sborník k počtům Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, Plzeň 2011, s. 211–218.

³² Blíže k ÚMŠ viz Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195; K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97–130; K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 31–32.

³³ A. ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178.

³⁴ F. BĚLEHRÁDEK, *Od Riegra k Masarykovi*, in: Padesát let Ústřední matice školské 1880–1930, Praha 1931, s. 9; A. HUBKA, *Menšinová práce*, Praha 1904, s. 54.

³⁵ A. HUBKA, *Menšinová práce*, Praha 1904, s. 54.

do ruky mluvnicki cizího jazyka, ale hned při vstupu přes práh školní rodným slovem dotýká se rozumu a srdce dítěte, otvírá mu zdroje vědění a duši jeho nad hroudu zemskou povznáší k ideálům pravdy, dobra a lásky.“³⁶

Ustavující valná hromada ÚMŠ se uskutečnila 5. prosince 1880 a prvním předsedou spolku byl zvolen říšský a zemský poslanec F. L. Rieger. Podle stanov byla hlavním orgánem ÚMŠ členská schůze, která se konala jednou ročně. V mezidobí vedl spolek výbor, který byl zpočátku volen pouze na roční období, od roku 1888 bylo volební období prodlouženo na tři roky. Struktura ÚMŠ byla dvoustupňová: nejvyšším orgánem se stal ústřední výbor, který sídlil v Praze, základními články ÚMŠ byly místní odbory.

Hlavním úkolem ÚMŠ bylo zřizovat tzv. matiční školy všude tam, kde nemohla být česká škola udržována jako veřejná, jelikož tam nebyly pro její zřízení odpovídající podmínky. ÚMŠ zřizovala své školy proto, aby se českým žákům v místech, kde neexistovaly české veřejné školy, dostalo takového vzdělání jako na školách veřejných, a aby jejich rodiče, „*vidouce blahodárné účinky školy matiční, utvrzování a podporování byli ve snahách po zřízení české školy veřejné*“. Účelem matičních opatření pak bylo dokazovat, že v nich jsou české děti „*lidumilně, svědomitě a daleko úspěšněji než v opatrovnách cizích vyučovány jazykem mateřským*“ a kromě toho měly zabezpečit tyto děti pro českou obecnou školu.³⁷ Jelikož však bylo udržování školy (nájmy tříd a kabinetů, byty pro učitele, mzdové prostředky pro všechny zaměstnance, náklady na otop, školní pomůcky) finančně velice náročné, snažila se ÚMŠ vždy souběžně s udržováním matičních škol o vznik veřejné školy, aby mohla matiční škola v místě zaniknout. Před rokem 1918 byly však tyto snahy úspěšné pouze výjimečně kvůli odporu německých obecních samospráv a německého protičesky zaměřeného obyvatelstva.

První období činnosti ÚMŠ bylo poznamenáno zásadními koncepčními rozpory mezi staročechy, kteří spolek ovládali, a „opozičními“ mladočechy. Tyto spory a prakticky nulová finanční podpora ze strany veřejnosti víceméně paralyzovaly aktivity spolku. Jistý posun k lepšímu nastal až po roce 1890, kdy se staročeši zdiskreditovali tzv. punktacemi. Jejich pozice na vedoucích místech v ÚMŠ byla nadále neudržitelná, F. L. Rieger rezignoval v roce 1891 na funkci předsedy a jeho nástupcem se stal mladočech JUDr. Jaromír Čelakovský, který vedl spolek do roku 1901. „Punktační“ aktivity

³⁶ J. ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 389 s odkazem na Kneidlovu řeč na valné hromadě ÚMŠ 24. 4. 1906.

³⁷ Národní archiv (NA), fond Ústřední matice školská (ÚMŠ) Praha, kart. 437, oběžník ÚMŠ v Praze „Všem správám škol Ústřední matice školské o povinnostech učitelstva a pěstunek“ z 29. 9. 1898.

představitelů ÚMŠ byly však i poté těžkou ranou pro důvěryhodnost spolku mezi českým obyvatelstvem a z této krize důvěry se spolek dostával jen velmi obtížně. I přes tyto nepříznivé okolnosti se však ÚMŠ dařilo naplňovat základní smysl její existence. Hlavními zdroji příjmů ÚMŠ byly členské příspěvky, dary, odkazy a dědictví a výtěžky ze sbírek a prodeje propagačních předmětů (např. pohlednic, zápalek) a národních slavností.

Před rokem 1914 byla existence ÚMŠ víceméně stabilní, i když na přelomu staletí došlo za předsednictví F. Kneidla (v čele ÚMŠ stál v letech 1901–1912) a Jindřicha Metelky (předsedou ÚMŠ byl v letech 1912–1921) k jisté stagnaci rozvoje menšinových škol. Důvodem byl zejména nedostatek peněz, protože se spolek svým zakladatelským úsilím uplynulých desetiletí zcela finančně vyčerpal. Je třeba si uvědomit, že založení nové školy bylo spojeno nejen se značnými jednorázovými věcnými náklady, ale že nově založenou školu bylo zapotřebí nadále pravidelně finančně podporovat. Tyto „vydržovací“ částky už sice nebyly z pohledu rozpočtu ÚMŠ tak vysoké, zato jich však bylo značné množství, což v konečném důsledku mělo na hospodaření spolku velmi neblahý dopad.

Přes rostoucí počet českých menšinových škol však nebyla situace související s jejich zřizováním a udržováním ideální. Proti českým školám stála silná opozice složená ze státních i místních úřadů ovládaných Němci, významně negativní vliv na školy měli i němečtí podnikatelé, kteří byli zaměstnavateli většiny rodičů českých školou povinných dětí. Pomocí slibů i hrozeb byly děti přetahovány z českých škol do německých, což bylo vážnou překážkou existence českých škol. Poslanec říšské rady a významný český pedagog Jan Kvíčala proto již 13. října 1884 předložil návrh zákona, kterým se mělo zabránit „přetahování“ školou povinných dětí mezi školami s různými vyučovacími jazyky. Podstatou návrhu mělo být nařízení, aby ve školních obcích, kde se nacházely veřejné nebo soukromé školy s českým a německým vyučovacím jazykem, byli žáci přijímáni pouze do té školy, jejíž vyučovacím jazykem náležitě ovládali.³⁸ Až do roku 1918 však nebyl tento návrh kvůli nejrůznějším obstrukcím projednán, bez náležité odezvy zůstaly i další podobné návrhy poslance a druhého starosty ÚMŠ J. Čelakovského. Toto opatření, respektující zásadu, že každé dítě patří do školy svého jazyka, se podařilo prosadit pouze na Moravě, kde byl od 27. listopadu 1905 v platnosti tzv. Perkův zákon, který stanovil, že „do škol obecných smějí zpravidla přijímány býti

³⁸ J. ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 391–392.

*toliko dítky, jež jsou vyučovací řeči mocny“.*³⁹ I tato již kompromisní formulace však byla ještě zrelativizována prováděcím nařízením ministerstva vyučování ze 14. dubna 1907, které za dítě znalé vyučovacího jazyka pokládá takové, které „*dovede sledovati vyučování“.*⁴⁰

V roce 1900 vydržovala ÚMŠ 44 opatroven či mateřských škol a 46 obecných škol.⁴¹ Za prvních 25 let svého trvání (tj. do roku 1905) zřídila 58 opatroven či mateřských škol (32 v Čechách, 21 na Moravě, 5 ve Slezsku), 82 obecných škol (69 v Čechách, 9 na Moravě, 4 ve Slezsku), založila gymnázia v Opavě, Uherském Hradišti, Místku, Zábřehu a Vyškově, reálky v Hodoníně, Lipníku, Litovli a Olomouci, učitelský ústav v Polské Ostravě a obchodní akademii v Brně. Kromě toho přispěla k otevření české reálky v Českých Budějovicích.⁴² Měla významný podíl také na budování veřejných škol, které vznikaly obvykle po nesčetných intervencích mateřských představitelů, osudy těchto škol jsou, slovy Jana Šafránka, „*věrným obrazem křížové cesty, po níž české dítě v smíšených krajinách musí se bráti za svým vzděláním“.*⁴³ Růst množství mateřských škol se projevil i rostoucím počtem jejich žáků. Jestliže v roce 1890 navštěvovalo mateřní školy 6394 žáků, o deset let později jejich počet vzrostl na 10 718, v roce 1905 se v mateřských školách vzdělávalo již 12 485 žáků a v roce 1910 jich bylo dokonce 15 576.⁴⁴ Tomu odpovídaly rovněž finanční prostředky, vynakládané na zřizování a provoz mateřských škol, v roce 1905 např. výše vynaložených financí činila 11 234 749 korun.⁴⁵

Problémy českého menšinového školství se snažili aktivně řešit i jejich správci a učitelé. Na XI. valném sjezdu českého učitelstva a přátel školství, který se konal 6. srpna 1903 v Praze, se uskutečnil již zmiňovaný pobočný sjezd učitelstva menšinových škol. Na něm byla především kritizována dosavadní praxe při zřizování a vydržování menšinových škol a doзору nad nimi, zejména rozdílné postoje školské správy k německým a českým požadavkům ve výkladu školských zákonů. Dále se jednalo o potřebě reformy menšinového školství, o nutnosti vyučování na základě mateřského jazyka a o požadavku, aby nebyly děti přijímány do škol, jejichž vyučovací jazyk neovládají. V pamětním spise o nedostacích českého menšinového školství v království

³⁹ Emil SOBOTA, *Čtvrt století Perkova zákona*, Národnostní obzor. Časopis Československé společnosti pro studium menšinových otázek II, Praha 1932, s. 88.

⁴⁰ Tamtéž, s. 90.

⁴¹ A. ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 184.

⁴² J. ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 390.

⁴³ Tamtéž, s. 390–391.

⁴⁴ Tamtéž, s. 391.

⁴⁵ Tamtéž, s. 391.

Českém bylo kritizováno především nepřátelské jednání německého obyvatelstva a lhostejnost úřadů, kdy poměry dospěly tak daleko, že zřizování nových či rozšiřování dosavadních menšinových škol bylo plně závislé na německé veřejnosti a německých politických stranách. V pamětním spise doslova stojí: „*S oběťmi, jež nelze vyličiti, a po utrpení, jež nelze vypsati, domohly se české menšiny aspoň v některých zněmčených městech a krajích veřejných škol obecných. Avšak co tu ještě míst a širých krajů, kde české školy není na mnoho hodin cesty kol do kola a kde sta a sta českých dítek se v německých školách ubíjí duševně a odcizují svému národu, jsouce tak zbavovány přirozené půdy svého rozumového i mravního rozvoje.*“⁴⁶

Situace se však nijak k lepšímu neměnila, spíše naopak. Proto se o pět let později, 9. srpna 1908, na Střeleckém ostrově v Praze uskutečnil manifestační tábor, kde byla přijata rezoluce, v níž jeho účastníci kritizovali „*neslýchané zlořády*“, které podle nich ve smíšených oblastech českých zemí porušují národnostní rovnoprávnost tím, že z nich má být „*vypuzen český jazyk a tak připraveno má býti roztržení království*“. V prohlášení dále odsoudili tento neudržitelný stav a protestovali zejména proti tomu, že „*přijímány jsou do škol německých české dítky jazyka vyučovacího neznalé, že voleni jsou do místních školních rad vyslovení odpůrci české národnosti a příslušníci národa německého, že takovéto místní školní rady a německé obce zúmyslně snaží se umístiti české školy v nevhodných, nezdravých a nepostačujících místnostech a že z nedostatku vhodných učeben zavádí se a téměř pravidlem se stává vyučování polodenní nebo střídavé, jež připouští se přece jenom jako výpomoc v nejnutnější potřebě a jen na zcela krátký čas*“.⁴⁷ Německé vysvětlení odporu vůči českým menšinovým školám v národnostně smíšených oblastech přinesl leták s názvem „Českým rodičům k uvážení“, v němž mj. stálo, že se Němci brání zřizování českých menšinových škol většinou z hospodářských důvodů, jelikož jsou již tak přetížení různými daněmi, a dále v něm bylo uvedeno: „*Ačkoli tyto poměry předákům a zachráncům zdejších českých minorit dobře známy jsou, nepřestávají tito obzvláště českému dělníku a maloživnostníku kázati a nařizovati, že blaho národa jakož i jejich dětí vyžaduje, by tyto své děti pouze do české školy posílali. Každý nepředpojatý Čech si předem musí říci, že ve zdejších, převážnou většinou německých krajích, příslušníci českého národa patří ku přistěhovalé minoritě a že většina této ani nemá úmysl se v těchto krajích trvale*

⁴⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, Sjezd učitelstva škol menšinových konaný u příležitosti XI. valného sjezdu českého učitelstva a přátel školství 6. 8. 1903, s. 21.

⁴⁷ Tamtéž, Pamětní spis o nedostatecích českého školství menšinového v království Českém, z 1. 9. 1908.

usaditi. Nelze se nám tedy diviti, když německé obyvatelstvo, jež po staletí v těchto krajích trvale jest usazeno, proti každému, míru nutnosti přesahujícímu požadavku českých minorit, obzvláště požadavku výbojného charakteru, všemi prostředky se brání. Uvažujeme-li, zdali naše děti za daných poměrů mají navštěvovati německou či českou školu, není tím snad řečeno, že by děti českých, zde se dočasně zdržujících rodičů, měli svoji národnost zapřítí nebo této se snad vzdátí, nýbrž upozorniti, že v zájmu našich dětí jest příležitost k návštěvě německých škol použiti a tím nejenom znalost německé řeči sobě osvojiti, nýbrž zároveň státi se ku boji o existenci spůsobilejší a tím lepší budoucnost sobě zajistiti. Vždyť každý Čech, který se lepšího postavení jednou chce domáhati, navštěvuje nebo navštěvoval německé školy.⁴⁸ Leták argumentoval i tím, že většina politických vůdců českého národa získala vzdělání na německých školách a ovládá německý jazyk: „Tito vůdcové sami jsou nejlepším příkladem, že návštěva škol německých, jakož i znalost německého jazyka není totožnou se vzdáním se příslušenství k svému národu, a proto český otče a česká matko, až v krátké době bude se vám rozhodnouti, máte-li své děti zde v německém území posílati do německé či české obecní školy, nenechte se více klamati holými frázemi a rozhodněte ve prospěch vašich dětí. Komu vlastní existence, jakož i budoucnost jeho dětí jest lhostejna, nechť tyto pošle do české minoritní školy. Povážíte-li však, že vaše děti jednou budou nuceni existenci jakož i chleba v německých krajích si vyhledávati, a je-li vám budoucnost vašich dětí jen trochu milá, pošlete bez ohledu na jisté štváče vaše děti do německých obecních škol.“⁴⁹ ÚMŠ naproti tomu vydala prohlášení s názvem „Čeští rodičové!“, kde mj. stálo: „Až dosud byly dítky odkázány výhradně na Vaši výchovu. Nyní přichází Vám ku pomoci hlavní činitel ve výchově dítek – škola. Pro české dítky může to býti jedině česká škola, kde učitel pěstuje a postupně rozšiřuje duševní schopnosti svých žáků učivem a řečí dětem srozumitelnou. Čeští rodičové! Stojíme před začátkem školního roku. Mnozí z Vás vedeni klamným názorem, že svým dětem prospějí a zabezpečí jim lepší budoucnost, posílali je do německé školy. Nesprávným předpokladem, že němčina sama dovede zajistiti blahobyť, docílili pravého opaku. Vzali děti pečlivé matce – české škole – a dali je vychovati maceše, která soustavně ubíjela jejich rozum. Čeští rodičové, poznejte konečně pošetilost domněnky, že jen v německé škole naučí se dítky německy, přestaňte páchat zločin na svých dětech a nenuťte je do německé školy! Na všechny ústrky a pronásledování se strany školských úřadů, zaměstnavatelů a zástupců obcí

⁴⁸ Tamtéž, leták „Českým rodičům k uvážení“, s. d.

⁴⁹ Tamtéž.

*dejte v místech, kde české školy jsou, jediné správnou odpověď: Ani jedno české dítě do německé školy!*⁵⁰

Němečtí zástupci přišli s návrhem, který převzal zásady minoritního zákona, jenž byl součástí punktací: menšinová škola se měla zřídit tam, kde žilo ve školní obci více než 40 školou povinných dětí těch českých rodičů, kteří alespoň pět let nepřetržitě v obci bydleli, nebo tam, kde žilo 80 školou povinných dětí rodičů, kteří v obci bydleli nepřetržitě alespoň tři roky.⁵¹ Dosavadní školský zákon se tedy lišil od punktací tím, že punktace nežádaly 40 dětí v pětiletém průměru, nýbrž pouze 40, resp. 80 dětí vůbec. To bylo nepopíratelným usnadněním dosavadní praxe, jímž bylo odstraněno zejména byrokratické a rozdílně vykládané vypočítávání onoho průměru. Za to však Němci žádali, aby rodiče českých dětí byli v obci usazeni alespoň tři roky, proti čemuž však Češi protestovali. Plzeňské listy k tomu např. napsaly: *„Kdyby se uzákonily předlohy punktační, mohli by Němci (...) pomocí organizací německých domácích pánů výpověďmi z bytů zcela pohodlně rušiti nepřetržitý pobyt právě ve chvíli, kdyby se doplňovala ona potřebná 3 léta, nebo 5 let. Bylo by to pro ně pohodlné, lacinější a celkem ne tak nápadné. Kdyby si sestavili katastr českých rodičů – a ten přece každá obec má – a vedli řádnou evidenci, pak by možnosti české školy čelili opravdu hravě.*⁵² Samostatnost k tomu uvedla: *„Uskuteční-li se zásady, které dnes listy uveřejňují, pak můžeme říci, že je do budoucna znemožněno zřizování českých škol menšinových zejména tam, kde jde o školy pro obyvatelstvo dělnické.*⁵³

K největším útokům proti českému školství docházelo v národnostně smíšených oblastech českých zemí v roce 1908, kdy byly ve velkém poškozovány i mateřské školní budovy. ÚMŠ sice měla nárok na uhrazení škod, které musela platit obec, pokud zanedbala preventivní policejní opatření a pokud nebylo možno zjistit pachatele, často se však stávalo, že jako pachatel byla mnohdy usvědčena osoba, která neměla odsouzením co ztratit a na které nebylo možno pro její nemajetnost vymáhat škodu.⁵⁴

Případů poškozených školních budov byla celá řada, např. v Hněvotíně, Kounově, Liberci, Prapořišti, Pavlovicích, Rychvaldu, Dolních Sekyřanech či Světcích u Bíliny. Obvykle se jednalo o rozbitá okna, ale také o pomazané vývěsní tabule dehtem či exkrementy. Situaci dokumentuje např. svědectví z Nového Jičína, kdy správa tamní

⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, prohlášení ÚMŠ v Praze „Čeští rodičové!“, s. d.

⁵¹ Text punktací viz Pavel CIBULKA (ed.), *Politické programy českých národních stran v letech 1860–1890*, Praha 2000, s. 301.

⁵² *Útok na menšinové školství české*, Plzeňské listy, roč. XXXV, č. 38, 17. 2. 1909, s. 2.

⁵³ *Nové punktace a školy minoritní*, Samostatnost, roč. XIII, č. 28, 30. 1. 1909, s. 3.

⁵⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis ÚMŠ v Praze ze 7. 1. 1909.

školy napsala: „*Za dobu od 1. září 1907 až do dneška byla naše škola vytlučena celkem desetkrát částečně, tj. 1 neb 2 okna a jednou úplně, a je pozoruhodno, že se tak skoro vždy stalo, kdy dleli zde vysokoškolští studenti. Veškeré vytloukání se dalo bez demonstrací, zákeřně až na úplné vytlučení školy dne 2. prosince minulého roku.*“⁵⁵ Útoky provázely rovněž všestranný nátlak na obyvatelstvo české národnosti. V Jablonci nad Nisou žádali např. obecní strážníci jménem města majitele domů a bytů, aby působili na české nájemníky, aby dávali své děti do německých škol.⁵⁶ Ve Věžovaté Pláni se všichni němečtí majitelé domů zavázali, že „*nepřijmou do bytu Čechů, kteří by děti své posílali chtěli do školy mateční*“.⁵⁷ Příznačné je rovněž svědectví správce mateční školy v Litoměřicích: „*V listopadu vytlučena byla okna, jednou dvě tabule, podruhé 16. V noci na 2. prosince spálen byl bíločervený prapor. Na počátku roku stavitel Karel Schweizer vymínil si u svých nájemníků, že nebudou posílali děti do české školy.*“⁵⁸

Problémy menšinového školství byly také vděčným politickým tématem. Poslanec říšské rady Karel Kramář a jeho kolegové vznesli 22. ledna 1914 dotaz na ministerstvo kultu a vyučování „*ve příčině soustavných průtahů a úmyslných překážek při zřizování a rozšiřování českých škol národnostních*“. V dotazu mj. stálo: „*Opětne jsme nuceni se vším důrazem vytknouti, že orgánové vládní ničeho neučinili, aby zlořády, které v této příčině nastaly, byly napraveny, odstraněny a do budoucna znemožněny. Naopak, zdá se, že naprosto nedbajíce varovných hlasů našich, úředové státní se úplně ztotožňují se stanoviskem našich národnostních odpůrců, jejichž program jest vyhubiti veškerá jazyková práva, která občanům české národnosti jsou zaručena.*“⁵⁹

Další možností, jak zastavit či alespoň zpomalit odnárodňování českých dětí, bylo organizování prázdninových škol, např. v Praze. Ty byly zřizovány pro české děti z míst, kde nebylo možno kvůli jejich malému počtu pomýšlet na zřízení české veřejné ani soukromé školy. Prázdninová škola byla koncipována jako čtyřtýdenní jazykový a výukový kurz, který byl spojen s exkurzemi do muzeí, prohlídkami památek a vycházkami do okolí. Dopoledne probíhalo vyučování, odpoledne bylo věnováno vycházkám. Náklady na ubytování a stravování dětí hradila NJP, učebny k výuce

⁵⁵ Tamtéž, dopis správy školy ze 14. 1. 1909.

⁵⁶ Tamtéž, dopis správce české školy Václava Hladkého, s. d.

⁵⁷ Tamtéž, dopis správy školy z 15. 1. 1909.

⁵⁸ Tamtéž, dopis správy školy z 15. 1. 1909.

⁵⁹ Tamtéž, fascikl Školy vůbec 1912–1920, dotaz poslanců z 22. 1. 1914.

poskytla rada hlavního města Prahy. Vyučující získala ÚMŠ, která přispívala na jejich mzdu.⁶⁰

Během Velké války prošla ÚMŠ snad největší krizí od svého vzniku. Spolek sice nebyl jako mnohé jiné vlastenecké korporace zrušen, ovšem zápasil s vážným nedostatkem financí, díky němuž musel přestat podporovat část vydržovaných škol. I tak bylo finanční zatížení spolku enormní, neboť např. v roce 1916 podporoval 77 mateřských škol a opatroven (45 v Čechách, 22 na Moravě a 10 ve Slezsku) a 82 obecných škol se 103 třídami a 4858 žáky (58 v Čechách, 13 na Moravě a 11 ve Slezsku).⁶¹ Kromě toho bylo v této době české menšinové školství citelně postiženo odvody učitelů soukromých škol na frontu, takže se ÚMŠ ocitla i v hluboké personální krizi. Veškeré náklady spojené se zřizováním a vydržováním škol hradila ÚMŠ většinou ze sbírek a darů. I zde jí však státní úřady dovedly její obtížnou situaci ještě ztrpčít, když za války např. dostala úřední zákaz používat trojbarevné pokladničky ÚMŠ a porušení tohoto zákazu bylo přísně stíháno.⁶²

⁶⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 12. 11. 1911.

⁶¹ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 101–102.

⁶² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, výzva ředitele kanceláře ÚMŠ v Praze F. Bělehrádka z 20. 9. 1915.

II. České školství v národnostně smíšených oblastech Československa po roce 1918

Po vzniku Československa jako národního státu Čechů a Slováků nastaly v oblasti národního školství rozsáhlé a z pohledu obyvatelstva české národnosti převážně pozitivní změny.

II. 1. Národní školství v Československu po roce 1918

Bezprostředně po převratu se do českých škol hlásilo mnoho dětí, které do té doby z různých důvodů navštěvovaly německé školy. Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) proto zaslalo 22. listopadu 1918 ZŠR v Praze výnos, který se týkal přijímání českých dětí z německých škol do českých národních škol a v němž požadovalo všestranně nadstandardní zacházení s těmito dětmi: *„Mnozí rodiče, jichž děti navštěvovaly dosud školy s vyučovacím jazykem německým, chtějí nyní posílati děti do škol českých. Této snaze nutno vyjítí vstříc měrou nejširší. Pro žactvo takové, které neovládá dostatečně český jazyk, buďtež pokud možno přechodně zařízeny zvláštní jazykové hodiny.“*⁶³

Hlavní přínos pro rozvoj českého národního školství po roce 1918 ovšem představovala nová školská legislativa, která umožňovala zakládání národních škol v národnostně smíšených oblastech za mnohem výhodnějších podmínek, než tomu bylo dosud. Dne 3. dubna 1919 byl schválen zákon č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, podle poslance Národního shromáždění (NS) a starosty ÚMŠ J. Metelky známý rovněž jako tzv. Metelkův zákon (J. Metelka viz Příloha č. 3). Podle něj mohla být zřízena veřejná menšinová škola v každé obci, kde žilo podle tříletého (nikoliv již pětiletého, jak tomu bylo do té doby) průměru nejméně 40 školou povinných dětí, ve výjimečných případech jich stačilo pouze 30, pokud v obci neexistovala veřejná škola s vyučovacím jazykem, který byl jejich jazykem mateřským. Zároveň bylo zákonem stanoveno, že při každé veřejné obecné škole mohla být za splnění určitých podmínek zřízena veřejná občanská (měšťanská) škola. Ve výjimečných případech nemuselo MŠANO trvat ani na výše uvedených počtech žáků. Jelikož byly menšinové školy zřizovány ZŠR a země nesla veškeré osobní i věcné náklady na ně, nepodléhaly již místním ani okresním školním radám, takže obce a okresy nemohly jakkoliv vstupovat

⁶³ Tamtéž, oběžník Zemské školní rady (ZŠR) v Praze z 29. 11. 1918.

do procesu jejich zřizování. Odpadly tím nejen časté obstrukce ze strany Němci ovládaných obcí, ale také do té doby diskriminující a mnohdy ponižující výslechy rodičů a komisionelní řízení. V prvních letech po vzniku Československa dosáhl počet nově vzniklých českých veřejných menšinových škol dosud nevídaného počtu (jen do roku 1921 vzniklo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na 800 nových českých veřejných obecných škol).⁶⁴

Do stávající školské legislativy však poměrně negativně zasáhl zákon č. 126/1920 Sb. z 29. dubna 1920, o župním zřízení. Prvním legislativním počinem, kde bylo této právní normy využito, byl návrh zákona č. 292/1920 Sb., o školské správě. V původním návrhu zákona byla v souladu se zákonem č. 126/1920 Sb. pravomoc ve věcech národního školství přesunuta z gesce zemských školních rad na budoucí župní školní rady. Proti tomu vystoupil při projednávání zákona poslanec NS a přední menšinový politik F. Lukavský s protinávrhem, podle něhož měla být v oblasti školství a osvěty zachována zemská autonomie. Lukavského protinávrh sice NS neprošel, ale původní legislativní návrh byl alespoň novelizován v tom smyslu, že menšinové školy byly od 1. ledna 1921 podřízeny přímo MŠANO.⁶⁵ Na základě uvedených změn byl i tzv. Metelkův zákon novelizován zákonem č. 295/1920 Sb. z 9. dubna 1920, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. Novelou bylo upraveno zřizování státních menšinových škol, které na MŠANO spravovalo zvláštní oddělení pro menšinové školství, v jehož čele stanul přední menšinový pracovník a dlouholetý tajemník ÚMŠ Jan Dvořák.

Na základě zákona č. 292/1920 Sb. tedy převzalo MŠANO od 1. ledna 1920 také síť tzv. menšinových škol, které byly zřízeny již před účinností uvedeného zákona pro národnostní menšiny s poukazem na článek 19 někdejší rakousko-uherské ústavy z prosince 1867. Takovéto školy se obecně nazývaly školami menšinovými, byť tento pojem nebyl zcela přesný a v květnu 1930 byl dokonce MŠANO označen jako nevhodný s tím, že vhodnějším ekvivalentem měla být státní škola.⁶⁶ K 1. květnu 1922 se jednalo o 694 škol, z toho v Čechách 442 obecných a 54 měšťanských, na Moravě o 146 obecných a 19 měšťanských a ve Slezsku 31 obecných a 2 měšťanské.⁶⁷ Správu

⁶⁴ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 98–99.

⁶⁵ V. ŠTVERÁK, *Stručné dějiny pedagogiky*, Praha 1983, s. 306.

⁶⁶ NA, f. Ministerstvo školství (MŠ) Praha, kart. 368, zápis o poradě o pedagogických potřebách menšinových škol ze 7. 5. 1930.

⁶⁷ Tamtéž, kart. 309, dopis MŠANO v Praze prezídiu ministerské rady v Praze z 3. 5. 1922.

dosavadních menšinových či nově vznikajících národních škol vykonávaly okresní a místní školní výbory (OŠV, MŠV), zřízené rovněž podle zákona č. 292/1920 Sb.

Aby bylo zabezpečeno umístění nově vznikajících národních škol a bydlení jejich správců, ředitelů, učitelů a dalšího personálu, byl každý vlastník nemovitosti povinen propůjčit za přiměřenou náhradu své místnosti pro potřeby těchto škol, nebylo-li tím ohroženo jeho vlastní bydlení či živnost. Pokud bylo zapotřebí získat stavební místo pro postavení novostavby školy nebo zajistit vhodnou budovu pro její umístění, mohl tyto reality stát vyvlastnit. Soukromým školám bylo v okamžiku jejich zřízení automaticky přiznááno právo veřejnosti, takže byly postaveny na roveň veřejným školám. Za stejných podmínek bylo uděleno právo veřejnosti i soukromým školám, které vznikly před vydáním tzv. Metelkova zákona, takže se téměř všechny mateřské (tj. soukromé) obecné školy staly veřejnými a byly převzaty do správy státu (tzv. postátněny).

Z hlediska národního školství se jednalo o výrazně pozitivní posun v porovnání s dosavadním stavem. Ani tzv. Metelkův zákon však nevyřešil problémy národního školství beze zbytku a nedokázal zajistit možnost výuky v mateřském jazyce pro všechny žáky. A tak v místech, kde se nenašel zákonem požadovaný dostatek školou povinných dětí jedné národnostní skupiny, i nadále zajišťovala jejich vzdělávání soukromá škola, ovšem již automaticky s právem veřejnosti.

Financování národních škol probíhalo přímo ze státního rozpočtu prostřednictvím MŠANO. Aby byla zajištěna perspektiva rozvoje národních škol, bylo do finančního zákona na rok 1931 vloženo ustanovení, že v letech 1931–1940 bude na výstavbu těchto škol počítáno ročně s 28 miliony korun. To však bylo vzhledem k probíhající hospodářské krizi dodrženo pouze v letech 1931–1932. V roce 1933 na tyto účely v důsledku úspor putovala již pouze poloviční částka. ÚMŠ na seškrtání výdajů na menšinové školství reagovala v memorandu mj. slovy: *„Že v našich hraničářských kruzích vzbudí nebývalé rozhořčení a pokles sebevědomí, již tak dost otřeseného, jest nabíledni. Nezaměstnanost a těžká krise dopadá s nebývalou tíhou na hraničáře. Mnozí z těch, kdož se k nám donedávna hlásili, dnes odcházejí a vymykají se našemu národnímu životu. Radikalismus německých sousedů, který proniká i k nám, vzbuzuje velké obavy do budoucna. Za těchto okolností musí zůstat alespoň ideální hodnota – škola – zachována. Kdyby došlo k navrhovanému omezení stavební akce, došlo by patrně záhy k zavírání hraničářských škol.“*⁶⁸

⁶⁸ Tamtéž, kart. 366, memorandum ÚMŠ v Praze z 1. 9. 1932.

První národní školy vzniklé na základě tzv. Metelkova zákona byly podřízeny inspektorům veřejných národních škol bez ohledu na vzdálenost sídla inspektora od škol. Teprve následně byly dohledem nad národními školami pověřovány nově zřizované inspektoráty národních škol s československým a německým vyučovacím jazykem. V roce 1920 byla zřízena čtyři místa samostatných inspektorů menšinových škol v Liberci, Litoměřicích, Mostě a v Plzni, postupně došlo k vytvoření potřebné sítě inspektorátů menšinových škol.⁶⁹ Co se týče českého národního školství, existovaly např. v roce 1928 jejich inspektoráty v Brně (24 škol, inspektor Antonín Votava), Českých Budějovicích (72, Emanuel Drobil), Duchcově (80, Josef Bayer), Jihlavě (67, Václav Komrs), Karviné (77, Valentin Valeček), Liberci (59, František Lang), České Lípě (58, Josef Maštálka), Litoměřicích (72, Jaroslav Tesař), Olomouci (66, Kazimír Šitavanc), Opavě (37, Adolf Sýkora), Plzni (72, Antonín Follprecht), Podbořanech (44, Rudolf Šimek), Sušici (45, František Štolcpart), České Třebové (58, František Stuchlík), Trutnově (50, František Dašek), Karlových Varech (51, Ludvík Tayerle), Znojmě (61, Ferdinand Hykel) a Žatci (65, Karel Polánek).⁷⁰ Síť inspektorátů se rozrůstala (v roce 1935 jich bylo již 26⁷¹) a v souvislosti s důsledky hospodářské krize se zvažovalo jejich sloučení s inspektoráty ostatních veřejných škol. V tomto případě by menšinové inspektoráty byly zrušeny a dozor nad menšinovými školami by převzal okresní školní inspektor národních veřejných škol. Kde takový inspektor nesídlil (v okrese neexistovala ani jedna veřejná národní škola), měl dozor nad menšinovými školami převzít inspektor, který sídlil nejbližší. Na jednání komise pro zřehodárnění veřejné správy, které se konalo dne 2. dubna 1935 ve Strakově akademii, však viceprezident ZŠR v Praze Jaroslav Hendrych označil návrh za neproveditelný a argumentoval proti němu tím, že „*agenda menšinového školství jest vskutku rozsáhlá*“.⁷²

Co se týče skladby vyučovaných předmětů, byla situace na národních školách stejná jako na ostatních veřejných školách. Na některých českých národních školách se kromě toho jako nepovinný předmět vyučoval německý jazyk. Jednalo se především o měšťanské školy a výuka němčiny byla obhajována poukazem na „*existenční a národohospodářské škody, které vznikají národu a státu z toho, že absolventi*

⁶⁹ Tamtéž, kart. 309, záznam o jednání komise pro zřehodárnění veřejné správy z 2. 4. 1935.

⁷⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy.

⁷¹ Brno, České Budějovice, Duchcov, Hlučín, Jindřichův Hradec, Cheb, Jihlava, Karviná, Liberec, Česká Lípa, Litoměřice, Most, Olomouc, Opava, Plzeň, Podbořany, Sušice, Šumperk, Teplice-Šanov, Český Těšín, Česká Třebová, Trutnov, Ústí nad Labem, Karlovy Vary, Znojmo, Žatec. Inspektoráty německých národních škol se nacházely v Novém Jičíně a v Praze, inspektorát polských národních škol sídlil ve Fryštátu.

⁷² NA, f. MŠ Praha, kart. 309, záznam o jednání komise pro zřehodárnění veřejné správy z 2. 4. 1935.

československých škol neovládají němčinu“.⁷³ Kromě této praktické stránky výuky byl kladen též značný důraz na kontakty žáků menšinových škol s vrstevníky z ryze českých oblastí, např. formou dopisování, výměn tříd či výletů do Prahy a dalších českých měst. To bylo důležité i proto, aby žáci národních škol uměli správně používat mateřský jazyk. Jedním z mnoha problémů menšinových a posléze i národních škol bylo totiž i to, že jejich žáci mysleli německy a mluvili dialektem. Situace byla mnohem lepší v místech, kde byla zřízena i opatrovna či mateřská škola, zlepšování jazykových dovedností žáků napomáhalo i umístování českých sirotků z vnitrozemí do národnostně smíšených oblastí.⁷⁴

II. 2. Ústřední matice školská a její význam po vzniku Československa

Po roce 1918 působila ÚMŠ ve zcela jiné situaci a v naprosto odlišné roli, když se stala v budování národního školství rovnocenným partnerem státu. Na své první poválečné valné hromadě konané 26. února 1919 vyjádřili přítomní členové ÚMŠ radost ze vzniku Československa slovy: „*Srdce naše naplňuje vděčná radost, že naši bratři, naši českoslovenští vojínové a zápasníci za hranicemi i v naší vlasti, rozbili pouta, která nás svírala. Děkujeme jim za desetitisíce dítek v matičních školách vykoupení čekajících, děkujeme jim za desetitisíce dítek ve školách nečeských, děkujeme jim za utiskované české rodiče, ustarané matky a zmrzačené otce.*“⁷⁵ Mnohým se dokonce zdálo, že další existence ÚMŠ ztratila smysl, domnívali se, že v osvobozeném národě zbaveném německé nadvlády již nebude její činnosti třeba a že se o české školy postará sám stát. Tyto úvahy se však ukázaly být značně nerealistickými, naděje na to, že stát bude garantem výuky každého žáka v jeho mateřském jazyce, se nenaplnily, a tak české i německé soukromé školy byly v Československu realitou i v popřevratovém období.⁷⁶

Představitelé ÚMŠ získali v nově vzniklém státě především přímý vliv na tvorbu školské politiky, což se odrazilo zejména ve školské legislativě. Na základě výše zmíněných zákonů mohla ÚMŠ předat státu prakticky veškeré své obecné školy. Jestliže v roce 1919 vydržovala 87 obecných škol, o rok později to byly již pouze 3 školy.⁷⁷ Nadále se tak zaměřovala především na rozvoj mateřských, středních

⁷³ Tamtéž, kart. 368, dopis MŠANO v Praze ÚMŠ v Praze z 12. 3. 1931.

⁷⁴ Tamtéž, kart. 368, zápis o poradě o pedagogických potřebách menšinových škol ze 7. 5. 1930.

⁷⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 60, zpráva z valné hromady ÚMŠ v Praze z 26. 2. 1919.

⁷⁶ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 98–99.

⁷⁷ A. ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 187.

a odborných škol a na zkvalitňování zázemí stávajících matičních i veřejných škol, např. výstavbou nových školních budov, zlepšováním vybavení škol inventářem a učebními pomůckami či zvyšováním komfortu žáků a studentů (výstavbou internátů, podporou školního stravování, studijními a dopravními stipendii, organizováním ošacovacích akcí a vánočních nadílek atd.). Podpora vyššího vzdělání absolventů českých obecných škol byla v národnostně smíšeném území opět velmi důležitá především jako obrana před odnárodněním českých dětí: po ukončení obecné školy totiž neměly často jinou možnost než přejít do německých měšťanských či jiných německých vyšších škol. Za tím účelem vytvořila ÚMŠ funkční systém stipendií a nejrůznějších podpor, které přispívaly k lepší dostupnosti vyššího vzdělání (např. příspěvek na dojíždění žáků, na stravování, na školní pomůcky), a všestranně podporovala také veřejné české školy či útulky.

Nezanedbatelnou úlohou ÚMŠ byla rovněž její stavební činnost. Školská správa poválečného Československa totiž nestačila pokrýt potřeby národního školství kvalitními školními budovami a bouřlivý růst českého národního školství po roce 1919 neodpovídal materiálním možnostem státu, který pro ně nedokázal zajistit odpovídající prostory. V roce 1924 mu proto ÚMŠ nabídla, že bude pod dozorem státních úřadů stavět budovy národních škol, které následně převede do jeho péče. Tato nabídka byla s povděkem přijata a ÚMŠ začala za pomoci státem garantovaných úvěrů stavět. Do roku 1930 takto kupř. vystavěla 77 moderních školních budov.⁷⁸

Popřevratová expanze českého školství byla zapříčiněna jednak změněným společenským klimatem a přístupem politické reprezentace, ale také vlnou migrace značného množství dětí české národnosti, navštěvujících před rokem 1918 z různých důvodů německé školy. Tito žáci začali prakticky ze dne na den navštěvovat české školy, které tak musely řešit především problémy s nedostatečnou kapacitou a nedostatkem učitelů. Problémy s nedostatečnou kapacitou škol byly řešeny za pomoci státu, např. zábořem části prostor německých škol. Problémy s nedostatkem pracovních sil však až do vydání tzv. Metelkova zákona a do okamžiku postátňování matičních škol musela řešit ÚMŠ jako zřizovatel. Péče o menšinové školství byla tedy z pohledu ÚMŠ v prvním období po vzniku Československa mnohem náročnější než kdykoliv předtím, zejména pokud se týkalo organizační práce a finančních nákladů.

⁷⁸ Jejich seznam viz F. BĚLEHRÁDEK, *Ústřední matice školská za republiky*, in: Padesát let Ústřední matice školské 1880–1930, Praha 1931, s. 74–75.

I po převzetí většiny mateřských škol státem byly zakladatelské a udržovací aktivity ÚMŠ značné. Zakládala soukromé menšinové obecné školy v obcích s nedostatečným počtem žáků, potřebným ke zřízení veřejné školy, ale především zaměřila své úsilí na vybudování základny pro jejich dlouhodobě dostatečný počet. Touto základnou byla síť mateřských škol a opatroven, které umožňovaly přípravu dětí na budoucí školní výuku v jejich mateřském jazyce a které se staly jedním z hlavních nástrojů boje proti odnárodnování českých dětí. ÚMŠ tak po válce podstatně rozšířila své cíle, plynoucí z dosud platných stanov. Proto na valné hromadě konané 18. prosince 1921 došlo k jejich změně, jež umožňovala výrazně širší záběr mateřské činnosti.⁷⁹

Poválečná dynamika vývoje mateřského školství je patrná z následujících údajů: jestliže k 31. prosinci 1919 provozovala ÚMŠ v celém Československu 55 opatroven a mateřských škol, 87 obecných škol, 2 vyšší střední školy (gymnázium v Orlové a dívčí průmyslovou školu v Prachaticích), tedy celkem 144 ústavů, k 31. prosinci 1929 to bylo již 197 opatroven a mateřských škol, 2 občanské školy, 5 vyšších středních škol (studentský internát v Karlových Varech, 2 obchodní akademie a 2 rodinné školy), tedy celkem 204 ústavů. Kromě toho ÚMŠ navíc v roce 1928 podporovala 71 pokračovacích a 22 hudebních škol a 38 jazykových kurzů, poskytovala množství stipendií podporovaným žákům. Celkový náklad ÚMŠ na školské účely se zvýšil z 2 012 649 korun v roce 1919 na 14 502 772 korun v roce 1928, i když tato čísla nelze vzhledem ke kolísání měny a inflačním vlivům jednoduše porovnávat.⁸⁰

V roce 1930, kdy ÚMŠ slavila půlstoletí své existence, udržovala 2 obchodní akademie (Jablonec nad Nisou, Teplice-Šanov), studentský konvikt v Karlových Varech, 6 škol pro ženská povolání, 137 mateřských škol (97 v Čechách a 40 na Moravě a ve Slezsku), 86 pokračovacích škol (76 v Čechách a 10 na Moravě a ve Slezsku), organizovala nespočetně jazykových kurzů v Československu i za jeho hranicemi a postavila již 85. školní budovu pro státní menšinové školy.⁸¹ Na slavnostní schůzi k 50. výročí existence spolku, která se uskutečnila 7. prosince 1930 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, se především bilancovalo, ale také plánovalo do budoucna. Hlavní řečník schůze J. Kapras mj. prohlásil: „*Stát nevyřešil převratem naráz*

79 NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 334, § 2 stanov z 15. 3. 1922: „*Účelem ÚMŠ je zřizovati, udržovati a podporovati všeliké školy a ústavy učebné, opatrovny a školy mateřské, vzdělávací a vychovávací kursy, vychovatelny, sirotčince, útulny, stravovny, knihovny, čítárny a vůbec šířiti znalost českého jazyka spisovného.*”

⁸⁰ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 106.

⁸¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 60, zápis ze slavnostní schůze ÚMŠ v Praze ze 7. 12. 1930, slavnostní řeč předsedy ÚMŠ Vincenta Dewettera.

*uspokojivě všechny problémy českého lidu. Stále zůstává ještě mnoho práce dnes i budoucně. Ústřední matice školské připadá v práci té úkol čestný. Jejím cílem jest zachovati vždy a všude českému národu české dítě. Ani jedna česká duše neměla by malému českému národu býti ztracena.*⁸²

Pozitivní trend budování matičního školství vyvrcholil v roce 1934, kdy ÚMŠ vydržovala 326 matičních škol s 504 odděleními a 10 981 žáky. Ve srovnání s rokem 1933 došlo ke zvýšení počtu škol i k nárůstu počtu žáků: v roce 1933 vydržovala ÚMŠ celkem 308 škol se 489 odděleními, které navštěvovalo 9866 žáků.⁸³ Následující období let 1935–1938 bylo pro ÚMŠ naopak dobou poměrně složitou. Vnitropolitický vývoj v Československu, radikalizace německého obyvatelstva v národnostně smíšených oblastech pod vlivem Sudetoněmecké strany a neustále se zhoršující postavení české menšiny vedly ÚMŠ k dvojí, optimisticko-pesimistické politice: na jedné straně se snažila až téměř do posledních dnů bojovat a intervenovat ve prospěch české menšiny na nejrůznějších úradech a institucích, její snahy však byly stále častěji marné. Tyto neúspěchy vzbudovaly u části členské základny pocitu marnosti a vedly k obviňování představitelů Československé republiky i jejích občanů ze zbabělosti, poraženectví, nečinnosti a lhostejnosti vůči českému národu. Na druhé straně i sama ÚMŠ propadala stále více defétismu, její aktivity se omezovaly na udržení statu quo z předchozího období, což se zřetelně odráželo v poklesu investic např. do nových stavebních projektů v národnostně smíšených oblastech. Na valných hromadách se ÚMŠ v tomto období stále více obracela do své historie, bilancovala a srovnávala. Každé úmrtí významného člena ÚMŠ či národně orientovaného politika vzbuzovalo mezi členskou základnou značné emoce, jak tomu bylo např. na jaře roku 1937, kdy v rozmezí dvou měsíců zemřeli dva významní národně demokratičtí politici a ochránci české menšiny: 4. dubna 1937 dlouholetý poslanec NS a předseda plzeňských odborů ÚMŠ a NJP F. Lukavský⁸⁴ a 26. května 1937 první československý premiér a klíčová osobnost národní demokracie Karel Kramář. Valná hromada na jaře roku 1938, poslední před válkou a ve svobodném Československu, byla těmito událostmi a zhoršující se politickou situací v zemi i za jejími hranicemi značně negativně ovlivněna.

⁸² *Padesát let Ústřední matice školské 1880–1930*, Praha 1931, s. 39–40.

⁸³ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 114.

⁸⁴ Blíže k F. Lukavskému viz K. ŘEHÁČEK, *Dr. František Lukavský a Plzeňsko*, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis společnosti přátel starožitností* 38/108, 4, 2000, s. 213–221.

III. České národní školství v letech okupace a po jejím skončení

Slavnou etapu prvorepublikové existence ÚMŠ, kdy v jejím čele stáli Vincenc Dewetter (v letech 1921–1933) a J. Kapras (v letech 1933–1944), ukončily události na sklonku třicátých let.

České národní školství v národnostně smíšených oblastech bylo těžce poškozeno již událostmi podzimu 1938, zejména zábořem části československého pohraničí nacistickým Německem. Již předtím, na jaře 1938, dostali správci českých národních škol důležitý úkol: na základě přípisu předsednictva ministerské rady z 28. března 1938 stanovilo MŠANO výnosem z 23. dubna 1938, aby všechny úřady, ústavy, školy, podniky a jiná zařízení bezodkladně zasílaly ministerstvu zprávy vojenské povahy. Tyto zprávy měly být zasílány písemně, v případech „*krajně naléhavých*“ mohla být volena telefonická cesta.⁸⁵

Ještě na začátku školního roku 1938/1939 provozovala ÚMŠ celkově 297 škol: 7 vyšších středních škol pro 651 žáků, 9 odborných škol pro 1571 žáků, 11 odborných škol pro ženská povolání se 3 internáty pro 658 žákyň, 32 obecných škol pro 279 žáků, 219 opatroven a mateřských škol (162 v Čechách, 57 na Moravě a ve Slezsku) pro 4237 žáků, 5 jazykových kurzů pro 75 účastníků, 1 kurz učiva měšťanských škol, dále podporovala 13 živnostenských škol pokračovacích a lidových škol hospodářských pro 592 posluchačů. Celkově tedy navštěvovalo matiční školy 8070 žáků a kromě toho ÚMŠ vyplácela řadu podpor a stipendií.⁸⁶ Na podzim 1938 byly uzavřeny všechny vyšší střední školy a část odborných škol, zbytek odborných škol byl přeložen do neobsazeného území. Všechny matiční obecné školy i drtivá většina mateřských škol byly uzavřeny, byť některé z nich existovaly i nadále, pouze jedna mateřská škola byla přemístěna do neobsazeného území (z Brusnice do Bílé Třemešné).

ÚMŠ byla jako tzv. Kampfororganisation v pohraničním území odstoupeném Říši rozpuštěna a ztratila téměř veškerý svůj tamní majetek. Přišla tak o více než desetinu svých škol a dalších budov (celkově se jednalo o 134 zabavených nemovitostí), její movitý majetek mohl být sice z odstoupeného pohraničí alespoň zčásti převezen do zatím neokupovaného vnitrozemí, ale i tak zůstala jeho větší část v pohraničí a byla Němci zkonfiskována. Konfiskovaný movitý i nemovitý majetek byl převeden na Říši (většinou prostřednictvím Fondu pro výstavbu; tzv. Aufbau fondu), který ho dále buď prodával, nebo převáděl do vlastnictví obcí či jednotlivců, pouze v několika málo

⁸⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 62, oběžník Inspektorátu českých menšinových škol v Plzni z 25. 5. 1938.

⁸⁶ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 116–117.

případech zůstalo vlastnické právo ÚMŠ k nemovitostem v okupovaném pohraničí knihovně nedotčeno. Na území Říše tak zůstaly veškeré nemovitosti, mnohdy se jednalo o novostavby, které ještě nebyly splaceny, a zařízení menšinových škol. Tím se ÚMŠ dostala do velmi svízelné finanční situace, protože musela i nadále splácet veškeré úvěry, které si v souvislosti s výstavbou školních budov sjednala.

Hlavním problémem ÚMŠ v období těsně po záboru pohraničních oblastí a jejich přiřazení k Říši byla péče o žáky a učitele mateřských škol. Většina žáků odešla se svými rodiči z odstoupeného pohraničí do neobsazeného vnitrozemí, učitelé mateřských škol buď zůstali na svých místech (zejména v tzv. plebiscitních územích), nebo rovněž odešli do vnitrozemí, v obou případech však zůstali zcela bez prostředků. ÚMŠ si v říjnu 1938 dala jako krátkodobý úkol „zabrániti jakémukoliv úbytku českých hlasů v rozhodujících dnech a tím i každé další ztrátě české půdy”,⁸⁷ dlouhodobým cílem se pak stala organizace menšinového školství ve zbytku Československa. V dopise, který poslala ÚMŠ v Praze 6. října 1938 všem místním odborům, poděkovala svým členům za dosavadní práci, vypočítala ztráty způsobené zábořem pohraničí a vyzvala k pokračování všech mateřských aktivit.⁸⁸

MŠANO vydalo 3. listopadu 1938 zatímní pokyny k úpravě výchovy a vyučování ve školách. V pokynech mj. stálo: „*Pohroma, která stihla náš národ a naši vlast, nesmí zastaviti náš další osvětový a kulturní rozvoj. Nezlomnou vůlí, spojením a vypětím všech sil musíme překonati nejtěžší překážky a účelnou lepší prací vytvářeti podmínky nové budoucnosti. Z toho vyplývají nové úkoly zejména také pro výchovu veškeré mládeže. Mládež musí býti náležitě připravena na ztížené podmínky životního povolání i na společné úkoly pro obecné dobro národa a vlasti a míti pro ně vyvinutý smysl a pochopení.*“⁸⁹ Podle pokynů mělo být v mládeži vypěstováno vědomí, že „*žije v době velkých dějinných událostí, jejichž cílem pro nás musí býti šťastná budoucnost nových pokolení a úspěšné zápolení našeho národa v světovém soutěžení*“. Základní výchovnou myšlenkou měla být „*národní idea spojená s ideou práce*“, hlavním výchovným prostředkem „*skutečná duševní i tělesná, tvořivá a výkonná práce, v níž se mají k největším možnostem rozvíjeti všechny duševní i tělesné schopnosti a vlohy každého jednotlivce*“. Vyučování mělo být upraveno s ohledem na potřeby praktického života

⁸⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 62, dopis ÚMŠ v Praze všem odborům z 6. 10. 1938.

⁸⁸ Tamtéž, dopis ÚMŠ v Praze všem odborům z 6. 10. 1938.

⁸⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 547, Prapořiště, pokyny MŠANO z 3. 11. 1938.

a mělo být využíváno metod, jimiž se při úspoře sil a času dosahuje nejlepších výsledků.⁹⁰

Během školního roku 1938/1939 došlo k dalším dramatickým událostem, které zásadně ovlivnily činnost ÚMŠ. Po 15. březnu 1939 byly zmařeny veškeré naděje, které počítaly s možností nerušené, byť omezené činnosti ÚMŠ. Přesto ani v této době ÚMŠ nerezignovala a pracovala dále. Do konce května 1939 oznámily jednotlivé odbory příslušným úřadům, že budou i nadále vyvíjet svoji činnost. Ta se sice formálně omezovala jen na území Protektorátu Čechy a Morava, ÚMŠ však pečovala ještě o několik škol, které zůstaly v odtržených pohraničních oblastech. Jednalo se o mateřské školy v obcích, kde byly v důsledku koncentrace většího množství obyvatelstva české národnosti dosud tolerovány.

ÚMŠ se snažila především svojí podpůrnou činností pokračovat v předválečných aktivitách spolku. Její pražské ústředí vydalo počátkem května 1939 výzvu všem odborům, v níž stálo: „*Prosíme, aby odbory ÚMŠ pokračovaly dále ve své záslužné činnosti a čestné práci, pomáhající ÚMŠ svojí hřivnou ku zvýšení kulturní úrovně českého národa. Dnes, kdy zkušenosti posledních měsíců ukázaly nám malou početnost našeho národa, uvědomujeme si opět význam drobné národní práce pro zachování a rozvoj národních hodnot. Drobná národní práce stává se nám útočištěm a příkazem sebezáchovy.*”⁹¹ V letech okupace vydržovala odborné školy (obchodní akademie a obchodní školy), odborné školy pro ženská povolání, mateřské školy, útulky (stálé i žňové), poskytovala finanční podporu na věcné potřeby škol, na jízdné, školní pomůcky a na jiné školské a sociální potřeby žactva a učitelů (např. penzistům bývalého školského spolku Komenský ve Vídni, který byl v březnu 1942 úředně rozpuštěn) ve formě jednorázových podpor či dlouhodobých stipendií. Snažila se zakládat nové mateřské školy, ale kvůli úředním zákazům byly tyto snahy většinou z dlouhodobého hlediska spíše neúspěšné. V těchto případech pak ÚMŠ alespoň úzce spolupracovala s orgány okresní péče o mládež a podporovala vznik útulků, kde působily matiční učitelky a pěstounky. Ještě ve školním roce 1942/1943 vydržovala ÚMŠ vyšší obchodní školu v Pelhřimově, obchodní školu v Náměšti nad Oslavou, 11 odborných škol pro ženská povolání s jednoročními rodinnými školami, 32 mateřských škol a společně s okresními péčemi o mládež spoluvydržovala 53 stálých dětských útulků.⁹²

⁹⁰ Tamtéž, Prapořiště, pokyny MŠANO z 3. 11. 1938.

⁹¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 334, výzva ústředí ÚMŠ všem odborům z 8. 5. 1939.

⁹² K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 121.

Existence ÚMŠ, a tím i konec existence českého menšinového školství se však rychle chýlily ke konci. Dne 9. ledna 1943 došel ÚMŠ v Praze od Úřadu pověřence pro organizace při Úřadu říšského protektora doporučený výměr, podle něhož byla ÚMŠ postavena pod německý dozor a vyzvána, aby urychleně vykážala své jmění a svoji činnost. Od té doby měla prakticky zablokované veškeré účty a nemohla svobodně disponovat svým majetkem, nesměla vydávat a prodávat pohlednice, v důsledku zřízení sirkového monopolu nesměla propůjčovat matiční známky na zápalky, což v obou případech vedlo ke značnému poklesu spolkových příjmů.

Druhý útok proti ÚMŠ přišel ze strany MŠANO, které od března 1943 vydávalo výměry o uzavření veškerých matičních škol ke konci školního roku 1942/1943.⁹³ Díky diplomatickému úsilí činovníků ÚMŠ se sice téměř všechny školy podařilo zachránit jejich převedením do správy příslušných měst a obcí, ale veškeré výdaje spojené s převodem a dalším vydržováním těchto škol nesla i nadále ÚMŠ. Později se sice podařilo navýšit dotčeným městům a obcím rozpočty na provoz těchto škol, ale např. učitelky většiny původně matičních mateřských škol platila tajně i nadále ÚMŠ, a to i přes výslovný zákaz okupačních úřadů. Již 10. července 1943 došlo k prvnímu likvidačnímu zákroku ze strany německé policie proti ÚMŠ. Některé odbory již byly sice rozpuštěny, ale došlo k tomu omylem: úředním nařízením byla totiž rozpuštěna Národní Matice (bývalá NJP), která však neměla s ÚMŠ nic společného.

Konec činnosti ÚMŠ se však i tak rychle blížil. Úřad pověřence pro organizace při Úřadu říšského protektora vydal 23. srpna 1944 výměr, na jehož základě byla ÚMŠ rozpuštěna. Likvidátorem ÚMŠ byl jmenován německý úředník Václav Machek. Ten však neoplýval žádnou přehnanou úřední horlivostí, likvidační práce zdržoval a díky němu se ÚMŠ podařilo udržet téměř veškerý spolkový majetek až do konce války.⁹⁴

Po skončení okupace došlo k obnovení ÚMŠ, která se snažila jednak navázat na program z období do roku 1938, jednak plnila nové úkoly plynoucí z poválečného uspořádání Československa a ze situace, která nastala v národnostně smíšených oblastech československého pohraničí. Zástupci spolku se 2. června 1945 sešli na Hradě s prezidentem Edvardem Benešem, kterému představili matiční program pro poválečné období. Ten spočíval především v odsunu obyvatelstva německé národnosti, podpoře

⁹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 61, zápis o 58. řádné valné hromadě ÚMŠ z 8. 7. 1945, s. 5.

⁹⁴ Tamtéž, kart. 63, Padesátáosmá výroční zpráva Ústřední matice školské v Praze za dobu od 5. května 1945 do 31. prosince 1946 a se zřetelem k době okupace. Praha 1947, s. 18–19.

školství, osvětové a kulturní výstavby pohraničí, oživení původní slovanské a české tradice a v povzbuzení a udržení zájmu o pohraničí po všech stránkách.⁹⁵

Klíčovou roli sehrála ÚMŠ zejména v období osidlování pohraničních oblastí českým, slovenským a jiným slovanským obyvatelstvem. Snažila se dokázat, že ani v nových poměrech není její existence zbytečná a že je v zájmu velké části národa zapotřebí. Na valné hromadě v roce 1947 mj. zaznělo: „*A jako dříve bylo to opět české dítě v pohraničí, na něž především soustředil se zájem ÚMŠ; jest nám nad jiné jasno, že jest třeba, aby právě naše pohraničí bylo duchovně i hmotně silné, neboť za hranicemi našimi žije nesmiřitelný nepřítel pln zloby a nenávisti proti českému národu, jak četné události jsou toho smutným a přesvědčivým důkazem.*”⁹⁶

A tak hned po převratu zahájila ÚMŠ revizi svého školství v pohraničí, jehož stav byl žalostný: některé školy byly zcela zničeny, jiné poškozeny, chyběl inventář a učební pomůcky. Bezprostředně po příchodu prvních českých osídlenců zřizovala ÚMŠ v pohraničí mateřské školy. Počátkem roku 1946 podnikla rozsáhlou a úspěšnou kampaň pod heslem „Darujte knihy do pohraničí”. Do konce dubna 1946 bylo sebráno a rozesláno celkem 35 000 učebnic a dalších knih, které byly rozděleny 206 obecným, měšťanským a odborným školám. ÚMŠ rovněž pečovala o výuku dětí českých reemigrantů z mnoha evropských států (např. SSSR, Francie, Německo, Rakousko, Polsko, Maďarsko, Jugoslávie), pro něž organizovala jazykové a vlastivědné kurzy, které měly napomoci jejich snazší asimilaci do československé společnosti.

Vedení spolku se sice snažilo navázat na prvorepublikovou tradici, ovšem doba jeho úsilí příliš nepřála. ÚMŠ musela pracovat v souladu s vládním prohlášením a raději se snažila na svoji minulost neupozorňovat. Poválečná existence ÚMŠ se však již nedala významem srovnat s činností před rokem 1938 a nad bytím ÚMŠ se začínaly stahovat politické mraky. Ještě v lednu 1948 vydala propagační leták, v němž obhajovala smysl své další existence slovy: „*Dnes již ÚMŠ nemusí vydržovati školy, její péče o děti v místech, k nimž ji váže tradice, však neustala. Sleduje účel, pro nějž byla založena: prospěch školní mládeže v pohraničí, službu národu a slovanské myšlenky. Uvažte obtíže, se kterými se školství v pohraničí setkává: chudé a nedávno osídlené obce povinné nésti věčný náklad, vyloupené, válkou poškozené budovy, nedostatek knih, zařízení a pomůcek, vyučování dětí reemigrantů ze všech států Evropy a dětí navštěvujících za okupace německé školy, z nichž mnohé neovládají dobře mateřský*

⁹⁵ Tamtéž, s. 32.

⁹⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 63, zpráva z valné hromady z 26. 10. 1947.

jazyk. Chceme, aby byla dokončena konsolidace pohraničí, které musí tvořiti pevnou hráz státu proti německému tlaku. Dobře vybavená škola je toho základem i zárukou. Proto ÚMŠ pomáhá školám v pohraničí, které se na ni obracejí se svými bolestmi a potřebami jako na svou dávnou ochranitelku."⁹⁷

O osudu ÚMŠ však již bylo prakticky rozhodnuto. Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 vznikl Akční výbor národních jednot a matic, který sjednotil všechny národní spolky. K 1. dubnu 1948 došlo k rozpuštění všech místních odborů národních jednot (např. Národní jednoty pošumavské, Národní jednoty severočeské atd.), místní odbory ÚMŠ ještě na čas setrvaly v činnosti. Jejich existence byla ukončena k 1. říjnu 1948 a majetek místních odborů se všemi právy a závazky přešel podle stanov na pražské ústředí. O pár dní později, 19. října 1948, bylo na schůzi Akčního výboru národních jednot a matic rozhodnuto také o rozpuštění ústředí ÚMŠ v Praze. Ještě tři roky však probíhala likvidace spolku a k definitivní tečce za existencí ÚMŠ došlo 31. března 1951, kdy byla ukončena činnost akčního výboru. Po více jak 70 letech činnosti tak zanikl spolek, který se svým významem a přínosem pro národní školství zřetelným způsobem zapsal do dějin českého národa a který výrazně přispěl ke stabilizaci české menšiny v národnostně smíšených oblastech českých zemí a Československa.

⁹⁷ Tamtéž, kart. 334, propagační leták ÚMŠ z 20. 1. 1948.

IV. České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech před rokem 1918

Podobně jako v dalších částech českých zemí pocítovali i obyvatelé české národnosti žijící v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech potřebu existence vlastního národního školství (Národnostní mapa Plzeňska viz Příloha č. 4). Jelikož ani zde nebylo možno ve všech případech počítat se zřizováním škol ze strany obcí a státu, docházelo postupně k jejich vzniku jako soukromých v režii českých národních spolků, opět zejména ÚMŠ.

IV. 1. České menšinové spolky na jihozápadě Čech a školská otázka

Na jihozápadě Čech, jehož byla Plzeň přirozeným centrem, patřily k nejvýznamnějším českým obranným národním spolkům bezpochyby ÚMŠ a NJP, které sehrály zásadní roli v ochraně a posilování české menšiny v národnostně smíšených oblastech tohoto regionu. Vzhledem k významné roli města Plzně se proto bude další výklad orientovat především na plzeňské odbory ÚMŠ a NJP, které byly přirozenými vůdci a aktivizátory menšinové práce v celém širokém okolí.

IV. 1. 1. Ústřední matice školská v Plzni

Ustavující schůze místního odboru ÚMŠ pro Plzeň, soudní okres plzeňský a politický okres stříbrský se sídlem v Plzni se konala 31. července 1881.⁹⁸ Jeho činnost byla povolena výnosem ministerstva vnitra ve Vídni z 9. května 1882, kterým byly také schváleny stanovy spolku.⁹⁹ Podle stanov z 19. února 1882 byla nejvyšším orgánem místního odboru ÚMŠ valná hromada, která se scházela jednou ročně a volila předsednictvo odboru. Na počátku existence odboru byl volen starosta, místopředseda, jednatel, pokladník a osm členů výboru, v průběhu rozvoje spolku a rozšiřování jeho aktivit však docházelo k dílčím změnám stanov, a tak např. v roce 1929 bylo již voleno předsednictvo, které tvořili předseda, dva místopředsedové, dva jednatele, zapisovatel, pokladník, účetní, 20 členů výboru a dva revizoři účtů.¹⁰⁰

Hlavním úkolem plzeňského odboru ÚMŠ byla podpora a rozvoj menšinových škol na západě Čech. Finanční prostředky k naplnění tohoto úkolu získával odbor

⁹⁸ Josef ČIPERA, *Místní odbor ÚMŠ v Plzni*, in: *Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900*, Plzeň 1900, s. 7.

⁹⁹ Archiv města Plzně (AMP), f. Národní výbor města Plzně (NVmP), spolkové oddělení, kart. 44, inv. č. 287, dopis Okresního hejtmantství (OH) v Plzni ÚMŠ v Plzni z 31. 5. 1882.

¹⁰⁰ K. ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská – místní odbor Plzeň 1903–1944*, inventář, Plzeň 2004, s. 3.

z členských příspěvků, darů, odkazů a dědictví, z veřejných sbírek a výtěžků z přednášek, výstav a národních slavností (pohlednice s výzvou k finanční podpoře ÚMŠ viz Příloha č. 5). Slavnosti pořádala plzeňská ÚMŠ každoročně v Pecháčkových (dnes Štruncových) sadech a v Měšťanské besedě. První slavnost se konala v roce 1886 a slavnosti přinášely nemalé finanční zisky (např. v letech 1918–1927 se v jejich rámci vybralo 887 797 Kč),¹⁰¹ které plzeňská ÚMŠ investovala především do výstavby soukromých škol a opatroven, do rozvoje mateřských knihoven, část peněz využila na nákup školních potřeb, na podporu menšinových učitelů a nadaných českých žáků a jejich rodin a na vánoční nadílky pro české žáky žijící v národnostně smíšeném území.¹⁰² Školy stavěla ÚMŠ často ve spolupráci s plzeňským jednatelským odborem NJP a Stavebním družstvem pro Plzeňsko a Stříbrsko.¹⁰³

Nejdůležitější funkci plnili předseda (starosta) a jednatel, kteří zastupovali odbor navenek a jednali za odbor s úřady. Dne 5. června 1887 bylo v rámci plzeňské ÚMŠ povoleno založení dámského odboru ÚMŠ, který vznikl z iniciativy České jednoty paní a dívek v Plzni, zejména její předsedkyně Růženy Petákové, manželky budoucího dlouholetého plzeňského purkmistra Václava Petáka.¹⁰⁴ Dámský odbor ÚMŠ se v průběhu vývoje spolku přeměnil na Sdružení žen místního odboru ÚMŠ v Plzni, které vzniklo 7. ledna 1921 a které pak dlouhodobě vedla Berta Baslerová.¹⁰⁵

Prvním starostou místního odboru ÚMŠ v Plzni byl zvolen František Schwarz,¹⁰⁶ v letech 1895–1911 zastával tuto funkci dosavadní jednatel odboru Josef Čipera¹⁰⁷ a po jeho smrti až do roku 1937 F. Lukavský (F. Lukavský viz Příloha č. 6).¹⁰⁸ Na valné

¹⁰¹ F. LUKAVSKÝ, *Pro záchranu Čechů na českém západě*, Plzeň 1928, s. 6.

¹⁰² K. ŘEHÁČEK, *Mecenášky a mecenáši českého menšinového školství na západě Čech*, Dějepis XXII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni, 2006, s. 255–264; TÝŽ, *Školní vánoční nadílky – fenomén česko-německého zápasu o žáky v 19. a 20. století*, in: Sborník z konference Vyděte ze školních světnic!, Píerov 2012, s. 149–155.

¹⁰³ K. ŘEHÁČEK, *Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko a jeho aktivity v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech*, in: Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského, Ústí nad Labem 2007, s. 219–244.

¹⁰⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 325. Blíže k němu viz K. ŘEHÁČEK, *Rodinný život plzeňského purkmistra JUDr. Václava Petáka. Pohled do soukromí významné regionální osobnosti přelomu 19. a 20. století*, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 45/115, 2, 2007, s. 93–101.

¹⁰⁵ K úloze žen v menšinovém hnutí viz K. ŘEHÁČEK, *Berta Baslerová a národně orientované ženské hnutí v Plzni*, Bohemiae Occidentalis Historica 1, 2015, s. 33–43.

¹⁰⁶ Blíže k němu viz Dagmar HUDECOVÁ, *František Schwarz – reformátor obecní správy*, Minulostí Západočeského kraje XXVI, 1990, s. 157–168.

¹⁰⁷ Blíže k němu K. ŘEHÁČEK, *Plzeňský učitel a menšinový politik Josef Čipera*, Časopis Společnosti přátel starožitností 118, 1, 2010, s. 26–32; TÝŽ, *Pět zapomenutých. Osobnosti plzeňského veřejného života přelomu 19. a 20. století*, Plzeň 2009, s. 23–32.

¹⁰⁸ Blíže k němu viz K. ŘEHÁČEK, *Dr. František Lukavský a Plzeňsko*, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 38/108, 4, 2000, s. 213–221; TÝŽ, *Pět zapomenutých. Osobnosti plzeňského veřejného života přelomu 19. a 20. století*, Plzeň 2009, s. 33–51.

hromadě v květnu 1937 byl po smrti Lukavského novým předsedou zvolen Antonín Nádeník, který provedl ÚMŠ nelehkým válečným obdobím a setrval v jejím čele až do jejího zániku na podzim 1944.

Léta 1938–1944 byla pro ÚMŠ velice složitá. Slavnou etapu existence odboru ukončily události sklonku třicátých let, odtržení národnostně smíšeného pohraničí a nakonec i vznik Protektorátu Čechy a Morava. Mnichovská konference a její výsledky zbavily ÚMŠ téměř veškerého jejího majetku v pohraničí. Po odtržení národnostně smíšených oblastí došlo i k úpravě územní působnosti ÚMŠ a ke změně jejího názvu na místní odbor ÚMŠ pro soudní okres plzeňský. Na základě vládního nařízení č. 97/1939 Sb. z 31. března 1939 oznámil místní odbor ÚMŠ v Plzni Policejnímu ředitelství (PŘ) v Plzni, že bude i nadále vyvíjet svoji činnost.¹⁰⁹ ÚMŠ pak existovala až do roku 1944, ale musela čelit mnoha administrativním útokům ze strany říšskoněmeckých i protektorátních úřadů. Členská základna prošla během okupace několika politicky a rasově motivovanými čistkami, ÚMŠ však přesto v omezené míře fungovala, řešila však fakticky pouze individuální žádosti o finanční podporu chudých českých studentů z několika obcí bývalých československých národnostně smíšených okresů, které byly připojeny k Říši (jednalo se o obce Líně s osadou Sulkov a Novou Ves z bývalého okresu Stříbro a Všekary a Ohučov z bývalého okresu Horšovský Týn).

Po skončení války byla znovuobnovena i činnost plzeňského místního odboru ÚMŠ. První schůze přípravného výboru pro obnovení činnosti se konala 28. května 1945, na základě dekretu prezidenta republiky č. 81/1945 Sb. však byla činnost odboru formálně obnovena rozhodnutím PŘ v Plzni až 21. listopadu 1945. Zemský národní výbor (ZNV) v Praze akceptoval obnovu spolku výnosem z 5. února 1946 s tím, že protokolace proběhla 20. prosince 1945.¹¹⁰ Ve funkci předsedy odboru pokračoval A. Nádeník, který byl v čele plzeňské ÚMŠ potvrzen i na její první valné hromadě 7. dubna 1946. Znovu byl do čela ÚMŠ zvolen i v roce 1947 a ve vedení odboru zůstal až do počátku března 1948, kdy se v důsledku politických změn po únoru 1948 vzdal předsednické funkce. Po válce patřilo mezi hlavní úkoly místního odboru ÚMŠ v Plzni především zabezpečení původně českého majetku, řešení mnohých problémů spojených s odsunem obyvatelstva německé národnosti z československého pohraničí a podpora školských, osvětových a kulturních potřeb nově osidlovaného pohraničí.

¹⁰⁹ AMP, f. NVmP, spolkové oddělení, kart. 44, inv. č. 287, dopis místního odboru ÚMŠ v Plzni PŘ v Plzni z 25. 4. 1939.

¹¹⁰ Tamtéž, dopis místního odboru ÚMŠ v Plzni PŘ v Plzni z 2. 8. 1945.

Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa (KSČ) byla odstraněna část starého vedení spolku a 11. března 1948 vznikl akční výbor v čele s předsedou Františkem Jungwirthem a jednatelem Františkem Přeučilem, kteří se přihlásili k aktivní spolupráci s Krajským akčním výborem v Plzni. Akční výbor se stal základem nového vedení spolku, zvoleného na mimořádné valné hromadě 30. června 1948. Tehdy bylo rovněž realizováno institucionální a personální splynutí ÚMŠ a NJP a nově zvolené vedení bylo společné pro oba spolky. Novým předsedou se stal dosavadní předseda místního odboru NJP v Plzni Václav Henzlík, místopředsedy B. Baslerová a Antonín Sochor a jednatelem F. Přeučil.¹¹¹ Toto předsednictvo vedlo odbor až do jeho zániku, k němuž došlo na základě rozhodnutí Akčního výboru národních jednot a matic v Praze z 19. října 1948, a poté byl majetek plzeňského místního odboru ÚMŠ převeden na pražské ústředí. Likvidace místního odboru ÚMŠ v Plzni byla oznámena uveřejněním v úředním listě Republiky československé 30. října 1948 a k formálnímu výmazu spolku ze spolkového katastru došlo 1. prosince 1948.¹¹²

IV. 1. 2. Národní jednota pošumavská v Plzni

Místní odbor NJP v Plzni byl založen 28. července 1884.¹¹³ Jednalo se o vyústění dlouhodobého procesu vlastenecké činnosti významných osobností plzeňského života F. Schwarze, V. Petáka, Antonína Kostince,¹¹⁴ Matouše Mandla, Josefa Krofty, J. Čipery a celé řady dalších. Prvním předsedou plzeňského odboru NJP se stal J. Krofta, jednatelem Tomáš Cimrhanzl, pokladníkem lékárník Alois Formánek, členy výboru V. Peták a F. Schwarz a náhradníky J. Čipera a František Procházka.¹¹⁵ Když se stal v roce 1889 J. Krofta plzeňským purkmistrem, byl předsedou odboru zvolen Jan Kessler, v letech 1890–1892 tuto funkci zastával Adolf Kreisinger, v období 1893–1911

¹¹¹ Tamtéž, dopis místního odboru ÚMŠ ředitelství Národní bezpečnosti (ŘNB) v Plzni z 1. 7. 1948.

¹¹² Tamtéž, oznámení referátu pro vnitřní věci a bezpečnost KNV v Plzni z 12. 6. 1951.

¹¹³ Státní oblastní archiv (SOA) v Třeboni, f. Národní jednota pošumavská (NJP) Praha, kart. 47, inv. č. 603, sign. IV A 524. Podle spolkového oddělení NVmP byly stanovy místního odboru připuštěny výnosem Ministerstva vnitra (MV) ve Vídni z 10. 5. 1884 (srov. AMP, f. NVmP, spolkové oddělení, kart. 100, inv. č. 853). F. Lukavský ve svém díle *Pro záchranu Čechů na českém západě (Plzeň 1928)* na s. 41 uvádí, že plzeňský místní odbor NJP vznikl až 15. 11. 1884.

¹¹⁴ Blíže k němu viz K. ŘEHÁČEK, *Plzeňský menšinový pedagog a politik Antonín Kostinec*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 121, 4, 2013, s. 240–247.

¹¹⁵ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 46, inv. č. 603, sign. IV A 524, též K. VONDRÁČEK, *50 let Národní jednoty pošumavské 1884–1934*, Praha 1934, s. 171–175.

J. Čipera, v letech 1912–1926 A. Kostinec, v letech 1926–1936 F. Lukavský a v letech 1936–1939 Bohumil Kranda.¹¹⁶

Období před rokem 1918 bylo, podobně jako v celé NJP, i v Plzni ve znamení obstrukce její činnosti ze strany státních úřadů, německých obecních samospráv i německých národních spolků. Zájem plzeňského místního odboru se soustředil na pomoc české menšině na Stříbrsku, zejména v Sulislavi, Sytně a Vranově, a na situaci Čechů na Nýřansku a Dobřansku. Významným mezníkem ve vývoji spolku se stal rok 1899, kdy se místní odbor stal jednatelským odborem pro celé Plzeňsko.¹¹⁷ V případě Plzně se jednalo o variantu vzniku jednatelského odboru, kdy se řada místních odborů pouze připojila ke stávajícímu významnému a početnému místnímu odboru, který ve stejném složení plnil i funkce jednatelského odboru. Plzeň se tak stala centrem vlasteneckého hnutí celého jihozápadu Čech. Oblastmi působnosti plzeňského jednatelského odboru byly okresy plzeňský, stříbrský, plánský, přeštický, tachovský, kralovický a horšovskotýnský.

Po roce 1918 došlo k významnému rozšíření vlivu NJP, která mohla vzhledem k podpoře ze strany zejména Československé národní demokracie zasahovat do mnoha pro stát důležitých záležitostí (např. pozemkové reformy). Rozvoj NJP se projevoval i v její struktuře, byly zřizovány nové místní odbory v okolí Plzně (Chotěšov, Holýšov, Kamenný Újezd, Stod, Čemíny, Blatnice, Vstíř aj.) a rostla členská základna. Plzeňská NJP se účastnila celé řady hospodářských aktivit, díky kterým nejen přímo podporovala české obyvatelstvo národnostně smíšených oblastí, ale získávala i finanční prostředky potřebné pro realizaci dalších činností. Příkladem úspěšného a výnosného podnikatelského a zároveň kulturního a osvětového projektu bylo např. plzeňské kino Elektra, které NJP vybudovala a provozovala ve spolupráci s organizací Sokola Plzeň I.¹¹⁸

Po okupaci Československa vznikla i v Plzni již zmiňovaná Národní Matice, která existovala až do svého rozpuštění 10. července 1943. Ke znovuoživení existence místního odboru NJP v Plzni došlo po skončení války. Dne 28. května 1945 zahájil odbor první památeční schůzi po válce (společnou s ÚMŠ) fakticky činnost, což

¹¹⁶ K. ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská v Plzni*, Dějepis XVIII. Sborník katedry historie PeF ZČZ v Plzni, 2000, s. 77.

¹¹⁷ K. ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská – jednatelský odbor Plzeň 1896–1945*, inventář, Plzeň 2004, s. 4.

¹¹⁸ Blíže ke kinu Elektra viz K. ŘEHÁČEK, *Plzeňské kino Elektra (1912–1949)*, Západočeský historický sborník 6, 2000, s. 191–210.

formálně oznámil PŘ v Plzni přípisem z 2. července 1945.¹¹⁹ Na základě dekretu prezidenta republiky č. 81/1945 Sb. byla činnost odboru formálně obnovena 28. listopadu 1945. Dopisem z 21. listopadu 1945 oznámil plzeňský odbor PŘ v Plzni složení prozatímního vedení NJP, které tvořili V. Henžlík jako předseda, A. Sochor jako místopředseda, F. Přeučil jako jednatel a F. Jungwirth jako pokladník. Na první poválečné valné hromadě NJP byl 7. dubna 1946 zvolen prvním řádným poválečným předsedou V. Henžlík, přednosta plzeňské úřadovny Národního pozemkového fondu.

Po únorovém převratu v roce 1948 a vzniku Akčního výboru národních jednot a matic v Praze došlo k mnoha personálním změnám ve vedení odboru a k jeho doplnění členy KSČ. V dopise akčního výboru NJP v Praze z 9. března 1948 doslova stálo: „*Provedte ihned ve svých výborech a členstvu takové osobní změny, aby zájmy lidové, demokratické republiky a poslání ústavní vlády Klementa Gottwalda byly všestranně zabezpečeny. Kdo nemá kladný poměr k lidové, demokratické republice a její ústavní vládě, nemůže býti členem a tím méně činovníkem naší Jednoty.*“¹²⁰ Z příkazu akčního výboru byla na 24. duben 1948 svolána mimořádná valná hromada odboru, na které byl podpořen návrh na rozpuštění NJP.¹²¹ ZNV v Praze vzal rozpuštění spolku na vědomí a jeho zánik byl oznámen v úředním listě Republiky československé 30. října 1948.

IV. 2. Vývoj českého školství na jihozápadě Čech před rokem 1918

Před rokem 1914 se zakládání českých škol v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech vyznačovalo víceméně nahodilostí. Tato skutečnost však nebyla zapříčiněna nesystémovou prací představitelů české menšiny ani českých národně orientovaných spolků, ale jednoznačně vnějšími okolnostmi. Mezi nejvýznamnější vždy patřila především rezistence německé většiny a správních i samosprávných institucí, které tato většina ovládala. Díky obstrukcím různého typu bylo možno zakládání českých škol prakticky donekonečna oddalovat, jak bude dále doloženo konkrétními příklady.

Česká menšina se proto snažila nedobrym poměrům aktivně bránit, třeba tlakem na politickou reprezentaci státu. Dne 18. října 1908 se např. sešlo v hotelu Občanská beseda v **Dobřanech** na Stříbrsku tamní české obyvatelstvo na veřejné schůzi, kde

¹¹⁹ AMP, f. NVmP, spolkové oddělení, kart. 100, inv. č. 853, dopis NJP v Plzni PŘ v Plzni z 2. 7. 1945.

¹²⁰ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 47, inv. č. 603, sign. IV A 524, dopis AV NJP v Praze z 9. 3. 1948.

¹²¹ AMP, f. NVmP, spolkové oddělení, kart. 100, inv. č. 853, dopis NJP v Plzni ŘNB v Plzni z 27. 4. 1948; SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 47, inv. č. 603, sign. IV A 524.

zazněly příspěvky redaktorů Aloise Šaška z Plzně a Emila Špatného z Prahy o situaci v menšinovém školství, o jeho potřebách a nedostatcích. Na závěr schůze se shromáždění shodli na textu rezoluce, v níž mj. stálo: „*České kruhy vedoucí všech stran, jakož i povolané úřady žádáme důtklivě za působení: 1. Aby k zamezení rozvratných a neudržitelných poměrů v oblastech národnostně smíšených a k zabezpečení řádného, zákona a potřebě odpovídajícího rozvoje veřejného školství co nejdříve vydán byl přiměřený zákon na ochranu národních menšin vůbec a menšinového školství zvláště, jenž by nadobro zamezil dosavadní dlouholeté a nekonečné průtahy rázu namnoze čistě formálního a odstranil dosavadní odpor obcí proti zřizování a rozšiřování škol menšinových. 2. Kdyby vydání takového zákona v krátké době nebylo dosažitelné, buďtež prozatím alespoň platné zákony zemské o nákladu na školy a o dozoru ke školám v tom směru doplněny, aby věcný náklad na školy menšinové nesla země a aby rozdělení školních úřadů na české a německé a podřízení škol jen úřadům téže národnosti provedeno bylo důsledně tak, aby zejména české školy menšinové vyňaty byly z pravomoci německých školních rad, mimo to pak, aby rodičům menšinovým přiznán byl, ne-li úplný, tak alespoň částečný vliv na volbu členů místních i okresních školních rad téže národnosti, a to jen ze středu rodičů samých.*“¹²²

České menšinové školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech mělo po roce 1880 poměrně slibné začátky a do roku 1898 se podařilo založit řadu českých obecných či mateřských škol v národnostně exponovaných místech. Jednalo se o dvě opatrovny v Nýřanech (1881) a Dobřanech (1884) a šest obecných škol v Nýřanech (1882), České Kubici (1882), Sulislavi (1882), Vranově (1882), Všekarech (1884) a Dobřanech (1884). V následujícím období, mezi léty 1884–1898, zakladatelské úsilí pokračovalo již pozvolněji, když vzniklo celkem devět českých škol, opatrovna v Blížejově (1897, uzavřena 1907) a osm obecných škol v Pelechách (1885) se zimní expoziturou v Mlýněčku (1887), Prapořišti (1890), Dolních Sekyřanech (1890), Honosicích (1893), Blížejově (1896), Malesicích (1896) a Přehořově (1898). V tomto výčtu by neměla chybět ani obecná škola v Nové Vsi, která vznikla s velkým přispěním ÚMŠ v roce 1888 hned jako veřejná škola, a nemusela být tudíž podporována z matičních prostředků.

Po roce 1898 nastala na jihozápadě Čech v zakladatelské činnosti ÚMŠ dlouhá přestávka, neboť přednost dostávaly jiné regiony, především jižní Čechy. V roce 1907

¹²² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy, rezoluce přijatá jednomyslně na veřejné schůzi obyvatel české národnosti Dobřan z 18. 10. 1908.

byla zřízena matiční opatrovna v Prapořišti (uzavřena 1914), v roce 1909 došlo k otevření dvou obecných škol, v Liticích a Krousově, a do vypuknutí války už vznikly pouze dvě obecné školy v Chotíkově (1912), Líních (1912) a opatrovna v Liticích (1914). Některé školy však v průběhu let i zanikaly, a tak podle stavu z počátku školního roku 1914/1915 provozovala ÚMŠ na jihozápadě Čech tři opatrovny v Dobřanech (1884), Nýřanech (1881) a Liticích (1914) a 14 obecných škol v Blížejově (1896), Honosicích (1893), Chotíkově (1912), Krousově (1909), Líních (1912), Liticích (1909), Malesicích (1896), Nýřanech (1882), Pelechách (1885), Prapořišti (1890), Přehořově (1898), Dolních Sekyřanech (1890), Sulislavi (1882) a Všekarech (1884).¹²³ Ani válečná léta, byť vývoj českého školství poznamenala spíše negativně, zcela neutlumila zakladatelské úsilí. Na jihozápadě Čech vznikla obecná škola v Kunějovicích (1918) a téměř u konce byl projekt vzniku české školy ve Zbůchu, která byla otevřena 1. ledna 1919.

Z národnostního hlediska a z pohledu udržení existence české menšiny v národnostně smíšených oblastech se jednalo o velmi důležité období, takže zevrubně bude (na rozdíl od etapy vývoje menšinového školství po roce 1918) i vylíčení okolností, za kterých docházelo před rokem 1918 k rozvoji menšinového školství. Závěrem této kapitoly budou zmíněny i některé neúspěšné projekty, k jejichž realizaci před rokem 1918 z různých důvodů nedošlo, ale které jsou důležité k pochopení poměrů, v nichž se české menšinové školství před vznikem Československa nacházelo.

IV. 2. 1. Období do roku 1884

První českou soukromou školou v národnostně smíšeném území na jihozápadě Čech nebyla škola matiční, ale obecná škola Západočeské horní akciové společnosti v **Sulkově**, osadě, která tvořila součást obce Líně vzdálené asi 10 kilometrů od Plzně, již obývalo přibližně 700 obyvatel převážně české národnosti. Téměř všichni práce schopní obyvatelé osady byli zaměstnáni v místních dolech, kde se od roku 1868 těžilo na pozemcích knížete Thurn-Taxisse uhlí. Horní ředitel Adalbert Schmalz „*shledal toho potřebu, by dítky školu navštěvovaly, mravně a nábožensky vychovány byly a literně se vzdělaly*“¹²⁴ a již 4. prosince 1876 začalo v této první české škole v obvodu stříbrského

¹²³ *Letošní zápis na menšinových školách na Plzeňsku*, Český deník, roč. II (49), č. 203, 4. 9. 1915, s. 3–4.

¹²⁴ Státní okresní archiv (SOKA) Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Základní devítiletá škola Sulkov, školní kronika 1876–1936, úvod ke kronice, s. 1.

okresního hejtmánství (OH) pravidelné vyučování pro 46 hochů a 34 dívek.¹²⁵ V následujících letech se škola úspěšně rozvíjela, počet dětí průběžně rostl a ve školním roce 1892/1893 byla dosavadní jednotřídka rozšířena na dvojtřídní školu.¹²⁶ V roce 1910 školu však navštěvovalo již pouze 62 dětí a podle názoru ÚMŠ v Plzni to bylo dáno tím, že řídící učitel Josef Perlík byl „národnostně úplně vlažný“.¹²⁷ Jednalo se však pouze o přechodný pokles, protože i ve školním roce 1915/1916 měla škola stále dvě třídy, které navštěvovalo 112 žáků. Kromě řídícího učitele J. Perlíka je vyučovali Bohumil Kykal a Josef Kopal.¹²⁸

První skutečně českou matiční školou ve sledované oblasti se stala opatrovna v **Nýřanech**, které se nacházely v soudním okrese Stod a politickém okrese Stříbro. Ve městě žilo v roce 1880 podle sčítání lidu 1647 Němců (38,7 %) a 2608 Čechů (61,3 %), kteří však představovali převážně nemajetné a námezdní pracovní síly, jež v tehdejších volebním systému neměly žádné relevantní postavení, a tak vedení města bylo zcela v rukou německé minority. Přesto se místní česká většina snažila emancipovat a její snahy se zaměřily především na vybudování českého školství.

Místní Češi usilovali v první řadě o zřízení české opatrovny nebo mateřské školy. Snahy o zřízení tzv. zahrádky, jak byly tyto ústavy také nazývány, vyvrcholily v roce 1881. Ve městě totiž existovala pouze německá zahrádka, která však měla podle plzeňského říšského a zemského poslance F. Schwarze „ten účel, aby odnárodnující české dítě připravovala je pro německé školy obecné“.¹²⁹ V návrhu na zřízení české opatrovny proto F. Schwarz uvedl: „Zřízením české dětské zahrádky v Nýřanech zastaví se pramen, z něhož posavadní školy německé čerpají hlavně sílu. Českou školní zahrádkou umenšíme počet dětí v zahrádce německé a nabudeme zákonného číselného základu pro to, abychom se zřízení české obecné školy v Nýřanech mohli konečně domáhati.“¹³⁰

Hlavní zásluhu o zřízení opatrovny měl nýřanský obchodník František Hudlický, který společně s účetním Janem Řehořovským a horním inženýrem Václavem Pěkným podali ZŠR v Praze příslušnou žádost. Opatrovna pro děti od tří do šesti let byla povolena výnosem ZŠR v Praze z 19. září 1881, k jejímu zřízení došlo 28. září téhož roku v pronajaté místnosti v domě č. p. 276 a pěstounkou byla ustanovena Aloisie

¹²⁵ Tamtéž, s. 2.

¹²⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulkov.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ *Letošní zápis na menšinových školách na Plzeňsku*, Český deník, roč. II (49), č. 203, 4. 9. 1915, s. 3–4.

¹²⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 10. 6. 1881.

¹³⁰ Tamtéž.

Halíková. Do opatrovny bylo zapsáno 62 dětí, ale jejich počet postupně rostl, takže již 17. června 1882 bylo zřízeno druhé a v roce 1885 i třetí oddělení. Ve školním roce 1883/1884 odešla A. Halíková do nově zřízené matiční opatrovny v Dobřanech a v Nýřanech ji nahradila Magda Sakařová, která přišla z Prahy. Ve školním roce 1914/1915 měla opatrovna tři oddělení pro 205 dětí, které vyučovaly Julie Sakařová, M. Sakařová a Marie Sinecká.

Opatrovna však byla pod stálým protičeským tlakem místních Němců, zejména starosty Nýřan MUDr. Adolfa Korna. Ten např. nařídil, že děti nesmějí chodit do opatrovny bez doprovodu rodičů, zakazoval sbírky, které sloužily ÚMŠ a NJP, české učitele perzekvoval a nechával šikanovat městskými strážníky.¹³¹ Tlak významně zesílil na přelomu staletí, kdy se ÚMŠ v Praze rozhodla postavit pro matiční opatrovnu vlastní školní budovu. Příčinou byla skutečnost, že majitel nemovitosti, kde byla opatrovna dosud umístěna, ji prodal židovské obci, která se k opatrovně chovala jako ke svému majetku. Místní české obyvatelstvo bylo tímto činem rozhořčeno a vinu kladlo zejména ÚMŠ kvůli tomu, že se dostatečně nestará o zajištění potřebných prostor. Aby starosta Korn zmařil stavbu české opatrovny na matičním pozemku, dal vypracovat územní plán, podle něhož měl matiční pozemek příslušet k náměstí a nesměl být nikdy zastavěn. Tajemník ÚMŠ v Praze F. Bělehrádek, který Nýřany navštívil, popsal jednání starosty Korna slovy: „*Bohatství jeho dovoluje mu, aby na liknavé působil prostředky peněžními, a musí se k hanbě Čechů nýřanských říci, že národní uvědomění jejich není na stupni žádoucím a že mezi nimi jest mnoho a mnoho těch, kteří za vyhlídku na zisk podrobují se ochotně vůli Kornově.*“¹³² Útoky proti matiční opatrovně neprobíhaly pouze ve verbální rovině. V noci z 1. na 2. ledna 1902 byla kupř. rozbita její okna, kameny byly nalezeny v učebnách, doneseny na radnici a případu se ujala místní policie a četnictvo. Starosta Korn sice ještě téhož dne navštívil jednatele místního odboru ÚMŠ a českého řídicího učitele Petra Schillera, vyjádřil nad útokem politování, a dokonce na dopadení pachatele vypsál odměnu 50 korun, pátrání a vyšetřování však bylo bezvýsledné.¹³³

Kromě opatrovny se nýřanské obyvatelstvo snažilo i o zřízení české obecné školy. Příslušná žádost byla podána 6. června 1881 a kromě 159 Čechů ji podepsalo také

¹³¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, Magda SAKAŘOVÁ, *Zmých vzpomínek na nýřanskou opatrovnu*, rukopis, nestránkováno, s. d.

¹³² Tamtéž, Nýřany, zpráva delegáta F. Bělehrádky z cesty do Nýřan ze 17. 11. 1897.

¹³³ Tamtéž, Nýřany, zpráva jednatele ÚMŠ v Nýřanech Františka Langa ÚMŠ v Praze z 3. 2. 1902.

13 Němců.¹³⁴ Proti otevření české školy se však rozpoutala divoká německá agitace, kterou popsal v dopise poslanec F. Schwarz slovy: „*Snaha o zřízení českých škol v Nýřanech vzbudila mezi protivníky naší národnosti celou bouři a stanula nad hlavami předních zástupců české věci v Nýřanech, pánů ředitele Rozsypala, kontrolora Řehořovského a inž. Pěkného, celá mračna pomluv a udání až i k správní radě pražské železářské společnosti ve Vídni, aby je zastrašila nebo aspoň působení jejich ztížila.*“¹³⁵ Trvalo celý rok, než byla škola otevřena. K tomu došlo 13. září 1882, ovšem povolení k jejímu zřízení bylo vydáno ZŠR v Praze až 6. června 1883. Místním školním dozorcem byl ustanoven obchodník F. Hudlický a okresním dozorcem profesor stříbrského gymnázia Karl Röhling. Prvním správcem a řídícím učitelem byl jmenován Bohdan Tyšler, ve škole dále vyučovali podučitelé Jan Vitha, Karel Jeřábek, František Heller, František Assmann, Anna Kalistová a učitelem náboženství byl úherecký kaplan a příslušník řádu premonstrátů Josef Čížek.

Velkým problémem školy bylo zejména její zcela nevhodné umístění. Třídy se nacházely roztroušeně po pronajatých místnostech v celých Nýřanech, což činilo vážné potíže především po organizační stránce, ohrožena byla však i bezpečnost žáků, přecházejících mezi budovami, kde se učebny vyskytovaly. Ve školním roce 1882/1883 se např. 488 žáků vyučovalo ve čtyřech domech. Již v roce 1882 bylo proto rozhodnuto o výstavbě nové školní budovy (č. p. 341) na pozemku, který byl o rok dříve odkoupen od Tomáše a Markéty Tillerových z Nýřan.

Počty žáků školy se rychle zvyšovaly, již ve školním roce 1883/1884 se jich v ní vyučovalo 620. Místní Češi se proto snažili o zveřejnění školy. Příslušná žádost byla podána 16. října 1883 a 6. listopadu se konal výslech rodičů za účasti okresního komisaře Hanse Grabnera ze Stříbra. Po jeho příchodu do obecní kanceláře mu čelní němečtí představitelé podali protest proti přijetí české školy pod obecní správu. Když však mluvčí Němců Martin Retich protest přečetl, prohlásil komisař Grabner, že „*tato listina nemá u něj žádné platnosti, tu že hodí pod stůl, on že je vyslán od místodržitele*“, a proto „*bude jednat rovně, a pakliže to nepůjde po dobrém, tak že užije násilí, k čemuž snad přijít nenechají*“.¹³⁶ Po této odpovědi podle svědectví F. Hudlického „*Němci zbledli a jeden po druhém se z kanceláře vytratil*“.¹³⁷

¹³⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany.

¹³⁵ Tamtéž, Nýřany, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 10. 6. 1881.

¹³⁶ Tamtéž, Nýřany, dopis F. Hudlického z Nýřan ÚMŠ v Praze z 6. 11. 1883.

¹³⁷ Tamtéž.

Po všech jednáních povolila ZŠR v Praze zveřejnění školy výnosem z 18. února 1884. Obec se proti tomu odvolala k ministerstvu kultu a vyučování, které však odvolání zamítlo a 7. května 1884 rozhodlo, že je nýřanská obec povinna zřídit pro české děti sedmitřídní českou obecnou školu. Obec se i proti tomuto rozhodnutí odvolala ke správnímu soudnímu dvoru, vůči české škole i nadále pokračovala masivní kampaň místních Němců a jednota nepanovala ani mezi českou menšinou. Výsledek jednání tak nebylo možné předvídat a část české veřejnosti tím byla velmi roztrpčená. Poslanec F. Schwarz vyjádřil rozpoložení nýřanských Čechů počátkem září 1885 slovy: „*Matiční škola se rozpadává, veřejná škola není posud zřízena, a konec konců bude, že dílo, které se s tak velikým nákladem a namáháním pro české obyvatelstvo v Nýřanech budovalo, přijítí může v zkázu. Matiční učitelové na mnoze jsou přeloženi jinam a posavadnímu řídícímu učiteli Tyšlerovi bylo praveno, že přestal již býti řídícím školy matiční, dle toho byla by pak škola matiční již bez potřebných učitelských sil.*“¹³⁸

Situace byla o to vážnější, že se nekonal ani zápis dětí do české veřejné školy, jelikož v tak nejisté situaci neměl nikdo snahu se tím zabývat. Reálně tak hrozilo, že české děti zůstanou zcela bez vyučování a budou muset navštěvovat německou obecnou školu. V této provizorní a ve všech směrech nepřijemné situaci upozornil poslanec F. Schwarz řídícího učitele Tyšlera, že je jeho povinností provést zápis dětí do matiční školy a vyučovat v ní tak, jako by se o zřízení veřejné školy nejednalo, dokud nebude veřejná škola úředně zřízena. Tyšler zápis vykonal a chystal se zahájit výuku, ovšem nýřanský starosta Korn odmítl jako předseda MŠR výuku povolit. Argumentoval tím, že ÚMŠ prohlásila, že matiční školu uzavře, vzdala se koncese k jejímu provozování, a pokud ji bude chtít znovu zřídit, musí získat novou koncesi. Poslanec Schwarz situaci komentoval slovy: „*Z toho patrno, o co pánům v Nýřanech jde. Chtějí školu matiční zavřítí, aby pak prováděti mohli další své pikle v příčině otevření české školy veřejné. Varoval jsem, aby se v záležitosti této nezabíhalo do krajnosti, a ovoce toho, že minul se hlas můj účinkem, bude se nyní sklízeti. Opakuji slavnému výboru, že dr. Korn jest tak zuřivý protivník české školy v Nýřanech, a muž prostý vší povahy, že každý krok povolnosti, který se učiní třebas za dobrým úmyslem, aby se zřízení veřejné školy urychlilo, míti bude účinek opačný.*“¹³⁹ Schwarz proto navrhoval, aby se ÚMŠ v Praze všemožně snažila o legalizaci matiční školy a co nejvíce urychlila jednání o vzniku školy veřejné.

¹³⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 2. 9. 1885.

¹³⁹ Tamtéž.

Nakonec v Nýřanech působily dvě české školy, veřejná i matiční. Pět tříd veřejné školy (zveřejněna byla výnosem ZŠR v Praze z 15. září 1885) pro 505 nýřanských dětí bylo otevřeno 1. září 1885, v matiční dvoutřídce zůstalo 77 žáků docházejících do Nýřan z okolních obcí (57 z Kamenného Újezda, devět z Doubravky, sedm ze Sulislavi, po dvou z Úherců a Blatnice), které nebyly do Nýřan přiškoleny. Správcem staronové matiční školy, která zahájila výuku 3. září 1885, byl jmenován Jan Bukovský.¹⁴⁰

Tento český úspěch však nemohl zůstat bez odezvy německého obyvatelstva Nýřan. Jelikož mnoho rodičů českých dětí, které navštěvovaly českou veřejnou školu, nebylo schopno platit školné, bylo jim vedením města vyhrožováno exekucí. Důsledky tohoto postupu jsou patrné z dopisu místního odboru ÚMŠ v Nýřanech, v němž se mj. píše: *„Jaký dojem působí hrozby tyto na ubohý český lid, toho svědky jsme byli na začátku školního roku. Dnes měla by veřejná škola nejméně o 100 dítek více, kdyby nebylo osudného školního platu. A právě toho využítkuje náš český Ortschaftsrat a pomoci proti němu se dovoláváti jest marno. A želi se nám ubožáků těch, jež jen proto mají býti pronásledováni, že věrni zůstali jazyku mateřskému, líto nám jich proto, an při skrovném výdělku svém není mnohý s to platiti tlačící břímě, bolno nám proto, an Schulverein na německé škole platí veškeré školné.“*¹⁴¹ ÚMŠ se proto snažila o osvobození hornických dětí od plateb školného, ovšem po podané žádosti přišla tvrdá reakce na pankráckém dole, kdy tamní šichtmistr Johann Jessl chodil celý týden od žadatele k žadateli a hrozil jim výpovědí z práce. Řídící učitel nýřanské veřejné školy P. Schiller komentoval tyto praktiky a hlavně jejich dopad na rodiče českých dětí slovy: *„Takovými řečmi lid jest celý ustrašen, přiběhli někteří na mne a místo poděkování dostalo se mi hrubství, do čeho jsem je připravil.“*¹⁴²

V těchto zastrašovacích akcích hrál opět klíčovou roli starosta města Korn, který měl v hornické oblasti zcela výsadní postavení. Jednak byl sám spolumajitelem dolů, dále byl báňským lékařem, jehož ordinací musel projít každý, kdo žádal o práci v dolech, závisela na něm rovněž výplata nemocenské podpory v případě, že některý horník onemocněl. Kornův vliv na nýřanské obyvatelstvo byl tedy enormní a každý se ho obával.¹⁴³ Tlak se však netýkal pouze rodičů českých dětí, které navštěvovaly nýřanskou veřejnou školu, ale také těch, jejichž děti docházely do nýřanské matiční školy. V lednu 1887 byl nátlak veden např. na české rodiče v Kamenném Újezdě. Učitel

¹⁴⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis B. Tyšlera ÚMŠ v Praze z 8. 9. 1885.

¹⁴¹ Tamtéž, Nýřany, dopis ÚMŠ v Nýřanech ÚMŠ v Praze z 29. 4. 1887.

¹⁴² Tamtéž, Nýřany, dopis P. Schillera ÚMŠ v Praze z 10. 5. 1889.

¹⁴³ Tamtéž, Nýřany, zpráva delegáta F. Bělehrádka z cesty do Nýřan ze 17. 11. 1897.

matiční školy v Nýřanech František A. Paleček o situaci v této obci napsal: „*Poněvadž skoro všichni rodiče jsou horníci, lidé od svých chlebovárců odvislí, měl nátlak velkého účinku. Zejména společnost Pražskoželezářská svým ředitelem Kreuzberkem nejsurověji si počínala. Následkem tohoto nátlaku počaly dívky z matiční školy přestupovati do škol německých v Kamenném Újezdě, Blatnici a Doubravce.*“¹⁴⁴ Není proto divu, že se ve školním roce 1886/1887 počet dětí navštěvujících matiční školu v Nýřanech snížil z počátečních 89 na výsledných 41 a škola byla zredukována na jednotřídku.¹⁴⁵

V následujícím školním roce byla situace na matiční škole ještě horší, když se do ní zapsalo pouze 37 dětí. I v dalších letech se počet žáků matiční školy pohyboval mezi 20–30, ale nýřanská obec odmítala snahy o jejich převzetí do veřejné školy, jelikož pocházeli z cizích obcí. Matiční škola byla nakonec v roce 1890 zrušena a zůstala pouze opatrovna. Rodiče žáků proti zrušení školy sice protestovali, jelikož nechtěli děti posílat do německých škol, nicméně realita jinou alternativu neumožňovala. V rámci oslav desetiletí existence české školy v Nýřanech v roce 1891 vystihl řídící učitel P. Schiller převažující názor nýřanské české menšiny takto: „*Deset let krátká to doba radujícím, ale předlouhá trpícím. Co tu bojů, úkolů bylo podstoupiti škole pro svou existenci, co útisků a pronásledování bylo snášeti jejím rodičům. Bez ochrany celé desetiletí vzdorovati vítězně vlnám cizáctva jest práce zásluhy nemalé.*“¹⁴⁶ Poslanec Lukavský o poměrech v Nýřanech ve svém slavnostním projevu mj. uvedl: „*Hned v prvním školním roce se opět projevila zlovůle. Byl učiněn na hutníky pražsko-železářské společnosti, jakož i na horníky zaměstnané v okolních dolech takový nátlak, že v obavě před propouštěním z práce byli donuceni vzíti dívky z české školy.*“¹⁴⁷ Podle Lukavského se „*škola stala ohniskem, z něhož vycházely podněty práce kulturní a národní i hospodářské českého živlu*“.¹⁴⁸

V roce 1882 došlo ke vzniku matiční obecné školy rovněž v **České Kubici**. Přestože v obci v domažlickém politickém i soudním okrese, na samých hranicích s Bavorskem, žilo v roce 1880 podle sčítání lidu 222 Čechů (92,1 %) a pouze 19 Němců (7,9 %), byla přiškolená ke školní obci ve Folmavě a českokubické děti české národnosti chodily do tamní německé obecné školy.¹⁴⁹ Na popud folmavského kaplana Jana Královce byla

¹⁴⁴ Tamtéž, Nýřany, dopis F. A. Palečka ÚMŠ v Praze z 24. 6. 1887.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis P. Schillera ÚMŠ v Praze z 8. 10. 1891.

¹⁴⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Nýřany, projev F. Lukavského, s. d.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ O školách v České Kubici a v Pelechách viz také Věra STEINBACHOVÁ, *Základní školství na Domažlicku v letech 1918–1939*, Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích, 1980, s. 42.

proto i v obci v roce 1882 zřízena česká jednotřídní matiční škola, která byla provizorně umístěna v najatých místnostech tamního hostince. Vyučování bylo zahájeno 17. září 1882 s počtem 63 zapsaných žáků. Prvním učitelem školy se stal Emanuel Hubička, absolvent vyšší reálky v Karlíně a jednoročního učitelského kurzu v Praze, industriální učitelkou byla Aloisie Kůstková, katechismus vyučoval folmavský farář Matěj Wonesch.

Brzy po vzniku školy se začalo intenzivně pracovat na jejím zveřejnění. Problém však záhy nastal s budoucím financováním, neboť obec byla velmi chudá a obávala se vysokých nákladů spojených s výstavbou a provozem školní budovy. Požádala proto ÚMŠ v Praze, aby postavila novou školní budovu vlastním nákladem, čímž podmiňovala svůj souhlas se zveřejněním školy. V dopise E. Hubičky ÚMŠ v Praze o tom mj. stálo: *„Všichni osadníci České Kubice bez výjimky posílají děti své do matiční školy tamže, oni uznávají sice, že škola ta jest pro ně pravým dobrodiním, váží si školy té, dávajíce to při každé příležitosti najevo, ta vážnost však bohužel tak dlouho jen potvrzuje, dokud nebudou nuceni platit. Když byli požádáni, aby podepsali žádost za převzetí do správy veřejné, odepřeli to však rozhodně. Co příčinu udávali, že byli by pak nuceni stavěti školu a té povinnosti že by nikdy nemohli dostát. Kubičtí prohlásili, že dříve nepodepíší, dokud neuvidí, že školu opravdu stavět nemusí.“*¹⁵⁰

ÚMŠ žádosti vyhověla a provizorní umístění školy v hostinci bylo ukončeno výstavbou školní budovy, k jejímuž vysvěcení sice došlo již 28. září 1886, ovšem až do jara 1887 se vyučovalo v původně pronajaté místnosti. Dne 2. dubna 1888 věnovala ÚMŠ v Praze stavební parcelu i s postavenou školní budovou k bezplatnému používání obci a 1. května téhož roku byla škola na základě výměru ZŠR v Praze z 22. listopadu 1887 zveřejněna. Tehdejší matiční učitel Jan Hlaváček, který byl jmenován učitelem veřejné školy, k tomu v dopise ÚMŠ v Praze uvedl: *„Již nebudou muset jako dříve školní děti v nejjednodušších a nejchatrnějších plátěnkách a dřevácích choditi v těch velikých nepohodách a krutých mrazech do německé školy ve Folmavě, aby si tam svoji školní povinnost beze všeho povšimnutí se strany učitelů v posledních lavicích odseděly, jak dříve se dělo. (...) Škola je tudíž pro Kubici neocenitelným dobrodiním a skutečným požehnáním.“*¹⁵¹ Po zveřejnění školy počty žáků postupně stoupaly. Ve školním roce

¹⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Česká Kubice, dopis E. Hubičky ÚMŠ v Praze ze 17. 9. 1886 se žádostí o postavení školy z prostředků ÚMŠ.

¹⁵¹ Tamtéž, Česká Kubice, dopis J. Hlaváčka ÚMŠ v Praze z 19. 12. 1887.

1887/1888 jich bylo zapsáno 66 (59 z České Kubice, 5 z Folmavy a 2 z Prenetu), později se jejich počty setrvale pohybovaly nad 80.¹⁵²

V roce 1882 se podařilo založit české školy rovněž na dvou místech na Stříbrsku, v obcích Sulislav a Vranov. Tyto obce tvořící tzv. český jazykový ostrůvek (Sulislav, Úlice, Sytno, Vranov, Svinná, Butov) na jinak ryze německém Stříbrsku sehrály v národnostním boji Němců a Čechů na jihozápadě Čech velice významnou roli.¹⁵³

V **Sulislavi**, která tvořila v rámci stříbrského okresu výraznou národnostní výjimku, žilo v roce 1880 podle sčítání lidu 122 Němců (41,1 %) a 175 Čechů (58,9 %). Nacházela se tam však pouze německá obecná škola, jejímž správcem byl Josef Weeg. Vzhledem k národnostnímu charakteru obce ji však navštěvovalo také mnoho dětí české národnosti, které německy téměř neuměly. Katechismus vyučoval ve škole stříbrský kaplan české národnosti Václav Čermák, který s českými žáky komunikoval česky. Tato skutečnost neunikla pozornosti místních Němců a správce školy J. Weeg se rozhodl zakročít. Ve školní kronice je zaznamenána následující příhoda: „*Tu vstoupil do třídy správce německé školy Josef Weeg, způsobem ne právě pěkným se dotázal katechety, jestli neví, že vyučuje v německé škole. Tato nešetrnost německého učitele rozhněvala jinak velmi mírného kněze tak, že udeřiv rukou na mapu království Českého zvolal: „Hoši, kde to jsme! Myslím, že jsme ještě v Čechách! Avšak za rok bude jinak!*“¹⁵⁴

Čermák se proto domluvil se starosty okolních obcí a 15. března 1882 napsal žádost o zřízení české školy. Ta byla zřízena výnosem ZŠR v Praze z 27. června 1882 jako dvojtřídní matiční obecná škola, jejím správcem byl jmenován Antonín B. Cipra, dosud odborný učitel ve Vrátně, a nacházela se v domě č. p. 47 (viz Příloha č. 7).¹⁵⁵ Její dispozice popsal poslanec F. Schwarz slovy: „*V místnosti té nachází se jedna třída obecné školy, okresní školní rada nebude tedy moci ničeho namítati proti ní, kdyby Matice tam dala opatrovnu. A bylo by zapotřebí, aby ji tam dala ihned. Jsem přesvědčen, že pak by občané sami důrazně naléhali začali na to, aby se tamní obecná škola přeměnila na českou.*“¹⁵⁶

Škola byla otevřena 1. září 1882 a pravidelné vyučování bylo zahájeno o čtyři dny později. Učitel A. B. Cipra napsal do sulislavské pamětní knihy následující úvodní slovo: „*Poprvé nasazují pero, abych svěřil Tobě, Ty věrná družko první české školy*

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Vladimír BYSTRICKÝ, *Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí*, in: *Minulostí Západočeského kraje V*, 1962, s. 161–188.

¹⁵⁴ SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 6–7.

¹⁵⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 557, Sulislav.

¹⁵⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulislav, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 24. 4. 1882.

*v Sulislavi, paměti, jež uchovati máš po dlouhá léta svým odchovancům, novému pokolení, jež dnešním dnem počíná vstupovat v život nový, ryze český. Ty světlem pravým budiž po veškery časy všech útrap i svízeli, jež protrpěti musí naše první česká škola na ostrůvku stříbrském za obhájení jazyka českého proti bezpráví. Ty hvězdou budiž vedoucí pokolením budoucím, je pobízej, posilňuj ku práci účelem svým vznešené; je provázej do klidného přístavu po práci skončené. Ty pomníkem jim buď, ať odchovanci této školy v chladný země klín složí po činorodé práci údy zemdlené; až vše utichne kol, Ty pobudiž a mluv! V Sulislavi dne 1. září 1882.*¹⁵⁷

O hojný počet žáků se škole postarali starostové Sulislavi a Sytna Matouš Pilvousek a Adam Kohout, bylo do ní zapsáno 54 dětí a v průběhu školního roku jejich počet stoupl na 70.¹⁵⁸ Kromě Cipry vyučovala od 3. prosince 1882 industriálním pracím učitelka Anna Čadová z Jindřichova Hradce a náboženství stříbrský kaplan V. Čermák, který však již 28. září 1882 musel pro své vlastenecké smýšlení Stříbro opustit a ve funkci katechety sulislavské školy ho nahradil Alois Lanz.¹⁵⁹

Prakticky ihned byla škola vystavena útokům ze strany místního německého obyvatelstva. V první řadě se jednalo o správce sulislavské německé školy J. Weega, kterému ze 144 dětí zůstalo ve škole pouze 14 žáků a který podal proti české škole žalobu. Druhou anonymní žalobu podal pravděpodobně ředitel vlkýšských hutí Johann Springer na učitele Cipru, že pobuřuje dělníky. Cipra byl proto opakovaně volán k výsledku k okresnímu soudu, byla u něj provedena domovní prohlídka, ze strany místodržitelství veden tlak na jeho odstranění, ale po několika měsících bylo vyšetřování zastaveno. Ve školní kronice byly tyto protičeské akce popsány slovy: „*Sotva existovala škola naše několik měsíců, již cítili „naši bodří sousedé“ její tíži, pročež zavedena systematická agitace proti českým rodičům. Rodičům sliboval se větší výdělek, loučí, stlaní, dříví ze stříbrských lesů, pošlou-li dítky své do německé školy.*“¹⁶⁰ Když nepomáhaly sliby, nastoupily výhrůžky a nátlak, který takto popsal A. B. Cipra: „*Rodičům dáváno stlaní a souší lesní, vyhrožováno jim, že budou z práce propuštěni, na dolech Dlouhý tah a Frischglück nepřijímají do práce hochy ani děvčata s českým vysvědčením.*“¹⁶¹

¹⁵⁷ SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 1.

¹⁵⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulislav, dopis obecné školy v Sulislavi OŠR ve Stříbře z 15. 7. 1882.

¹⁵⁹ Blíže k V. Čermákovi a k situaci v Sulislavi K. ŘEHÁČEK, *Zápas o českou duchovní správu v Sulislavi na přelomu 19. a 20. století*, in: Musa pedestris. Sborník ke stému čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši, Plzeň 2010, s. 213–236.

¹⁶⁰ SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 9 f.

¹⁶¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulislav, dopis A. B. Cipry ÚMŠ v Praze z 8. 7. 1884.

Sulislavské obecní zastupitelstvo se poté snažilo o zveřejnění školy. Dne 27. března 1883 podalo žádost o založení českých veřejných škol v Sulislavi (pro Sulislav a Sytno) a ve Vranově. Zároveň 1. dubna 1883 obecní zastupitelé rozhodli o vyškolení Vranova, Svinné a Butova ze sulislavské školní obce a o přeměně veřejné německé obecné školy v Sulislavi na veřejnou školu českou. Žádost o vyškolení obcí byla poslána ZŠR, jež nařídila svým přípisem z 18. ledna 1884 sestavit nový soupis školou povinných dětí, který byl proveden 12. února téhož roku. ZŠR sice 29. května 1884 vyškolení obcí zamítla, ale od 1. ledna 1885 povolila zřízení jednotřídní české veřejné obecné školy,¹⁶² jejímž novým správcem se stal František Císař, a ÚMŠ ponechala ve škole veškeré zařízení a pomůcky zdarma. Dne 31. srpna 1884 byla provedena volba MŠR, jejímž předsedou se stal Adam Králenec a která provedla jmenování Císaře školním správcem. Česká veřejná škola zůstala ve stávajícím nájmu a byt pro správce školy byl pronajat u A. Králence.

Tlak sulislavských Němců proti české škole neustával ani v dalších letech. Nástupce F. Císaře Jakub Anderle se o místních poměrech přesvědčil hned po svém příjezdu do obce. Ve školní kronice o tom napsal: „*Sotvaže slezli jsme z vozu železničního a první otázku, jak daleko a kterou cestou ze stanice jde se do Sulislavi jsem položil, bylo mi zřízencem železničním a poštovským odpověděno: „Nichts tschechisch, deutsch müssen Sie reden!“*¹⁶³ K vážnému německému útoku na českou menšinu v Sulislavi došlo 30. srpna 1887. Tehdy správa dolů Dlouhý tah a Frischglück oznámila horníkům, že „*kdo Čech jest, kdo dítky své do české školy zapsati dá, nemá zítra na horách těch stříbrných a olověných žádné práce více, nemá výdělku, nemá potravu, a buď Čechem zůstane a zahyne, aneb prodá krev krve své, dítky své molochu Schulvereinu, jenž jemné ohebné jazyky české jim vytrhá a tvrdými, drsnými, německými je nahradí“*.¹⁶⁴

Mnozí z českých horníků se výhrůžek zalekli a své děti nechali zapsat do německé školy, 28 z nich však ustoupit odmítlo a bylo z dolů propuštěno, dokonce jim ani nebyla vyplacena podpora z revírní pokladny, jelikož ji měl ve správě Němec, který k vyplacení neshledal důvody.¹⁶⁵ Tyto pohnuté události jsou vylíčeny ve školní kronice následovně: „*Bylo zvláštním podiváním, jež vnucovalo mně jednak ošklivost nad hmusným si počínáním Němců chlebedárců, a bol nad utrpením, jaké rodinám*

¹⁶² SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 13i-j.

¹⁶³ Tamtéž, s. 22.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 78–79.

¹⁶⁵ Zdeňka BARNÁŠOVÁ, *Kapitoly z dějin českého menšinového školství na okrese Tachov od jeho počátku do roku 1938*, diplomová práce PeF ZČU v Plzni, Plzeň 1992, s. 14.

vypovězených nastává, jednak opravdovou, nelíčenou radost, jak dítky se sepjatýma rukama rodičů svých prosily a zapřísahaly: „Tatíčku, nedávejte mne do školy německé! Já tam nepůjdu, raději do vody skočím, raději se utopím!“ A jinde opět: „Tatíku, raděj mne zabte, avšak do školy německé mne nedávejte!“ A tatík se slzou v oku, hrdostí záře, přísliboval: „Nedám tě tam, kde by ti jazyk vytrhli a mozek tvůj otupili! Ty půjdeš do školy české, a já... a já – z práce!“¹⁶⁶ Německý tlak proti české škole dokumentuje i svědectví učitele Anderleho z roku 1888: „Zápis, který se tu právě započne, ukazuje se být na excese Němců velmi bohatým, snad více než loni. Ani v noci nedají lidu pokoj, a nyní začali i s vybijením Čechů, ba ani zbraní užítí se neštítí. Není to přímo kvůli zápisu, avšak mám tušení, že způsobem tím si pomoci chtějí. A když se Čech brání, dají ho zatknout přivolaným naschvál četnictvem. Tak odvedli dnes do vězení stříbrského 3 Čechy a dnes vydávají své utržené modřiny za národní mučednictví a vytloukají kapitál pro zakročení proti Čechům. Poměry jsou hrozné. Koho vloni opomenuli nebo se báli vyhnat z práce, toho vyženou letos dojistá po zápisu. Budoucí týden nastanou obecní volby zde. Bude to doba více než perná, avšak Bůh dá, domníváme se vytrvalostí naší vítězství ve dvou sborech. Ve Vranově letos jeden ze sedláků, Martin Pilvousek, ze příčiny, aby zase povozy obdržel dodávati, vystoupil z našich řad a stal se renegátem vlivem ženy své.“¹⁶⁷

Významným počinem pro stabilitu české školy a zajištění její existence byla stavba vlastní školní budovy. Pole určené k její výstavbě zakoupil už v roce 1883 učitel Cipra a prodal je Josefu Hudlickému ze Sulislavi s tím, že je za stejnou cenu přenechá české MŠR. Vzhledem k tomu, že dohoda mezi nimi byla pouze ústní, odmítl Hudlický za podle něj nízkou cenu pozemek prodat. Nakonec souhlasil pouze s prodejem třetiny pozemku a peníze na jeho nákup poskytl A. Králenec. Projekt vypracoval plzeňský stavitel Rudolf Vrzal, úpravy projektu provedl kladrubský stavitel Jan Mrázek, který také školu postavil. Po dlouhých obstrukcích ze strany obcí a okresu byl 27. června 1888 položen základní kámen. Stavební materiál dodal úlický velkostatek patřící Bedřichu hraběti ze Stadionů a stavba školy vzbudila patřičné protičeské emoce ze strany německého obyvatelstva. Ve školní kronice o tom stojí: „Když přiváženy hmoty stavební, tu vybíhali Němci a dílem se pohrdlivě ušklíbali, dílem vzteky trásli a někteří

¹⁶⁶ SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 80.

¹⁶⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulislav, dopis J. Anderleho ÚMŠ v Praze z 6. 9. 1888.

z nich dokonce na dělníky na stavbě školy pracující vykřikovali: „Okamžitě přestaňte, my to nedovolujeme, my to zapovídáme, hned toho nechte!“¹⁶⁸

Stavba školy byla ukončena 9. prosince 1888, ale již týden poté byly vytlučeny některé okenní tabulky. Definitivně byla škola zkolaudována 23. prosince 1888, 22. dubna 1889 došlo k jejímu vysvěcení a o týden později v ní bylo zahájeno vyučování. Martýrium, kterým si museli sulislavští Češi projít, popsal ve školní kronice správce školy J. Anderle slovy: *„Nakresliv obrázek utrpení, křížové cesty, kterouž bráti se musela stavba budovy pro českou obecnou školu v Sulislavi, nyní již veřejnou, kterážto cesta křížová zajisté ještě několik zastavení bude míti, než klidně a tiše její rozvoj poplyne, nemohu opominouti, abych nezmínil se o surových, barbarstvím nad temný středověk vynikajících prostředcích, kterých odvážili se po většině cizáci, vetřelci hrabiví bez trestu a za krčení ramen všech úřadů užití ke zničení existence životní oněch rodičů, jichž dítky své do české školy v Sulislavi a Vranově posílali, a tím ovšem i ku zničení škol těch samých.“¹⁶⁹*

Podobné národnostní poměry jako v Sulislavi panovaly také v nedalekém **Vranově**. Zde podle sčítání lidu v roce 1880 žilo 68 Němců (37,6 %) a 113 Čechů (62,4 %). Místní Češi 2. března 1882 požádali o zřízení české školy. V žádosti mj. napsali: *„Obecná škola k tomu a tak má býti zřízena, aby dítky v mravnosti a nábožnosti vychovávala, ducha jejich vyvíjela, známosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovala a základem byla, by se z nich stali hodní lidé a občané. Toho však ryze německá škola v Sulislavi našim českým dětem poskytnouti nemůže. Kterakž ubožátka mají v mravnosti a nábožnosti prospívati, když po kolik let školní návštěvy nerozumí sebeušlechtlejšímu a otcovskému poučování katechetovu a učitelovu. Slova božské pravdy, mravního vychování mjí se u nich naprosto s účinkem. Kterakž by také osvojití si mohly potřebné vzdělání pro život další, když nerozumí učiteli, třeba by byl nejlepší učitel na světě? Za takových okolností škola německá u našich dítek naprosto nemůže postihnouti účelu vyučování. Němčina není mateřským jazykem našich dětí a ony také učiteli nerozumí, tím méně mohou se ústně nebo písemně vyjadřovati. A podobně naše děti nemají řádného užitku a nevzdělávají se, jak zákon ustanovuje a jak toho pro život potřebují, v počtech, přírodopisu, zeměpisu a dějepisu. Zkrátka pro naše děti škola německá není ústavem zušlechťujícím a vzdělávacím, nýbrž jest pro ně mučírnou, v níž na mravnosti své zkázu berou, v níž na*

¹⁶⁸ SOKA Tachov, f. Česká obecná škola Sulislav, kronika školy 1882–1889, s. 77.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 78.

*duchu zakrní a za našimi sousedy německými pozadu zůstávají. Dospěvše tedy k smutnému tomu poznání a majíce nyní nezvratné přesvědčení, že německá škola sulislavská mládeži naší nemůže poskytnouti potřebného vzdělání, dovoláváme se u veleslavné c. k. školní rady zemské práva svého na základě státního základního zákona, který nám zaručuje veřejné učiliště, tedy zde obecnou školu takovou, aby se mládeži naší dostalo náležitých prostředků vzdělati se ve své řeči mateřské.*¹⁷⁰

V dubnu 1882 se sešli ve Vranově poslanec F. Schwarz s J. Kroftou, stříbrským děkanem V. Čermákem a zástupci obcí Butova, Svinné a Vranova a jako nejvhodnější místo k výstavbě školy zvolili pozemek ve Vranově, který byl nejlepším z hlediska polohy. Majitel pozemku svolil k jeho výměně za jiný obecní pozemek a přítomný plzeňský stavitel Josef Houdek odhadl náklady na stavbu jednotřídní školy s tím, že zhruba 1500 zlatých by poskytla ÚMŠ a zbytek uhradí zainteresované obce ze svých rozpočtů.¹⁷¹ Škola byla otevřena 23. října 1882 s počtem 49 zapsaných žáků a jejím prvním správcem se stal Jan Bárta.¹⁷² V prvním roce její existence ji navštěvovalo 44 dětí, v roce 1884 již 47 dětí a jednalo se o žáky z Vranova a Svinné. Bylo usilováno o její zveřejnění, ale přes veškerou snahu se to nepodařilo. Při úředním řízení v roce 1884 bylo v obci napočteno 33 českých a 28 německých dětí (8 českých dětí z okolních samot započítáno nebylo), čímž bylo jednání o zveřejnění školy zastaveno a ZŠR v Praze žádost o českou veřejnou školu výnosem ze 14. května 1884 zamítla. Stejný osud měly druhá i třetí žádost o zveřejnění školy v letech 1884–1885.

Matiční škola ve Vranově působila do roku 1897, kdy byla zrušena. Krátce po jejím založení byla totiž ve Vranově zřízena také soukromá německá škola, která byla otevřena 22. října 1885. Z německé strany pak bylo různými prostředky působeno na rodiče českých dětí, aby je posílali do německé školy. Dne 28. srpna 1887 byli vranovští horníci, zaměstnaní na dole Frischglück, zavoláni do důlní kanceláře, kde jim bylo sděleno, že pokud do tří dnů nepřinesou od správce vranovské německé školy potvrzení, že jejich děti navštěvují německou školu, dostanou výpověď z práce.¹⁷³

Stížnosti na toto jednání nebyly úspěšné, a tak se české národní spolky snažily školu zachránit alespoň podporou podnikatelských aktivit místního českého obyvatelstva,

¹⁷⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sulislav, žádost Vranovských z 2. 3. 1882.

¹⁷¹ Tamtéž, Sulislav, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 24. 4. 1882.

¹⁷² Jan Bárta-Zahradecký se narodil 8. 5. 1862 v Zahrádce. Studoval na nižším reálném gymnáziu v Plzni a učitelství v Příbrami v letech 1877–1881. Působil v Plzni (1881–1882), dále na matičních školách ve Vranově (1882–1884), Nýřanech (1884–1885), Oseku u Teplic (1885–1887), Vranově (1887–1890), Dolních Sekyřanech (1890–1894), Prapořišti (1894–1899) a Kolečovicích (1899–1909) a na veřejných školách v Černovicích u Brna (1909–1919).

¹⁷³ SOKA Tachov, f. Osvětová beseda Sulislav, kart. 1.

keré by se tím vymanilo ze závislosti na německých zaměstnavatelích. Došlo k zavedení tkalcovství, pletení punčoch, proutěných košíků a trikotového zboží, vedením řemesla a obchodu byl pověřen správce školy Bárta, ovšem celý projekt byl od počátku velmi prodělečný, dílem kvůli nezájmu, dílem kvůli německému bojkotu, takže po třech letech zanikl.¹⁷⁴ K tomu ještě Vranov 16. července 1896 z velké části vyhořel, místnímu obyvatelstvu se dostalo značné finanční pomoci z blízkého Stříbra a kombinace nedostatku pevného národního uvědomění, národní hrdosti, spolehlivých vůdců a touhy po hmotném zisku zcela změnila národnostní situaci v obci.¹⁷⁵ Obyvatelstvo české národnosti rezignovalo i na snahy o vzdělání v rodném jazyce a česká škola již nemohla pro tento nezájem dále existovat. Zápas o vranovskou školu vylicil ředitel Národního divadla v Praze František Adolf Šubert ve svém dramatu „Drama čtyř chudých stěn“. Ke znovuootevření české školy ve Vranově došlo až v roce 1919. Jednalo se o jednotřídní národní školu, která byla umístěna v budově německé školy a která nedobrovolně ukončila činnost až v říjnu 1938.¹⁷⁶

V roce 1883 byla založena matiční obecná škola ve **Všekarech** v horšovskotýnském politickém a soudním okrese. Podle sčítání lidu z roku 1880 žilo v obci 33 Němců (13,4 %) a 213 Čechů (86,6 %). Existovala zde utrakvistická škola u sv. Barbory, kterou navštěvovaly české i německé děti, která byla ale v roce 1874 prohlášena za německou. Místní Češi proto usilovali o zřízení české školy a v roce 1881 podali příslušnou žádost horšovskotýnskému okresnímu hejtmanství. Po jejím zamítnutí zahájili v roce 1883 řízení za účelem vzniku soukromé české školy. Ta byla sice již 28. září 1884 slavnostně vysvěcena, ovšem OŠR v Horšovském Týně její zřízení odmítala povolit a pod mnohými záminkami celý proces zdržovala. Obyvatelstvo české národnosti se proto 7. listopadu 1884 obrátilo se žádostí o udělení povolení na ZŠR v Praze.¹⁷⁷ Povolení k otevření školy nakonec vydalo OH v Horšovském Týně 26. prosince 1884 na základě usnesení ZŠR v Praze z 9. prosince téhož roku.

Hlavní problém představovalo především umístění školy. Školní budova byla velmi zchátralá a v jediné místnosti se tísnilo až 50 žáků. Všekarští Češi proto od roku 1891 vyjednávali o výstavbě nové školní budovy. Ta proběhla v letech 1892–1893 a slavnostní vysvěcení novostavby č. p. 49 se konalo 24. října 1893. Její otevření

¹⁷⁴ Blíže viz Jana MAULEOVÁ, *Vývoj českého školství na Stříbrsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1985, s. 82–83.

¹⁷⁵ F. LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 83.

¹⁷⁶ Dana BÍZOVÁ, *Česká obecná škola Vranov 1919–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

¹⁷⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 450, Všekary, dopis všekarských občanů ZŠR v Praze ze 7. 11. 1884.

změnilo podle svědectví správce školy Petra Šambergera i náhled místních Němců na školu jako takovou. Šamberger o tom v dopise ÚMŠ v Praze napsal: „*Všicci dřívější protivníci a odpůrci české školy ve ctitele a vřelé přátele se mění. Příčinou toho jest jednak nezdar v pokusech zničit českou školu, any všechny stížnosti byly ve prospěch české školy vyřízeny, jednat opětně, že česká škola každodenně větší lásky a vážnosti požívá. Ještě nikdy nebyly Všekary tak českými, jako jsou dnes.*“¹⁷⁸

Tento stav však netrval dlouho. Následovala mnohaletá jednání o zveřejnění školy, ovšem zcela bezvýsledná. V září 1897 musela správa školy konstatovat, že za „*nynějších neutěšených poměrů národnostních*“ není nejmenší naděje na zveřejnění školy. Hlavní příčinu tohoto stavu popsal správce školy P. Šamberger takto: „*Německá strana s odrodilci nabývá na všech stranách posily a násilím dere se do Všekar. Aby těmto českým Všekarům dán byl nátěr německý, přijímají se do bytů němečtí havíři, kteří za vedení německých učitelů i nočních výtržností se dopouštějí. Odrodilecká strana za pomoci německých peněz dusiti chce naši národnost, zničití usiluje českou školu a dobýti nadvlády v obci. Všecky smírné pokusy s touto podvratnou stranou ukázaly se marnými.*“¹⁷⁹

V roce 1911 byla podána opětovná žádost o zveřejnění školy. ÚMŠ v Praze se 24. srpna 1911 obrátila na faráře Antonína Hůrku z Bukovce u Všekar se žádostí o podrobné a nestranné informace o poměrech ve Všekarech: „*Byli bychom Vám upřímně povděční za vylíčení těchto poměrů, rovněž bychom Vám vděční byli, kdybyste laskavě jako duchovní správce osady upozornil české občany všekarské na důležitost a význam české školy. Z úst Vašich zajisté osadníci přijali by upozornění toto s úctou a láskou a tím více by k české škole lnuli.*“¹⁸⁰ Žádost byla projednávána 3. dubna 1912 a obec žádala i v případě zveřejnění školy ÚMŠ o poskytnutí pravidelného ročního příspěvku ve výši 300 korun. V protokolu o jednání obecního zastupitelstva o tom mj. stojí: „*Požadavek svůj odůvodňuje obecní zastupitelstvo tím, že náklad na školu německou rok od roku stoupá a obec všekarská při nejlepší vůli není proto s to, aby náklad na školu českou sama nesla, poněvadž by tím občané čeští platy byli přetíženi. Dále se obecní výbor usnáší, by v případě zveřejnění české školy byla budova školní účelu svému ponechána, a prosí, aby slavný výbor ÚMŠ půjčku, kterou na stavbu školy povolil, jenom tehdy považoval za splatnou, kdyby česká škola jako taková ve Všekarech*

¹⁷⁸ Tamtéž, Všekary, dopis správce školy P. Šambergera ÚMŠ v Praze z 24. 10. 1893.

¹⁷⁹ Tamtéž, Všekary, dopis správce školy P. Šambergera ÚMŠ v Praze z 15. 9. 1897.

¹⁸⁰ Tamtéž, Všekary, dopis ÚMŠ v Praze faráři J. Hůrkovi z 24. 8. 1911.

zanikla, aby tedy v případě zveřejnění školy ani Němci všekarští na školu platiti nemuseli. Tím dosíci možno toho, že po zveřejnění školy ani Němci všekarští proti zřízení školy rekursovati nebudou.“¹⁸¹ Rodiče dětí navštěvujících českou školu žádali, aby byly jejich děti vyučovány několik hodin týdně i němčině. Obdobnou praxi zavedla již dříve i všekarská německá škola, aby si udržela žáky české národnosti. Správce české školy tedy musel žádosti rodičů vyhovět.

V roce 1884 se otevření české školy dočkala i početná česká menšina v **Dobřanech**. V tomto sídle soudního okresu, který spadal do politického okresu Stříbro, žilo v roce 1880 podle sčítání lidu 2989 Němců (61,1 %) a 1902 Čechů (38,9 %). Dobřanské obyvatelstvo české národnosti se o zřízení českého školství ve městě snažilo již od počátku osmdesátých let 19. století. Hlavní hybnou silou těchto snah byl především personál tamního zemského ústavu pro choromyslné. Jeho účetní Jan Kratochvíl v červnu 1883 v dopise ÚMŠ v Praze napsal: „*Dobřany co město německé mají pouze svou německou obecnou školu, tak že zdejší rodiny české, jichž zde hlavně od doby otevření zdejšího ústavu velká síla jest, poněmčování svých dětí sobě chtěj nechtěj libiti nechati musí. Jelikož zlu tomuto dosud z nižádné strany přítrž učiněna nebyla, vidí se nižepsaný vzhledem k tomu, že další prodlení s nebezpečím pro věc tak důležitou spojeno jest, nucena veleslavný výbor na zdejší místo a okolí upozornit, kde by působení Ústřední matice školské hojného ovoce nésti muselo.*“¹⁸² Žádost o zřízení školy podali dobřanští Češi 22. srpna 1883 a předběžně do ní bylo zapsáno 186 dětí z Dobřan a nedaleké Nové Vsi.

Ze strategických důvodů však bylo rozhodnuto zřídit nejprve českou opatrovnu, která by děti připravila na budoucí návštěvu obecné školy. J. Kratochvíl zdůvodnil nutnost zřízení opatrovny v říjnu 1883 takto: „*Zřízení české útulny pro zdejší českou mládež bylo již roku 1880, kteréhož jsem do Dobřan dosazen byl, věcí nutnou; sem tam slyšel jsem přání v ten směr ano i na mnoho podivení nad tím vyslovit, že se dosud nikdo v ten směr nebyl zasadil a že zdejší české děti proti vůli jich vlastních rodičů nejen poněmčení, nýbrž i zakrnění svého ducha vydáni jsou, poněvadž se jim dostává vyučování v jazyku jim nesrozumitelném. Zakrvácelo mi srdce, když jsem byl tu bídu při tak značném počtu českých dětí poznal, nezbyvalo mi však nic jiného než vyčkat, až mi politické poměry dovolí, dle svých skromných sil k tomu přispěti, což jsem již dávno za*

¹⁸¹ Tamtéž, Všekary, protokol ze zasedání obecního zastupitelstva ve Všekarech z 6. 4. 1913.

¹⁸² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 351, Dobřany, dopis J. Kratochvíla ÚMŠ v Praze z 5. 6. 1883.

*nutné byl uznal.*¹⁸³ Matiční opatrovna byla na základě výnosu OŠR ve Stříbře z 16. ledna 1884 zřízena 3. května téhož roku. Nacházela se ve vlastní budově na rohu Dlouhé a Jezdecké ulice č. p. 322.¹⁸⁴ Pěstounkou byla jmenována Aloisie Halíková (od roku 1892 provdaná Kostelecká), opatrovnici Marie Šlencová a zapsáno do ní bylo 56 dětí. Počty dětí navštěvujících opatrovnu postupně stoupaly. Ve školním roce 1914/1915 měla opatrovna kupř. jedno oddělení, v němž se učilo 79 dětí, a řídící pěstounkou byla Františka Šmádlová, která ve funkci nahradila provdanou Aloisii Halíkovou-Kosteleckou.¹⁸⁵

Po zřízení opatrovny bylo možno přistoupit i ke zřízení obecné školy. To se však z mnoha důvodů protahovalo, rodiče dětí začínali být nervózní a jejich neformální mluvčí J. Kratochvíl žádal v červenci 1884 ÚMŠ o informace, v jakém stádiu se celá kauza nachází. V dopise mj. napsal: „*Jedná se mi o to, bych zdejší české obecnstvo poněkud upokojit mohl, poněvadž již jakousi nedůvěru jeví a obavu nad tím pronáší, že jich děti příštím školním rokem z české opatrovny do německé školy přestoupiti nuceny budou.*“¹⁸⁶

Česká menšina v Dobřanech nakonec dostala příslib otevření školy, ÚMŠ jmenovala správcem školy Karla Drože¹⁸⁷ a v září 1884 proběhl zápis dětí. Přesto však otevření školy nebylo samozřejmostí a ÚMŠ v Praze a dobřanští Češi museli bojovat s obstrukcemi místních Němců a jimi ovládaných úřadů. Správce školy K. Drož se v dopise ÚMŠ v Praze proto ještě koncem září 1884 tázal: „*Závěrem prosím, co činiti mám, abych obdržel povolení školu otevřítí. Či smíme počítí bez povolení? Obecnstvo je nejvýš nespokojené.*“¹⁸⁸ Škola byla nakonec otevřena 6. října 1884, ale kvůli obstrukcím úřadů bylo vyučování zahájeno až 30. října. Zapsáno bylo zprvu 82 dětí z Dobřan a okolních obcí, skutečně jich sice nastoupilo jen 72, ale i to postačovalo na otevření dvou školních tříd. Škola sídlila v pronajaté budově Václava Pankráce za 470 zlatých ročního nájemného a jejím místním dozorcem byl jmenován účetní J. Kratochvíl. Ve škole působil kromě správce Drože jako druhý učitel Vavřinec

¹⁸³ Tamtéž, Dobřany, dopis J. Kratochvíla ÚMŠ v Praze z 16. 10. 1883.

¹⁸⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 477, Dobřany.

¹⁸⁵ *Letošní zápis na menšinových školách na Plzeňsku*, Český deník, roč. II (49), č. 203, 4. 9. 1915, s. 3–4. Srov. Eva MAŠKOVÁ, *České školy v Dobřanech*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1975, s. 9.

¹⁸⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 351, Dobřany, dopis J. Kratochvíla ÚMŠ v Praze z 31. 7. 1884.

¹⁸⁷ Karel Drož (nar. 22. 8. 1855) absolvoval reálnou školu a pedagogium, kde 15. 7. 1879 složil zkoušku z dospělosti a 6. 11. 1880 zkoušku způsobilosti pro obecné a 9. 11. 1885 pro měšťanské školy. Od 28. 8. 1882 působil na matičních školách (předtím od 1875–1877 v Týnci na Klatovsku, 1879–1882 v Rakousku, 1882–1884 v Duchcově, od roku 1884 v Dobřanech). V Dobřanech setrval do září 1887, kdy byl přeložen do Oseku.

¹⁸⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 351, Dobřany, dopis K. Drože ÚMŠ v Praze z 30. 9. 1884.

Podhajský a náboženství vyučoval farář a kněz premonstrátského řádu v Dobřanech Karel Baldermann. Brzy po zahájení vyučování bylo povoleno zřídit i třetí třídu, v níž od 24. listopadu 1884 vyučoval F. A. Paleček.

Česká škola byla od počátku své existence trnem v oku místní německé většině. Ve zprávě o inspekci školy z června 1885 mj. stojí: „*Zuřivost německých nacionalistův proti české škole jest v Dobřanech větší než kdekoliv jinde, čímž dá se vysvětliti, proč ze 180 českých dítek dobřanských jen 25 do české školy chodí. Proto bude zapotřebí při budoucím zápisu týmž způsobem a téměř prostředky v Dobřanech agitovati, jako to činí Němci.*“¹⁸⁹

Od roku 1886 se dobřanští Češi snažili o zveřejnění školy. Žádost českých rodičů o ně byla podána 21. března 1886 a pro její kladné vyřízení byly i poměrně příznivé podmínky. Počet dětí navštěvujících školu se totiž dlouhodobě zvyšoval, k 24. listopadu 1886 měla např. škola celkem 128 žáků a nárůst počtu školáků byl patrný i u dětí ze samotných Dobřan. Zdálo se, že i poměr dobřanských Němců k české škole se pomalu uklidňoval, a tak mohl učitel K. Drož s úlevou prohlásit, že „*zuřivý odpor proti české škole ochabuje*“.¹⁹⁰ Ve školním roce 1887/1888, kdy byl po odchodu Drože novým správcem jmenován Vincenc Maděra, navštěvovalo školu již 150 žáků z Dobřan, Nové Vsi a Nelhůty, takže si Dobřanští dělali v souvislosti se zveřejněním školy ještě větší naděje. ZŠR v Praze však jejich žádost zamítla, jelikož zjistila, že „*ve školní obci Dobřanské dle pětiletého průměrného počtu školou povinných dítek pro nejméně 40 dítek českých rodičů potřeba českého vyučování školního prokázána není*“.¹⁹¹ Tento stav byl způsoben zejména vyškolením Nové Vsi, kde byla téhož roku otevřena česká veřejná škola a odkud do dobřanské školy chodilo mnoho dětí. Škola však musela překonávat i potíže s národnostní vlažností a liknavostí některých rodičů. V dopise správce školy V. Maděry o tom mj. stálo: „*V Dobřanech musilo se mnohým rodičům domlouvat, aby dali své dítky, kam patří, u mnohých pracováno s výsledkem, několik dosud jest nejistých, doufáme však, že, než počne zápis na škole německé, počet tento podaří se nám s pomocí několika uvědomělejších občanů ztenčiti.*“¹⁹² O přesunech dětí mezi českou a německou školou a o postojích některých dobřanských Čechů vypovídá i další Maděrovo svědectví z dopisu ze září 1892: „*Počet přeběhších do německé školy vyrovnán přišedšími z německé školy do naší, ovšem s tím rozdílem, že všechny ty dítky*

¹⁸⁹ Tamtéž, Dobřany, zpráva o inspekci školy z 10. 6. 1885.

¹⁹⁰ Tamtéž, Dobřany, dopis K. Drože ÚMŠ v Praze z 29. 9. 1886.

¹⁹¹ Tamtéž, Dobřany, dopis OŠR ve Stříbře J. Kratochvílovi z 18. 2. 1888.

¹⁹² Tamtéž, Dobřany, dopis V. Maděry ÚMŠ v Praze ze 4. 9. 1888.

jsou české a českých rodičů, špatný příklad vlastenectví a vytrvalosti národní přišel zase z „vyšších a inteligentních kruhů“ a dal jej pan Matěj Javůrek, inspektor strojní v královském zemském ústavu pro choromyslné, aby se slečinka perfektně v němčině vyznala, hocha pak prý za rok dva dá do německé školy.“¹⁹³

Matiční škola získala na základě výnosu ministerstva osvěty a vyučování z 2. ledna 1889 právo veřejnosti a nadále pokračovaly snahy o její úplné zveřejnění. Ty byly částečně úspěšné v roce 1896, kdy byl povolen vznik veřejné české jednotřídní školy pro 35 dětí mimo dobřanskou školní obec.¹⁹⁴ Z původně trojtřídní české matiční školy v Dobřanech tak vznikly fakticky dvě samostatné školy: jedna veřejná a druhá soukromá, protože v samotných Dobřanech zůstala jednotřídní matiční škola pro dobřanské děti. Česká menšina v Dobřanech se s tímto stavem nechtěla smířit a usilovala alespoň o to, aby se zdejší matiční škola stala pobočkou dobřanské české veřejné školy. Německá správa města tyto snahy vehementně mařila a činila tak z pozice vlastníka školní budovy, když k tomu odpírala poskytnout potřebné školní prostory. Ústřední výbor NJP v Praze popsal celou kauzu v dopise ÚMŠ v Praze: *„Odpor obce lze mařiti pouze řádnou instanční cestou, kterou nastoupili nejdříve čeští rodičové, aby zákonnou cestou uhájili si své právo. Totéž činí však současně obec, aby důsledky z práva toho plynoucí zmařila. Tak jedině bylo možné, že na škole zavedeno bylo a trvá již třetí rok střídavé polodenní vyučování, které jako opatření z nouze stalo se trvalým zlem, kterým mařeny jsou výsledky pravidelného školního vyučování. Věci dospěly tak daleko, že rodičové českých dětí odhodláni jsou ku školní stávce, nebude-li co nejdříve odpomoženo zlu polodenního vyučování. Správa obecní odporem svým dohnala věci tak daleko, aby z tísně této pro sebe a německé školství své těžila. Za to, že vykoná, co jest její povinnost, žádá český souhlas k tomu, aby německá, dosud pětitřídní škola, jejíž restringování bylo zemským výborem nařízeno a proti čemuž obec klade odpor, rozdělena byla dle pohlaví na dvě samostatné trojtřídní školy. Na takový smír nemohou čeští rodičové přistoupiti z důvodů parity, jelikož pak bylo by o německé školství postaráno s největším přímo přepychem a česká škola nemohla by pak s německou školou vůbec soutěžiti. V tísní své a aby odpomoženo bylo zlu střídavého vyučování, které českou mládež v pravém slova smyslu demoralisuje, odhodlali se čeští*

¹⁹³ Tamtéž, Dobřany, dopis V. Maděry ÚMŠ v Praze z 24. 9. 1892.

¹⁹⁴ E. MAŠKOVÁ, *České školy v Dobřanech*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1975, s. 9.

*rodičové k tomu, že jsou odhodláni za pomoci a přispění ÚMŠ a NJP opatřiti žádoucí učebnu k umístění pobočky až do právoplatného vyřízení podaných obcí rekursů.*¹⁹⁵

Počty dětí navštěvujících veřejnou českou školu stále stoupaly a škola se patřičně rozšiřovala o další třídy. V roce 1903 se jednalo již o trojtřídní školu, pro kterou byla obec nucena postavit novou školní budovu č. p. 432 v Ústavní ulici.¹⁹⁶ Přestože komfortem ani vybavením nemohla konkurovat místním německým školám, znamenala důležitou základnu pro stabilní rozvoj české menšiny v Dobřanech a okolí.

IV. 2. 2. Období 1885–1898

V letech 1885–1898 zakladatelské úsilí ÚMŠ úspěšně pokračovalo. V roce 1885 byla založena obecná škola v **Pelechách**. Obec se nacházela v domažlickém politickém a soudním okrese a podle sčítání lidu z roku 1880 v ní žilo 127 Němců (60,2 %) a 84 Čechů (39,8 %). Pro zřízení veřejné české školy bylo v obci příliš málo školou povinných českých dětí. ZŠR v Praze proto svým výnosem z 27. října 1885 povolila vznik matiční jednotřídky, škola byla povolena OŠR v Domažlicích 4. listopadu téhož roku a 21. května 1889 jí bylo uděleno právo veřejnosti. Správcem školy se stal P. Šamberger, který do té doby působil jako podučitel v Přívozci. Škola se však od svého vzniku potýkala s personální nestabilitou učitelů, což bylo i největším problémem v jejím dalším vývoji. Tato nestabilita se promítala především do kvality výuky, s čímž souvisel i neustále se prohlubující pokles žáků. Zpočátku měla pelešská škola poměrně stabilní počet žáků (v době zahájení výuky do ní bylo zapsáno 62 dětí), již ve školním roce 1886/1887 však počet žáků poklesl na 57, v následujícím školním roce došlo k dalšímu poklesu na 53 žáků a tento trend pokračoval i nadále, takže např. během Velké války školu navštěvovaly již pouze dvě až tři desítky žáků.¹⁹⁷

V roce 1890 došlo ke vzniku české obecné školy v **Prapořišti**. Jednalo se o obec v novokdyňském soudním a domažlickém politickém okrese, kde podle sčítání lidu z roku 1890 žilo 306 Němců (55,3 %) a 247 Čechů (44,7 %). Škola byla zřízena výměrem ZŠR v Praze z 22. dubna 1890 jako jednotřídní, správcem školy byl krátce Josef Líkař a po něm Tomáš Flaška.¹⁹⁸ Škola byla umístěna v domě č. p. 86, právo veřejnosti získala 22. září 1892¹⁹⁹ a v březnu 1899 byla rozšířena o druhou třídu. Tehdy

¹⁹⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 351, Dobřany, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 27. 10. 1908.

¹⁹⁶ E. MAŠKOVÁ, *České školy v Dobřanech*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1975, s. 10–12.

¹⁹⁷ K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 84.

¹⁹⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 418, Prapořiště.

¹⁹⁹ K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 85.

byl řídícím učitelem Jan Bárta, učitelem Václav Bretšnajdr, industriální učitelkou Anna Bártová a správcem školy T. Flaška. V roce 1898 byla postavena novostavba školní budovy, kterou provedl klatovský stavitel František Meloun. Žádost o úplné zveřejnění školy byla podána v roce 1901, ale doba k tomu nebyla příhodná, a tak byla škola zveřejněna až v roce 1919. V roce 1907 byla podána žádost o zřízení české opatrovny,²⁰⁰ která byla otevřena 16. září téhož roku,²⁰¹ a k jejímu uzavření došlo v souvislosti s vypuknutím Velké války v roce 1914.

V roce 1890 byla otevřena rovněž česká škola v **Dolních Sekyřanech** ve stodském soudním a stříbrském politickém okrese. Obec byla kvůli své poloze v ryze německém prostředí vystavena rychlé germanizaci: jestliže zde ještě v roce 1880 žilo podle úředního sčítání 404 Čechů, kteří tvořili 31,7 % obyvatelstva, o deset let později činil počet Čechů již pouze 177 (16,3 %).²⁰²

Snahy českého obyvatelstva Dolních Sekyřan o zřízení české školy se datují od konce osmdesátých let 19. století. Jednání byla zahájena 2. července 1889, kdy se správci českých škol v Sulislavi a ve Vranově J. Anderle a J. Bárta sešli v hostinci Ferdinanda Růžičky s dolnosekyřanskými českými rodiči a předložili jim k podpisu žádost o vznik školy, kterou podepsalo 102 z nich. Předkládal ji truhlář Josef Gürtler z Dolních Sekyřan, ale dostala se do rukou úřednictva dolů v Heřmanově Huti, které „*dalo podepsané české horníky volati do kanceláře a hrozbami je přinutilo, že jména svá na žádosti téměř všichni přeškrtnli*“.²⁰³ Správce vranovské školy J. Bárta i přesto žádost poslal ÚMŠ do Prahy, kde však byla vzhledem k výše zmíněným okolnostem zamítnuta.

Na jaře 1890 napsal J. Bárta novou žádost, dal ji podepsat jen na německých zaměstnavatelích nezávislým rodičům 54 dětí a ÚMŠ v Praze slíbila, že školu zřídí. Najala si za tím účelem od poštmistra Wenzela Baumgartla budovu č. p. 106 za roční nájem 350 zlatých, ve dnech 14. a 15. září 1890 byl proveden zápis a přihlásilo se 154 dětí do dvou tříd. Dne 20. září bylo zahájeno vyučování a škola byla vysvěcena 16. října.²⁰⁴ Správcem školy byl jmenován dosavadní vranovský matiční učitel J. Bárta, učitelem Antonín Beránek, industriální učitelkou A. Bártová a náboženství vyučoval farář Moric Menzl. Po vzniku školy se však opět rozhořel boj německé většiny proti

²⁰⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 418, Prapořiště.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 81.

²⁰³ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany, pamětní kniha 1890–1949, s. 1.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 2.

českým rodičům, zejména proti horníkům, ale i proti živnostníkům a řemeslníkům, kdy bylo dělnictvu zakazováno u nich nakupovat, takže do 14. října 1890 přešlo do veřejné německé školy v Horních Sekyřanech a Heřmanově Huti 92 českých dětí, které byly původně zapsány do české školy.²⁰⁵

Snahy o likvidaci školy však byly prováděny i úřední cestou. Hned druhý den po vysvěcení školy ji navštívila deputace místních v čele se starostou obce Petrem Dienerem, aby se podívala, jak se vyučuje. Ve školní kronice je tato návštěva zaznamenána slovy: „*Správce školy s ochotou nabízel židle a chtěl ve vyučování pokračovati. Pánové však nechtěli sednouti a pan starosta postoupil až k lavicím a tázal se hochů, jak se jmenují. Na to se pan starosta obrátil k panu Sojkovi a poručil mu: „Pište jejich jména, abychom věděli, které děti chodí do české školy. Také prý sem chodí některé děti z Přehejšova! Kdo je tu z Přehejšova? Z Přehejšova sem nesmí nikdo choditi!“ Pan Sojka již měl připravený zápisník a chtěl psáti. Na to řekl správce školy: „Pane starosto, ve jménu zákona vás vyzývám, abyste ihned opustil tuto místnost!“ Starosta odpověděl: „Já tu mám právo býti, jako obecní starosta! Pane Sojko, pište!“ Na to si odvedl správce školy pana starostu až k tabuli a tlumeným hlasem mu vysvětloval, že při vyučování zákon mu mluvíti nedovoluje, aby si tedy sedl a poslouchal, aneb aby odešel. Pan starosta však trval na svém, že zde má plné právo mluvíti. Na to jej správce školy vyzval, aby odešel a poptal se u německých učitelů neb u předsedy OŠR ve Stříbře, jak daleko jeho práva sahají, sic že bude správce školy nucen jej udati, což by velmi nerad učinil, neboť chce s obecním úřadem vycházeti po dobrém. Konečně dal si pan starosta říci a odešel i s panem Sojkou.*“²⁰⁶

Nátlak na českou menšinu však pokračoval i nadále. Téměř polovina žáků byla dětmi horníků zaměstnaných v dolech, jejichž ředitelem byl Čech Josef Toman. Ředitel hutí v Heřmanově Huti, Němec Paul Leonhardi, ho však požádal, aby nařídil horníkům dát jejich děti zpět do německé školy. Protože to ředitel Toman nechtěl učinit, nebylo mu dovoleno nakládat uhlí do vozů patřících místní dráze Pražsko-železářské společnosti ve Vlkyši. V důsledku vznikajících hospodářských ztrát J. Toman kapituloval a nařídil „svým“ horníkům, aby posílali děti zpět do německé školy, což však horníci odmítli udělat. Také čeští hutníci, kteří své děti museli posílat do německé školy, se usnesli, že je vrátí zpět do české školy. Dne 1. listopadu 1890 se proto všichni sešli v hostinci F. Růžičky a otcové 59 dětí se zavázali, že své děti pošlou příštího dne do české školy,

²⁰⁵ Tamtéž, s. 3.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 8.

což také všichni do jednoho splnili. Ředitel hutí Leonhardi tyto hutníky pozval do kanceláře a nutil je, aby děti vrátili zpět do německé školy. Nátlak na české rodiče vedlo rovněž četnictvo, kdy četníci obcházeli „odbojné“ rodiny a vyhrožovali jim, že pokud nedají děti zpět do německé školy, budou se muset z obce vystěhovat. Úředníci hutí zaměstnancům zase vyhrožovali propouštěním a dělníkům dokonce zakázali i návštěvu Růžičkova hostince.

Není divu, že takovému nátlaku odolalo jen pár jedinců, všichni ostatní se z vůli úřadů a zaměstnavatelů podvolili. Jen osm rodičů pod vedením Jana Škarvana tento nátlak vydrželo, ovšem všichni následně dostali výpověď z práce.²⁰⁷ I oni se však nakonec z obav o svou existenci podřídili a své děti z české školy odhlásili. Vypravili se dokonce požádat ředitele hutí o odpuštění a tento nelehký okamžik zachytila školní kronika slovy: „*Prosili, jak se vypravuje, že dají děti zpět do školy německé, Škarvan vůbec žebroňil, že třeba zaplatí i peněžitou pokutu, sepjál ruce (fáma tvrdí, že i klekl), a tak za společného žebroňení, když viděl pan ředitel ty buřiče, srdce mu radostí v těle poskočilo, strach před bouří minul (věc české školy ztracena) a pan ředitel pánovitě spustil: „Počkejte, vy Čechové, a kdyby kámen na kamenu byl, já nepovolím.“ Tím byl boj s hutníky skončen a ani jedno hutnické dítě nechodilo do české školy.*“²⁰⁸ Důsledek protičeského postupu byl zřejmý a na konci školního roku 1890/1891 českou školu navštěvovalo již jen 47 žáků.²⁰⁹ Zprávy o boji o dolnosekyřanskou školu a tvrdém útisku českého obyvatelstva se dostaly daleko za hranice obce, dokonce až do Prahy. Na jaře 1891 navštívil Dolní Sekyřany dramatik F. A. Šubert, který zde sbíral látku pro hru z dělnického života a který se i v Dolních Sekyřanech nechal inspirovat k napsání své sociálně laděné divadelní hry „Drama čtyř chudých stěn“.

I další léta existence české školy byla ve znamení jejího všestranného útisku. Silná agitace z německé strany, zejména z hutí v Heřmanově Huti, byla příčinou trvalého poklesu zájmu rodičů českých dětí o českou školu. Škola proto byla od 2. ledna 1892 zredukována na jednotřídní. Zároveň však byla v květnu 1892 podána žádost o její zveřejnění. K tomu sice nedošlo, ale výnosem ministerstva kultu a vyučování z 16. května 1893 jí bylo od 2. července 1893 uděleno alespoň právo veřejnosti. To bylo signálem k dalším protičeským útokům, například k ničení budovy školy, kdy v ní byla

²⁰⁷ Tamtéž, s. 8; *Pronásledování českého dělnictva a živnostnictva v Dolních Sekyřanech a Vlkýši*, Plzeňské listy, roč. XVI, č. 136, 13. 11. 1890, s. 2.

²⁰⁸ SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany, pamětní kniha 1890–1949, s. 11–12.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 14.

21. října 1894 a 12. října 1895 vytlučena okna. V důsledku stálého vyliďňování obce a snižování počtu žáků zamýšlela ÚMŠ od konce školního roku 1906/1907 školu zrušit (v dubnu 1907 do ní docházelo již pouze 16 dětí),²¹⁰ ale nakonec od toho upustila a škola byla ponechána v provozu i nadále. Další problém nastal v květnu 1909, kdy budovu, v níž se škola nacházela, koupil od W. Baumgartla místní pivovar. ÚMŠ dostala od nového majitele okamžitou výpověď, takže se škola musela vystěhovat a byla umístěna v domě se zahradou č. p. 106, kterou ÚMŠ pro tyto účely zakoupila.²¹¹

Koncem osmdesátých let 19. století byla zřízena rovněž expozitura české matiční školy v Pelechách v osadě **Mlýneček**. Zde žila v té době většina obyvatel české národnosti (v roce 1888 tvořili Češi 77 ze 107 obyvatel osady) a až na jednu ryze německou rodinu hostinského Josefa Maydla bylo i zbývající obyvatelstvo z národnostně smíšeného prostředí. Jelikož se jednalo o malou osadu, nebylo možné zřídit pro místní Čechy českou školu, a tak české děti z Mlýnečku navštěvovaly českou školu v hodinu vzdálených Pelechách, což však bylo zejména v zimním období mimořádně obtížné. Na základě mnoha žádostí byla proto v prosinci 1887 zřízena zimní expozitura (existovala každoročně vždy pouze od prosince do dubna) pelešské školy v Mlýnečku.

Učebna expozitury, kterou v prvním roce její existence navštěvovalo 16 žáků, se nacházela v chalupě č. p. 6 Jakuba Šperla a jejím prvním učitelem byl František Čížek. Expozitura však byla od počátku vnímána místními Němci veskrze negativně a po několikadenním vyučování byla již 8. ledna 1888 zničena požárem, během něhož přišla škola o všechno vnitřní vybavení. Žhářem byl pravděpodobně hraběcí a lesní adjunkt německé národnosti Josef Špadrna z Filipovy Hory, podle názoru učitele Čízka „*veliký přítel tamní školy schulvereinské a stálý host nejzarytějšího odpůrce škol matičních hostinského Maydla*“,²¹² ale soudní vyšetřování pachatele nenalezlo. Po požáru byla expozitura provizorně přenesena do chalupy č. p. 20 Pavla Házla, ale v následujícím školním roce byla otevřena opět v domě J. Šperla.

Dalším problémem expozitury bylo časté střídání učitelů. V roce 1888 odešel učitel F. Čížek do Dobřan, v letech 1888–1893 se v expozituře vystřídali čtyři učitelé (Václav Černý, Vojtěch Sloup, Augustin Komberec a Jan Studnička) a střídání učitelů

²¹⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy, dopis správy školy v Dolních Sekyřanech z 24. 12. 1918.

²¹¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Dolní Sekyřany.

²¹² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 412, Pelech, dopis F. Čízka ÚMŠ v Praze ze 7. 2. 1888. Údajně měl žhářský útok provést za 200 zlatých, které mu Maydl odpustil z dluhu.

pokračovalo i nadále. S některými z nich byly navíc i kázeňské problémy, např. učitel Tomáš Pazourek byl 28. prosince 1896 odvolán a propuštěn ze služeb ÚMŠ pro nevhodné chování. Ani ÚMŠ se nestavěla k provozování sezónní expozitury vždycky zcela pozitivně, jelikož bylo spojeno s nemalými náklady. Místní české obyvatelstvo tak o ni muselo každoročně znovu žádat a mnohdy mu nebylo vyhověno. Příkladem budiž rok 1903, kdy lesník Václav Strejc a radní Josef Decker o její zřízení požádali, ale ÚMŠ jejich žádost zamítla s odůvodněním, že „*expositura ta při nepatrném počtu dětí vyžadovala by nákladu nepoměrného*“ (jednalo se o 12 dětí).²¹³ Aby byly ušetřeny finance, informovala se ÚMŠ v roce 1905 u řídicího učitele z Pelech Jaroslava Procházky, zda by byl ochoten každou neděli docházet do Mlýnečku vyučovat děti, které v zimním období nemohou docházet do mateřské školy v Pelechách. Došlo k dohodě a expozitura již dále zřizována nebyla.

V roce 1893 založila ÚMŠ českou obecnou školu v **Honosicích** (dnes Honezovicích). V této obci ve stodském soudním a stříbrském politickém okrese podle sčítání lidu z roku 1890 žilo 310 Němců (66,2 %) a 158 Čechů (33,8 %). Také o zřízení české školy v Honosicích se začalo vyjednávat už na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století. Aktivitu v tomto směru vyvíjel zejména správce nedaleké nedávno zřízené dolnosekyřanské mateřské školy J. Bárta, který v roce 1892 upozornil ÚMŠ v Praze na to, že v obci bude rovněž třeba zřídit mateřskou školu. Okolnosti vzniku školy dokumentuje následující zápis, který vyšel v pamětní publikaci věnované 40. výročí založení české školy v Honezovicích v roce 1933: „*Byl podzimní, sychravý den, 20. listopad roku 1892. Polní pěšinou do Všekar, kde byl u svého švagra, tamního správce školy Šambergra na návštěvě, kráčel mateřský učitel Jan Bárta, správce školy ze Sekyřan. Dověděl se, že v Honosicích, tak se tehdy obec jmenovala, učiněn byl pokus o založení české školy a spěchal tudíž, aby tu věc zprostředkoval. V hlavě vířily mu různé myšlenky, z nichž vynikala jediná: Bude zase nová česká škola, bude zase krok blíže k cíli? Věděl, že naň čeká práce velká, namahavá, neboť poměry ve zdejší obci byly tehdy pro českou věc velice neutěšené. Vesnice, která byla ještě v polovině 19. století ryze českou, pomalu, ale jistě propadala germanisaci, o což přičinila se škola německá, režim habsburský a rolníci, kteří se do obce přišel. Řídící učitel Jan Bárta přišel do hostince, kde slyšel většinou mluvit německy. Byla neděle a bylo již po poledni. Sousedé se scházeli. Přišlo též několik Čechů, s kterými brzy se dal do hovoru. Naříkali si na*

²¹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 397, Mlýneček, dopis ÚMŠ v Praze V. Strejcovi z 21. 11. 1903.

vydání, které vznikne stavbou německé školy, jelikož stará škola nevystačovala, a žádali jej o radu v založení školy české, kterážto věc byla jejich dávným snem. Vyložil jim, co mají učiniti, a vyzval je, aby podali si žádost ÚMŠ v Praze, která vše bude financovati sama, a tím že jim odpadne starost přispěti na školu německou, jelikož stará škola pro jejich žáky pak úplně dostačí. Občanům-Čechům se onen návrh zamlouval a ujednáno, aby za týden přinesl řídící učitel Bárta žádost. Choditi po podpisech přihlásil se chalupník Honal. Za týden pak žádost přinesena. V hostinci čekali již zástupci tehdejších Čechů, kteří se nezalekli dvouhlavého orla, a žádost podepsána. Té doby byl obecním starostou Čech J. Straka. V obecním výboru měli tehdy Češi ještě většinu. Žádost donesla se tudíž panu starostovi, který sice zprvu projevoval obavy a zdráhal se věc podepsati z toho důvodu, že jej budou Němci pronásledovati, avšak po domluvě, že jej Češi neopustí, přiklonil se k věci. Za týden měla se žádost poslati ÚMŠ do Prahy. Mezitím však Němci učinili na starostu nátlak, vyhrožovali mu a on váhal žádost vydati, maje oprávněnou obavu z jejich msty. Zase však po domluvách Čechů, zvláště chalupníka Honala, žádost vydal, která ihned zaslána byla ÚMŠ v Praze.²¹⁴

Kromě ustrašeného přístupu starosty obce hrálo roli i to, že se proti zřízení školy postavili rovněž Němci z obce a širokého okolí. Přímo do Honosic byl proto v lednu 1893 z Prahy vyslán zástupce ÚMŠ Josef Libický, který měl situaci prozkoumat na místě a který v dopise ÚMŠ v Praze stav věci popsal slovy: „Zřízení české školy v Honosicích staví se v cestu mnohé překážky. Jednak jsou to někteří Češi, zvláště pak starosta, kteří ku české škole pražádné náklonnosti nemají, ano spíše jejímu zřízení odpírají, jednak jest to místnost, kterou podepsaný neuznává za způsobilou k učebně. Starosta honosický příliš zřejmě dal příchozím najevo, že návštěva delegáta ÚMŠ jej příliš nepotěšila, a také jeho nevlídné, ano urážlivé chování přesvědčilo podepsaného, že s ním bude tuhá práce, než jej pro českou věc získá. Jak se to podařilo, ukáže budoucnost. Ku kladeným otázkám buď vůbec neodpověděl, aneb vyhýbavě. Přítomen byl jeden člen zastupitelstva. Seč mé síly byly, namáhal jsem se, abych jej o důležitosti české školy pro zdejší českou mládež přesvědčil, abych jej upozornil na povinnosti, jaké má k české obci a k českým občanům, slíboval, že Matice budovu školní, kterou by snad budoucím rokem postavila, obci daruje-vše marné! Jeho odpověď: Žijí prý tu také Němci a ty on si nesmí pohněvat. Podobně bylo i s občanem Sukem, kterýž se podepsal, že při otevření české školy 3 dítky zapsati dá. On prý jednoho pošle, ale až za dva roky,

²¹⁴ 40 let české školy v Honezovicích 1893–1933, Plzeň 1933, s. 4–5.

*zatím prý ať se utvrdí v německé škole. Hoch německy neumí. Podobných případů vyskytne se asi více. Naproti tomu jest tam dosti uvědomělých Čechů, kteří prohlásili na určito, že dítky své do české školy zapsati dají. Ovšem slib ten není pro ně závazným. Jisto ovšem, otevřeme-li ihned (z jara) zde školu, snížíme počet dětí v dosavadní německé jednotřídce tou měrou, že otevření dvoutrídni školy německé odpadne. Čítám, že do školy naši 40 žáků zapsati se dá.*²¹⁵

Jeho slova potvrzuje i dopis, který o den později ÚMŠ v Praze napsal správce české menšinové školy ve Všekarech a švagr správce mateřní školy v Dolních Sekyřanech J. Bárty P. Šamberger: „Dne 19. ledna 1893 přišli honosičtí občané opětně do Všekar žádající, bych prosbu jejich za zřízení české školy slavnému výboru opětoval. Dokládají, že nejen ti, kteří jsou podepsaní, nýbrž i mnoho jiných zřízení české školy toužebně očekávají. Nerozhodnost obecního starosty jakož i mnoha jiných vězí v tom, že se obávají výsměchu Němců, nešetrného pak nakládání s jejich dětmi se strany učitele, kdyby ze školy ničeho nebylo. Mimo to, jak velectěný pan jednatel se přesvědčil, byli jsme německým učitelem, jakož i jinými náhončími stále stíháni. Jakmile prý bude o zřízení české školy definitivně rozhodnuto, ztichnou prý Němci úplně. Povyk a brojení proti české škole děje se jen z té příčiny, že se obávají, a to vším právem, že zřízením školy české německá úplně zanikne. Touha po české škole roste v Honosicích každým dnem. (...) V Honosicích jedná se o to: buď budou Honosice úplně české, nebo propadnou neúprosně germanisaci, lepší příležitost ku zřízení české školy a k záchraně Honosic se již nevyskytne.”²¹⁶

Šamberger v únoru 1893 Honosice raději osobně navštívil, ujistil české obyvatelstvo podporou ÚMŠ a v jí adresovaném dopise mj. napsal: „Poněvadž nepřátelé české školy rozhlašovali, že v Honosicích z české školy sejde, dr. Hradecký a notář ze Stoda pak pro německou školu agitovali, viděl v účtě podepsaný, že jest nutno navštívit Honosice a lid upokojiti. Při té příležitosti pan starosta jako kající hříšník své jednání omlouval a sliboval, že vše rázným jednáním napraví.”²¹⁷ V dubnu 1893 vyslali Honosičtí dvoučlennou deputaci na OH ve Stříbře. Jejich úsilí popsal dolosekyřanský správce mateřní školy J. Bárta slovy: „Zmínění dva občané byli ve Stříbře u pana hejtmana a žádali jej, by jim sdělil, jak jest to s českou školou, jestli již bude se moci adaptace místností podniknouti. Pan hejtman přijal tyto dva občany velmi urputně a řekl jim, že

²¹⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 360, Honosice, dopis J. Libického ÚMŠ v Praze z 19. 1. 1893.

²¹⁶ Tamtéž, Honosice, dopis P. Šambergera ÚMŠ v Praze z 20. 1. 1893.

²¹⁷ Tamtéž, Honosice, dopis P. Šambergera ÚMŠ v Praze ze 4. 2. 1893.

jim do toho nic není, aby se o to nestarali, a on že není povinen něco jim o tom povídati, aby si šli na Matici a na ZŠR. ²¹⁸

ÚMŠ v Praze nakonec zřízení školy schválila a ZŠR v Praze ji povolila svým výnosem z 23. září 1893. Zapsáno bylo zprvu 47 dětí, z nichž šest s podmínkou, že se bude vyučovat také v němčině, proti čemuž neměla ÚMŠ v rozsahu tří hodin týdně námítky. Byla pronajata místnost v domě č. p. 50 Matyldy Klöcklové a 16. září byla matiční škola slavnostně otevřena. K 8. říjnu v ní bylo zapsáno 54 žáků, později jejich počet vystoupil na 65. Najatá místnost však byla povolena pouze pro 40 žáků, a tak bylo zapotřebí rozšířit školu ještě o jednu třídu. K tomu došlo od 1. dubna 1894, kdy bylo povoleno její zřízení, a druhá třída byla umístěna v domě č. p. 1. ²¹⁹

Dne 22. prosince 1895 podali honosičtí Češi žádost o zveřejnění školy. ÚMŠ nabídla obci finanční prostředky na stavbu školní budovy, resp. zavázala se, že sama svým nákladem školu vystaví. Úřední výslech rodičů, kteří požádali o její zveřejnění, se konal 22. a 23. března 1896. Jejich žádosti však nebylo vyhověno, údajně pro nedostatečný počet dětí, i když těch bylo více než ve škole německé. I přes tento neúspěch se ÚMŠ snažila zlepšit podmínky výuky na své honosické škole a rozhodla se vyřešit její nevyhovující umístění. Kvůli tomu 10. května 1896 zakoupila od Josefa Štáhla stavební pozemek, počátkem května 1897 byla zahájena stavba podle návrhu plzeňského stavitele Vojtěcha Kapsy a 28. září téhož roku došlo k vysvěcení novostavby č. p. 84 a odevzdání jejímu účelu. ²²⁰

Dne 2. října 1899 podali honosičtí rodiče českých dětí opětně žádost o zveřejnění školy, avšak žádost byla znovu zamítnuta, takže až do vzniku Československa zůstala škola soukromou. Ve školním roce 1899/1900 byl dosavadní správce školy Josef Knedlhans jmenován řídícím učitelem v Blížejově, na jeho místo nastoupil dobřanský učitel Antonín Beránek, který však po roce odešel do Kopist u Mostu a byl zastoupen Václavem Rubešem, jenž v Honosicích setrval až do roku 1908, kdy byl jmenován řídícím učitelem ve Frýdku. ²²¹ Rubeš velmi výstižně popsal význam místní školy pro národní uvědomění v dopise ÚMŠ v Praze z června 1903 takto: *„Jest to bohužel téměř jen škola, která národní cit zde probouzí, nebo jinak možno říci, že vlastně všechno vede zdejší lid – jinak nikoli snad zlý – k tomu, aby toužil po němčině. Nehledíc ani k tomu, že*

²¹⁸ Tamtéž, Honosice, dopis J. Barty ÚMŠ v Praze z 29. 4. 1893.

²¹⁹ SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, Základní devítiletá škola 1. - 5. ročník Honezovice, kronika školy 1895–1933, s. 2.

²²⁰ *40 let české školy v Honezovicích 1893–1933*, Plzeň 1933, s. 5.

²²¹ Tamtéž, s. 6.

*obecní zastupitelstvo jest pouze německé i že dle dosavadního počtu poplatníků německým zůstane, také německé okresní město Stodo přispívá svým dílem. Hlavně však jsou to sňatky, jež odvádějí český lid do tábora německého. Skoro výminečně Čech bere si Češku a naopak, většinou vstupují v manželství smíšená, která pak téměř bez výminky promění se v německá tím, že česká strana vzdává se své řeči, jmenovitě však děti vychovávají se jen po německu, namnoze ani slova českého neznajíce.*²²² Po jeho odchodu převzal správu školy opět A. Beránek, který pak působil ve škole až do roku 1921.²²³ Škola, kterou v březnu 1919 navštěvovalo 25 dětí, byla zveřejněna výnosem ZŠR v Praze ze 14. srpna 1919.²²⁴

V roce 1896 byla zřízena obecná škola také v **Blížejově** v horšovskotýnském politickém a soudním okrese. Podle sčítání lidu z roku 1890 v něm žilo 489 Němců (74,5 %) a 167 Čechů (25,5 %). Před vydáním školských zákonů z let 1869–1870 existovala v Blížejově smíšená škola, v níž se vyučovalo česky i německy. Do školní obce byly přiškoleny kromě Blížejova také obce Chotiměř, Františkov, Přívozec, Nahošice, Výrov a Mrchojedy. Brzy po vydání nových zákonů se odškolily ryze české obce Chotiměř, Přívozec a Františkov, které si pro budovu školy najaly ve Františkově objekt staré hospody. Když v ní spadl strop, postavily si v roce 1893 jednotřídní školu v Přívozci, kterou v roce 1896 navštěvovalo 90 dětí.²²⁵ V samotném Blížejově vznikla po odškolení zmíněných obcí dvoutřídní německá škola pro Blížejov, Nahošice, Výrov a Mrchojedy. S tímto stavem však nebyli spokojeni blížejovští Češi a snažili se o založení české školy.

V létě 1894 se správce české školy ve Všekarech P. Šamberger obrátil na ÚMŠ v Praze s dotazem, zda je ochotna v Blížejově zřídit českou školu, pokud by se podařilo k tomuto účelu najít vhodnou místnost. Také právník Josef V. Královec z nedalekých Milavčí doporučil v září 1894 ÚMŠ zřízení této školy slovy: *„Nevyžaduje zřízení této školy nákladu tak značného, zvláště pováží-li se, že dosažen bude zde výsledek mravní tak veliký. V celém okolí jest pro školu tuto veliký zájem a třeba proto rychle jednati. Nikdy nebude příhodnější doba k zřízení této školy a k záchraně vesnic před poněmčením. Zároveň bylo by nutno získati za každou cenu pro působení na této škole p. učitele Šambergra ze Všekar, zdejšího rodáka, jenž těší se zde veliké oblibě a důvěře*

²²² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 360, Honosice, dopis V. Rubeše ÚMŠ v Praze ze 7. 6. 1903.

²²³ *40 let české školy v Honezovicích 1893–1933*, Plzeň 1933, s. 6.

²²⁴ *Menšinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

²²⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, Blížejov, dopisu správce české školy v Přívozci J. Vebra ÚMŠ v Praze z 23. 3. 1896.

u všech rolníků, ponejvíce to jeho spolužáků. Jest jisto, že kdyby tento sem byl dosazen, tak velký nával dětí by do školy nastal, že by bylo brzy v německých třídách prázdnou.²²⁶ Proti snahám o zřízení školy se však aktivně stavělo místní německé obyvatelstvo, Deutscher Schulverein dokonce nabídl správě obce finanční podporu ve výši 3000 zlatých za to, že zamezí jejímu vzniku, což však obecní zastupitelstvo odmítlo.²²⁷

ÚMŠ v Praze na základě projednání uvedených návrhů dospěla k pozitivnímu závěru a akce na zřízení české školy se rychle rozběhla. Dne 9. března 1895 udělila ZŠR v Praze povolení ke zřízení a otevření školy v domě č. p. 9, jejím správcem byl ustanoven Bohumil Jelínek a prvním blížejevským učitelem se stal Hugo Pávek. OŠR v Horšovském Týně povolila otevření školy výměrem z 6. listopadu 1896 (pozvánka k otevření školy viz Příloha č. 8). Dne 14. září 1896 byl proveden zápis, při němž bylo do školy zapsáno 71 dětí. Vzhledem k jejich vysokému počtu podal správce školy žádost o zřízení druhé třídy. Později však byla tato žádost stažena, jelikož se ukázalo, že počet dětí není stabilní: na oslavu otevření nové školy se sice dostavily všechny (dokonce jich bylo o dvě více), jejich rodiče je však začali postupně odhlašovat, takže jich nakonec zbylo jen 63. Učitel H. Pávek tuto situaci charakterizoval slovy: „V počínání rodičů těch byla viděti cizí ruka. Nebylo to dílem jen Němců, ale i Čechů...“²²⁸ Problémem blížejevské školy však bylo i to, že mnoho zapsaných žáků neumělo vůbec česky. Správce školy B. Jelínek v dopise z poloviny října 1896 napsal: „Rodiče všech žáků dosud do školy chodících jsou Češi a chodivše ještě do utraquistické školy, obstojně česky mluví i čtou. Avšak děti velmi mnohých těchto rodičů neznají již ani slova českého. Je zjištěno, že ze 63 dětí jen 20 jich umí správně česky. Nejhorší je to u nejmladších dítek.“²²⁹

To bylo důvodem snahy o zřízení české matiční opatrovny. Přívozecký mlynář Martin Pavlík podal v červenci 1897 žádost o její zřízení, když uvedl: „Nucen jsa starostí o budoucnost naší matiční školy v Blížejevě prosím, aby slavný výbor ráčil považovati žádost naši za opatrovnu námi podanou za nutnou. Již v žádosti udáno bylo, že mládež je až hrůza poněmčenou, mnohé dítky, ač jsou českých rodičů, jinak neumí mluvíti než německy. Rodičům samým jest němčina skoro příjemnější a ti dětem povolují

²²⁶ Tamtéž, Blížejev, dopis J. V. Královce ÚMŠ v Praze z 28. 9. 1894.

²²⁷ Tamtéž, Blížejev, dopis P. Šambergera ÚMŠ v Praze z 18. 8. 1894.

²²⁸ Tamtéž, Blížejev, dopis H. Pávka ÚMŠ v Praze z 21. 9. 1896.

²²⁹ Tamtéž, Blížejev, dopis H. Pávka ÚMŠ v Praze z 15. 10. 1896.

*a mluvou odcizují je. Tak se stalo, že nemáme tu českého dorostu.*²³⁰ Odpověď ÚMŠ v Praze však přišla zamítavá a stálo v ní: „*Poněvadž pak finance matiční nejen se nezlepšují, nýbrž naopak stále příjmy matiční klesají, musil výbor, ač nerad, učiniti opětné rozhodnutí, že na ten čas není možno opatrovnu v Blížejově zříditi.*“²³¹ Na základě intervencí plzeňského odboru ÚMŠ, který poukazoval především na výjimečnost situace a na významné postavení Blížejova v národnostně smíšeném okrese Horšovský Týn, byla nakonec opatrovna přece jen zřízena, ale existovala pouze do konce školního roku 1906/1907, kdy byla pro malý počet dětí zrušena.

Hned od počátku existence blížejovské matiční školy bylo rovněž jasné, že její umístění v pronajaté budově je pouze provizoriem a že bude třeba postavit zcela novou školní budovu. Dne 27. ledna 1895 byl proto od manželů Brožových zakoupen pozemek a zdálo se, že hladkému průběhu stavby nebude stát nic v cestě. Výstavbu však provázela dlouhá prodlení, což mělo negativní vliv na morálku místního českého obyvatelstva, které postupně ztrácelo naději a trpělivost. J. V. Královec popsal situaci v létě roku 1895 slovy: „*Trapně to zde působí na lid. Úplná beznadějnost na zlepšení těch poměrů. A se školou se to tak hrozně vleče. Nikdo již nevěří, že z toho něco bude. Teď tak příhodná doba a svrchovaný čas ku stavbě. Kdy se s ní začne? Kdo bude stavbu prováděti? Kdyby se již stavělo, vzpružila by se přec naděje lidí a mohli bychom tu přec něco dělati. Ale takto všude setkáváme se jen s výsměškem. Nemůžeme tu zkrátka nic dělati, poněvadž lidé si myslí, že nic nedovedeme a nechceme jim nic učiniti.*“²³²

Když byla nová školní budova (dům č. p. 48) počátkem roku 1896 postavena, projevil o ni zájem i dříve odškolené české obce, které se chtěly k Blížejovu znovu přiškolit, což bylo významné především z národnostního hlediska. V téže chvíli však proti české škole propukla rozsáhlá německá agitace. Německý školní inspektor rozhodl, že se bude na německé škole učit také česky, a německý řídicí učitel se ve spolupráci s místním farářem snažil zabránit tomu, aby se přívozecká škola přestěhovala do Blížejova. Správce české školy v Přívozci J. Vebr popsal na jaře 1896 situaci následovně: „*Německá agitace působí na členy naší místní školní rady v Přívozci, aby je proti škole v Blížejově popudila. Mají už na své straně pana faráře, pana hraběte Bořka Dohalského z Dohalic a místního školního dozorce. Naše strana má rovněž tři*

²³⁰ Tamtéž, Blížejov, dopis M. Pavlíka ÚMŠ v Praze z 1. 7. 1897.

²³¹ Tamtéž, Blížejov, dopis ÚMŠ v Praze M. Pavlíkovi z 18. 7. 1897.

²³² Tamtéž, Blížejov, dopis J. V. Královce ÚMŠ v Praze z 23. 8. 1895.

*hlasy jisté, statkáře z Chotiměře pana Josefa Friedlandra, mlynáře z Chotiměře a správce přívozecké školy Josefa Vebra.*²³³

Také podle mínění J. V. Královce byla protičeská agitace devastující a neúspěšná. V dopise ÚMŠ v Praze z počátku dubna 1896 ji popsal slovy: „*Jak se dalo očekávat, nastanou nám v Blížejově parné dni! Nynější pán nahošický už začíná přiznávat barvu, ovšem německou. Zásluhou hlavně zdejšího blížejovského faráře, který u barona Müllera v Nahošicích jednou týdně učí děti náboženství. Prohlásil prý baron, že matiční škola v Blížejově existovati nesmí. Nutno tedy s baronem počítati jako se zjevným nepřitelem našim. Jakmile budeme chtít děti do české školy, začnou proti nám jistě jednat. A lidé na baronovi zrovna visí! Poslouchají ho jako pána boha! V Blížejově je nyní s lidmi těžká řeč, jsou neteční a lhostejní: v německé škole je učí česky, ku stavbě nové školy je nenutí, tedy také již tak na českou školu netouží. Školní plat za mnohé platí, děti dostanou šaty, školní potřeby atd. Kromě toho farář na lidi stále naléhá již nyní, aby do české školy neposílali děti. Ovšem se mnoho na jeho slova nedá, ani na německého řídícího. Ale až začne též baron nutit, podlehne lákadlům jeho velmi mnohý! Veliké štěstí je, že alespoň v obci a místní školní radě máme vliv rozhodný. Však i proti tomu již se strojí. Baron hodlá skoupiti pozemky nahošických domkářů a učiniti je tak zcela odvislými od statku.*“²³⁴

Proti české škole vystupoval rovněž bývalý schulvereinský učitel a v té době správce místní továrny na hliněné zboží. Příkladem za všechny budiž jeho jednání na podzim 1896, když se do Blížejova přistěhoval český strojník Josef Kus, jehož dvě děti chodily do české školy v Dnešicích. Jelikož on ani jeho rodina neuměli německy, chtěl posílat děti do místní české školy, což mu však bylo továrním správcem zakázáno.²³⁵ Řídící učitel H. Pávek o situaci v obci napsal: „*Ovšem páni z cihelny pracují tak, aby se jim nemohlo na kůži. Dělníku, který do zdejší školy děti posílá, dávají horší práci a právě ti největší štváči jsou v cihelně nejlépe placeni.*“²³⁶ Proti škole agitoval také místní farář Kašpar Rank. Plzeňské listy přinesly 16. října 1900 zprávu z oslav císařských jmenin v Blížejově, kterých se účastnily převážně děti z české školy v Přívozci a z matiční školy v Blížejově, pouze několik z blížejovské německé školy. V článku mj. stálo: „*Ačkoliv tedy byli téměř sami čeští účastníci v kostele, začal přece německý pan řídící zpívati píseň německou, při níž mu pomáhala jediná německá slečna pěstounka.*

²³³ Tamtéž, Blížejov, dopis J. Vebra ÚMŠ v Praze z 23. 3. 1896.

²³⁴ Tamtéž, Blížejov, dopis J. V. Královce ÚMŠ v Praze z 1. 4. 1896.

²³⁵ Tamtéž, Blížejov, dopis H. Pávka ÚMŠ v Praze z 28. 12. 1896.

²³⁶ Tamtéž, Blížejov, dopis H. Pávka ÚMŠ v Praze z 30. 9. 1898.

*Nakonec zpívala se jako vždy císařská hymna, a tu při českém zpěvu Němci ostentativně umkli a pan řídící hymnu úmyslně nedohrál. V naší obci nebude pořádek, dokud konsistoř českobudějovická nenařídí zdejšímu faráři P. Rankovi, německému agitátoru, by si hleděl spravedlnosti a nechal protičeského štvání.*²³⁷

Po smrti faráře Ranka v roce 1907 převzal dočasně jeho povinnosti administrátor Václav Jelínek a zdálo se, že se situace brzy uklidní. Novým farářem byl však zanedlouho ustanoven Němec Ignác Schindler a všem nadějím byl konec. Národní politika o Schindlerově nástupu napsala: *„Do Blížejova ustanoven jako nástupce pověstného renegáta P. Ranka farářem Němec Hynek Schindler. Právo presentace má obec Horšův Týn a Němci horšovotýnští nebrali ovšem toho, že farnost blížejovská jest většinou česká, a ustanovili farářem Němce, který prý ani česky nemluví. Dne 10. února byl dle Posla od Čerchova nový farář v Blížejově uvítán. Z povinnosti úřední dostavil se také správce české školy s českými školními dítkami a pozdravil faráře českou řečí. Ale farář dvojjazyčné osady odpověděl německy, stručně, různě a nezdvořile.*²³⁸ Správce blížejovské matiční školy J. Knedlhans však v březnu 1908 hodnotil nového faráře o poznání smířlivěji: *„Při příjezdu nového faráře do Blížejova vítal téhož p. řídící učitel Bísek z Přívozce, načež farář odpověděl, že v úřadě nezná národnosti, že bude jednati úplně spravedlivě a rovnoprávně. Pouze v soukromí je prý Němec. Do české školy přišel hned druhého dne po svém příjezdu a pravil, že náboženství bude vyučovati ve všech školách farnosti, poněvadž je to jeho povinností. Co slíbil, to také koná. Těž do naší české společnosti pilně chodí. Nezmění-li se jednání p. faráře, budeme s ním spokojenější než Němci, kteří se domnívali, že bude jako K. Rank jejich straníkem.*²³⁹

Koncem roku 1913 se stal novým blížejovským farářem Rudolf Wastl, který rovněž neuměl česky. S jeho působením v Blížejově se pojí událost, o níž referovala Národní politika v polovině ledna 1914: *„Farářem v Blížejově jmenován byl P. Rudolf Wastl, jenž neumí česky. Vyučuje též náboženství na tamní matiční škole. Mluvil tak špatnou češtinou, že se mu bezděky jedna žákyně usmála. Farář vyvolal ji před lavice, zde ji káral a žádal, aby sama pověděla německy to, co říkal česky. Děvče ovšem mlčelo. Na to odpověděl farář kárným hlasem: Vidiš, směješ se, že špatně mluvím česky, a sama to říci nedovedeš!*²⁴⁰

²³⁷ Z Blížejova, Plzeňské listy, roč. XXVI, č. 124, 16. 10. 1900, s. 3.

²³⁸ Poměry v Blížejově, Národní politika, roč. XXVI, č. 62, 3. 3. 1908, s. 4.

²³⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, Blížejov, dopis J. Knedlhane ÚMŠ v Praze z 22. 3. 1908.

²⁴⁰ Z blížejovské školy, Národní politika, roč. XXXII, č. 14, 15. 1. 1914, s. 4.

Další snahy o poškozování české školy pokračovaly. Správce české školy J. Knedlhans v červnu 1910 napsal: „*Dovídám se, že Schulverein postaví v Ohučově u Staňkova a v Nahošicích u Blížejova školu. Nahošice jsou přiškoleny k Blížejovu, do české školy chodí 30 dětí, ostatní chodí do německé. Němcům patrně jde jenom o přilákání a poněmčení českých dětí a tím i celé obce Nahošic. V Nahošicích jsou skoro sami domkáři, kteří pracují při dvoře barona Müllera, proto učiní-li tento na ně nátlak, budou děti posílati do německé školy a naši škole se tím uškodí.*“²⁴¹

Od počátku existence matiční školy se blížejevští Češi a ÚMŠ snažili o její zveřejnění. To se až do roku 1918 nepodařilo a výsledkem veškerých snah bylo pouze udělení práva veřejnosti ve školním roce 1901/1902. Správce školy J. Knedlhans o důvodech neúspěšných snah o zveřejnění školy v květnu 1914 napsal: „*O zveřejnění školy žádati se nemůže, poněvadž většina dětí chodí do dvorů, které patří Němci baronu Müllerovi a městu Horšovskému Týnu. Ti nestrpí ve svých službách žadatele o českou školu, a tím by byla i nynější škola ohrožena.*“²⁴² Až do konce školního roku 1906/1907 byla blížejevská matiční škola jednotřídní. Ve školním roce 1907/1908 se jí podařilo rozšířit o druhou třídu a tento stav trval až do vypuknutí Velké války, kdy byla opět zredukována na jednotřídku.

Na konci sledovaného období vznikly ještě dvě další školy, v Malesicích a Přehořově. **Malesice** se nacházely v touškovském soudním a stříbrském politickém okrese a podle sčítání lidu z roku 1890 v nich žilo 334 Němců (58,8 %) a 234 Čechů (41,2 %). Až do druhé poloviny 19. století byla malesická obecná škola utrakvistická a stejná péče se v ní věnovala oběma zemským jazykům. Po jejím zrušení a po vyškolení obce Radčice se však ve škole vyučovalo pouze německy. Mnozí malesičtí Češi začali proto posílat své děti do české školy v nedalekých Křimicích a sílily snahy o založení vlastní české školy.²⁴³

Snahy malesických Čechů o vznik české školy vedl místní mlynář František Lisec. Žádost o její zřízení podal odbor ÚMŠ pro Nekmír a okolí 27. března 1895. Škola byla povolena výměrem ZŠR v Praze z 16. června 1896 a místnost pro ni byla získána ve statku rolníka Franze Schötty. Dne 30. srpna 1896 byla škola vysvěcena a předána českému učiteli Ladislavu Fryčkoví, který 12. září zahájil vyučování 55 zapsaných dětí. Počty dětí navštěvujících školu v následujících letech prudce stoupaly (v roce

²⁴¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, Blížejev, dopis J. Knedlhans ÚMŠ v Praze z 9. 6. 1910.

²⁴² Tamtéž, Blížejev, dopis J. Knedlhans ÚMŠ v Praze z 19. 5. 1914.

²⁴³ Petr ŠAMBERGER, *O škole Malesické*, in: Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900, Plzeň 1900, s. 20–21.

1897/1898 bylo přihlášeno 72 dětí, v roce 1898/1899 dokonce 81 dětí),²⁴⁴ takže 23. prosince 1898 byla zřízena druhá třída, která byla umístěna v domě č. p. 62 mlynáře F. Lisce a v níž vyučoval učitel Jan Nečásek. Problém však nastal v tom, že Liscův dům byl bývalou židovskou synagogou, takže farář v ní až do doby jejího vysvěcení, k němuž došlo až 1. ledna 1899, odmítal vyučovat.²⁴⁵ Právo veřejnosti bylo škole uděleno výnosem ministerstva duchovních záležitostí a vyučování z 19. dubna 1899 s platností od počátku školního roku 1898/1899. Ve škole se po odchodu L. Fryčky stal správcem J. Nečásek a po něm od roku 1900 na celých 25 let P. Šamberger, který do té doby vyučoval na mateřní obecné škole ve Všekarech.²⁴⁶ V roce 1919 kromě něj působili ve škole ještě učitelé Bedřich Soukeník a Marie Kuchynková, učitelkou domácích prací byla Antonie Šambergerová.

Velký problém znamenaly zejména nedostatečné školní prostory. Obec se z finančních důvodů bránila stavět novou školní budovu a z týchž důvodů neusilovala ani o zveřejnění mateřní školy. ÚMŠ proto musela zabezpečit výstavbu školní budovy sama. Domluvila se správou velkostatku výhodnou cenu za stavební pozemek, zároveň se však velkostatek odmítl dále finančně na stavbě podílet.²⁴⁷ Školní budova č. p. 72 byla tedy pouze z mateřních zdrojů postavena v roce 1902. Snahy o zveřejnění školy se datovaly od roku 1903, žádost byla odeslána 11. prosince téhož roku a 26. až 27. června 1904 se konalo komisionální řízení za předsednictví stříbrského okresního hejtmana Felixe Maschnera.²⁴⁸ K pozitivnímu výsledku však pro odpor místních Němců nedošlo, navíc byla v obci založena německá opatrovna, která přetahovala i české děti (ve školním roce 1910/1911 ji navštěvovalo 11 německých a 18 českých dětí) a podle názoru NJP v Praze měla na českou menšinu „*zhoubné přímo účinky*“.²⁴⁹ V dopise NJP v Praze dále vyjádřila obavy o další národnostní vývoj v obci, když uvedla: „*Tento hrozný nepoměr vážně ohrožuje trvání české mateřní školy v Malesicích, jelikož není o tom pochybnosti, že četná frekvence českých dětí v německé opatrovně zhoubně působiti bude na dorost pro českou školu.*“²⁵⁰ Proto NJP v Praze naléhavě žádala o zřízení české opatrovny a zveřejnění české mateřní školy v Malesicích. Za války byla dvojtřídní mateřní škola redukována na jednotřídku. Po vzniku Československa se

²⁴⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, zápis o návštěvě J. Čipery z 13. 2. 1900.

²⁴⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice.

²⁴⁶ *35 let české školy v Malesicích*, Plzeň 1932, s. 6.

²⁴⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, zápis o návštěvě J. Čipery z 13. 2. 1900.

²⁴⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice.

²⁴⁹ Tamtéž, Malesice, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze ze 17. 10. 1910.

²⁵⁰ Tamtéž.

poměry výrazně zlepšily, v březnu 1919 školu navštěvovalo 78 dětí a v německé škole zůstalo pouze osm českých dětí, takže česká škola byla po převratu opět rozšířena na dvojtřídní, v níž vyučovali B. Soukeník a M. Kuchynková.²⁵¹

Obec **Přehořov** se nachází na severním Plzeňsku, v někdejší soudním okrese Jesenice a politickém okrese Podbořany. Jednalo se o národnostně smíšenou obec, kde žilo v roce 1900 podle sčítání lidu 127 Němců (61,3 %) a 80 Čechů (38,7 %).²⁵² V obci se snahy o zřízení české školy datují od roku 1892. Žádost o ni byla podána 18. října 1897 a škola byla zřízena v lednu 1898. Jejím správcem byl ustanoven F. A. Paleček, který byl však záhy přeložen na novou mateřskou školu v Třebošicích u Mostu, a novým správcem přehořovské školy byl jmenován Jan Vladimír Charvát. Škola byla otevřena až 10. září 1898, zpočátku ji navštěvovalo 34 žáků, ale již během prvního školního roku stoupl jejich počet na 40. Škola byla od počátku své existence terčem útoků ze strany místních Němců, 3. září 1898 a 10. října 1898 bylo kupř. její průčelí pomazáno exkrementy a byla poničena školní zahrádka.²⁵³

Právo veřejnosti bylo ministerstvem vyučování škole uděleno 2. července 1902. Ve školním roce 1904/1905 došlo k zahájení stavby školní budovy, v níž se poprvé vyučovalo 1. listopadu 1905. Za války se škola potýkala s fluktuací učitelů. Správce školy Václav Bílý byl povolán na frontu a týž osud stihl i Františka Jilečka, který ho po dobu jeho nepřítomnosti zastupoval. ÚMŠ v Praze proto požádala OŠR v Podbořanech, aby správu školy mohla vykonávat jeho manželka, která byla zkoušenou učitelkou.²⁵⁴ V březnu 1919 přehořovskou mateřskou jednotřídku navštěvovalo 77 žáků, do místní německé školy chodilo 39 žáků, z toho sedm českých, do přehořovské školy docházely děti z Přehořova, Odlezel, Kalců, Pohvizd, Hlubokého a Žihle.²⁵⁵ Škola byla zveřejněna výnosem ZŠR v Praze ze 14. srpna 1919.

Jak již bylo dříve uvedeno, je do výčtu nově vznikajících českých škol tohoto období třeba zahrnout i českou obecnou školu v **Nové Vsi**. Tato obec, která se nacházela v dobřanském soudním a stříbrském politickém okrese, je typickým národnostním paradoxem okolí Plzně. Podle sčítání lidu z roku 1880 v ní žilo 235 Čechů (67,1 %) a 115 Němců (32,9 %) a v dalším období se tento poměr ještě zvyšoval ve prospěch

²⁵¹ *Menštinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

²⁵² F. LUKAVSKÝ, *Menštinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 91.

²⁵³ SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Základní devítiletá škola Přehořov, školní kronika 1899–1938, s. 6.

²⁵⁴ NA, f. Zemská školní rada (ZŠR) Praha, kart. 2627, sign. 15 d IV, dopis ÚMŠ v Praze OŠR v Podbořanech z 10. 11. 1915.

²⁵⁵ *Menštinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

obyvatel české národnosti. Přestože se jednalo o obec s výraznou českou většinou, měli Češi v obecním zastupitelstvu pouze nepatrné zastoupení. Důvodem byly především protičeské nálady a panující ovzduší strachu a neklidu, podporované zejména Němci z nedalekých Dobřan. Česká obecná škola byla díky podpoře ÚMŠ a dostatečnému počtu žáků zřízena 22. června 1888 již rovnou jako veřejná. Místní Němci se však všemi prostředky snažili rovněž o otevření německé soukromé školy, která byla díky podpoře Schulvereinu zřízena v září 1905 pro 28 dětí (z toho 11 českých). Přestože českou veřejnou školu navštěvovalo v téže době 120 dětí, byla v roce 1906 vystěhována z továrních místností na šachtě Marie, kde se do té doby nacházela.²⁵⁶ Německý spolek Deutscher Böhmerwaldbund se navíc snažil získávat žáky německé školy i tím, že v obci založil a udržoval sirotčinec a snažil se zvýšit počet dětí i pomocí umístování sirotků do německých rodin.

IV. 2. 3. Období 1898–1914

Do vypuknutí Velké války vznikly na jihozápadě Čech ještě další čtyři menšinové školy: v Liticích, Krousově, Chotíkově a Líních.

Obec **Litice** se nacházela v plzeňském politickém a soudním okrese a podle sčítání lidu z roku 1900 v ní žilo 1139 Čechů (51,8 %) a 1058 Němců (48,2 %).²⁵⁷ V první polovině 19. století se začalo v katastru Litic těžit uhlí na Matyldině dole, což způsobilo značný rozvoj obce. V roce 1872 zřídila thurntaxiská správa dolů pro horníky kolonii 14 domů a v každém z nich bydlelo osm rodin. Bydlení nebylo příliš drahé a každý nájemník měl navíc k dispozici ještě kus pole. Postavena byla také kaple a v roce 1876 i německá soukromá důlní škola, která byla sice udržována knížetem Albertem Marií Larmoralem Thurn-Taxisem z Regensburgu, ale zřízena byla bratrskou pokladnou, do níž připláceli skoro pouze čeští horníci. Plzeňský deník komentoval tuto skutečnost slovy: „Bylo by věru žádoucí, aby horní úřady samy toho byly nyní dbalými, by na školách, kam chodí děti hornické, z nichž budou po většině zase jen horníci, byly vyučovány v jazyku mateřském.“²⁵⁸

ÚMŠ v Praze se s žádostí o intervenci ve prospěch obyvatel české národnosti v litické kolonii Matyldina dolu obracela na všechny strany. Oslovila rovněž vejprnického vikáře Martina Pachla, kterému v dopise z října 1890 napsala: „*Veledůstojný pane! V uctivosti*

²⁵⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 447, Nová Ves.

²⁵⁷ F. LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 7.

²⁵⁸ *Poměry v Liticích*, Plzeňský deník, roč. XVI, č. 257, 20. 9. 1890, s. 2.

*podepsaný výbor byl upozorněn a o pomoc žádán od hornického lidu českého v Liticích na dolech Jeho Jasnosti knížete Thurn-Taxisa ve příčině školy. Na dole Matyldině je německá trojtřídní škola pro 250 žáků, mezi nimiž jsou pouze 2 Němci, z ostatních pak málokterý němčině rozumí. I náboženství vyučuje se tam německým, pro žáky cizím, nesrozumitelným jazykem. Že v takové škole dítě ve vědění a mravech prospívati nemůže, leží na bíledni. I byli jsme žádáni, abychom pořídili pro tyto žáky školu soukromou českou. Avšak máme za to, že nápravu lze tu zjednati způsobem snadnějším a vhodnějším. Myslíme, že knížepán, kdyby se strany věrohodné a pro něho závažné byl na nepříslušnost vyučování na škole jeho nákladem vydržované upozorněn, neváhal by učiniti zadost spravedlnosti i praktické potřebě a učinil by změnu alespoň takovou, aby na škole hlavním předmětům vyučovalo se po česku. A tudíž obracíme se prosebně k Vám, veledůstojný pane, abyste ráčil užiti mocného slova svého ve prospěch mládeže, jížto se na škole německé žádného vychování pro život dáti nemůže.*²⁵⁹

Přestože byla skutečně převážná většina školou povinných dětí žijících v kolonii české národnosti (např. ještě v roce 1909 bylo z celkového počtu 214 dětí 212 českých),²⁶⁰ odmítala správa dolů přistoupit ke změně vyučovacího jazyka. Litičtí Češi podporovaní blízkou českou Plzní se proto rozhodli, že si zřídí vlastní českou školu. Žádost o její povolení byla podána 1. června 1909 a v prohlášení litických Čechů z 5. září téhož roku mj. stálo: „*Vidíme bezprostředně na svých dětech, jak zhoubna je výchova jich jazykem jiným, než je mateřský, a trváme proto rozhodně na svém přirozeném právu poskytnouti vzdělání dětem svým na podkladě jazyka rodného. Ježto však průtahy úmyslně obcí litickou vyvolávanými otevření české školy v Liticích bylo oddáleno, prohlašujeme, že dáme děti své vyučovati po domech ve vyučovací řeči české dotud, pokud nebude česká škola v Liticích otevřena.*“²⁶¹ Škola byla zřízena výnosem ZŠR v Praze z 15. července 1909 a jejím správcem byl ustanoven Václav Hoffmann, dosavadní správce matiční školy v Německém Šicendorfu.

V roce 1909 zakoupil plzeňský místní odbor NJP dům č. p. 152 a OŠR ve Stříbře její schválila jako vhodný pro umístění litické matiční školy. Bylo však zapotřebí adaptovat její prostory, čehož se ujal plzeňský stavitel Antonín Müller, spolumajitel stavební firmy Müller a Kapsa. Adaptace byly zdárně dokončeny, ale stále se oddalovalo

²⁵⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 353, Důl Matyldin, dopis ÚMŠ v Praze vejprnickému vikáři M. Pachlovi z 18. 10. 1890.

²⁶⁰ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Hornická kolonie v Liticích*, Pravda, roč. 62, č. 156, 4. 7. 1981, s. 8.

²⁶¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, Litice, prohlášení bylo přijato na veřejné schůzi litických Čechů, která se konala 5. 9. 1909 v hostinci u nádraží, schůze se mj. účastnili také F. Lukavský a A. Kostinec.

kolaudační řízení, které nakonec proběhlo po dlouhých prodlevách až 20. ledna 1910. Den poté vydala OŠR ve Stříbře svolení k otevření školy a o čtyři dny později bylo zahájeno vyučování. V lednu 1911 prodala NJP budovu školy ÚMŠ v Praze za 19 590 korun.

Otevření školy způsobilo mezi německým obyvatelstvem Litic značné pobouření a místní Němci zahájili proti české škole otevřený boj. Nejprve českou školu udali pro „pokoutní“ vyučování na ministerstvu, následně školu navštívil plzeňský okresní školní inspektor Valentin Weinzettel, který nařídil, že dosavadní způsob vyučování v prozatím nepovolené škole musí být co nejdříve ukončen.²⁶² Když byla škola oficiálně otevřena, sáhli Němci po zbraních mnohem těžšího kalibru. Správa thurntaxiských dolů zahájila mohutnou ofenzívu, jejímž cílem bylo zastrašit zaměstnance české národnosti a donutit je odhlásit jejich děti z české školy. Správa dolů vydala za tímto účelem mj. následující nařízení: *„Poněvadž kníže Thurn-Taxis vydržuje závodní školu pro dítky svých horníků, bydlících v jeho kolonii, na kterou s obzvláštní péčí hledí a která po celou řadu roků vyhovovala, dále poněvadž hledí všemožně vyhovovat přání horníků, posledně tím, že byly zavedeny na závodní německé škole české vyučovací hodiny (4 v týdnu!), nevidí správa knížecího statku v posílání dítek z kolonie do litické soukromé pokoutní české školy nic jiného, nežli pouhé štvání proti litické německé obci a to tím více, když jest zjištěno, že oni horníci, kteří by chtěli rozhodně nechat své dítky vyučovat v české škole, by měly mnohem blíže a také schůdnější cestu do české školy na Novou Hospodu. V důsledcích toho se nařizuje horníkům bydlícím v kolonii, by své dítky do konce ledna 1910 vzali z české pokoutní školy v Liticích a posílali je nadále buď do závodní německé školy, nebo do české na Novou Hospodu. Kdo toho nařízení neuposlechne, bude dnem 1. února z bytu vypovězen, a jelikož jest u nás obvyklá 14 denní výpověď, bude po 14 dnech každý vystěhován na ulici. Kdyby pak o tomto rozhodnutí se mělo psát v novinách, budou přednější lidi, kteří tuto akci řídí, bez milosti vypovězeni z práce!“*²⁶³

Kromě toho se začalo na jaře 1910 otevřeně mluvit o mlhavých perspektivách hornické kolonie v budoucnu. V dopise ÚMŠ v Praze z poloviny dubna 1910 mj. stojí: *„Při poslední své návštěvě v Plzni mluvil náš p. tajemník Dvořák také s p. městským stavebním radou architektem Müllerem, který upozornil jej, že prý na dolech v Liticích přestane se asi do tří let dolovati, takže kolonie litická pozbude toho významu, jež pro Litice dnes má. Není však sice nebezpečí, že bude prodána, možná však bude pronajata*

²⁶² Tamtéž, Litice, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze z 3. 1. 1910.

²⁶³ Tamtéž, Litice, nařízení správy litických dolů z 8. 1. 1910.

*a pak ovšem lidé, kteří tu bydlí, ztratí dozajista svou hospodářskou nezávislost, kterou mají dnes, kdy bydlí v bytech panských.*²⁶⁴ V této situaci se Češi snažili urychleně o zveřejnění matiční školy, což doporučovala ÚMŠ v Praze slovy: *„Je-li tato věc pravdiva, pak má dalekosáhlý význam pro projektovanou akci o zveřejnění české školy v Liticích. Jest z ní viděti, že s akcí touto jest nutno započítí pokud možno co nejdříve, aby byla v krátké době provedena, poněvadž, promešká-li se nyní vhodná chvíle, až budou doly zavřeny, sotva lze k akci takové přikročiti. Obec bude se jí ovšem vzpírati každým způsobem, dnes však situace její bude obtížnější, nežli by byla potom, až doly přestanou pracovati.*²⁶⁵

Zveřejnění školy se skutečně snažili vehementně zabránit litičtí Němci a správa thurntaxiských dolů. Podle tajemníka ÚMŠ v Praze J. Dvořáka, který Litice několikrát na jaře 1910 navštívil, byl kníže Thurn-Taxis ochoten jednat s ÚMŠ o „změně dosavadní soukromé německé školy na koloniích v Liticích na školu českou“.²⁶⁶ K tomu ÚMŠ v Praze uvedla: *„Pan rada Müller hovořil při poslední příležitosti v Plzni s naším tajemníkem panem Dvořákem, že by prý snad v kruzích thurntaxiských jevila se ochota jednati s ÚMŠ o změně vyučovací řeči na dosavadní soukromé škole německé na koloniích litických ve vyučovací řeč českou. Také obec prý snad nestavěla by se proti takovéto změně, následkem čehož by správa dolů měla volnou ruku a mohla změnu tuto doporučiti.*²⁶⁷

Čeští horníci však byli paralelně vystaveni i soustavnému tvrdému nátlaku, který popisuje svědectví řídicího učitele Karla Rubíka, jenž zastupoval nemocného V. Hoffmanna a který v lednu 1911 v dopise ÚMŠ v Praze mj. napsal: *„Na naši školu v Liticích dopadla dobře mířená a dlouho připravovaná rána.*²⁶⁸ Ta se projevila mj. tím, že si 30. prosince 1910 zavolal důlní kontrolor Josef Babel všechny české horníky a oznámil jim, že musí své děti nejdéle do 1. února 1911 odhlásit z české školy litické, jinak budou propuštěni z práce. Horníku Josefu Vyskočovi byla navíc řečeno, že *„objeví-li se něco o tom v novinách, bude okamžitě propuštěn“.*²⁶⁹ Podobné nařízení dostal údajně i nájemce knížecího velkostatku Antonín Šimandl s tím, aby netrpěl, aby jeho zaměstnanci posílali děti do české školy v Liticích. Tato nařízení měla na českou

²⁶⁴ Tamtéž, Litice, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 13. 4. 1910.

²⁶⁵ Tamtéž, Litice, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 13. 4. 1910.

²⁶⁶ Tamtéž, Litice, dopis J. Dvořáka ÚMŠ v Praze z 8. 3. 1910.

²⁶⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Litice, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 13. 4. 1910.

²⁶⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, Litice, dopis K. Rubíka ÚMŠ v Praze z 2. 1. 1911. Ve školním roce 1910/1911 V. Hoffmann onemocněl a místo něj přišel do Litic K. Rubík. V. Hoffmann nastoupil opět 20. 3. 1911.

²⁶⁹ Tamtéž, Litice, dopis K. Rubíka ÚMŠ v Praze z 2. 1. 1911.

menšinu, zejména na horníky velmi negativní dopad a záhy mnoho dětí odevzdávalo V. Hoffmannovi školní pomůcky a odcházelo ze školy. Rubík ve svém dopise dále napsal: *„Mezi postiženými horníky jeví se bezradnost a celkem skleslý duch, kteréžto úkazy si vysvětlují nepatrným národním uvědoměním (skoro vesměs přísně internacionální sociální demokraté) a nevyspělostí v menšinových bojích. Rozkazem tímto jest postiženo 45 dítek 23 rodičů. Jest obava, že dotyční horníci žádnou listinu ze strachu nepodepíší. Ba ani svědectví namnoze ze strachu nevydají. Plzeňský odbor chce zkusiti štěstí u knížete Thurn-Taxise prostřednictvím prince Jaroslava Lobkovicze, jehož byl pan komisař Pavlík (František Pavlík, jednatel NJP v Plzni – pozn. K. Ř.) domácím učitelem.“*²⁷⁰

Jeden z hlavních aktérů, zmiňovaný horník Josef Vyskoč, atmosféru v Liticích popsal v článku uveřejněném v regionálním pokrokovém týdeníku Směru, který je z dokumentárních důvodů přetištěn celý, slovy: *„Otázka litické menšiny a poslední persekuce její mají tak mimořádné pozadí, že skutečně nebude nezajímavá do celé této záležitosti trochu hlouběji nahlédnouti a osvětliti celý ten chaos. Domnívám se, že toto přinese trochu světla do poměrů, které byly skutečně dosti důmyslně, skorem rafinovaně sestrojeny. Jako všude, kde se počínají hlásit naši lidé k svým čistě lidským právům, tak i u nás se postavili jediní „kulturträgr“ proti nám. Tehdy, před dvěma roky, byli to pouze místní němečtí sedláci, kteří byli vedeni šovinistickými učiteli Schneidrem a Schönauerem. Tito ovšem záhy seznali, že by sami nezdolali jim tak protivnou českou školu, a proto hledali spojence. Počali tím, že se stali po delší přestávce opět konsumenty uhlí na dole knížete Thurn-Taxise vytěženém. Současně však také začali mluvit o tom, že budou žádat knížete Thurn-Taxise, aby zastavil dolování. Jaký zájem měli na tom, by někdo zastavil prý pasivní podniky, uhadne každý sám. Zrušením dolů měli být z obce vyhoštěni čeští horníci. Dobrého spojence dostali v tehdy sem dosazeném knížecím kontroloru Babelovi, mladém to a nezkušeném, za to však dosti výstředním úředníku, jak další události nasvědčují. Po krátké známosti s tímto Bavorem seznali, jak by jim to bylo prospěšné, kdyby mu mohli dosadit rádce, který by plně vykonával jejich vůli. Na štěstí pro školní dítky, na záhubu však zejména Čechům na závodní kolonii bydlicím, se k tomu úkolu dal najmouti lstivý, bezohledný a hladký učitel Schneider, který rázem z kandidatury na učitele měšťanských škol šel jako účetní do závodní kanceláře. Tehdy byl osud dolů zpečetěn. Bylo by ovšem možno celou tuto*

²⁷⁰ Tamtéž.

*záležitost přivést k jiným koncům, nežli jak si pánové Schneider, Babel ect. přejí, avšak museli by se toho rázně chopit buď horníci neb někteří jiní činitelé, neboť tvrzení, že závod jest na sklonku proto, že se nedostává potřebných poloh uhelných, jest věc, které se věří ze strachu před nyní již zuřivým Babelem, neb z naprosté neznalosti zdejší hospodářské manipulace. (...) Z toho všeho jest viděti, co asi jest hlavní příčinou dnešní persekuce českého živlu v Liticích. Ne nedostatek uhlí, ale vůle k zničení české školy. Ostatně to v slabé chvíli řeknou páni sami. Zejména kontrolor Babel nechává silně na sobě znáti, co jest pravou příčinou jeho počínání. Brutální vyhazování z práce za intervence četníků a s připraveným revolverem a současně upřímná rada, abychom se vystěhovali do Německa, mluví příliš jasně. Není to nijak příjemné, když jsou otcové rodin zbavováni práce a přístřeší a když tímto násilným způsobem kultura německá zabírá české menšiny.*²⁷¹

Na základě těchto událostí byla na kontrolora Babela podána u Státního zastupitelství v Plzni žaloba pro zločin veřejného násilí, rodiče českých dětí posléze proti němu svědčili i u Okresního soudu v Plzni, a dokonce i kníže Zdeněk Lobkovicz poslal knížeti Thurn-Taxisovi osobní dopis. Nic se však nezměnilo a podle svědectví učitele K. Rubíka byla poté atmosféra následující: „*Od posledních 10 dnů zhoršuje se v Liticích situace. Jest jisto, že uhelné doly knížete Thurn-Taxisa budou v srpnu nebo v září zavřeny, čímž vyhoví kníže dlouholetému přání obce litické, která zavření dolů urychluje, jak jen může. Asi před dvěma týdny dostal náhle výpověď horník Jan Bylina, beze vší příčiny. Od té doby trousí se výpovědi tak, že jich jest asi 20. Minulou sobotu dostal výpověď horník Josef Vyskoč za zvláštních okolností. Kontrolor Babel si jej dal zavolat. Po každé straně Vyskočově stál jeden sluha, na stole před kontrolorem ležel nabitý revolver a u dveří četnický strážmistr. Jest přirozeno, že Vyskoč klidně výpověď přijal. Při tom se mu kontrolor vysmíval, řka ironicky mezi jiným, „že mu teď nepomůže nic. Aby Čipera jel do Řezna za něj prosit.“ Zdejší horníci k tomu všemu tupě přihlížejí a nedělají proti tomu docela ničeho. Vyskoč svolával dvakrát protestní schůzi horníků, ale sešla se jich jen asi čtvrtina. Nemají porozumění a zájem ani pro svoji vlastní věc. Přijel sem z Moravy jakýsi důlní Machulka a verbuje horníky na Moravu do uhelné pánve rosicko-oslavanské. Pojede tam 18 rodin, mezi nimiž i rodiny, které mají děti*

²⁷¹ Josef VYSKOČ, *Zrušení dolů Thurn-Taxisových blíže Sulkova. Kus utrpení českých menšin*, Směr, roč. III, č. 16, 22. 4. 1911, s. 3–4.

*v naší škole. Jiní zase pojedou do Německa, takže škola naše bude mít citelný úbytek, a to již tento týden a příští.*²⁷²

Dne 29. června 1911 se přestalo na dolech pracovat a horníci se museli odstěhovat, i když by rádi zůstali a pracovali např. v Plzni. Po dvouměsíční výpovědi z práce a z bytu neměli však kde bydlet, a tak z obce odcházeli. Další rána pro českou školu přišla ze strany místního velkostatku, který měl v nájmu Čech A. Šimandl a kterému nebyla od srpna 1911 prodloužena nájemní smlouva. Odstěhoval se proto z Litic a místní Češi zaměstnaní na velkostatku se tudíž právem obávali o svoji další existenci. Paralelně se zastrašovacími akcemi se litičtí Němci snažili hájit existenci německé důlní školy, i když sami ve svém deníku Pilsner Tagblatt přiznávali, že v první třídě musela německá učitelka vyučovat česky, jelikož drtivá většina žáků německy vůbec nerozuměla. Přesto se podle nich žáci rychle aklimatizovali a v průběhu tří let školní docházky se naučili německy tak dobře, že mohli pokračovat ve studiu na vyšších německých školách v Plzni i jinde.²⁷³ Plzeňští Češi pochopitelně tomuto názoru oponovali a argumentovali tím, že škola působila naopak na české děti „*nanejvýš zhoubně*“. Plzeňské listy v reakci na článek otištěný v Pilsner Tagblattu napsaly: „*Na této škole se děti nenaučily nejen snad česky, nýbrž ani německy. Výsledky vyučovací, jak po stránce jazykové, tak věcné, byly žalostné. Nemohlo tomu ani jinak býti. Děti si zvykly mluvit zvláštní hantýrkou, skomolenou směsí řeči české a německé, měly nechuť k učení, vyhledávaly toulky, braly zkázu mravní, následkem neznalosti jazyka vyučovacího a z toho přirozeně vyplývající nechuti k učení si odnášely do života praktického i z oborů reálních vědění naprosto nedostatečné.*“²⁷⁴ Plzeňské listy viděly hlavní důvod tohoto stavu v „*nacionálním fanatismu německých pedagogů litických*“ a v jejich zacházení s českými dětmi. V článku mj. stojí: „*Povídání o tak ohromném významu a ceně znalosti jazyka německého charakterisuje německého nacionála nejkrásněji. Již pouhá znalost němčiny otvírá každému všechny brány blahobytu. Všechny ty dojemné starosti o nedostatečné místnosti české školy v Liticích, ta péče o zdraví a bezpečnost českých dětí není už ani komická, jako odporná.*“²⁷⁵

Vyostřená situace vedla rovněž k mnoha sporům mezi příslušníky české menšiny a litičtí Češi vytýkali plzeňským odborům NJP a ÚMŠ, že nechaly Litice napospas jejich osudu. Správce litické matiční školy K. Rubík kritizoval již v březnu 1911

²⁷² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, Litice, dopis K. Rubíka ÚMŠ v Praze z 16. 3. 1911.

²⁷³ *Die tschechische Schule in Littitz*, Pilsner Tagblatt, roč. XI, č. 106, 16. 4. 1911, s. 11–12.

²⁷⁴ *Česká škola v Liticích*, Plzeňské listy, roč. XLVII, č. 89, 19. 4. 1911, s. 1.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 3.

aktivity Plzeňských slovy: „*Plzeňští páni nedělají pro Litice již docela ničeho. Zarazili v Liticích školu, aniž by ji byli dříve zabezpečili. Teď ve zlých dobách ji nechávají, aby živořila, jako živoří všechny okolní školy jimi založené. Teď pro Litice není kdy, musí se pracovat v Líněch, Zbuchu a Chotěšově.*“²⁷⁶ Rubík naopak chválil odbory NJP v Nuslích či v Doudlevcích, které litické Čechy podporovaly (založily např. Družstvo pro stavbu dělnických domků v Čechách, které mělo pracovat jen pro Litice). Také řídící učitel V. Hoffmann si nebral servítky, když v dopise ÚMŠ v Praze o dva měsíce později napsal: „*Toto jsem předvídal hned po svém nastoupení a pracoval jsem neustále k tomu, aby zaopatřením laciného úvěru lidem našim pomoheno bylo k vystavení několika domků. Dnes mohli jsme jásat a mohli jsme být u cíle. Však slova má vyznívala u pánů plzeňských naplano. Litice byly úplně opuštěny, nikdo se o ně nestaral a všechna pozornost věnována byla Línům.*“²⁷⁷ Také tajemník ÚMŠ v Praze J. Dvořák kritizoval plzeňský odbor ÚMŠ, který neposlechl jeho rady a nezažádal o zveřejnění školy v mnohem příznivější situaci. Dvořák navrhl dopisem z 26. května 1911 ještě poslední pokus: pokud se nepovede, zůstane škola jednotřídní a nadlouho matiční. V dopise mj. napsal: „*Nějakého pronásledování se dnes již čeští horníci litičtí báti nemusí, poněvadž nic více se jim nemůže státi, než se stalo.*“²⁷⁸

V této situaci se nakonec litičtí Češi skutečně rozhodli přistoupit ke zveřejnění své matiční školy, kterou v červnu 1911 navštěvovalo 69 žáků. Příslušná žádost byla podána 12. června téhož roku a ÚMŠ v Praze se všemožně snažila o její co nejrychlejší pozitivní vyřízení. Na základě rostoucí kritiky v této fázi účinně pomáhala i blízká česká Plzeň. Na začátku školního roku 1911/1912, kdy horníci odcházeli, se plzeňská městská reprezentace rozhodla odkoupit knížecí domky stojící na pozemcích města Plzně a osídlit je horníky, kteří by posílali děti do litické školy, aby úplně nezankla. Kníže Thurn-Taxis uprázdnil domky k 1. lednu 1912 a město Plzeň je obsadilo 16 rodinami s 20 školou povinnými dětmi. V roce 1912 bylo přes protesty obce postaveno v Liticích dalších 12 bytů pro 12 českých rodin a došlo k založení pozemkového fondu pro Litice. Pro místní školu však tato akce neměla žádný podstatný význam: území patřilo již do skvrňanského obecního katastru, který byl přiškolen k Nové Hospodě, a tak děti musely chodit tam. Ale i v tomto případě se našlo řešení v podobě zřízení expozitury litické školy ve Skvrňanech. Na základě všech těchto

²⁷⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, Litice, dopis K. Rubíka ÚMŠ v Praze z 16. 3. 1911.

²⁷⁷ Tamtéž, Litice, dopis V. Hoffmanna ÚMŠ v Praze z 31. 5. 1911.

²⁷⁸ Tamtéž, Litice, dopis J. Dvořáka ÚMŠ v Praze z 26. 5. 1911.

a mnohých dalších opatření bylo nakonec litické škole uděleno výnosem ministerstva kultu a vyučování ve Vídni z 18. února 1912 právo veřejnosti.²⁷⁹

Zveřejnění školy se však opět projevilo na zhoršujícím se vztahu německého obyvatelstva vůči české škole. Správce školy V. Hoffmann si často stěžoval na chování německých žáků vůči české škole a jejím žákům. V dopise ÚMŠ v Praze z listopadu 1912 uvedl: „*Děti naše denně jsou přepadány a kamenovány. Ano i do školy hází německé děti kameny, začíná zde tatáž zuřivost jako při otevření školy. Dne 11. listopadu byla žákyni naší školy Kateřině Löblové kamenem rozbita hlava žákem německé školy Kristianem Grubrem. Krvácející děvče poslal jsem německému řídicímu a ten odpověděl, jen aby šla, že s tím nic dělat nebude. Rodiče žákyně této si stěžovali v bytě onoho žáka, ale byli násilím vyhnáni. Otec pak žáka toho přišel ke všemu ještě na mne, jak se mohu opovážit posílat na jeho dítě žalovat.*“²⁸⁰

Útoky proti škole pokračovaly i na jaře 1913, kdy si správa školy mnohokrát stěžovala OH v Plzni i OŠR ve Stříbře, však bez valného výsledku. ÚMŠ v Praze napsala v dopise OŠR ve Stříbře v dubnu 1913: „*Správa školy naší v Liticích oznamuje výboru ÚMŠ, že v poslední době množí se případy, kdy žáci německé školy litické a dokonce i výrostci škole odrostlí pronásledují české děti, nadávají jim, házejí po nich kamením atd. Ku konci března ubírala se žákyně české školy Anna Mašková ze školy k domovu. Šla v průvodu svých spolužákyň, brzy za nimi přispěchal Fr. Zeidler, žák zdejší školy německé. Ten stáhl dřevák ze své nohy a vší silou udeřil jím Annu Maškovou do hlavy. Děvčata strachy dala se na útěk. Jiný žák německé školy jakýsi Weis, dostihnuv žáčka naší školy Rajtla, šlehl ho gumovým pasem do tváře. Když se Rajtl dal na útěk, hodil po něm Weis kamenem. Tento případ stal se v dubnu. Když se ubíral žák české školy Rendl ze školy k domovu (v březnu), nesl v ruce kytičku fialek a knihy. Na mostě uprostřed vesnice potkal Possingra, Švarce a Bystřického, žáky z německé školy, kteří tam na české žáky čekali. I beze slova vrhli se na Rendla, vyrazili mu knihy a pohlavkovali ho. Když utíkal, házeli po něm i po ostatních dětech kamením. Knihy, které Rendlovi děti z německé školy vyrazily, přinesla mu večer jeho spolužákyně Anežka Metlická, která je našla v kanále poplivané. Již několikrát se stalo, že když žák zdejší české školy Huger šel do školy, poštal prý naň Jan Špillar, obecní ovčák, svého psa. Poněvadž jest Huger malý žáček, byl vždy velice postrašen a jest se nyní obávati, že*

²⁷⁹ NA, f. ZŠR Praha, kart. 2626, sign. 15 d IV, výnos ministerstva kultu a vyučování ve Vídni z 18. 2. 1912.

²⁸⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, Litice, dopis V. Hoffmanna ÚMŠ v Praze z 22. 11. 1912.

*z leknutí onemocní.*²⁸¹ Počátkem války byla litická škola zabrána pro potřeby vojska a vyučování bylo zahájeno až 16. září 1914 po vyklizení školy (ve škole se nacházelo skladiště a byt pro důstojníka), čerstvě zřízená litická opatrovna (1914) byla prozatím uzavřena.

Obec **Krousov** se nacházela v kašperskohorském soudním a klatovském politickém okrese. Ještě v roce 1880 v ní žilo podle sčítání lidu pouhých šest Čechů (7,8 %), ovšem v následujících desetiletích počet obyvatel české národnosti pozvolna vzrůstal. O zřízení jednotřídní české soukromé školy v Krousově požádala ÚMŠ v Praze v listopadu 1908 pro české děti z Krousova, Šebestova, Pařezí, Německých Chalup a Vystrčilky.²⁸² Matiční škola byla sice povolena výnosem ZŠR v Praze již 14. prosince 1908, ale OŠR v Sušici svůj výměr vydala kvůli nejrůznějším obstrukcím (např. nevyhovující místnosti, nedostatům v dokumentech, ale třeba i kvůli závějím) až 27. února 1909.²⁸³ Vyučování bylo zahájeno 1. března 1909 a správcem školy se stal Václav Vodák. Právo veřejnosti bylo krousovské škole uděleno 5. prosince 1910 se zpětnou platností od počátku školního roku 1910/1911.

Škola se zprvu nacházela v selské chalupě a bývalém hostinci v domě č. p. 145, kde se i v době vyučování čepovalo pivo. Jelikož toto prostředí nebylo dlouhodobě slučitelné s posláním školy, bylo rozhodnuto o výstavbě nové školní budovy. Ta byla postavena v katastru obce Německé Chalupy, asi 20 minut chůze od bývalé matiční školy na kopci mezi Krousovem a Německými Chalupami. Jednalo se o přízemní budovu č. p. 292, kde se nacházela třída a byt správce školy V. Vodáka, který tam bydlel od 3. ledna 1911. Škola se do nové budovy přestěhovala 1. března 1911 a k 7. březnu téhož roku do ní bylo zapsáno 56 dětí (10 z Krousova, 6 z Šebestova, 32 z Německých Chalup, 5 z Jáchymova a 3 z Michalova).²⁸⁴

České obyvatelstvo však nebylo spokojeno se stavbou školy v katastru Německých Chalup, kromě něj se proti novostavbě postavila i ZŠR v Praze, která nevezala přenesení školy na vědomí s tím, že se jedná o přesun školy z německého školního obvodu (Krousov) do obvodu českého (Německé Chalupy), což byl poměrně závažný právní problém.²⁸⁵ Na tomto základě odmítla povolit přestěhování matiční školy do nové školní budovy jako pokračování školy v Krousově a trvala na tom, že přestěhováním

²⁸¹ Tamtéž, Litice, dopis ÚMŠ v Praze OŠR ve Stříbře z 23. 4. 1913.

²⁸² NA, f. ZŠR Praha, kart. 2626, sign. 15 d IV, dopis OŠR v Sušici ZŠR v Praze z 1. 12. 1908.

²⁸³ Tamtéž, dopis OŠR v Sušici ZŠR v Praze z 24. 2. 1909.

²⁸⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 382, Krousov, dopis J. Dvořáka ÚMŠ v Praze ze 14. 3. 1911.

²⁸⁵ NA, f. ZŠR Praha, kart. 2626, sign. 15 d IV, dopis OŠR v Sušici ZŠR v Praze z 10. 2. 1911.

školy do obvodu jiné školní obce a jiného školního okresu vzniká nová škola, o jejíž zřízení je třeba znovu požádat školské úřady. Rozpory v otázce stěhování panovaly i mezi NJP a ÚMŠ, nespokojení rodiče reagovali odhlašованиеm svých dětí z české školy a jejich přestupem do německé.

Příkladem toho, jak ztrácela přestěhovaná škola žáky a jak složité bylo získat a udržet žáky z národnostně smíšených rodin, byl i případ Karla Střelečka. Jednalo se o žáka z národnostně smíšené rodiny, jehož otcem byl Čech Jan Střeleček a matkou Němka Marie, která však uměla docela dobře česky. Už samotné zapsání Karla do české mateční školy v Krousově ve školním roce 1910/1911 provázely problémy mezi manželi a sám správce školy V. Vodák rozmlouval otci Střelečkovi jeho záměr slovy: „*Pane Střelečku, měl-li byste žít proto, že Váš Karel bude chodit do školy české, se svou ženou v různicích a mrzutostech, dejte jej raději do školy německé.*“²⁸⁶ Otec však trval na přijetí syna do české školy, a tak správce Vodák souhlasil. Podle svých slov se Karlovi věnoval více a intenzivněji než ostatním českým žákům, protože chtěl jeho matce dokázat, že „*česká škola chce děti vychovat řádně a něčemu je naučit.*“²⁸⁷ Vše bylo v pořádku až do vánoční nadílky v prosinci 1910. Na žádost rodičů byl Karel obdarován šaty, pro které si 12. ledna 1911 přišel se svým otcem, ale již 24. ledna, po skončení prázdnin, přinesla jedna z žákyň české školy správci Vodákovi Střelečkovy knihy se vzkazem, že bude chodit do německé schulvereinské školy. Důvodů přestupu Střelečka do německé školy bylo více: jeho otec byl zadlužen u českých peněžních ústavů, takže od nich již nemohl získat žádnou půjčku, a německá raiffeisenka mu slíbila úvěr jen v případě, že jeho syn bude chodit do německé školy.²⁸⁸ Dalším důvodem byla právě bohatší vánoční nadílka v německé škole, které otec Střeleček neodolal, takže ji vlastně nakonec získal z obou stran. Správce české školy Vodák shrnul celou kauzu slovy: „*Střeleček stojí na špatných nohou: má malou chaloupku, na níž vážne více dluhů, než má ceny. Jest nehospodář a kořala. Přirozeně také žádný charakter.*“²⁸⁹

²⁸⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 382, Krousov, dopis V. Vodáka ÚMŠ v Praze z 8. 4. 1911.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Blíže ke snahám o finanční nezávislost české menšiny na německých peněžních ústavech viz K. ŘEHÁČEK, *Menšinové záložny a jejich význam pro české obyvatelstvo v národnostně smíšeném okolí Plzně* (v tisku).

²⁸⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 382, Krousov, dopis V. Vodáka ÚMŠ v Praze z 8. 4. 1911.

Ve školním roce 1911/1912 se novým správcem školy stal místo V. Vodáka Karel Karas,²⁹⁰ který v této pozici působil do školního roku 1914/1915, a školu navštěvovalo 59 žáků.²⁹¹ ÚMŠ se snažila o zveřejnění školy jako expozitury české školy ve Stachách. Stašští však nebyli ochotni expozituru vydržovat a teprve po tvrdých jednáních se nakonec 8. prosince 1912 MŠR ve Stachách rozhodla souhlasit s provozováním a vydržováním expozitury a i přes protesty rodičů z Německých Chalup požádala 10. února 1913 o její zřízení. V budově mateřské školy se pak usídlila jedna třída české státské veřejné školy, v níž vyučoval učitel Josef Kukla ze Stach. Mateřská škola v Německých Chalupách, která byla do té doby stále úředně nazývána školou v Krousově, přestala po nastěhování Kukly jako samostatná škola oficiálně existovat.

V roce 1912 došlo ke zřízení mateřské obecné školy s opatrovnou v **Chotíkově** (tehdy Kotíkově). Obec se nacházela v touškovském soudním a stříbrském politickém okrese. Podle sčítání lidu z roku 1900 v ní žilo 313 Němců (41,6 %) a 440 Čechů (58,4 %).²⁹² Neobvykle silný tlak ze strany chotíkovských Němců však způsobil během následujících deseti let mezi chotíkovskou českou většinou nenapravitelné škody, takže se podle sčítání lidu z roku 1910 k německé národnosti přihlásilo 639 občanů (72,6 %) a k české národnosti pouze 241 (27,4 %) obyvatel obce. Národnostní poměry se tedy zcela obrátily v neprospěch českého obyvatelstva.²⁹³ V obci vyvíjela činnost dobře organizovaná místní odbočka spolku Deutscher Schulverein, která za pomoci značných finančních prostředků organizovala německou agitaci a propagandu. Německá obecná škola vznikla v roce 1877 a v roce 1905 pro ni byla postavena nová školní budova, v níž získala prostory rovněž německá opatrovna.

České děti z Chotíkova navštěvovaly českou školu v nedalekých Malesicích a již od konce 19. století se chotíkovští Češi snažili o zřízení vlastní české školy. V tehdejší špatné finanční situaci ÚMŠ však nebyla naděje na vznik školy žádná, a tak místní odbor ÚMŠ v Plzni napsal v roce 1897 do Prahy, aby byla potřeba zřízení chotíkovské školy vedena prozatím v evidenci s tím, že „*nechce nikterak, aby touto školou zkracována byla místa jiná, která mnohem naléhavěji české školy potřebují*“.²⁹⁴ Touha

²⁹⁰ Srov. Věra ŠLAJSOVÁ, *Matice školská na Klatovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1985, s. 39, kde se uvádí, že Karas přišel do Krousova až v roce 1913. Autorka rovněž na s. 39 zmiňuje založení mateřské školy ve Světlé u Sušice v roce 1899, nejednalo se však o školu mateřskou, ale běžnou českou veřejnou školu, která byla otevřena v roce 1898. Srov. SOKA Klatovy, f. Základní devítiletá škola Světlá, kronika školy 1898–1959, s. 7.

²⁹¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 382, Krousov, dopis tajemníka ÚMŠ J. Dvořáka ÚMŠ v Praze ze 14. 3. 1911.

²⁹² F. LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 42.

²⁹³ Tamtéž, s. 44.

²⁹⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 489, Chotíkov, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 22. 2. 1897.

Chotíkovských po škole však sílila, ovšem stále narážela zejména na finanční a věcné problémy. V Chotíkově totiž nebyly ani vhodné místnosti, kde by mohla být škola umístěna, a tak v roce 1906 plzeňský odbor ÚMŠ navrhl postavit novostavbu školní budovy za přibližně 5000 zlatých.

Žádost o zřízení školy podali čeští rodiče znovu v srpnu 1911, kdy se ke školní docházce předběžně přihlásilo 47 dětí, a 5. září téhož roku požádala ÚMŠ o zřízení školy ZŠR v Praze. Komisionální šetření ohledně vhodné místnosti v novostavbě č. p. 116 se konalo 20. září 1911, ale kvůli drobným závadám na zařízení místnosti bylo rozhodnutí odkládáno.²⁹⁵ Vinou silných obstrukcí ze strany OH ve Stříbře byla nakonec škola zřízena výnosem ZŠR v Praze až 16. ledna 1912. Před jejím zřízením vyučoval chotíkovský učitel Václav Čížek půl roku nejprve soukromě u sebe v bytě, pak v bytech žáků. Ve školním roce 1912/1913 školu navštěvovalo 32 žáků a správu školy převzal od V. Čížka Vojtěch Elhota. Ten 19. září 1914 narukoval a byl nahrazen Václavem Fišerem, který byl zakrátko rovněž povolán na frontu, a novou správkyní školy se 22. listopadu 1915 stala Bohumila Žaloudková, která spravovala školu po celý zbytek války. Dne 24. ledna 1914 požádala ÚMŠ o udělení práva veřejnosti, žádost byla ministerstvem kultu a vyučování pozitivně vyřízena 24. října téhož roku a škola získala právo veřejnosti od počátku školního roku 1914/1915.

Válečné osudy školy popsala B. Žaloudková v dopise ÚMŠ v Praze v únoru 1919 slovy: *„Ve školním roce následujícím se mnohé české rodiny musely vystěhovati, nemajíce bytu. Němci nechtěli jim byt dáti. Tím počet žactva klesl ze 33 dětí v roce 1915/1916 na 28 v roce 1916/1917. Ve školním roce 1917/1918 byli pouze 2 čeští nováčci, takže počet stoupl na 29. Ale naše škola získala si takové důvěry, že právě v době nejtěžší pro Čechy přistoupilo z místní německé školy 16 dětí. Kdo zná poměry v naší obci, bude se mu to zdát neuvěřitelné, neboť tady sváděl se boj velký o každou jednotlivou duši českou. U nás jsou pouze 2 rolníci čeští, ostatní jsou Němci a tací lidé, kteří dítě do české školy dali, mohli býti ubezpečeni, že budou míti bídu. Tedy v roce 1917/1918 bylo již 45 dětí. Na začátku školního roku 1918/1919 přešlo z německé školy opět 10 žáků a počet dětí v české matiční škole vzrostl na 58. V době říjnového převratu byla správkyně školy těžce nemocná zánětem plic, pohrudnice a podbřišku a nemohla agitovati pro to, aby české děti, které jsou v německé škole, přešly do školy české. A tak přešlo sem pouze 11 žáků a celkový počet dětí v české škole byl 68. V německé škole je*

²⁹⁵ NA, f. ZŠR Praha, kart. 2626, sign. 15 d IV, návrh na zřízení české školy v Chotíkově z 18. 11. 1911.

však dosud převaha českých dětí, jichž rodiče bojí se dáti děti do školy české z mnoha důvodů. Na německé škole je řídicí učitel Franz Ploss, který je zuřivým nacionálem. Tento má v obci plno příbuzných, jež mají vládu v obci v rukou. Je správce místní reiffeisenky, v níž mají čeští lidé vypůjčeny peníze. Ti lidé se obávají, že ihned jim budou peníze vypovězeny, jakmile sem děti dají.“²⁹⁶ Ploss byl již v důchodovém věku a česká menšina se snažila o jeho pensionování, což zdůvodňovala slovy: „Kdyby se uskutečnilo naše přání a řídicí německé školy byl dán na odpočinek, tu by jistě české děti ze školy německé přestoupily k nám, pak záleželo by na tom vhodně věci zatočiti a my snad v Československé republice bychom dosáhli toho, nač s touhou čekáme, totiž že těch zbývajících 40 dětí německých by se mohlo přestěhovati do schulvereinské školy místní a nám by mohla připadnouti krásná budova místní obecní školy německé.“²⁹⁷ Po válce byla škola převzata do správy státu a jako menšinová, resp. národní existovala až do podzimu 1938, kdy byla v důsledku připojení obce k Říši zrušena.

V roce 1912 vznikla česká obecná škola rovněž v **Líních**, v obci v dobřanském soudním a stříbrském politickém okrese. V roce 1900 v ní žilo podle sčítání lidu 1046 Němců (56 %) a 824 Čechů (44 %), ale rychlý rozvoj obce ležící při důležité silnici spojující Plzeň a Domažlice způsobil zvýšení počtu obyvatel obce a jejich výraznou národnostní proměnu. To se projevilo již v roce 1910, kdy v obci podle výsledků sčítání lidu žilo 1668 Čechů (67,7 %) a 806 Němců (32,7 %).²⁹⁸ Co se týče školou povinných dětí, jednalo se zhruba o 550 českých a 200 německých školáků, kromě toho do obce docházely rovněž děti z Červeného Újezda. Jelikož v Líních neexistovala česká škola, měli líňští Češi dvě možnosti: buď své děti posílat do české soukromé důlní dvojtřídky do blízkého Sulkova, nebo je nechávat chodit do místní plně obsazené (ovšem většinou českými dětmi) pětitřídní německé školy se dvěma paralelkami. Kromě toho v obci existovala ještě dvoutřídní německá opatrovna, kterou rovněž navštěvovaly převážně české děti.

Rodiče líňských českých dětí, zejména místní horníci, se však s tímto stavem nechtěli smířit a usilovali o zřízení české školy přímo v Líních. Jejich snahy se datují již od roku 1904, ovšem akce byly vždy vedeny nesystematicky, a tak nikdy nebyly úspěšné. Nejprve se zdálo, že bude plně dostačovat zřízení české opatrovny a že české líňské děti budou navštěvovat zmíněnou hornickou školu v Sulkově. V reakci na to ovšem

²⁹⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 380, Kotíkov, dopis B. Žaloudkové ÚMŠ v Praze z 14. 2. 1919.

²⁹⁷ Tamtéž, Kotíkov, dopis B. Žaloudkové ÚMŠ v Praze z 14. 2. 1919.

²⁹⁸ F. LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 22.

Deutscher Schulverein zřídil v Líních svoji opatrovnu, takže panovala obava, že české děti, které ji budou navštěvovat, budou automaticky přecházet do německé školy, což by znamenalo nebezpečí především pro českou školu v Sulkově.

Bylo proto zvoleno jiné řešení, které spočívalo ve snaze o vybudování plnohodnotného českého školství. V roce 1905 byla dostatečným počtem rodičů podána žádost o zřízení české školy a jednáním byl pověřen říšský a zemský poslanec J. Čipera. Na 2. října 1905 bylo OŠR ve Stříbře nařízeno komisionelní jednání o žádosti, jehož se místo Čipery, který pobýval v té době ve Vídni, zúčastnil Přemysl Šámal. Jednání však nedopadlo dobře: z 34 pod žádostí podepsaných rodičů se jich k výsledku dostavilo jen 19, z nichž jeden se přihlásil za Němce, a ostatních 18 rodičů vykázalo v pětiletém průměru pouze 21 školou povinných dětí. P. Šámal za krach jednání kritizoval především špatně připravený projekt, když napsal: „*Žalostný tento výsledek zdá se, že jest zaviněn úplnou nepřipraveností věci a nezbude asi nic jiného než žádost vzítí zpět.*“²⁹⁹

Po tomto nezdařeném pokusu se 17. prosince 1905 uskutečnila schůze českých rodičů, která se týkala docházky českých dětí do dvouhodinového kurzu vyučování v českém jazyce, který měl být jakousi částečnou náhradou za nezřízení školy a měl se v místní německé škole konat dvakrát týdně. Zúčastnění rodiče však tuto možnost razantně odmítli a znovu se shodli na nutnosti zřízení české školy. Na jednání byla sepsána nová žádost, v níž mj. stálo: „*Když nám nebylo možné vybudovati českou školu a vidíme dneska, jak zacházeno jest s našimi dětmi ze strany učitelstva tak, že konečně se opováží pan učitel Josef Lipert zřadovati české dítě tak, až mu z úst a nosu krev teče, a to z těch ohledů, že onen školák vypustil z úst slovo nazdar před ryze německožroutem Lipertem, tu vidíme se nuceni pracovati o to, by jsme docílili, by naše děti byly českými učiteli vyučovány.*“³⁰⁰

Další kolo boje o zřízení české školy bylo zahájeno v roce 1908, kdy se záležitosti ujal suplující učitel gymnázia v Domažlicích Matěj Řehořovský. Ten počátkem července 1908 navštívil ÚMŠ v Praze a „*jménem českých rodičů v Líních u Plzně žádal, aby výbor ÚMŠ věnoval zvláštní péči zřízení mateřské školy v Líních.*“³⁰¹ Poslanec Čipera následně vyhotovil seznam 134 školou povinných dětí, sepsáno bylo 430 dětí za posledních pět let (tedy 86 dětí v pětiletém průměru) a rodiče 29. září 1909 znovu

²⁹⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 389, Líně, dopis P. Šámala ÚMŠ v Praze ze 17. 10. 1905.

³⁰⁰ Tamtéž, Líně, žádost o znovuoobnovení procesu z 18. 12. 1905.

³⁰¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Líně, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 18. 7. 1908.

požádali ZŠR v Praze o zřízení školy. ÚMŠ a NJP se na nová jednání připravovaly daleko odpovědněji, čemuž nasvědčuje i dopis z prosince 1909, v němž se ÚMŠ s NJP domlouvaly na následující strategii: „*Pan dr. Šámal při nejbližší příležitosti u zemské školní rady zakročí, aby pokud možno záležitost české veřejné školy pro Líny byla popohnána. Dovolujeme si ovšem upozornovati, že od podání žádosti této uplynula doba příliš krátká, takže nelze si od intervence této slibovati výsledek takový, aby snad bylo možno doufati ve zřízení školy této příštím rokem. Takovouto naději Vám dáti vůbec není možno, poněvadž fyzicky jest to nesplnitelno. Vždyť řízení samo u okresní školní rady bude v případě nejpriznivějším trvat nejméně dva měsíce a u zemské školní rady leží záležitosti českých veřejných škol, které již úplně jsou připraveny k rozhodnutí, celá řada a mnohé z nich leží tu již déle jak rok. Tyto bude tedy nutno vyřídit dříve, nežli bude moci dojít na Líny. Při poměrech, jaké nyní v zemské školní radě panují, nelze ovšem ani přibližně naznačiti dobu, kdy k projednání této záležitosti dojde a tím ovšem každá pozdější akce a tedy i línská, jest posunuta do pozadí.*“³⁰²

Před nemístným optimismem varovala ÚMŠ v Praze rovněž plzeňského poslance F. Lukavského, když mu v prosinci 1909 napsala: „*Vzhledem však k poznámce Vaší, že zřízení školy jest nejvýše nutné počátkem příštího roku, upozorňuji, že s nadějí takovou nesmíte vůbec počítati, poněvadž fyzicky jest to holou nemožností. I kdyby zřízení bylo pokud možno urychleno, protáhne se u okresní školní rady jistě nejméně na dva měsíce. U zemské školní rady pak vyřizování trvá ovšem mnohem déle. Máme tu věci, které skončeny byly již více jak před rokem, ale není o nich dosud rozhodnuto, a takových věcí jest jistě nejméně dvanáct. Z toho račte posouditi, jak dlouho to trvá, nežli docílí se rozhodnutí v první instanci. Pak jest možno odvolání k ministerstvu, kde ovšem věc poleží si ještě déle, a konečně mimořádná cesta instanční žalobou ke správnímu soudu, při kteréž obyčejně ministerstvo povoluje německým obcím odklad se zřízením školy. Mohu Vás ubezpečovati, že podle zkušeností, které v matiční kanceláři máme, nelze slibovati v nejpriznivějším případě otevření české školy veřejné v Líních dříve než za půl třetího roku. Vykládati línským horníkům něco jiného bylo by jen vzbuzovati v nich zbytečné naděje a tužby, kterým bychom později vyhověti nemohli, a před tím varuji.*“³⁰³

Ve dnech 9. a 10. ledna 1910 se v Líních konalo nové komisionální šetření o podané žádosti s výsledkem podepsaných rodičů. Ti byli připravováni zejména tajemníkem ÚMŠ v Praze J. Dvořákem, který kvůli tomu do Líní přijel. Výslech řídil okresní

³⁰² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 389, Líně, dopis ÚMŠ v Praze NJP v Praze z 15. 12. 1909.

³⁰³ Tamtéž, Líně, dopis ÚMŠ v Praze F. Lukavskému z 10. 12. 1909.

komisař František Velík, za obec byli přítomni obecní starosta a dva obecní radní. Průběh výslechu podrobně popisuje ve své zprávě J. Dvořák: „*Všichni rozuměli velmi dobře česky, radní Chlost pak výborně česky mluví, poněvadž prý jest rodem Čech odkudsi od Příbrami. Zastupování rodičů vedle mne převzal pan Josef Červený v substituci pana školního rady Čipery, který jest nemocen a nemohl se vydati na cestu, pan redaktor Šašek a později v jeho substituci kontrolor okresní nemocenské pokladny pan Matěj Janouš z Tlučné. Jménem obce línské dostavil se na počátku výslechu také právní zástupce její pan dr. Pavel Lederer, advokát z Plzně, který česky úplně rozumí a dosti slušně mluví dovede. Výslech konán v úplném klidu, a sice tím způsobem, že identita dostavivších se zjištěna byla jednak tím, že přítomní zástupci obce doznali, že dotyčného občana znají, jednak, kde nikdo žadatele neznal, prostřednictvím obecního strážníka, který se vši ochotou vycházel nám vstříc a potvrzoval identitu i tam, kde mohl nám třeba jen rozpaky svými dělati největší obtíže. Data o narození dětí zjišťována nejen podle udání rodičů, nýbrž podle školních matrik, i připustil jsem ochotně, aby datum školní matriky považováno jaksi za datum úřední a tudíž správné, takže datum ze školní matriky bylo zapsáno všude tam, kde snad udání rodičů s tímto datem se neshodovala. Tím způsobem měli jsme tedy dvě okolnosti velice důležité zjištěny úředně, identitu žadatelů a datum narození dítek. Finanční efekt toho jest ten, že nemuseli jsme pro více jako 150 dětí objednávat křestní listy. Pan okresní komisař Velík vedl celý výslech se vzácnou konciliantností, takže jednání dělo se úplně v přátelské pohodě. Nebylo žádných zlozvuků, nýbrž celá věc prováděna byla úplně klidně. Rodičové vůbec přicházeli k výslechu náležitě informováni. Za první den vyslechnuto bylo celkem 71 stran, takže již prvního dne průměr úplně byl zajištěn. Celkový výsledek výslechu byl tento: žádost podepsalo 79 stran. Zástupce obce línské dr. Lederer zdá se býti člověkem konciliantním, nechtěl také dělati žádných obtíží, takže před příchodem p. Pochlatky (kočovný učitel německého Schulvereinu z Vídně v zastoupení obce Červený Újezd) zdálo se, že bude komisionelní řízení skončeno. Pan Pochlatko začal obvyklým svým způsobem navrhovati různé oddálení celého řízení, v čemž ovšem komisař Velík klidným, ale rozhodným způsobem odkázal jej do náležitých mezí, takže pan Pochlatko poznal, že nemůže si v Líněch dovoliti to, co dovolil si na jiných místech, kde komisařem byl Němec. Zástupci obcí si vyžádali odročení jednání na dobu potřebnou k prostudování návrhu a jednání bylo odročeno na 6 týdnů.*“³⁰⁴

³⁰⁴ Tamtéž, Líně, zpráva J. Dvořáka ÚMŠ v Praze o průběhu řízení z 12. 1. 1910.

Žádost českých rodičů o zřízení školy ovšem nelibě nesli místní Němci, ve své většině majitelé nemovitostí, kteří měli v nájmu mnoho českých obyvatel obce. Po podání žádosti vedli němečtí vlastníci domů a bytů silný nátlak na české obyvatelstvo, které se pod žádost podepsalo, a vypovídali jej z nájmu. Tajemník J. Dvořák se proto obrátil s intervencí na OŠR ve Stříbře a požadoval prošetření nátlaku. V dopise mj. napsal: „*Slavné OŠR nebude zajisté neznámo, že v Líních, kdež čeští rodičové žádají za zřízení české školy veřejné, vypuklo prudké pronásledování žadatelů. Dle novinářských zpráv byla celé řadě žadatelů dána písemná výpověď z bytu s tím podotknutím, že dává se jim proto, poněvadž vytrvali na žádosti za zřízení české veřejné školy. Také prý má se tímto nátlakem působiti na rodiče, aby žádost svoji, resp. podpis na protokolu o výsledku odvolali. Poněvadž takovéto hromadné vypovídání českých rodičů jest přece vyloženě bojkotem zapovězeným, dovoluji si o tomto slavné OŠR učiniti oznámení a prosím o ochranu těch českých rodičů, kteří bojkotem tímto jsou postiženi. Slavná OŠR při komisonálním řízení dne 10. 1. t. r. povolila přes můj protest odklad v řízení na dobu 6 neděl, čímž různým činitelům v Líních dána byla příležitost a možnost, aby pronásledování tohoto druhu proti českým rodičům linským započali. Mohou tedy zajisté čeští rodičové v zájmu spravedlnosti očekávati, že slavná OŠR resp. slavné okresní hejtmanství jako politický úřad I. stolice využijí všeho svého vlivu, aby nyní české rodiče v Líních před jakýmkoli bojkotem národnostním chránily.*“³⁰⁵

Ve své zprávě ÚMŠ v Praze o situaci v Líních J. Dvořák napsal: „*Pomýšlí se na založení družstva stavebního, jehož pomocí by skutečně nouze o byty v Líních byla odstraněna. Také prý poslanci sociálně-demokratičtí hodlají zakročiti u Okresního hejtmanství ve Stříbře, aby bojkotovaným českým rodičům v Líních zjednána byla náležitá ochrana. Právní zastoupení rodičů, kteří podávají budou námitky proti soudním výpovědím linským, odbor ochotně obstará. Dosud jak se zdá, jsou výpovědi pouze ústní a možná prý, že ani k výpovědím soudním nedojde. Také prý zakročil odbor, resp. jeden z vlivných jeho členů u správy dolů, aby jakékoliv pronásledování českých rodičů se strany dolů bylo zamezeno. O věci mluvil jsem také s panem okresním komisařem Velíkem, kterýž mi oznámil, že prý okresního hejtmana upozorňoval na novinářské zprávy o pronásledování českých rodičů v Líních, že však pan okresní hejtman na upozornění toto nereagoval. Okresní hejtman stříbrský Maršner jest rodem Čech z Písku, dělá však Němce. Upozornil jsem také pana okresního komisaře Velíka na*

³⁰⁵ Tamtéž, Líně, dopis J. Dvořáka OŠR ve Stříbře z 19. 1. 1910.

podání své, které v zájmu ochrany českých rodičů línských u OŠR ve Stříbře jsem učinil a pan okresní komisař projevil s podáním tímto naprostý svůj souhlas.“³⁰⁶ V témže dopise vylíčil i další průběh pokračování komisionelního šetření 21. února 1910: „Řízení dalo se klidně a sice tak, že postup nejprve smluven a pak prohlášení teprve protokolována. Němci nejprve nadiktovali všeobecné své námitky rázu známého a pak žádali, aby žádost o školu a protokol o výsledku písemně byl přeložen do němčiny. Komisař to zamítl, nabízejí se k překladu ústnímu.“³⁰⁷ Komplikace nastala, když Němci konstatovali, že Vejprnice nejsou vzdáleny čtyři kilometry od Tlučné, takže komisař Velík jednání odročil na 5. března. Toho dne oznámil Velík, že Vejprnice jsou vzdáleny více než čtyři kilometry, Němci ovšem odmítli podepsat protokol a dále celou kauzu zdržovali.

Plzeňské listy v únoru 1910 školní anabázi popsaly slovy: „Než vcelku dlužno říci, že Čechové Líňští drželi se statečně. Vytrvalost našeho dělného lidu, odkázaného na podnikatele německého, na německé majitele domů, musila každému imponovati. Chápali jsme v těch chvílích naší drobné menšinové práce, že v tomto prostém lidu dělném našem je síla, síla veliká, dosud nedoceněná, nevyužitkováná pro náš zápas kulturní a hospodářský. Situace v Líněch byla též příznivější, že náš lid hornický není tu roztržštěn v řadu frakcí, jež nevraživě stojí proti sobě, že má větší řadu obětavých, nadšených vůdců v čele, kteří mají důvěru k jiným pracovníkům menšinovým. Než líňští Němci popuzení z Nýřan, Dobřan, Plzně atd. zahájili proti této akci o zřízení české školy surový boj. V Líněch existuje domkářské sdružení německo-české. Dle našeho soukromého sčítání je v samotných Líněch na 30 majitelů domků českých, než hlavní slovo v tomto domkářském sdružení vedou Němci a především p. J. Chlost, expedient dolů sulkovských. Tento člověk, jenž vede nejzuřivější boj proti našim lidem, zasluhuje zmínky podrobnější. Pochází z Příbrami, je to Čech, renegát. Má dva syny zaměstnané při dolech, dceru jako pěstounku při opatrovně německé. Příjmů existenčních dostává se jeho rodině měrou velice příznivou. Než přes to je p. Chlost obecním sekretářem v Líněch, má určitý plat 800 korun ročně dle smlouvy a při tom je prvním radním. Proti veškerému zákonu! Pan Chlost je v Líněch Pánem Bohem! Avšak mýlil by se každý, že nacionalism páně Chlostův je přirozený. Nikoliv, čistě osobní, hmotný. Je to skutečně zvláštní, jak v takové obci, rychle vzrůstající, může okupovati veškerou moc samosprávy na sebe podřízený úředník dolů, člověk, jenž z toho především pro sebe těží, jenž proti

³⁰⁶ Tamtéž, Líně, dopis J. Dvořáka ÚMŠ v Praze z 21. 1. 1910.

³⁰⁷ Tamtéž.

*zákonu jest členem rady obecní! Adjutantem Chlostovým je J. Haschek, učitel, jednatel místního odboru Schulvereinu. A tady se vyrábějí všechny ty nepřátelské výpady proti české většině v Líněch v časopisech Pilsner Tagblatt a Wacht an der Miesa ve Stříbře. Je skutečně nanejvýš smutné, jací lidé vedou zápas proti našemu lidu, když se hlásí o své právo přirozené. Boj začal. Především zdražovány byty. Uvažme pak jen, že např. takový Němec Turnwald má přes 30 nájemníků, a to vesměs českých. Někde zdraženy byty měsíčně o 1 K, někde až o 4 K. Než naši lidé nereptali na to, že trpí za věc školskou. Lidé naši vypovídání však též šmahem z bytů. A kdo zná poměry bytové našich horníků, pochopí nejlépe, co to znamená. I jiné spekulace činěny, aby přirozený živel český byl seslaben nebo odstraněn. Sděleno nám, že na 50 českých rodin kvůli české škole vypovězeno z bytů, poplašné zprávy docházely z domény Chlostovy. Zahájena akce proti tomu se strany menšinových pracovníků plzeňských. Jest známo, kde je bolavá stránka našich zápasů menšinových. Úředním šetřením zjištěno, že je 14 českých rodin vypovězeno kvůli české škole z bytů. A jsou případy i takové, že poručník vypovídá vdovy i s dětmi, jako např. Němec Bezděk českou vdovu Němcovou a Gottliebovou!*³⁰⁸

OŠR ve Stříbře měla pak vyhotovit dobrozdání a spis postoupit ZŠR v Praze, ale bylo zapotřebí, aby sami rodiče tuto záležitost urgovali. ZŠR zřízení dvoutřídní české veřejné školy povolila 8. prosince 1911, ovšem obec podala proti povolení protesty, v lednu 1911 si např. její zástupci vyžádali měření školních tříd v Nové Vsi, Tlučné a Vejprnicích, aby bylo zjištěno, zda by se skutečně do těchto škol nedaly umístit líňské děti. Tím byla znovu celá záležitost odložena.³⁰⁹

Věc se opět neúměrně protahovala, a tak bylo rozhodnuto zřídít soukromou školu. Líňští Češi proto podali žádost o zřízení české dvoutřídní soukromé školy, kterou ZŠR v Praze povolila výnosem z 8. prosince 1911.³¹⁰ V roce 1912 pro ni byla postavena školní budova, 4. září 1912 byla kolaudovaná, 15. září otevřená a 3. října v ní došlo k zahájení vyučování. Dne 1. října proběhl zápis, kdy se zapsalo 223 dětí, takže bylo zapotřebí otevřít další dvě třídy (reálně však nastoupilo jen 216 dětí). Vzhledem k tomu, že pro čtyři třídy existovaly pouze tři učebny, měly první a druhá třída střídavé vyučování. Správcem školy byl ustanoven Rudolf Žižka,³¹¹ jako učitelé působili Jan

³⁰⁸ *Líny*, Plzeňské listy, roč. XXXVI, č. 28, 5. 2. 1910, s. 3.

³⁰⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy, J. Dvořák, Líně.

³¹⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 389, Líně, dopis OŠR ve Stříbře J. Dvořákovi z 15. 12. 1911.

³¹¹ Rudolf Žižka se narodil 13. 4. 1876 v Žirovnici v Čechách, v letech 1891–1895 absolvoval učitelský ústav v Soběslavi, působil na veřejných školách v Horní Vsi na Pelhřimovsku, Klučenicích na Milevsku na na mateřských školách v Hostomicích nad Bělou na Duchcovsku, Moravském Krumlově, Hněvotíně,

Hrubý, Josef Býrut (od 1. ledna 1913 místo něj František Polcar) a Antonie Menčíková, katechetou byl farář Alexander Osvald.

Hned po vzniku školy se místní Češi a ÚMŠ snažili o její zveřejnění. Jednalo se však o komplikovanou kauzu s politickým pozadím. V důvěrné zprávě ředitele kanceláře ÚMŠ v Praze F. Bělehrádka z listopadu 1912 stojí: „*Pan poslanec Lukavský oznamuje, že ministr Husárek dal pokyn dvornímu radovi Schädlbauerovi, aby akt línský vrátil do Prahy k doplnění tak, aby neležel ve Vídni a ministerstvo o jeho vyřízení nebylo urgováno. Žádost zamítnuta nebude, avšak nebude také dáno povolení do té doby, dokud nebude dojednána dohoda českoněmecká. Pan poslanec Dr. Kramář a pan poslanec Dr. Lukavský však tímto se nespokojí i budou naléhati na ministra Husárka, aby věc vyřídil náležitě, a bude asi věc také předmětem projevů veřejných schůzí.*“³¹² Po celý rok 1913 tak byly snahy o zveřejnění školy neúspěšné.

Právo veřejnosti škola získala až výnosem vídeňského ministerstva kultu a vyučování z 30. dubna 1914 a výnosem ZŠR v Praze z 13. května téhož roku od školního roku 1914/1915.³¹³ Před válkou se škola celkem slušně rozvíjela (ve školním roce 1914/1915 ji navštěvovalo 312 dětí), ovšem válečná léta znamenala jistou stagnaci (ve školním roce 1916/1917 měla jen 292 žáků).³¹⁴ Válka zasáhla rovněž pedagogický sbor a provoz školy. Ve školním roce 1915/1916 byl správce školy R. Žižka penzionován, místo něj nastoupil řídící učitel Jaroslav Rudolf Tesař, o rok dříve musel učitel F. Polcar narukovat na frontu a ostatní učitelé byli k 1. září 1914 propuštěni ze služeb ÚMŠ.

IV. 2. 4. V letech 1914–1918

Po vypuknutí války nastalo pro menšinové školství na jihozápadě Čech nelehké období. Docházelo k zavírání škol, snižování počtu tříd a redukci služného učitelů, matiční školy byly v mnohem větším měřítku než školy veřejné postiženy odvody učitelů na frontu. Způsoby řešení situace nastiňuje výnos OŠR ve Stříbře: „*Ve mnohých případech budou moci zbývající učitelé sami převzít zastupování povolanych, když např. třídy se spojí nebo se použije rozsáhlejší měrou polodenního vyučování, takže touž silou učitelskou, a kde toho potřeba, i v těžce síni učebné dvě třídy budou vyučovány,*

Nové Ulici a Novosedlech na Olomoucku, od 1. 10. 1912 nastoupil v Líních. Srov. SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Národní škola Líně, kronika školy 1912–1939, úvod, s. 1.

³¹² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 389, Líně, důvěrná zpráva z 21. 11. 1912, zapsal F. Bělehrádek.

³¹³ NA, f. ZŠR Praha, kart. 2627, sign. 15 d IV, výnos Ministerstva kultu a vyučování ve Vídni ZŠR v Praze z 30. 4. 1914.

³¹⁴ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Národní škola Líně, kronika školy 1912–1939, školní rok 1914–1915, s. 11; školní rok 1916–1917, s. 24.

*jedna dopoledne, druhá odpoledne. Při tom, jak rozumí se samo sebou, nebude se moci vždy zachovávat míra vyučovací povinnosti, platná v obyčejných dobách, musí se však požadovat, aby síly učitelské, pokud to dovoluje jejich zdraví, s ohledem na stávající mimořádné poměry také přes tuto míru působily. S druhé strany však, aby se předešlo přetížení učitelstva po ruce jsoucího, může se počet týdenní hodin vyučovacích, jak se to při polodenním vyučování již nyní děje, kde toho potřeba, omezit, ježto vyučování takto omezené přece lepší jest než zcela žádné vyučování. Dovolené pro nemoc budou jen v nejnnutnějších případech povolovány a z jiných důvodů nebudou vůbec povolovány; pokud takové byly již uděleny, tímto se odvolávají a dotyčné osoby učitelské musí službu školní počátkem školního roku nastoupiti. Ohledně substituce učitelů k vojenské službě povolaných nařizuje c. k. ZŠR s ohledem na nepříznivý finanční stav země největší šetrnost, tak že výpomocné síly jen v případě naprosté a dokázané nutnosti ustanovovány budou a to ještě takové, které budou ochotny vzdáti se nároku na odměnu.*³¹⁵

Nastalá situace vyvolaná odchody učitelů na frontu byla řešena především zástupy učitelek. Na jihozápadě Čech tomu tak bylo třeba v případě Dolních Sekyřan, kde učitele F. Přeučila, který sice nebyl vojákem, ale přesto byl odveden jako domobranec, zastupovala Božena Čermáková,³¹⁶ ve Všekarech zastupovala učitele Antonína Synka Johana Rozmarová či v Přehořově, kde učitele Františka Bílého zastupovala Marie Svítková. Matiční jednotřídka v Prapořišti byla zcela uzavřena a české děti navštěvovaly českou veřejnou školu ve Kdyni, dvoutřídní matiční škola v Blížejově byla redukována na jednotřídku. Mnoho českých dětí dalo rovněž pod vlivem událostí přednost německé škole v téže obci, např. 26 dětí z Dolních Sekyřan či 80 dětí z Líní navštěvovalo místní německé školy.³¹⁷

V mnohem větší míře bylo české menšinové školství ovlivněno také cenzurními a dalšími zásahy státního aparátu do školního vyučování, vyhraněně protičeskými postoji německé většiny a mnohdy i tvrdou šikanou všeho českého. Vcelku výstižně zní z tohoto pohledu zápis ve školní kronice obecné školy v **Otově** na Horšovskotýnsku, kde mj. stojí: „*Vrcholného útisku dočkaly se české menšiny za světové války, kdy panovačná hydra německá dusila vše, co se jí zdálo, že česky smýšlí a cítí. Dobří*

³¹⁵ Oběžník OŠR ve Střibře z 1. 9. 1914.

³¹⁶ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany, pamětní kniha 1890–1949, školní rok 1914/1915. F. Přeučil byl odveden 23. 11. 1914 a 15. 2. 1915 nastoupil jako dobrovolník do Benešova. Bojoval jako důstojník proti Itálii a Rumunsku, v listopadu 1918 se vrátil. Správou školy byla pověřena jeho manželka Anna, vyučovala B. Čermáková.

³¹⁷ *Letošní zápis na menšinových školách na Plzeňsku*, Český deník, roč. III (50), č. 82, 4. 9. 1915, s. 3–4.

menšínoví pracovníci posíláni hned na frontu, aby menšiny, jsouce bez vůdce, snáze a vbrzku podlehly tlaku germanisace. Ti, co zůstali, musili snášeti nejhroznější příkoří a urážky se strany německé.³¹⁸ Poměry stávajících učitelů ve školách byly rovněž obtížné, o čemž svědčí následující svědectví správce školy V. Hoffmanna z **Litic**: „Zavedenými novými osnovami přibylo více hodin i více práce. Po úmorném vyučování musil podepsaný zametat, dříví štípat, uhlí nosit a vše nachystat k topení. Dále každý den deníky prohlížet, někdy úkoly opravovat. A konečně po vší práci musil si podepsaný přivydělávat v této době bídy a hladu, aby byl živ. Každý zaměstnavatel přidává alespoň drahotní přídavek a nám se ubírá. Podobného případu není snad v celém světě.“³¹⁹ Na podzim 1918 ovlivnila výuku na mateřských školách chřipková epidemie, což vedlo na mnoha místech k přerušení vyučování, uzavírání škol a někde i k úmrtím školáků.

I ve válečných letech však přesto docházelo k zakládání nových českých škol. Na jihozápadě Čech se jednalo o dvě školy, v Kunějovicích a na jejím úplném konci války i ve Zbůchu.

Obec **Kunějovice** se nacházela v touškovském soudním a stříbrském politickém okrese. Jednalo se původně o českou obec, která však od 17. století podléhala postupné germanizaci. Podle sčítání lidu z roku 1910 v ní žilo 155 Němců (65,7 %) a 81 Čechů (34,3 %). České děti vesměs navštěvovaly českou obecnou školu v Nekomíři, ta však byla trvale přeplněná a nechtěla další kunějovické děti přijímat. Za této situace hrozilo, že všechny kunějovické děti české národnosti budou muset navštěvovat všerubskou německou školu.

Mezi českým obyvatelstvem Kunějovic proto sílily v roce 1916 snahy o založení vlastní české školy. Iniciativa k jejímu vzniku však paradoxně vyšla z podnětu nekmírského řídicího učitele Václava Štolby, který chtěl primárně vyřešit tíživou prostorovou situaci své vlastní školy. Za zřízení české školy v Kunějovicích se angažovali také majitel velkostatku v Kunějovicích František Mikula a poslanec F. Lukavský. Přestože nebylo zřízení školy v průběhu války příliš pravděpodobné, již v březnu 1917 se jednalo o dvou místnostech, které byl F. Mikula ochoten poskytnout v prvním poschodí starého zámku. Opatření nábytku a školních pomůcek bylo přislíbeno na náklad města Plzně.

³¹⁸ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Otov, školní kronika 1927–1938, úvod, nestránkováno.

³¹⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 392, dopis V. Hoffmanna ÚMŠ v Praze z 25. 6. 1916.

Žádost o zřízení matiční školy podala ÚMŠ v Praze 28. července 1917. Vzhledem k tomu, že žádost ležela na ZŠR v Praze celé léto a část podzimu bez povšimnutí, bylo vyučování zahájeno 17. října 1917 i bez jejího úředního povolení. Učitelkou byla ustanovena Vlasta Klavíková, ovšem již za 14 dní přišel od OŠR ve Stříbře zákaz pokračovat ve výuce a velkostatkář Mikula byl povolán na stříbrské okresní hejtmanství, kde mu pohrozili, že půjde na vojnu, bude-li propůjčovat svoje místnosti „pokoutní“ škole.³²⁰ ÚMŠ v Praze namítala, že děti nebyly V. Klavíkovou vyučovány, ale pouze hlídány, aby nezůstaly bez dozoru, když byli jejich rodiče v práci. Přesto však byla existence školy vážně ohrožena a OŠR ve Stříbře se snažila o její likvidaci. V důsledku selhávání byrokratického aparátu toho však nebylo do konce války docíleno a škola pokračovala v činnosti poloilegálně dál. Okolnosti jejího fungování popsal v červnu 1918 poslanec F. Lukavský: „Vyzval jsem správkyni školy V. Klavíkovou, aby učila podomácku tak, jako nám bylo povoleno učití svého času v Liticích. V době, kdy se konstatuje stále zvyšování zpustlosti mládeže, nemohli jsme děti vyhoditi na ulici, kde by rostly bez dozoru. Sděluji nyní správě školy v Kunějovicích, aby nevydávala vysvědčení, nýbrž aby byly děti vyzkoušeny v Nekmíři.“³²¹ V posledním válečném školním roce V. Klavíková z Kunějovic odešla, po jejím odchodu působila ve škole krátce Evelýna Faltová z Plzně a od srpna do 1. října 1918 zde vyučovala Marie Jankovská.³²²

Oficiálně byla škola zřízena a povolena až výnosem ZŠR v Praze z 15. října 1918, tedy skutečně na samém sklonku války. Jejím správcem byl jmenován Jan Rejl, domácí práce vyučovala jeho manželka Františka. Školu navštěvovalo 35 žáků z Kunějovic, Mostic a Zahrádky. Její zřízení znovu narazilo na odpor místních Němců, ale ten byl brzy událostmi října 1918 překonán. Ve školní kronice o tom mj. stojí: „Němečtí výrostci projevovali svoji nenávisť k Čechům házením kamení po nich i po dětech, házeli po panu Mikulovi, když jel povelzem, rozbili několik oken, ale jejich odvaha zmizela, když spatřili ve Všerubech československé vojáky.“³²³

Obec **Zbůch** se nacházela ve stodském soudním a stříbrském politickém okrese a podobně jako v případě sousedních Líní se jednalo o obec, která se počátkem 20. století z hospodářského, sociálního i národnostního hlediska zcela změnila. Z obce se zanedbatelnou českou menšinou se stala obec s nadpoloviční českou většinou. Ještě

³²⁰ SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Základní devítiletá škola Kunějovice, školní kronika 1916–1975, s. 70.

³²¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Kunějovice, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze z 18. 6. 1918.

³²² *Menšinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

³²³ SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Základní devítiletá škola Kunějovice, školní kronika 1916–1975, s. 71.

v roce 1900 zde podle sčítání lidu žilo 290 Němců (96,9 %) a pouze 19 Čechů (6,1 %), o deset let později se však k německé národnosti přihlásilo 570 (48,2 %) a k české národnosti 613 obyvatel (51,8 %).³²⁴

V obci existovala německá dvojtřídká, kterou navštěvovalo asi 120 českých dětí. O vzniku české školy se mezi místními Čechy hovořilo již počátkem 20. století, ale dlouho nebyly ke zřízení školy vhodné podmínky. Žádost o zřízení české veřejné školy byla podána 9. března 1910 a komisionální šetření se konalo 9. května téhož roku. Kvůli tlaku místních Němců se však řada rodičů českých dětí k jednání vůbec nedostavila, takže žádost o zřízení školy byla ZŠR v Praze 7. prosince 1911 kvůli nesplnění zákonných podmínek zamítnuta. Podle názoru tajemníka ÚMŠ v Praze J. Dvořáka, který se účastnil komisionálního výsledku, byla hlavní příčinou neúspěchu „*neuvědomělost českých rodičů ve Zbuchu, kteří nedovedli vydržeti ani první, poměrně celkem nepatrný nátlak Němců*“.³²⁵ Proti tomuto postupu podávala ÚMŠ v Praze prostřednictvím pražského advokáta P. Šámala pravidelně protesty, ovšem zcela bezvýsledně.

Místní odbor ÚMŠ v Plzni se tedy na žádost zbůšských českých rodičů snažil o to, aby české děti ze Zbůchu mohly do doby zřízení české školy navštěvovat alespoň nedělní jazykové kurzy v české škole v nedalekých Líních, která tak získala status jazykové školy. ÚMŠ v Praze však zaujímal k tomuto postupu zásadně negativní stanovisko. Po mnoha neblahých zkušenostech s tzv. jazykovými školami napsala: „*Dítě odchované v německých školách německy naučí se sice v české škole jazykové jakžtakž česky a užívá obou jazyků, avšak duch školy německé v něm převládá, takže dítě lhostejní a stává se indifferetním, ne-li renegátem, který jest pro nás tím nebezpečnějším, že umí česky. (...) Rodičové, žádající o zřízení české veřejné školy, jakmile se přesvědčí, že potřeba vyučování českého může býti opatřena jiným způsobem nežli českou školou veřejnou, mohou býti ve svém odhodlání domáhati se české veřejné školy zvikláni. Mimo to rodičové takoví postřehnou osobní výhodu v tom, že posílajíce dítky do německé školy, nejsou vydáni v nebezpečí persekuce, posílajíce pak dítky do jazykové školy české, jsou utvrzeni v přesvědčení, že tím vykonali dostatek svou národní povinnost, což pro vývoj menšiny v té které obci není prospěšno.*“³²⁶ V závěru dopisu požádalo pražské ústředí ÚMŠ plzeňský odbor o to, aby důkladně další postup zvážil,

³²⁴ F. LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, s. 57.

³²⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 455, Zbůch, dopis J. Dvořáka ÚMŠ v Praze z 2. 7. 1910.

³²⁶ Tamtéž, Zbůch, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 11. 11. 1913.

poněvadž „cesta, kterou slavný odbor plzeňský nastoupil, nezůstane ojedinělou a povede k rozkladu matiční činnosti“.³²⁷

ÚMŠ se snažila získat ve Zbůchu stavební parcelu ke stavbě české školy, ovšem dlouho bezvýsledně. V roce 1914 se však situace začala měnit: na schůzi místní odbočky spolku Bund der Deutschen in Böhmen 18. března 1914 bylo diskutováno o „nebezpečí Čechů ve Zbůchu“ v tom smyslu, že místní Němci jsou stále ochotnější prodávat domy a pozemky Čechům, obzvláště politováníhodný byl podle svazu prodej nového domu pro českou školu, který ÚMŠ zakoupila od manželů Beranových.³²⁸ Dne 24. dubna 1914 podali rodiče českých dětí novou žádost, o které však do začátku války nebylo vůbec zahájeno řízení.³²⁹ Další pokus přišel v srpnu 1918, kdy F. Lukavský v dopise ÚMŠ v Praze mj. uvedl: „Ve Zbůchu jdeme do nového boje za školu, resp. za adaptaci v zakoupeném domě. Od příštího školního roku bude dle vši pravděpodobnosti zahájena českými rodiči ve Zbůchu stávka.“³³⁰ K ní skutečně po prázdninách došlo, vyučovalo se podomácku, v soukromých bytech a děti navštěvovaly dvakrát týdně českou školu v Líních. Tak tomu bylo až do října 1918, v listopadu se podařilo získat dvě místnosti v místní německé opatrovně a dvě místnosti v místní německé škole a pětiletá česká matiční škola byla pro 281 žáků otevřena 1. ledna 1919, tedy až po skončení války. Jejím správcem se stal Josef Bernášek, kromě něj ve škole vyučovali V. Klavíková, Marie Bízková a Josefa Faltová.³³¹

IV. 2. 5. *Marné snahy o vznik českých škol před rokem 1918*

Ne všude však byly snahy o založení české školy před rokem 1918 úspěšné a česká menšina si musela na vznik národní školy počkat až do vzniku samostatného Československa. Několik následujících příkladů dokladuje marné snahy o vznik menšinových škol i důvody, pro které národní touhy české menšiny nedošly naplnění.

V **Albrechticích** na Sušicku žilo hodně obyvatel ve smíšených manželstvích. Ženy byly skoro vesměs Češky z okolních českých vesnic, muži obvykle mluvili česky i německy, ale děti česky příliš neuměly. Podle sušické tělocvičné jednoty Sokol byl příčinou učitel místní německé školy a o poměrech v obci v dopise ÚMŠ v Praze mj. stojí: „Jsou štváni tamějším učitelem, jenž potichu, ale vydatně pro germánstvo se

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ *Menšinová hlídka*, Český deník, roč. III (50), č. 82, 3. 4. 1914, s. 6.

³²⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy, J. Dvořák, Zbůch.

³³⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 455, Zbůch, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze z 28. 8. 1918.

³³¹ *Menšinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

stará.³³² Na počátku 20. století proto ÚMŠ zvažovala možnost zřízení matiční školy. V roce 1901 provedl albrechtický kaplan Karel Štástka předběžný zápis, avšak přihlásilo se do ní více dětí německé národnosti ze Záluží. To však Štástka považoval za celkem nešťastný začátek a odmítl je zapsat s odůvodněním, že by tím „*byl zdejšími učiteli boj proti české škole sám býval usnadnil*“.³³³ Přesto se ÚMŠ v Praze 22. ledna 1902 usnesla o zřízení matiční školy. Na zkoušku bylo zapsáno 23 dětí, místnost v budově po zrušeném pivovaru nabídla vdova po majiteli velkostatku v Albrechticích Františka Kuchyňková a stavební úpravy byly odhadnuty asi na 500 zlatých. Tyto náklady a další komplikace však snahy o zřízení školy brzdily, byť bylo jasné, že je škola v obci a jejím okolí z národnostního hlediska potřebná, což v roce 1906 potvrdil i písecký advokát JUDr. František Sýkora v dopise ÚMŠ v Praze slovy: „*Albrechtice jest v ohledu národním velice důležitým, ježto k němu přifařeno více českých obcí. V Albrechtici samotném jest dvojtřídní německá škola, řídící učitel na této německé škole jest spoluregentem chori kostela albrechtického, kdež již působením jeho se germanisace šíří.*“³³⁴ Škola nakonec vznikla až v roce 1919.

Také ve **Filipově Hoře** na Domažlicku se úsilí o zřízení české školy datuje již od druhé poloviny 19. století, kvůli nejednotě místních Čechů však nakonec nedošlo naplnění a vznikla naopak německá škola za podpory obce Maxova a hrabat Stadionů z Kouta. V dopise jednatele ÚMŠ v Domažlicích Jana Václava Tůmy z února 1884 o tom mj. stálo: „*Dnes stojí na Filipobergu škola německá, šulvereinská, o jejíž převzetí do správy veřejné se jedná, a ubohý náš lid buď se docela poněmčí, neb posílati bude dítky dále do Mrdákova do školy české skoro hodinu cesty, ale dlouho-li odolá nástrahám německým?*“³³⁵ České děti z Filipovy Hory nakonec docházely do české matiční školy v Pelechách a česká škola ve Filipově Hoře vznikla až 1. září 1924. O zřízení české školy v **Heřmanově Hutí** nedaleko Nýřan požádal jménem rodičů 121 českých dětí z Heřmanovy Hutě a Vlkyše 2. června 1883 pekař Vojtěch Nedbal z Heřmanovy Hutě.³³⁶ Také tato aktivita však byla neúspěšná.

Snahy o založení české školy v **Horšovském Týně** se datují od července 1908 a jsou spojeny se suplujícím profesorem gymnázia v Praze M. Řehořovským, který celou akci organizoval. Místní odbor ÚMŠ v Domažlicích vypracoval na žádost pražského ústředí

³³² NA, f. MŠ Praha, kart. 336, dopis TJ Sokol v královském městě Sušici ÚMŠ v Praze z 8. 4. 1900.

³³³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 336, Albrechtice, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 30. 11. 1901.

³³⁴ Tamtéž, Albrechtice, dopis F. Sýkory ÚMŠ v Praze z 20. 11. 1906.

³³⁵ NA, f. ÚMŠ, kart. 354, dopis J. V. Tůmy ÚMŠ v Praze z 2. 2. 1884.

³³⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 365, Heřmanova Hut', žádost ÚMŠ v Praze o zřízení české školy z 2. 6. 1883.

zprávu o poměrech v Horšovském Týně, kde podle výsledků sčítání lidu z roku 1900 žilo 145 Čechů a 2576 Němců. Česká menšina čítala 36 rodin a 60 dětí, pouze 19 z nich však bylo školou povinných. Z těchto důvodů byla česká škola zřízena až v roce 1919.³³⁷

Žádost o zřízení matiční školy v **Kozolupch** na Touškovsku byla sepsána již v roce 1906. Tehdy navštěvovalo místní německou školu 42 českých dětí, které nemohly kvůli tříčtvrtěhodinové neschůdné cestě docházet do české matiční školy v Malesicích a ani v české veřejné škole ve Vochově pro ně nebylo místo. ÚMŠ se proto snažila o rozšíření vochovské školy i za cenu vlastní finanční intervence, takže v roce 1914 docházelo do Vochova 48 dětí z Kozolup, Touškova a Bdeněvsi, ale ani tak se děti nemohly do vochovské dvoutřídní školy stále vejít. ÚMŠ proto v prosinci 1913 koupila od Bohumila a Marie Škubalových z Vejprnic pozemek na stavbu školy, stavitel František Paur z Plzně vyhotovil plány a rodiče kozolupských českých dětí podali 26. února 1914 žádost o zřízení školy. Záležitost však narazila na silný odpor místního obyvatelstva německé národnosti a v jeho důsledku odmítl kozolupský starosta vydat stavební povolení. Podle zprávy F. Bělehrádka nechtěl „*dodržeti slibu, který dal o povolení stavby v Kozolupch, poněvadž jedná pod nátlakem činitelů veřejného života*“.³³⁸ Snahy o zřízení školy byly i kvůli dlouhým obstrukcím ze strany OH ve Stříbře neúspěšné a škola byla zřízena až v roce 1919.

Ve **Svojsíně** na Stříbrsku sice před rokem 1918 neexistovala žádná česká menšina, ale ke svojsínskému děkanství byla přifařena obec Otročín, kde Češi žili. Svojsínský duchovní správce měl závazek v neděli a ve svátek číst svaté evangelium i česky, ale tento závazek nebyl dodržován. Otročínští Češi i Němci žádali o zřízení školy, ale nebyli schopni dát dohromady dostatečný počet žáků. Akci za zřízení školy vedl především správce velkostatku Václav Hromada, který jednal s ÚMŠ i Schulvereinem, ale vždy neúspěšně, protože oba spolky požadovaly, aby se obec postarala o školní budovu. Smrtí Hromady však byly veškeré aktivity ukončeny, ke zřízení české školy před rokem 1918 nedošlo a škola byla otevřena až v roce 1923.³³⁹

Také ve **Stodě**, které bylo sídlem okresního soudu, proběhl již v roce 1910 soupis dětí pro zvažovanou českou školu a místní česká menšina dala dohromady 123 školou

³³⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 567, Horšovský Týn. Jednalo se o 14 rodin státních úředníků, 4 panských úředníků a 1 okresního úředníka, 14 živnostníků, 30 služek, 40 učňů a řemeslnických pomocníků, 50 dragounů, 3 samostatných hospodářů a 16 domkářů.

³³⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 382, Kozolupy, dopis F. Bělehrádka ÚMŠ v Praze ze 4. 5. 1914.

³³⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 435, Svojsín, dopis Františka Ruprechta Loskota ÚMŠ v Praze z 23. 10. 1892.

povinných dětí. Poté podala žádost o to, aby „*město toto zařaděno bylo mezi důležitá místa, kde v nejbližší době bude třeba zříditi českou soukromou školu matiční. Na zřízení veřejné české školy nelze prozatím ještě pomýšleti, jelikož bude třeba velice opatrného postupu, aby lid český nebyl hospodářsky poškozen a aby nebyl způsoben mezi Němci poplach dříve, než bude možno od slova přistoupiti ke skutku.*“³⁴⁰ Ke zřízení české školy před rokem 1918 nedošlo a škola vznikla až v lednu 1919.

Město **Staňkov** se nacházelo na česko-německém rozhraní mezi Horšovským Týnem a Stodem a bylo postupně germanizováno. Původní utrakvistická škola se v roce 1872 rozdělila na dvě, českou a německou. Kromě německé školy existovala ještě německá škola v Ohučově a postupně rostl německý vliv i v samotném Staňkově-městysu, kde pivovar knížete Trauttmansdorffa i Zieglerova sklárna zaměstnávaly většinu Němců. V boji o žáky bylo zapotřebí především zříditi českou opatrovnu, která by se stala základnou i pro českou obecnou školu. Snahy o zřízení opatrovny se datují již od roku 1881, v roce 1882 intervenoval v její prospěch profesor domažlického gymnázia J. V. Tůma slovy: „*Doporučuji žádost staňkovskou co nejvřeleji k brzkému a příznivému vyřízení, jsou tam opravdu chudáci. Život národní ve Staňkovech obojích je skutečně dosti ohrožen, jednak obklopeny jsou německými místy a jenom na východ výhradně přímo spojeny s národností českou, v místech pak obou jsou závody, jichžto množství úředníků je germanisačním aparátem; z jedné strany velký pivovar, dříve akciový, nyní knížete Trauttmansdorffa, kde všichni úředníci mimo sládka Kepplera jsou Němci, z druhého pak konce hutě skelné Zieglera (z Haselbachu), velikého germanisátora v naší krajině, tyto hutě se správcem Wollnerem v čele jsou ohniskem Schulvereinu obou míst i okolí, správce Wollner (místopředseda Schulvereinu) zuřivý Němec, který z hutí všechny dělníky vypověděl, kteří se při poslední konskripci přihlásili k národnosti české.*“³⁴¹ Jak probíhal zápis do školy ve Staňkově před rokem 1914, přibližují Naše snahy z října 1912: „*Sdělujeme veřejnosti, že v době zápisu do škol byla ve zdejší sklárně, patří belgické společnosti pro sklářský průmysl v Čechách, nalepena vyhláška, podepsaná ředitelem sklárny p. Wollnerem, v níž dělnictvu se oznamuje, že všichni, kdož mají školou povinné dítky a bydlí ve sklárně, jsou povinni dáti je zapsati do zdejší šulfereinské školy a kdož by proti tomuto nařízení jednali, že podléhají pokutě od 2 do 50 korun ve prospěch šulfereinské školy.*“³⁴² V polovině osmdesátých let žádalo české

³⁴⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Stod, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 13. 8. 1910.

³⁴¹ Tamtéž, Staňkov, dopis H. V. Tůmy ÚMŠ v Praze ze 14. 7. 1882.

³⁴² *Ze Staňkov*, Naše snahy, roč. XV, č. 79, 15. 10. 1912, s. 6.

obyvatelstvo rovněž o zřízení matiční opatrovny, ale také neúspěšně. V únoru 1884 se dostavil do Staňkova poslanec F. Schwarz, který však o situaci ve městě a jeho okolí uvedl: „Přesvědčil jsem se, že tam na zabránění germanisace ústavu takového potřeba není. Kdyby se jednou poměry v neprospěch českého živlu změnily a mělo nastati nebezpečí germanisace, Matice zajisté povinnost svou k českému obyvatelstvu staňkovskému vykoná.“³⁴³ O skutečném průběhu germanizace však spíše svědčí slova řídícího učitele české obecné školy ve Staňkově Josefa Weniga, který napsal: „Do zdejší světoznámé továrny, náležející Zieglerům, kteří nám soustavně celé Pošumaví poněmčují, došly vedle značných peněžitých darů do Schulvereinu také ještě na pomoc saské marky, za kteréžto peníze má býti dětem zdejší německé školy vystrojen imposantní vánoční strom, jehož leskem omámeni mají býti rodičové také našich dětí, aby v budoucnu snáze se k tomu odhodlali děti tyto do německé školy posílati. Na zákeřnickou tuto slavnost obětuje majitel továrny zajisté také značnější obnos, a budou veškeré děti bohatě poděleny.“³⁴⁴

Úsilí o založení matiční školy v **Dolejším Těšově** na Sušicku bylo započato již v roce 1890, kdy kaplan Matěj Šindel z Petrovic u Sušice zakoupil z vlastních prostředků za 2800 zlatých budovu ke zřízení české školy. K tomu však nedošlo, poněvadž německý majitel velkostatku Rudolf Ziegler oznámil rodičům, že se bude na připravované německé škole vyučovat česky. Německá škola sice vznikla, ale česky se tam nevyučovalo a na českou školu si žáci museli počkat až do roku 1919.³⁴⁵

Snahy o zřízení školy v **Kamenném Újezdě** na Nýřansku se datují od roku 1886, ale byly vždy neúspěšné. České děti docházely do české školy v Nýřanech, ale protože drtivá většina Čechů z Kamenného Újezda pracovala v Pražsko-železářské společnosti, byl na ně veden nátlak, aby své děti z české školy odhlásili. Nýřanský učitel Věnceslav Berka v dopise pražské ÚMŠ v únoru 1887 napsal: „Předešlý týden oznamovali mně jednotliví lidé z Kamenného Újezda, že musí ihned děti dáti do německé školy, nechtějí-li přijíti o chléb a byt, a před komisí musí prý vyznati, že sobě přejí školu německou. Skutečně přestoupilo již 20 našich žáků do německých škol v Blatnici a Kamenném Újezdě.“³⁴⁶ Kvůli uvedenému nátlaku přešlo k 1. červnu 1887 do německé školy již

³⁴³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Staňkov, dopis F. Schwarze ÚMŠ v Praze z 12. 2. 1884.

³⁴⁴ Tamtéž, Staňkov, dopis J. Weniga ÚMŠ v Praze z 15. 12. 1887.

³⁴⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 441, Dolní Těšov, dopis kaplana M. Šindlera ÚMŠ v Praze z 9. 5. 1919.

³⁴⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 446, Kamenný Újezd, dopis V. Berky ÚMŠ v Praze z 8. 2. 1887.

40 dětí.³⁴⁷ Dne 10. června 1887 se měla konat komise ke zřízení veřejné české školy v Kamenném Újezdě, která se skutečně sešla, ale výsledek byl značně nepříznivý, jelikož všech 19 pozvaných rodičů českou školu odmítlo, jelikož byli podle svědectví učitele F. A. Palečka „v době do 10. června několikrát voláni do kanceláře a nařizováno jim, jak mají mluvit při komisi“.³⁴⁸ Česká škola byla nakonec zřízena až v roce 1919.

Kvůli obavám z posilování českého živlu a českého školství byly z německé strany bojkotovány i různé důležité hospodářské projekty. Dne 6. září 1917 se např. konala úřední komise zástupců ministerstva obchodu, veřejných prací, války, Škodových závodů, ředitelství státních drah a místních činitelů na katastru obce **Přehýšov** u Nýřan, kde mělo být postaveno během dvou až tří měsíců asi 20 muničních továren pro asi 4000 dělníků jako náhrada za výbuchem zničenou boleveckou muničku.³⁴⁹ Proti tomuto záměru však Němci protestovali proto, „že se kraj počestí, ježto není německých dělníků, nýbrž jen českých“.³⁵⁰

Není však možno pominout ani zakladatelské úspěchy ÚMŠ, která aktivně pomáhala při zřizování českých veřejných škol v obcích, které byly sice většinou české, ale kvůli nedostatku financí si nemohly samostatnou školu dovolit vydržovat. Příkladem budiž třeba zřízení české školy v **Novém Klíčově-Štítovkách** na Domažlicku. To bylo místním obyvatelstvem požadováno již v osmdesátých letech 19. století. Tamní děti české národnosti totiž docházely do německé školy ve Filipově Hoře a nejbližší česká škola se nacházela v Pelechách, které byly od Klíčova (dobově Kýčova) vzdálené 1,5 hodiny. Mrákovský farář Lambert Ludvík v březnu 1883 ÚMŠ v Praze napsal: „*Pokládám samostatnou školu v Novém Kýčově v národnostním ohledu za nesmírně důležitou, za poslední českou baštu na západě proti agresivnímu Germánstvu. Až jednou tuto baštu uvidím, pak bez starosti opustím Mrákov, nebo pak jsem přesvědčen, že zdejší chodská farní osada navždy zůstane českému národu zachována.*“³⁵¹ Zde se za pomoci ÚMŠ nakonec školu podařilo ještě před válkou zřídit jako veřejnou především díky tomu, že se ÚMŠ zavázala poskytnout na její výstavbu subvenci ve výši 4000 korun. Škola byla povolena výměrem ZŠR v Praze 3. května 1905 pro obce Mrákov, Kýčov,

³⁴⁷ Tamtéž, Kamenný Újezd, dopis správce české školy v Nýřanech F. A. Palečka ÚMŠ v Praze z 1. 6. 1887.

³⁴⁸ Tamtéž, Kamenný Újezd, dopis F. A. Palečka ÚMŠ v Praze z 15. 6. 1887.

³⁴⁹ K výbuchu viz např. Karel WASKA (ed.), *Dějiny města Plzně*, 2. díl (1788–1918), Plzeň 2016, s. 282.

³⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 413, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze ze 17. 9. 1917.

³⁵¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Nový Kýčov-Štítovky, dopis L. Ludvíka ÚMŠ v Praze z 2. 3. 1883.

Tlumačov a Spáňov a svěcení nově postavené školní budovy proběhlo 19. srpna následujícího roku.³⁵²

IV. 3. České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1918–1938

Po skončení války a vzniku Československa se i na českém jihozápadě poměry značně změnily. Do českých menšinových škol se po převratu hlásilo mnohem více dětí než před říjnem 1918, docházelo zejména k poměrně masivnímu přestupování těchto dětí z německých škol. Stav menšinového školství byl krátce po vzniku Československa zjišťován pro potřeby pařížské mírové konference, příslušné údaje sdělovali řídící učitelé v prosinci 1918 a statistika měla zachytit právě nárůst počtu žáků českých škol po převratu. Nárůsty se mnohde pohybovaly ve výši desítek procent: českou školu v Liticích např. před vznikem Československa navštěvovalo 59 žáků, po 28. říjnu 1918 stoupl jejich počet na 105, ze 48 na 78 vzrostl počet žáků také v Malesicích a podobná situace panovala i třeba v Chotíkově (48/71), Všekarech (48/66), Prapořišti (31/48) a téměř ve všech dalších dosavadních menšinových školách.³⁵³

V důsledku zvyšujících se počtů žáků musely být stávající menšinové školy rozšiřovány o další třídy. Dosavadní jednotřídní česká menšinová škola v **Blížejevě** byla již 10. března 1919 přeměněna na dvoutřídní, poněvadž do ní bylo zapsáno 79 dětí. Správcem školy a řídícím učitelem zůstal i po válce J. Knedlhans, druhou učitelkou silou byla jeho manželka Marie. Do školy docházely děti z Blížejova, Nahošic, Výrova a Lazců.³⁵⁴ Od počátku roku 1919 se škola stala veřejnou, byť vůči tomu stále vyjadřovali odpor místní Němci, což J. Knedlhans ve školní kronice v únoru 1919 komentoval slovy: „V Blížejevě dosud úřaduje obecní zastupitelstvo tak jako za války. V čele obce je starosta Josef Gruber-Němec, který žádost o veřejnou školu podporovati nebude.“³⁵⁵ Od září 1919 byla škola převzata na základě výnosu ZŠR v Praze z 11. listopadu 1919 do zemské správy, od 1. ledna 1921 došlo k jejímu postátnění.

Také v **Liticích** se po vzniku Československa poměry zásadně změnily. K 23. prosinci 1918 bylo zapsáno do tamní jednotřídní české matiční školy 97 dětí

³⁵² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Nový Kýčov-Štítovky, revers, s. d.

³⁵³ AMP, f. Národní výbor (NV) Plzeň (1918–1919), kart. 1204, skupina Školství 1919, zpráva F. Lukavského ze 7. 3. 1919.

³⁵⁴ *Menšinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

³⁵⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, Blížejev, dopis J. Knedlhans ÚMŠ v Praze z 5. 2. 1919.

a ještě 12 dětí z německé školy nemohlo být pro nedostatek místa přijato. V březnu 1919 školu navštěvovalo již 105 žáků, a proto bylo nutné zřídit druhou třídu. Litická MŠR však nepovolila přidělit české škole místnost německé školy, takže muselo být vyučováno polodenně. Čeští rodiče byli s tímto stavem, kdy se v jedné místnosti české školy tísnilo 105 dětí a v německé škole byly pro 130 dětí čtyři třídy, velmi nespokojeni a zahájili školní stávkou. Teprve na zákrok plzeňské okresní správy politické bylo 4. března 1919 litické MŠR nařízeno, aby české škole jednu třídu německé školy propůjčila, k čemuž došlo 10. března téhož roku.³⁵⁶

Dosavadní mateřské školy byly po vzniku Československa postátněny a ve vhodných obcích byly zřizovány především opatrovny a mateřské školy či měšťanské a vyšší odborné školy. Dosavadní mateřská škola v **Kunějovicích** získala např. na jaře 1919 právo veřejnosti a 22. února 1920 byla zveřejněna a postátněna. Zůstala ve stejných prostorách na starém zámku, její prozatímní správkyňou byla ustanovena M. Jankovská a dozor nad školou vykonával okresní školní inspektor z Plzně.³⁵⁷ V roce 1927 postavil na zakoupeném pozemku plzeňský stavitel Josef Šašek novostavbu školní budovy č. p. 28.³⁵⁸ K 1. září 1926 byla v obci otevřena také mateřská škola, která byla povolena výnosem ZŠR v Praze z 25. srpna 1926, nacházela se rovněž v novostavbě státní obecné školy a navštěvovaly ji zhruba dvě desítky dětí.

Česká opatrovna v **Malesicích** byla sice zřízena již 1. září 1919, ZŠR v Praze však byla povolena až 15. prosince 1923. Nacházela se ve vlastní budově č. p. 73, pedagogickým správcem opatrovny byl řídící učitel tamní obecné školy P. Šamberger, první pěstunkou se stala Karla Kohoutová a opatrovnicí Marie Zahradníková. Ve dvacátých a třicátých letech se počty dětí navštěvujících opatrovnu pohybovaly mezi 20 a 35, ve školním roce 1938/1939 jejich počet v důsledku vnitropolitických poměrů v Československu poklesl na pouhých 10.³⁵⁹

Dalším typickým popřevratovým rysem bylo zakládání nových národních škol. První českou školou, která po převratu na jihozápadě Čech vznikla ještě podle starých školských předpisů, byla obecná škola ve **Zbůchu**, jejíž otevření však již bylo

³⁵⁶ *Menštinové školy na českém západě*, Český deník, roč. VIII (56), č. 67, 9. 3. 1919, s. 3.

³⁵⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Kunějovice, dopis ZŠR v Praze Zemskému správnímu výboru v Praze z 22. 2. 1920.

³⁵⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kunějovice.

³⁵⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 527, Malesice.

připraveno dříve (viz podkapitola IV. 2. 4). Většina nových národních škol však vznikala již podle nové školské legislativy za mnohem příznivějších podmínek.

K jejich vzniku docházelo hned v první polovině dvacátých let, především v období 1919–1924, kdy se ve sledované oblasti jihozápadu Čech dosavadní školská síť rozrostla o 68 nově založených obecných a šest měšťanských národních škol. K dalšímu, již méně intenzivnímu růstu českého národního školství docházelo na jihozápadě Čech ve druhé polovině dvacátých let, kdy v letech 1925–1929 vzniklo ve sledované oblasti 31 nových českých obecných a pět měšťanských národních škol. Ve třicátých letech, kdy již byla síť českých národních škol na jihozápadě Čech víceméně dokončená a nové školy se budovaly již jen ojediněle, se zlepšovaly jejich existenční podmínky a dotvářela se infrastruktura, případně vznikaly expozitury již existujících národních škol.³⁶⁰ Co se týče novostaveb školních budov, postavila ÚMŠ ve sledované oblasti v letech 1919–1924 svým nákladem 10 školních budov, v letech 1925–1929 dalších 19 a v období 1930–1938 i kvůli dopadům hospodářské krize a nedostatku financí přidala již jen šest nových školních budov.³⁶¹

Významně po roce 1918 rostl i počet nově zakládaných národních mateřských škol a opatroven. Ve sledované oblasti jihozápadu Čech se v letech 1918–1938 jednalo o 53 nových školských zařízení tohoto typu, 33 z nich (62 %) zřídila a vydržovala ÚMŠ, zbytek stát. Nejvíce mateřských škol vzniklo v politických okresech Stříbro a Horšovský Týn, největší dynamika jejich zakládání spadá do období let 1920–1927.³⁶² Kde k tomu byly vhodné podmínky, přebíral i tyto mateřské školy či opatrovny do své péče stát a umožňoval tak ÚMŠ investovat ušetřené finanční prostředky do zdokonalování stávající menšinové školské sítě či do podpory vyššího stupně národního školství.

Odborným dohledem nad kvalitou výuky na národních školách byli na jihozápadě Čech pověřeni inspektoři, kteří byli oprávněni provádět mj. i místní šetření ve věcech národních škol. Územní obvody inspektorátů byly stanoveny na základě výnosů MŠANO o evidenci školních dětí, které se přestěhovaly do území jiné školní obce. Jako první vznikl ve sledované oblasti v roce 1919 inspektorát menšinových škol v Plzni a funkcí inspektora byl pověřen Antonín Follprecht.³⁶³ V roce 1925 již ve sledované oblasti existovaly dva inspektoráty se sídly v Karlových Varech (pro politické okresy

³⁶⁰ K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 85–86.

³⁶¹ Tamtéž, s. 86.

³⁶² Tamtéž, s. 90.

³⁶³ F. LUKAVSKÝ, *Pro záchranu Čechů na zněmčeném českém západě*, Plzeň 1928, s. 11.

Tachov, Planá, Teplá, Mariánské Lázně, Cheb, Aš, Karlovy Vary, Žlutice, Falknov, Loket, Kadaň, Jáchymov a Nejdek) a Plzni (pro politické okresy Domažlice, Klatovy, Kralovice, Plzeň, Stříbro, Sušice a Horšovský Týn).³⁶⁴ Na základě výnosu MŠANO ze 7. července 1926 byl po odchodu A. Follprechta do výslužby dosavadní plzeňský inspektorát rozdělen,³⁶⁵ Follprechtovým nástupcem se stal dosavadní ředitel české měšťanské školy v Nýřanech Ladislav Šebesta³⁶⁶ a nově vznikl inspektorát v Sušici, kde byl inspektorem jmenován František Štolcpart. Ten měl na starosti 41 škol z okresů Domažlice (10), Klatovy (7), Sušice (13) a Prachatice (8 obecných a 3 měšťanské školy), od roku 1926/1927 ještě měšťanskou školu v Nýrsku, takže celkem se jednalo o 38 obecných a 4 měšťanské školy.³⁶⁷

V roce 1929 na západě Čech existovaly již čtyři inspektoráty se sídly v Chebu (pro politické okresy Aš, Falknov, Cheb, Kraslice, Mariánské Lázně, Planá a Tachov), Karlových Varech (pro politické okresy Jáchymov, Kadaň, Loket, Nejdek, Teplá, Karlovy Vary a Žlutice), Plzni (pro politické okresy Plzeň, Stříbro a Horšovský Týn)

³⁶⁴ Výnos MŠANO č. 60 ze dne 6. května 1925, o evidenci školních dětí, které se přestěhovaly do území jiné školní obce.

³⁶⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy. Obvod plzeňského inspektorátu v roce 1928: Bělá nad Radbuzou, o. HT (1), Blatnice, o. ST (2), Blížejov, o. HT (2), Bor, o. TC (1), Bukovec, o. HT (1+1 exp. Čechovice), Cebiv, o. Planá (1), Čeminy, o. ST (1), Černošín, o. ST (1), Číhaná, o. ST (1), Dobřany-měšť., o. ST (3+3+IV), Dobřany-obec., o. ST (5), Drmoul, o. Planá (1), Eisendorf, o. HT (2), Holýšov, o. ST (2), Honezovice, o. ST (1), Hostouň, o. HT (2), Hradec, o. ST (2), Chotěšov, o. ST (4), Chotíkov-měšť., o. ST (3+1+IV), Chotíkov-obec., o. ST (2), Chrančovice, o. ST (1), Kladruby, o. ST (2), Kostelec u Stříbra, o. ST (1), Kozolupy, o. ST (2), Kunějovice, o. ST (1), Konstantinovy Lázně, o. Planá (1), Lhota u Dobřan, o. ST (1), Líně-měšť., o. ST (3+2), Líně-obec., o. ST (5+1), Líšina, o. ST (1), Líšťany, o. ST (1), Litice, o. Plzeň (3), Lom, o. ST (1), Malesice, o. ST (2), Meclov, o. HT (1), Miřkov, o. HT (1), Myslinka, o. ST (1), Ošelín, o. ST (1), Otov, o. HT (1), Pavlovice, o. Planá (1), Pivoň, o. HT (1), Planá, o. Planá (2), Plešnice, o. ST (1), Pňovany, o. ST (2), Přestavky, o. ST (1), Přimda, o. TC (1), Robčice, o. ST (1), Ronšperk, o. HT (2), Sekyřany Dolní, o. ST (2), Skupeč, o. Planá (1), Srby, o. HT (1), Stod-měšť., o. ST (3+3+IV), Stod-obec., o. ST (3), Stříbro-měšť., o. ST (2), Stříbro-obec., o. ST (2), Svojsín, o. ST (1), Tachov, o. TC (2), Touškov Město-měšť., o. ST (3+1), Touškov Město-obec., o. ST (2), Třebnice, o. HT (1), Týn Horšovský-měšť., o. HT (2), Týn Horšovský-obec., o. HT (2), Újezd Kamenný, o. ST (3), Újezd nade Mží, o. ST (1), Úterý, o. Planá (1), Vranov, o. ST (1), Vstíř, o. ST (1), Všekary, o. HT (2), Všeruby u Plzně, o. ST (2), Záluží, o. ST (1), Zbůch, o. ST (5). (HT=Horšovský Týn, TC=Tachov, ST=Stříbro).

³⁶⁶ Před Nýřany působil v Klatovech, ale kvůli osobním sporům s tamním inspektorem Kalistou požádal o přeložení. Nejprve vyučoval na menšinové škole v Dobřanech, posléze byl předložen do Nýřan, když se stal tamní ředitel měšťanské školy Tesař školním inspektorem. Dne 26. 6. 1933 onemocněl, 31. 1. 1934 zemřel, 3. 2. 1934 byl v Plzni zpopelněn.

³⁶⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, fascikl Menšinové školy. Obvod sušického inspektorátu v roce 1928: Albrechtice, SU (2), Annín, SU (1), Babice PT (1), Capartice DO (1), Dešenice KT (1), Folmava DO (1), Glasserwald SU (1), Hamry KT (2), Hartmanice SU (1), Haselbach DO (1), Hora Filipova DO (1), Hory Kašperské SU (1), Hůrka SU (1), Huť Fuchsova DO (1), Huť Nová DO (1), Chrástany Dolní PT (1), Jesení KT (1), Krotějov-Splž KT (1), Lenora PT (1), Milešice PT (1), Nicov SU (1), Nýrsko-měšť. KT (2), Nýrsko-obec. KT (2), Orlovice DO (1), Pelechy DO 1, Prachatice-měšť PT (3+1), Prachatice-obec. PT (5), Prapořiště DO (3), Prášíly SU (1), Rejstěj SU (1), Ruda Železná KT (2), Srní SU (1), Těšov Dolejší SU (2), Úborsko KT (1), Ves Dlouhá SU (1), Vimperk-měšť. PT (3+1+IV), Vimperk-obec. PT (3), Volary PT (1), Všeruby u Domažlic DO (1), Záblatí PT (1), Zdíkov-měšť. PT (3+IV), Zejbiš SU (1). (DO=Domažlice, KT=Klatovy, SU=Sušice, PT=Prachatice).

a Sušici (pro politické okresy Domažlice, Klatovy, Prachatice a Sušice).³⁶⁸ Po úmrtí plzeňského inspektora Šebesty se počátkem července 1934 stal jeho nástupcem dosavadní sušický inspektor F. Štolcpart, kterého v Sušici nahradil Jan Hanuš.

Výnosem MŠANO z 3. září 1936 došlo ještě ke zřízení inspektorátu menšinových škol v Horšovském Týně pro okresy Domažlice, Tachov a Horšovský Týn, který vedl inspektor Jan Čech. Analogicky s dělením obvodů a vznikem nových inspektorátů docházelo i k „přechodům“ jednotlivých škol mezi inspektoráty. Příkladem budiž třeba situace v **Pavlově Studenci** na Tachovsku: do 31. prosince 1928 patřila tamní obecná škola do obvodu plzeňského inspektorátu, od 1. ledna 1929 byl zřízen chebský inspektorát, kam škola spadala až do počátku školního roku 1935/1936, a poté přešla pod nově zřízený inspektorát v Horšovském Týně.³⁶⁹

Ani přes změněné poměry a novou školskou legislativu však nebyl vznik českých národních škol v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech samozřejmostí a jednoduchou záležitostí, nové školy nebylo ani po roce 1918 možno zřizovat všude a menšiny na ně musely mnohdy čekat dlouhé roky. Příkladem budiž třeba obec **Bdeněves** na Touškovsku, kde se sice snahy o zřízení školy projevovaly již od vzniku Československa, nejvíce se však realita přiblížila v polovině třicátých let. V obci, známé „v celém kraji vyhraněným a cílevědomým nacionalismem občanů německé národnosti“,³⁷⁰ žilo v roce 1935 podle údajů řídícího učitele české obecné školy v Kozolupích Oldřicha Hladíka celkem 575 obyvatel, z toho 56 Čechů, 504 Němců a zbytek tvořili cizinci. Bdeněveské české děti většinou navštěvovaly českou školu v Kozolupích, ale problematické bylo zejména jejich docházení po frekventované silnici Plzeň-Mariánské Lázně-Karlovy Vary, takže byly hlavně na podzim a v zimě, kdy se brzy stmívalo, ohroženy na zdraví a životech. Česká menšina v Bdeněvsi proto žádala o zřízení expozitury kozolupské školy. Její správce O. Hladík poslal 26. ledna 1935 plzeňskému inspektorovi F. Štolcpartovi seznam 15 dětí (11 Čechů a 4 Němců), které by pro nově zřízenou školu přicházely v úvahu. Dne 13. března 1935 se konalo komisionální jednání za účelem vyhledání vhodných prostor, které opatřili místní Češi. Expozitura byla umístěna v obytném stavení č. p. 1 velkostatkáře Josefa Beránka.³⁷¹

³⁶⁸ Výnos MŠANO č. 74 ze dne 29. října 1929, o evidenci školních dětí, které se přestěhovaly do území jiné školní obce.

³⁶⁹ D. BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Pavlův Studenec 1928–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

³⁷⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bdeněves, dopis dopis ÚMŠ v Plzni Ministerstvu financí (MF) v Praze z 11. 9. 1935.

³⁷¹ Tamtéž, Bdeněves, dopis ÚMŠ v Plzni MŠANO v Praze z 20. 2. 1935.

Jednalo se o budovu o čtyřech místnostech s levným nájmem, nejnnutnější adaptační práce měl uhradit místní odbor ÚMŠ v Plzni ze svých prostředků a nábytkem a školním zařízením měla být škola vybavena MŠANO. Do školy se závazně přihlásilo 24 dětí, ale její zřízení se z finančních důvodů stále odkládalo. ÚMŠ v Plzni se proto snažila o urychlení prací na ministerstvu financí (MF), kam poslala v září 1935 dopis, v němž mj. stálo: „Zřízením školy by se český živel v Bdeněvsi a zněmčeném okolí mohl soustřediti k určité a pevné kulturní základně, již dosud těžce postrádal a jejíž nebytí brzdilo jeho předpokládaný a spravedlivý národnostní rozvoj v této oblasti.“³⁷² MF následně oznámilo MŠANO přípisem z 3. ledna 1936, že se zřízením expozitury v Bdeněvsi ve školním roce 1936/1937 souhlasí.³⁷³

Důležitou roli v procesu vzniku českých národních škol sehrála i poválečná pozemková reforma. Díky ní vznikla i česká národní škola v **Čečovicích** na Horšovskotýnsku. Snahy o její zřízení sice byly patrné již před válkou, teprve po vzniku Československa a po provedení pozemkové reformy, kdy se velkostatek v Čečovicích dostal do rukou Františka Potměšila a Františka Čermáka, se však situace zlepšila natolik, že 1. září 1924 mohla v obci vzniknout celoroční expozitura české obecné školy v Bukovci. Měla 12 žáků, byla umístěna ve staré zámecké budově, učitelem se stal Jan Břichcín z Čermné, ručním pracím vyučovala Olga Soukupová a náboženství bukovecký farář Josef Jačka. Ve školním roce 1927/1928 se čečovická expozitura osamostatnila.

Budování systému národního školství bylo promyšlené a jeden krok navazoval na druhý. Nejčastěji se jednalo o zřizování opatroven či mateřských škol. V červenci 1932 byla podána žádost o zřízení mateřské školy v **Pavlově Studenci** na Tachovsku. V žádosti stálo: „Místní německé školství jest všestranně organizačně dobře zajištěno a odnárodňování dítek již od nejútlejšího věku v naší obci bývá prováděno přijímáním dítek do německých útulků a opatroven.“³⁷⁴ Důvody snah o zřízení české opatrovny v **Ohučově** na Horšovskotýnsku, která byla pro 12 dětí otevřena 1. října 1937, objasnil řídící učitel obecné školy v nedalekém Holýšově Václav Pytlík slovy: „Obec Ohučov, ležící asi 1 km od Staňkova, má dosud ráz převážně německý, což nutno přičísti vlivu tamní německé školy, kterou navštěvují i děti z rodin českých nebo smíšených, ježto je jim pohodlnější choditi do školy místní než do vzdálenější české školy ve Staňkově. Aby

³⁷² Tamtéž, Bdeněves, dopis ÚMŠ v Plzni MF v Praze z 11. 9. 1935.

³⁷³ Tamtéž, Bdeněves, dopis F. Štolcparta ÚMŠ v Plzni z 20. 2. 1936.

³⁷⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pavlův Studenec, žádost rodičů o založení školky ÚMŠ v Praze z 27. 6. 1932.

se mohlo čeliti odnárodnování dětí českého původu, bylo by nutno zřídit v Ohůčově českou školu, což však v současné době nelze uskutečnit pro malý počet dětí. Není-li zde prozatím vyhlídka na zřízení školy obecné, bylo by snad možno zřídit školu mateřskou. Vzhledem k tomu, že není dosud v místě opatrovna německá, bylo by možno počítati s tím, že by se časem získaly i děti z těch rodin, jejichž rodičové, ač českého původu, vydávají se za Němce. Mělo-li by býti zřízení české opatrovny v Ohůčově zajištěno, muselo by býti provedeno co nejrychleji, ježto hrozí nebezpečí, že bude zřízena opatrovna německá a pak by se podmínky pro opatrovnu českou značně zhoršily.³⁷⁵ Tam, kde existovaly opatrovny či mateřské školy, bylo dalším logickým krokem zřízení školy obecné. Ve **Fuchsově Hutí** na Domažlicku, kde byla matiční opatrovna otevřena v roce 1924,³⁷⁶ zdůvodnil v dopise správce opatrovny Vojtěch Kůžela v květnu 1927 potřebu vzniku obecné školy takto: „*Také účel zdejší školky, aby dívky přicházely do školy české již s potřebnými vlastnostmi pro příští výchovu rozumovou, mívá se cílem, neboť dívky po dovršení 6. roku jdou většinou z české školky do školy německé. A německý učitel směje se Čechům, že vychovávají dívky pro něho, že dívky jsou již ve školce vedeny slušnému chování a pořádku, jsou do školy německé připraveny, takže jemu odpadá mnoho práce.*“³⁷⁷

Vznikaly však také vyšší stupně národních škol, zejména školy měšťanské. Jedním z míst, kde bylo třeba zřídit tento typ školy, byly **Kašperské Hory**. Zde v roce 1931 existovala státní německá reálka, kterou navštěvovali i čeští studenti. NJP proto navrhovala alespoň zřízení kurzu učiva měšťanské školy, který by nahradil nižší střední školu. Sušický inspektor F. Štolcpart v dopise ÚMŠ v Praze z 27. dubna 1933 argumentoval naléhavou potřebou rozvětvit síť českých národních měšťanských škol, jelikož kvůli jejich nedostatku odcházeli státní zaměstnanci do vnitrozemí, a navrhl vznik čtyř nových měšťanských škol v Kašperských Horách, Folmavě, Záblatí na Šumavě a Hartmanicích. Žádost o zřízení kašperskohorské měšťanské školy byla podána 5. května 1937 a v únoru 1938 byl povolen kurz učiva měšťanské školy.³⁷⁸ V roce 1935 se ÚMŠ snažila o zřízení měšťanské školy také ve **Folmavě** na Domažlicku. Ta měla sloužit nejen místnímu českému obyvatelstvu, ale rovněž

³⁷⁵ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Ohučov, dopis V. Pytlíka J. Čechovi ze 14. 5. 1936.

³⁷⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 488, Fuchsova Huť. Opatrovna a mateřská školka byla zřízena 2. 10. 1924, učitelkou se stala Ludmila Černá, škola byla povolena ZŠR v Praze výměrem z 6. 12. 1924, nacházela se v domě č. p. 12 a ve školním roce 1925/1926 ji navštěvovalo 31 dětí. Od 1. 2. 1928 byla zřízena státní mateřská škola při obecné škole, která k 1. 3. 1928 převzala matiční zařízení a inventář za úplaty.

³⁷⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Fuchsova Huť, dopis V. Kůžela ÚMŠ v Praze z 2. 5. 1927.

³⁷⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 484, Kašperské Hory, dopis MŠANO v Praze ÚMŠ v Praze z 18. 2. 1938.

československým státním zaměstnancům působícím v bavorském Furth im Waldu, jejichž děti měly rovněž potíže při docházce do měšťanských škol. Podle sčítání lidu z roku 1930 měla obec Folmava (osady Dolní Folmava, Horní Folmava, Fuchsova Hut') celkem 1141 obyvatel, z toho 915 Němců, 191 Čechů a 35 cizinců.³⁷⁹ Měšťanská škola měla být podle návrhu inspektora menšinových škol v Sušici J. Hanuše otevřena 1. září 1935 a měla být hojně navštěvovaná, protože nejbližší měšťanské školy se nacházely v Domažlicích a Klenčí pod Čerchovem, pouze bohatí folmavští sedláci posílali své děti do německých měšťanských škol v Horšovském Týně, Nýrsku nebo Stodě. Sušický inspektor J. Hanuš proto naléhal na urychlené rozhodnutí, protože folmavští Němci rovněž usilovali o zřízení měšťanské školy v obci, „*sledující tím poněmčení tohoto kraje dále k Domažlicím*“. V závěru dopisu inspektor Hanuš uvedl: „*Již z toho je také velmi příznačno, že česká státní měšťanská škola ve Folmavě má mimořádně důležitý význam nejen pro část poněmčeného Domažlicka, ale pro náš československý národ a stát, aby si udržel trvale svých českých posic při domažlických říšských hranicích.*“³⁸⁰ Kvůli nedostatku financí byla měšťanská škola otevřena až v září 1937, nikoliv však přímo ve Folmavě, ale v nedalekém **Prenetu** v domě, který v soudní dražbě zakoupil domažlický advokát JUDr. Václav Kopecký.³⁸¹

Systematická národní práce se projevila rovněž v budování národního školství v **Bezdručicích** na Plánsku, jehož vývoj byl poměrně složitý a odrážel komplikovanou situaci české menšiny v národnostně smíšených oblastech. Rodiče zdejších českých dětí podali v roce 1926 nejprve žádost o zřízení opatrovny a mateřské školy. ÚMŠ žádosti doporučila vyhovět „*nejenom z důvodů národních a sociálně humánních, ale i školských, ježto má býti průpravou pro otevření české menšinové školy národní, k němuž má dojít v příštím školním roce*“³⁸², a opatrovna byla po dohodě s místním nájemcem velkostatku Josefem Vyčítalem umístěna v přízemí úřednického domu č. p. 238.³⁸³ V roce 1927 byl v Bezdručicích ustaven místní odbor NJP a ihned byly zahájeny práce směřující ke zřízení české obecné školy pro české děti, které do té doby docházely do české školy v Konstantinových Lázních. Došlo k zakoupení domku č. p. 176, který byl adaptován, 9. října 1927 v něm byla otevřena jednotřídní česká obecná škola a do té

³⁷⁹ *Statistický lexikon obcí v zemi České*, Praha 1934, s. 48.

³⁸⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 355, Folmava, dopis J. Hanuše MŠANO v Praze z 28. 3. 1935.

³⁸¹ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, kronika školy 1927–1938, školní rok 1936/1937, nestránkováno.

³⁸² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bezdručice, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 15. 1. 1926.

³⁸³ *10 let české školy v Bezdručicích*, Český deník, roč. XXVI (73), č. 172, 24. 6. 1937, s. 2.

doby vyučování probíhalo v nádražní čekárně.³⁸⁴ Zapsáno bylo původně 15 dětí, během školního roku se jejich počet snížil na 10. Prvním učitelem a správcem školy byl jmenován dlouholetý menšinový učitel Vojtěch Černý,³⁸⁵ učitelem náboženství farář v Čelivě František Bureš a industriální učitelkou se stala Emilie Nová.³⁸⁶ Ve třicátých letech byla mezi místními Čechy patrná rovněž snaha o zřízení české měšťanské školy. Od 1. září 1934 bylo povoleno zřízení kurzu z učiva měšťanské školy při tamní obecné škole, ale ten nebyl kvůli dostatečnému počtu posluchačů zahájen. Dne 9. února 1937 byla v Bezručicích zřízena česká státní měšťanská škola, která byla pod společnou správou s obecnou školou. Zpočátku byly obě umístěny v domě č. p. 176, kde se ve výuce střídaly (měšťanská měla vyučování dopoledne, obecná odpoledne), po adaptaci státního obytného domu č. p. 205 byla měšťanská škola umístěna tam. Ředitelem obecné i měšťanské školy byl jmenován Alois Hajer. Ve školním roce 1938/1939 došlo k otevření druhé třídy měšťanské školy, ale vzhledem k odlivu žáků v důsledku vývoje v pohraničních oblastech (zbyli pouze čtyři) byla k 1. říjnu 1938 škola uzavřena.³⁸⁷

Vznik českých národních škol narážel i po vzniku Československa na houževnatý odpor obyvatelstva německé národnosti. V **Horšovském Týně** byl 4. srpna 1919 založen z popudu oficiála finanční stráže Františka Friče místní odbor NJP. Jeho prvním předsedou se stal soudní oficiál Břetislav Stěhule, který provedl soupis dětí pro českou školu, zažádal o její založení a zajistil místnost v budově německé dívčí obecné a měšťanské školy. Plzeňský profesor František Bílý v žádosti o zřízení školy v červenci 1919 uvedl: „*Při poslední obchůzce v tomto kraji a pak návštěvě předních českých lidí v Horšovském Týně jsem se opravdu zhrozil, jaké jsou tu poměry národnostní po převratě ještě. Přesvědčoval jsem je konečně, že nelze naprosto oddalovati založení české školy v době, kdy se zakládají školy české dál v německém území, je to hotové monstrum a naše ostuda.*“³⁸⁸ Kvůli odporu místních Němců byla jednotřídka otevřena až 15. září 1919, jejím prvním správcem se stal Eduard Holub z Plzně a v souvislosti s jejím otevřením proběhla 5. října velká národní slavnost za účasti 5000 osob. V prosinci 1919 školu navštěvovalo již 42 žáků, takže byla rozšířena o druhou třídu, která sídlila v budově okresního výboru a v níž vyučovala Milada Mentbergrová.

³⁸⁴ SOKA Tachov, f. Státní obecná a měšťanská škola Bezručice, kronika školy 1927–1938, školní rok 1927/1928, nestránkováno.

³⁸⁵ D. BÍZOVÁ, *Státní obecná a měšťanská škola Bezručice 1927–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

³⁸⁶ SOKA Tachov, f. Státní obecná a měšťanská škola Bezručice, kronika školy 1927–1938, školní rok 1927/1928, nestránkováno.

³⁸⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 468, Bezručice.

³⁸⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 446, Horšovský Týn, dopis F. Bílého ÚMŠ v Praze z 26. 7. 1919.

Přes nesouhlas obyvatelstva německé národnosti nakonec vznikla i česká měšťanská škola v Čachrově na Klatovsku. V obci se nacházela trojtřídní česká veřejná škola s 90 žáky a německá jednotřídka, kterou navštěvovalo 40 žáků. Místní Češi se proto snažili o otevření české měšťanské školy, tyto snahy však narážely na odpor Němců z obce a jejího okolí. Nejagilnější byl v tomto směru zejména poslanec Svazu zemědělců (Bund der Landwirte, BdL) Wolfgang Zierhut.³⁸⁹ Poměry v obci i v české menšině popsal řídící učitel místní české obecné školy Václav Brůha takto: „Zpočátku bylo pro věc nadšení veliké, avšak brzy vyskytli se lidé, kteří pod rouškou finančního zatížení líčili měšťanskou školu jako zlo pro zdejší kraj. V pozadí stojí němečtí velkostatkáři Kordík z Březí, Schreiner z Kunkovic a jistý Němec Rohrbacher, kupec z Čachrova, kteří dali napsati rekurz a podepsati svým poddaným i mnohým Čechům, takže měšťanská škola u nás jest dnes z důvodů národních ve světle nepříznivém. O svátcích meškal na Zejbiši dva dni pan poslanec Zierhut a ostře mluvil za přítomnosti Němců zdejší osady proti zřízení české měšťanky v Čachrově. Důsledek toho byl, že do rána Němci vytloukli okna tamnímu českému faráři Kalivodovi. I někteří Češi, chtějíce využití poměrů, žádají, aby stát sám postaral se o zřízení měšťanky, nesl na ni náklady, takže věc stále jest nerozhodná. Též hospodářské poměry českého lidu pro vysokou polohu krajiny a malou úrodu jsou neutěšené. Drobný lid při parcelaci statku Kunkovice se zadlužil a těžko lhůty splácí, poněvadž nemá výdělku. Němci v okolí znají česky a nemajíce školy měšťanské, posílají někteří dítky do školy české anebo do vzdálených německých měšťanek v Hartmanicích a Nýrsku. Češi pak posílají dítky do měšťanky ve Strážově až 10 km daleko. Vzhledem k tomu, že Čachrov jest důležitou baštou na rozhraní národním a že měšťanská škola u nás měla by význam národně výchovný a státní, doporučovalo by se zříditi státní školu menšinovou, která by byla doplňkem školní politiky na Klatovsku a zabezpečením národnostních hranic.“³⁹⁰ Nakonec škola skutečně v září 1929 vznikla a jejím prozatímním ředitelem se stal syn řídícího učitele české obecné školy Jaroslav Brůha. Problémem však bylo její umístění: učebny se nacházely ve dvou budovách daleko od sebe, což znamenalo potíže při přecházení učitelů a žáků, časté byly úrazy na frekventované státní silnici, potíž představovaly rovněž nedostatečné prostory, přeplněné a hygienicky nevyhovující třídy.

³⁸⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 475, Čachrov, úřední záznam z návštěvy klatovského okresního inspektora Felixe Paukerta na ÚMŠ v Praze z 2. 7. 1927.

³⁹⁰ Tamtéž, Čachrov, dopis V. Brůhy okresnímu inspektorovi F. Paukertovi z Klatov z 28. 6. 1927.

V této situaci se přistoupilo k výstavbě nové školní budovy, která byla dokončena 16. srpna 1938.³⁹¹

I vůči založení české školy v **Kostelci** na Stříbrsku se projeví protesty místního obyvatelstva německé národnosti. O zřízení školy požádal farář Vincenc Kopecký, který ve věci intervenoval u poslance F. Lukavského. Ten vyzval řídícího učitele české obecné školy v Dolních Sekyřanech Vojtěcha Krále, aby v Kostelci zjistil podmínky pro založení české školy. Vše se sice provádělo tajně, Němci se však přesto o celé záležitosti dověděli. Proti zřízení české školy agitovali v časopise *Wacht an der Miesa*, kde tvrdili, že škola bude zřízena pro německé děti v ryze německé obci. Útoky vyvrcholily poté, co chtěl Johann Willinger propůjčit škole místnost. Za to byl vyloučen z obecního zastupitelstva, MŠR a místní Němci mu dokonce postavili před jeho statek hanlivého panáka.³⁹² V roce 1927 byla proto vystavěna pro českou školu nová budova, kterou 26. června vysvětil farář Kopecký. Ani poté se však Němci nechtěli s českou školou smířit, což dokazuje mj. zápis ve školní kronice, v níž stojí: „*Žel, že krásnou budoucnost této školy v zárodku chtěli zničit místní i okolní Němci a s ní vše, co češtvím dýchalo. Tak s největším úsilím snažili se mnoha deputacemi, jimž v čele stáli dva němečtí poslanci, vypuditi z Kostelce pana faráře Kopeckého, a to proto, že se uvědoměle k Čechům hlásil.*“³⁹³

Dalším nemalým problémem bylo i nedostatečné materiální zajištění nově vznikajících škol. Jednotřídní (od října 1929 dvoutřídní) česká obecná škola v **Černošíně** na Stříbrsku byla zřízena rozhodnutím MŠANO z 9. září 1925 s platností od 1. září téhož roku a jejím správcem se stal Josef Rauch. Škola byla umístěna v přízemí budovy německé školy,³⁹⁴ její počátky však byly krušné, neboť jen velmi málo žáků ovládalo dobře český jazyk a také zařízení a vybavení školy bylo nevyhovující. Situace se zlepšila až v lednu 1926, kdy škola získala moderní učební pomůcky a nábytek.³⁹⁵ Ve školním roce 1929/1930 byla zřízena mateřská škola, která byla součástí obecné školy, a v témže roce se škola přestěhovala do nové školní budovy č. p. 259.³⁹⁶ Rovněž česká obecná škola ve **Filipově Hoře** na Domažlicku, která vznikla

³⁹¹ Zdeňka BENEŠOVÁ, *Rozvoj školství v Čachrově*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1981, s. 38.

³⁹² SOKA Tachov, f. Základní devítiletá škola Kostelec, kronika školy 1926–1938, s. 3–4.

³⁹³ Tamtéž, s. 23–24.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 44.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 46.

³⁹⁶ D. BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín (1924) 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

v roce 1924, trpěla nedostatkem učebních pomůcek, takže v prvním měsíci bylo kvůli tomu vyučováno pouze ústně.³⁹⁷

V době hospodářské krize a omezených finančních možností státu i ÚMŠ se často pečlivě zvažoval nejen vznik nových škol, ale rovněž redukce těch stávajících. To byl i případ obce **Blatnice** na Stodsku, kde byla 15. března 1919 po dlouholetých bojích na základě žádostí rodičů a intervencí poslance F. Lukavského, inspektora A. Follprechta, M. Janouše z Doubravky a blatnických Čechů Martina Křivance a Josefa Voráčka otevřena jednotřídní matiční obecná škola. Nacházela se v budově č. p. 77, v níž sídlila místní německá škola a která patřila obci. Jako matiční fungovala škola do 11. září 1919, kdy byla na základě rozhodnutí ZŠR v Praze převzata státem a rozšířena o druhou třídu. Jejím správcem byl ustanoven František Hejtmánek, dosavadní správce matiční školy v Blatnici, jako další učitelská síla byla prozatímně ustanovena Anna Bejčková, která dosud vyučovala rovněž v Blatnici, a dohledem nad školou byl pověřen okresní školní inspektor v Plzni prof. Josef Kobza.³⁹⁸ Ve školním roce 1928/1929 byla vzhledem ke zvýšenému počtu dětí (72) povolena třetí třída. Přestože měl počet dětí i nadále vzrůstající tendenci a ve školním roce 1931/1932 dosáhl počtu 80, byla třetí třída výnosem MŠANO z 25. července 1931 z důvodů zavádění úsporných opatření zrušena. MŠV proti tomu podal protest, v němž mj. uvedl, že by tímto aktem byla *„znehodnocena veškerá obětavá a nenáročná práce zdejších českých pracovníků, jimž práce pro rozvoj české věci stala se životním údělem“* a dále napsal: *„Chce si nejvyšší školní úřad vzít na svědomí znechucení těchto lidí ku další práci, když jejich námaha se takto ničí? Co je platná veškerá práce jejich, když nejvyšší úřad, místo aby zdejšímu lidu dodával jisté pružnosti určitými výhodami, sráží ho tak a uvrhá do lhostejnosti a netečnosti? Vezme si tamní úřad na svědomí tento pro českou školu a menšinu žalostný úkaz, jímž se český živel zeslabuje ku škodě národa? Voláme k tamnímu úřadu v rozhodném okamžiku: ponechte nám to, co jsme již měli, zrušte svůj výnos a my opět nabudeme vědomí toho, že nejsme zde úplně opuštěni, že národ, reprezentován nejvyšším státním úřadem, českou menšinu nikdy neopustí.“*³⁹⁹ Škola nakonec nebyla na základě intervence ÚMŠ redukována, což kvitoval MŠV s povděkem: *„Třetí třída postupná nám byla již znovu povolena. Že se tak stalo, vděčíme též Vašemu ctěnému*

³⁹⁷ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Filipova Hora, kroniky školy 1924–1938, školní rok 1924/1925, nestránkováno.

³⁹⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 339, Blatnice.

³⁹⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart.1, Blatnice, dopis MŠV v Blatnici MŠANO v Praze z 3. 8. 1931.

*zásahu a prosíme, byste přijali náš nejupřímnější dík za svoji nevšední ochotu a porozumění pro potřeby zdejší české menšiny.*⁴⁰⁰

Také čeští obyvatelé **Kozolup** na Touškovsku v srpnu 1931 úspěšně protestovali proti zamýšlenému rušení třetí třídy, když napsali: „*Naše obec leží na národnostním rozhraní, s poměrně nejsilnějším českým živlem je silnou, opravdovou menšinovou baštou. Její důležitost a význam pro národní poměry západní oblasti byl vždy znalci menšinové otázky zdůrazňován. Rozsáhlá kolonizační práce NJP dala vznik nové české čtvrti o 58 rodinných domcích s 300 českými obyvateli. Česká škola stává se v místě i okolí nejdůležitějším zájmem více než 500 občanů. V celé oblasti není školy, která by byla na důležitějším místě a která by počtem žactva prokazovala svoji oprávněnost. Po 12 let trpělivě česká menšina snáší provizorní umístění tříd v německé škole a soukromém domě a marně volá po splnění nejtoužebnějšího přání všech menšin – po vlastní školní budově. Čekala a trpěla, vidouc, že na jiných méně důležitých místech se staví školám krásné vlastní budovy, kde dnes při daleko menším počtu žactva třídy neruší.*“⁴⁰¹

Posledním úspěšným pokusem z třicátých let budiž příklad z **Brodu nad Tichou** na Plánsku. V březnu 1935 podala ÚMŠ v Plzni žádost o zveřejnění tamní matiční školy. Vzhledem k úsporným opatřením, které zavedlo MF, však MŠANO žádost zamítlo. Druhý pokus byl proveden v červenci 1936, kdy však zůstalo v obci již pouze 16 školou povinných dětí navštěvujících matiční školu (pět českých, osm z národnostně smíšených rodin a tři německé). Správce školy Miloš Gerstner navíc kvůli bojkotu místního obyvatelstva nemohl v obci získat vhodný byt, a tak musel bydlet ve školním kabinetě. Nakonec MŠANO v této situaci rozhodlo 28. srpna 1936 o zveřejnění školy k 1. září téhož roku jako jednotřídky.⁴⁰²

IV. 4. České národní školství na jihozápadě Čech v letech 1938–1945

Pro české školy v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech byl obtížný nejen rok 1938, ale už i léta předchozí. Tato situace souvisela se silícím vlivem Sudetoněmecké strany (SdP) ve veřejném životě a především s jejím ovládnutím měst a obcí resp. MŠR. Nejhorší situace však panovala v roce 1938, kdy byly české školy vystaveny tvrdé agitaci a útokům ze strany Němců. V některých případech se podařilo

⁴⁰⁰ Tamtéž, Blatnice, dopis MŠV v Blatnici ÚMŠ v Plzni z 9. 9. 1931.

⁴⁰¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kozolupy, dopis NJP v Kozolupech MŠANO v Praze z 13. 8. 1931.

⁴⁰² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 472, Brod nad Tichou.

českým školám ustát nastalou situaci bez výraznějších problémů. Ve školní kronice české obecné školy v **Cebivi** na Stříbrsku mj. stojí: „*Bylo to pravé martyrium. SdP vyvinula ohromnou agitaci proti české škole. Cebiv však zůstal věren. Ani jedno dítě neodešlo! Zklamaly jen Malovice a částečně Lomnička a Trpisty. Odhlásilo se celkem 12 dětí. Zůstal však stále značný kádr dětí v mateřské i obecné škole. V mateřské byly zapsány 23 dětí, v obecné 62 dětí. Prání SdP–redukovati naši školu na jednotřídku nebo alespoň na dvoutřídku–se nesplnilo.*“⁴⁰³

Jinde se však nejistota projevila v českých školách odlivem žáků, kteří se svými rodiči buď národnostně smíšené oblasti zcela opouštěli a stěhovali se do vnitrozemí Československa, nebo přecházeli do škol německých. Česká obecná škola v **Caparticích** na Domažlicku, která se již od poloviny třicátých let potýkala s nedostatkem žáků, se v březnu 1938 musela vypořádat s dalším odchodem tří českých rodin. Horšovskotýnský inspektor národních škol J. Čech sice pokládal tento úbytek za přechodný jev a vyjádřil naději, že „*při uklidnění poměrů nastane opět přírůstek dětí v české škole*“;⁴⁰⁴ capartický řídicí učitel však v dubnu 1938 v dopise ÚMŠ zhodnotil důsledky odlivu žáků mnohem realističtěji, když napsal: „*Správce školy oznamuje, že odstěhovaly se 3 rodiny z Capartic a tím ubylo zdejší škole 8 dětí, takže zdejší školu navštěvuje nyní 16 dětí. Ze jmenovaných rodin bylo by chodilo do mateřské školy 6 dětí, takže po tak velikém úbytku nelze zde založiti mateřské školy, proto správa školy navrhuje, aby přístavba školy nebyla v letošním roce provedena, neb na děti národnosti německé nelze se spolehnouti a českých by byl malý počet.*“⁴⁰⁵ Také v **Černošíně** na Stříbrsku, kde SdP zcela ovládla obec i veřejné mínění obyvatel, byla česká škola v obtížné situaci. Ve školní kronice je tato doba popsána slovy: „*Sebevědomí německých spoluobčanů se zvláště po březnových událostech v Rakousku značně zvýšilo. Strana Henleinova ohromně vzrostla, ostatní německé strany v Černošíně zanikly. Nejvíce se nenávisť vyhrotila proti české škole. Proti škole byla vedena veřejná protiakce, německým rodičům, kteří posílali své děti do české školy, bylo vyhrožováno, že až přijde den, budou mezi prvními, které postihne německý hněv.*“⁴⁰⁶ Koncem

⁴⁰³ SOKA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Cebiv, kronika školy 1925–1938, školní rok 1937/1938, s. 182.

⁴⁰⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 475, Capartice, dopis J. Čecha ÚMŠ v Praze z 27. 3. 1938.

⁴⁰⁵ Tamtéž, Capartice, dopis řídicího učitele školy v Caparticích ÚMŠ v Praze z 26. 4. 1938.

⁴⁰⁶ SOKA Tachov, f. Základní devítiletá škola Kostelec, kronika školy 1926–1938, školní rok 1937/1938, s. 148.

školního roku 1937/1938 byla vzhledem k odlivu žáků škola zredukována na jednotřídku a mateřská škola zanikla úplně.⁴⁰⁷

Komplikované poměry české menšiny na jaře 1938 byly popsány ve školní kronice české měšťanské a obecné školy v **Bezdružicích** takto: „Čekáme, co nám přinesou příští dny, a tušíme, že budeme se musiti smířiti s leccíms. Jistě nám nebude nikdo zazlívati, že čekáme netrpělivě, neboť napětí trvá již od 21. května 1938. Cítíme i určitou lítost, neboť dnes již není tajemstvím, že budeme nuceni pohřbíti mnohé idee. Smiřme se s tím, že je to nutné. Ani tento krok nesmí se však nikdy státi důvodem k malomyslnosti. Jubilejní rok republiky najde hraničářské učitelstvo jako celé lidi na pravém místě, neboť bude pokračovati nejen v tradici učitelů buditelů, ale i učitelů bojovníků za státní naši samostatnost!“⁴⁰⁸

Složitá situace panovala rovněž v **Kladrubech** na Stříbrsku, o čemž svědčí následující zápis ve školní kronice: „Mezi rokem bylo stále útočeno na zdejší školu se strany Němců a pomocí falešných údajů v tisku a při interpelacích upíráno jí existenční oprávnění a přisuzován jí „čechisační“ úmysl a posláni. Troufalost Němců tu nezná mezí a přímo s nestoudností je tu operováno jednak vymyšlenými čísly o počtu dětí a jejich národnosti, jednak stále rozhlašováno, že dáváme rodičům dětí buď práci, nebo dary a že na ně činíme nátlak. Všechny tyto útoky mají účel agitační a my máme býti znechuceni stálým ospravedlňováním a podáváním zpráv a odpovědí. Německé obyvatelstvo pak má býti na nás poštváno, aby se naplnilo záštími proti všemu českému. Před zápisem chodí členové SdP od rodiny k rodině a přemlouvají rodiče, aby své děti dali do německé školy. Němečtí rodičové, kteří mají své děti v české škole, jsou prohlašováni za zrádce německého národa a je před nimi pliváno a je jim spíláno. Tato agitace se nezastavuje ani před českými rodiči, což svědčí o velké troufalosti a otrlosti.“⁴⁰⁹ Místní česká škola zanikla 10. října 1938, kdy byly Kladruby zabrány německým vojskem.⁴¹⁰

Zevrubný popis událostí roku 1938 přináší rovněž kronika české školy v **Horšovském Týně**: „Dřívější dobrý poměr mezi Čechy a Němci přestal. Horšovský Týn, dříve patriotické město, stalo se rázem henleinovskou baštou. Při první schůzi

⁴⁰⁷ D. BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín (1924) 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

⁴⁰⁸ SOkA Tachov, f. Státní obecná a měšťanská škola Bezdružice, kronika školy 1927–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno, zápis ředitele obecné a měšťanské školy v Bezdružicích A. Hajera.

⁴⁰⁹ SOkA Tachov, f. Česká obecná škola Kladruby, školní kronika 1925–1938, školní rok 1937/1938, nestránkováno.

⁴¹⁰ D. BÍZOVÁ, *Česká obecná škola Kladruby 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

obecního zastupitelstva na radnici mluvčí henleinovců prohlásil: „S Čechy v Horšovském Týně usedlými chceme pracovat, s těmi však, kteří přišli Horšovský Týn počesťovat, jednat nebudeme.“ Mínil tím státní zaměstnance a učitele. Od této chvíle byli Češi veřejně bojkotováni. Heslo „Německé dítě ven z české školy“ bylo prováděno do důsledků. České škole však tím ublíženo nebylo. Odešly pouze dvě děti. Při zápisu přihlásilo se do školy ovšem jen jedno německé dítě a do mateřské školy žádné. Z minulého školního roku zůstaly v české škole tři.⁴¹¹

Není však na místě podávat pouze obraz poraženectví a rezignace. Ještě v roce 1938 se ÚMŠ snažila o zřizování nových škol. Příkladem budiž obec **Líšina** na Stříbrsku, kde rodiče 19 dětí podali na jaře 1937 prostřednictvím místní české školy žádost o zřízení opatrovny a mateřské školy. V září 1937 učitel tamní obecné školy Jaroslav Hnízdil kritizoval průtahy slovy: „Větší škoda vzniká tím, že ztrácíme to nejdražší pro národ, české děti, které jsou nuceny chodit do školky německé. Z těchto dětí vyroste pak generace nepřátelská ku všemu českému, nebo generace lhostejná k snahám českých menšinářů, nepotřebná v boji za česká práva ve smíšeném území.“⁴¹² Dne 21. února 1938 se konalo v obci komisionální řízení, od 1. května 1938 byl pronajat dům č. p. 70 od Jana Kastnera za 1400 Kč ročně, ale mateřská škola již zřízena nebyla. Ještě 18. června 1938 zakoupila ÚMŠ v Praze od manželů Martina a Magdaleny Singrových za 14 000 Kč rodinný domek č. p. 28 také v **Nahošicích** na Horšovskotýnsku a měla snahu v něm otevřít k 1. září mateřskou školu, k čemuž však již také nedošlo.⁴¹³

Správci českých škol se rovněž všemožně snažili o výchovu svých žáků ke státní myšlence, např. výlety. V období od 9. do 12. května 1938 uspořádala česká obecná škola v **Cebivi** na Stříbrsku na pozvání klubu „Menšináři“ školní výlet dětí třetí třídy do Prahy. Ve školní kronice se zachovalo následující zhodnocení výletu: „Byl to krásný zájezd. „Menšináři“ hostili naše děti přímo skvěle. Ukázali jim rovněž většinu významnějších pražských památek, vzali je i do Národního divadla na operu „Hubička“ a do zoologické zahrady. Zavedli je také do vojenských kasáren, kde jim byla předvedena i střelba z kulometů.“⁴¹⁴ I takové akce pomáhaly českým školám udržet žáky a českým menšinám upevňovat odhodlání a národní morálku. Na druhou stranu však plzeňský inspektor národních škol F. Štolcpart 23. srpna 1938 všechny školy ve

⁴¹¹ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Horšovský Týn, kronika školy 1927–1938, školní rok 1937/1938, nestránkováno.

⁴¹² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 520, Líšina, dopis J. Hnízdila ÚMŠ v Praze z 23. 9. 1937.

⁴¹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 534, Nahošice.

⁴¹⁴ SOKA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovací Cebiv, kronika školy 1925–1938, školní rok 1937/1938, s. 180.

svém správním obvodu upozornil „*důvěrně a důtklivě, že německá diplomatická intervence vyžádala si, aby žactvo bylo poučeno o tom, že nesmí zpívatí hanlivé písničky a proslovovati hanlivá slova na Hitlera jako na hlavu státu*“.⁴¹⁵

Dalším problémem bylo české národní školství vystaveno v průběhu letních prázdnin roku 1938. Potíže souvisely s poklesem počtu žáků až za hranici, kdy nebylo možno dále existenci českých škol uhájit. Dne 22. července 1938 kupř. uzavřelo MŠANO národní školu v **Číhané** na Stříbrsku, protože na školní rok 1938/1939 byly zapsány pouze tři děti. Počátkem školního roku se však měly do obce nastěhovat dvě dělnické rodiny s šesti dětmi, takže plzeňský inspektor F. Štolcpart navrhl, aby byl zrušovací výměr odvolán. MŠANO to však odmítlo učinit s tím, že výměr odvolá teprve tehdy, až se tam rodiny a školou povinné děti skutečně přistěhují. Místní Češi proto alespoň usilovali o otevření mateřské školy, jelikož byla v Číhané nová školní budova, která se nacházela v majetku státu, a tak to nakonec na přechodnou dobu také dopadlo.⁴¹⁶ Rovněž obecná škola v **Hůrce** na Sušicku byla pro malý počet žáků 2. srpna 1938 uzavřena, jelikož na školní rok 1938/1939 jich bylo zapsáno jen šest.⁴¹⁷ ÚMŠ následně převzala správu školy do své režie, ale již 21. září 1938 se rodiče všech českých žáků z Hůrky odstěhovali, takže škola musela být definitivně uzavřena a správce školy i český farář Ignác Březina odešli do Sušice.⁴¹⁸ Také v případě **Konstantinových Lázní** na Bezdrůžicku byla 6. srpna 1938 ÚMŠ požádána, aby od 1. září převzala do své správy tamní státní jednotřídní obecnou školu, která byla na základě špatných výsledků zápisu k 31. srpnu 1938 uzavřena. Na školní rok 1938/1939 bylo totiž zapsáno pouze pět dětí (tři z českých a dvě z národnostně smíšených rodin). Řídící učitel Břetislav Plechatý byl vyzván, aby si kvůli působení na mateřské škole požádal na MŠANO o dovolenou na školní rok 1938/1939.⁴¹⁹ ÚMŠ žádosti vyhověla a umístila školu v soukromé vile č. p. 35 Alberta Heila, v níž si pronajala dvě místnosti. Dne 22. července 1938 uzavřelo MŠANO také českou obecnou školu v **Otročině** na Stříbrsku, jelikož do ní bylo předběžně zapsáno jen šest dětí, o provozování školy požádala ÚMŠ, ale v září 1938 přestoupily pod „*morálním a hospodářským nátlakem*“ tři z šesti dětí do německé školy, a tak škola zanikla.⁴²⁰

⁴¹⁵ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Holýšov, zápisy o poradách učitelského sboru, 1920–1929, zápis z 1. 9. 1938.

⁴¹⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 476, Číhaná, dopis F. Štolcparta ÚMŠ v Praze z 23. 8. 1938.

⁴¹⁷ SOkA Klatovy, Česká obecná škola Hůrka, školní kronika 1926–1938, školní rok 1938/1939, s. 75.

⁴¹⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 487, Hůrka.

⁴¹⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 513, Konstantinovy Lázně, dopis F. Štolcparta ÚMŠ v Praze z 6. 8. 1938.

⁴²⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 540, Otročin.

Do krajně obtížné situace se české školy dostaly na podzim 1938. Dne 12. září 1938 zazněl v **Bezdručicích** Hitlerův projev z norimberského sjezdu NSDAP. Školní kronika zaznamenala události podzimu 1938 takto: „*Po tomto projevu ve 20,30 hod. objevil se na ulicích města průvod místních Němců, který zpíval a provolával Heil Hitler!, Ein Volk, ein Reich, ein Führer! dlouho do noci. Na náměstí a v ulicích stály hloučky Němců, kteří hlučně hovořili. Soudní oficiant Karel Kraus při doprovázení Františky Reimerové, učitelky mateřské školy, byl o 21,30 hod. napaden na náměstí místními Němci a zraněn tak, že musel být odvezen do nemocnice v Plzni. Akcesista duchodního a kontrolního úřadu v Bezdručicích Otakar Jelínek musil 13. září narychlo odjet z Bezdručic. Zachránil se před davem demonstrantů německých skokem do rozjetého motorového vlaku. V noci z 12. na 13. září byly začerněny oválné štíty na budově státní obecné školy i na budově státního obytného domu, kde jest učebna měšťanské školy. Pachatelé, kteří začernili štítky všech státních úřadů a i veškeré české nápisy v místě, se k činu přiznali a byli po zjištění opět propuštěni. Na státním obytném domě a rovněž i na nádražní budově, před nedávnem obílené, byly namalovány skobové kříže, na peróně obrazy „Poznej svou vlast!“ byly strhány.“⁴²¹ Dne 3. října 1938 byly Bezdručice obsazeny německými ordnery.⁴²² Ředitel tamní měšťanské a obecné školy A. Hajer k tomu ve školní kronice uvedl: „*Tiha, která zvláště na nás, kteří jsme žili v pohraničí, dolehla, je tak veliká, že snášet ji je téměř nad lidské síly. Národní katastrofa, nad níž byla horší snad jen Bílá hora, nesmí však zlomiti síly národa za žádných okolností! (...) Idea národní jest ta jediná, která nám zbyla ze všech těch idejí, ideálů a ideologií, jimž tak dlouho národ věřil.*“⁴²³*

Rovněž kritické události podzimu 1938 v **Horšovském Týně** byly ve školní kronice obsáhle popsány: „*Hned na začátku září trpěla školní docházka tím, že matky, nevědoucí, co bude v příštích dnech, stěhovaly se se svými dětmi do vnitrozemí. Dne 12. září o 21. hodině po řeči kancléře Adolfa Hitlera, kterou poslouchali Němci hromadně na náměstí, uspořádána byla nacisty demonstrace. Před budovami státních úřadů byla skandována protistátní hesla, zvláště voláno po Vůdci, aby již přišel. Mládež, dorost, učitelé i státní zaměstnanci národnosti německé se demonstrace zúčastnili. Dne 13. září večer přes odpor okresního hejtmána bylo v okrese vyhlášeno stanné právo.*

⁴²¹ SOkA Tachov, f. Státní obecná a měšťanská škola Bezdručice, kronika školy 1927–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno, zápis ředitele obecné a měšťanské školy v Bezdručicích A. Hajera.

⁴²² D. BÍZOVÁ, *Státní obecná a měšťanská škola Bezdručice 1927–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

⁴²³ SOkA Tachov, f. Státní obecná a měšťanská škola Bezdručice, kronika školy 1927–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno, zápis ředitele obecné a měšťanské školy v Bezdručicích A. Hajera ze 4. 10. 1938.

A v tu dobu z Horšovského Týna zmizeli někteří ordneři a někteří němečtí učitelé. Na německých školách přestalo se vyučovat pro nedostatek učitelů. Dne 21. září rozhlasem bylo oznámeno, že Československo na radu Anglie a Francie přijímá podmínky pro autonomii sudetských Němců. V Horšovském Týně po 21. září dne 22. září již v ranních hodinách bylo neobyčejně živo. Noví ordneři organizovali převzetí státních úřadů a oslavu vítězství. Opatřeni na levé paži bílými páskami s červeným hákovým křížem na kolech, motocyklech a autech projížděli Horšovským Týnem, nařizovali jménem Třetí říše vyvěšení nacistických praporů a ozdobu domů. Tvořily se hloučky, rokovalo se a šeptalo tak, aby Češi slyšeli, co bude. A tak jsme slyšeli: „Bude se věšet!“ Úřady zabrat se jim nepodařilo. Večer byl průvod městem, kde již vlály prapory s hákovým křížem. V noci však přišla vojenské posádce posila z Holýšova, přišli členové Sokola, DTJ ze Staňkova a udělali pořádek. Prapory s hákovými kříži byly odstraněny, ozdoby na domech museli Němci uklidit a zničit. Ženisté obsadili mosty a podminovali je. Nacističtí hrdinové z 22. září zmizeli. V Horšovském Týně byl opět klid. Dne 23. září odjel do Prahy okresní hejtman. Do Horšovského Týna se již nevrátil. Do té doby téměř všechny děti z obecné a mateřské školy odešly s matkami do vnitrozemí. V mateřské škole nebylo již dětí a v obecné škole ze 42 žáků zbylo jich pouze 12. Na měšťanské škole zůstali jen žáci přespolní z českých vesnic Křenova a Puclic a jen několik z Horšovského Týna. Žáci z Mnichova již do školy nedocházeli. Ve dnech 22.–25. září se na škole nevyučovalo. V důsledku poplašných zpráv šířených v okolí Horšovského Týna přespolní děti bály se chodit do školy (...) Evakuace státních úřadů a škol byla nařízena okresním úřadem na 14. hodinu 7. října. Odjezd zvláštním vlakem na 18. hodinu. Dne 7. října naposledy přišli žáci do školy. Dověděli se smutnou zprávou. Dojati vraceli se domů, rozloučivši se navždy se svojí školou a svými učiteli. V 9 hodin přišli vojáci a četníci do školy a narychlo ji evakovali. Zachránili pianino, 2 psací stroje, 2 šicí stroje, nový nábytek. Vše zachránit nešlo.“⁴²⁴

Také správce školy Maxmilián Kebrdle z **Nové Hutě** na Domažlicku, kde bylo ve školním roce 1938/1939 do české školy zapsáno pouze jedno dítě, do kroniky napsal: „Pokles dítek jest vysvětlitelný tím, že německé děti pod nátlakem se zapsati nedají a českých dětí v místě není.“⁴²⁵ Svoje životní osudy z podzimu 1938 popsal slovy: „Dne 24. září 1938 narukoval jsem k pěšímu pluku 18. do Plzně a byl jsem propuštěn 12. října

⁴²⁴ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Horšovský Týn, kronika školy 1927–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno.

⁴²⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 488, Nová Huť, dopis správce školy M. Kebrdleho ÚMŠ v Praze z 25. 8. 1938.

1939. Po mém propuštění byla již Nová Huť zabrána, a tak jsem se již nemohl vrátit na mé dřívější místo. Veškeré předměty v opatrovně zůstaly a nebyly odvezeny. Také v obecné škole zůstaly všechny věci. Já sám jsem přišel o všechn svůj majetek, jelikož mezi tím, co byla obec zabírána, bylo tamějšími lidmi vše rozkradeno nebo zničeno. Předměty nemohla odvésti ani učitelka mateřské školy, neboť již několik dní před mobilizací se odstěhovala.⁴²⁶ Rovněž v **Mlýnci** na Domažlicku bylo 30. září 1938 ve škole zastaveno vyučování. Ve školní kronice o tom stojí: „Důvodem k tomuto jednání bylo, že školu navštěvoval jen nepatrný počet dětí, jelikož rodiče s dětmi uchýlili se do vnitrozemí. Zároveň toho dne byl řídící učitel upozorněn, že má býti škola ordnery z okolních vesnic napadena. (...) Mlýnečtí Němci rozradostněni úspěchem chodili německému vojsku naproti. Ale jako naschvál německé vojsko nepřicházelo, ač byla již zabrána osada Mlýneček a sousední Kramolín. (...) Dopoledne 12. října si místní Němci otevřeli českou školu, na které vyvěsili prapor s hákovitým křížem. Oválný štít se státním znakem byl stržen. (...) Večer postřekovským naskytla se opět smutná podívaná. Na školní zahradě v české škole v Mlýnci vzplál velký oheň. To Němci prý spalovali vše, co ve škole našli: archiv, knihovnu, obrazy.“⁴²⁷ Do 20. října byli v budově české školy ubytováni němečtí vojáci, poté se vystěhovali a následujícího dne zde zahájila výuku německá škola. Řídící učitel české obecné školy v **Čečovicích** na Horšovskotýnsku Václav Kapr zachytil poslední období čečovické školy slovy: „Již od počátku školního roku bylo pozorovati nepřátelství Němců. Po 14. září se poměry trochu uklidnily, neboť místní četnická stanice byla zesílena. Dne 24. září, v den mobilisace, musel správce školy nastoupiti vojenskou službu a více se do Čečovic nevrátil. Zástupcem jeho byl učitel E. Bláha, který zůstal v místě až do zabrání.“⁴²⁸

Do české obecné školy v **Pelechách** na Domažlicku nastoupilo v kritickém školním roce 1938/1939 pouze 13 žáků. Dne 8. října se na okraji obce objevili němečtí ordneři, následující týden se ve škole nevyučovalo a 15. října bylo zahájeno opět pravidelné vyučování. Dne 24. listopadu však připadla tato část území Chodska v rámci dodatečného záboru Německu,⁴²⁹ takže o den dříve, 23. listopadu 1938, bylo po 53 letech ukončeno vyučování v české škole. Děti z Pelech následně docházely do

⁴²⁶ Tamtéž, Nová Huť, dopis správce školy M. Kebrdleho ÚMŠ v Praze z 26. 4. 1939.

⁴²⁷ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola česká menšinová Mlýnec, školní kronika 1929–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno.

⁴²⁸ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Čečovice, kronika školy 1924–1939, školní rok 1938/1939, nestránkováno.

⁴²⁹ Blíže k obsazení chodských vesnic Německem K. ŘEHÁČEK, *Aktivita Alfréda Baumanna ve věci dodatečného záboru části Chodska*, in: Zdeněk Radvanovský a kol., *Historie okupovaného pohraničí 11, Ústí nad Labem 2006*, s. 193–220.

Tlumačova, děti z Filipovy Hory do Mrákova.⁴³⁰ Řídící učitel Miloslav Červený k tomu v dopise ÚMŠ v Praze uvedl: „*S bolestí oznamuji Vám, že dne 24. listopadu 1938 byla zabráná naše z nejstarších matičních škol, obecná škola v Pelechách. Je mi velmi líto naši tak nám všem Čechům milé školy a nemohu se smířiti se skutečností tak bolestnou.*“⁴³¹ Česká obecná a měšťanská škola v **Poběžovicích** na Horšovskotýnsku byla 12. září 1938 večer napadena „*smečkou rozvášněných Němců*“, která rozbila veškerá okna. Útočníci se již dobývali dovnitř, ale byli zastaveni četnickou hlídkou. Správa školy k incidentu napsala: „*Věřu, jako by se vracely staré časy, kdy matiční školy byly předmětem zuřivých útoků. Máme zde teď postavení velmi, velmi těžké.*“⁴³² Podobně tomu bylo i v **Boru** u Tachova, jak po letech vzpomínal bývalý žák tamní školy Rudolf Kunzmann: „*V září roku 1938 přepadli henleinovští ordneři naši českou školu, zdemolovali ji a knihovnu zničili před našima očima. Vše spálili: knihy, obrazy, sešity i obraz prezidenta, který předtím poplivali a probodali.*“⁴³³

V září 1938, v době mimořádných poměrů v pohraničí, mohly OŠV omezit či zcela zastavit školní vyučování. Z bezpečnostních důvodů byly uzavřeny mnohé školy na Domažlicku, které se nacházely v blízkosti státních hranic, a uvolnění učitelé byli přidělováni na školy, z nichž odešli učitelé kvůli výkonu činné vojenské služby.⁴³⁴ V českém školním okrese Domažlice (politický okres Domažlice a česká část politického okresu Horšovský Týn) nebyla k 15. říjnu 1938 zabráná ani jedna česká národní škola, takže se neuvolnila žádná učitelská síla.⁴³⁵ Byly však zabráný všechny národní německé školy německého školního okresu Domažlice (německá část politického okresu Domažlice), celkem se jednalo o 13 škol.⁴³⁶ V okrese Klatovy nebyla zabráná žádná česká národní škola a zůstaly v činnosti i tři státní národní školy (měšťanská v Čachrově, obecná v Petrovicích nad Úhlavou, obecná v Úborsku), které spravoval inspektorát státních škol národních v Prachaticích (po záboru v Protivíně).⁴³⁷ OŠV v Plzni hlásil zábor obecné školy s německým vyučovacím jazykem v Liticích,

⁴³⁰ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Pelechy, kronika školy 1935–1938, školní rok 1938/1939, nestránkováno.

⁴³¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 540, Pelechy, dopis M. Červeného ÚMŠ v Praze z 1. 12. 1938.

⁴³² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 542, Poběžovice, dopis ředitelství obecné a měšťanské školy v Poběžovicích ÚMŠ v Praze z 15. 10. 1938.

⁴³³ R. KUNZMANN, *Vzpomínka na českou menšinovou školu v Boru u Tachova*, Sborník Okresního muzea v Tachově 5, 1970, s. 40.

⁴³⁴ NA, f. ZŠR Praha, II, kart. 36, prezidiální spisy, 1938, dopis OŠV v Domažlicích ZŠR v Praze z 29. 9. 1938.

⁴³⁵ Tamtéž, dopis OŠV v Domažlicích ZŠR v Praze z 15. 10. 1938.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ NA, f. ZŠR Praha, II, kart. 36, prezidiální spisy, 1938, dopis OŠV v Klatovech ZŠR v Praze ze 14. 10. 1938.

ostatní německé školy v obvodu OŠV byly i nadále v provozu.⁴³⁸ Ve školním okrese Přeštice nebyla zabráná žádná česká škola. Po záboru Dobřan přišlo do Přeštic asi 100 českých dětí, které dříve navštěvovaly státní měšťanské školy v Dobřanech a které bydlely v okrajových obcích přeštického okresu a měly to blíž do Dobřan než do Přeštic. Po záboru pak docházely do Přeštic.⁴³⁹ MŠANO vydalo 7. října 1938 instrukce o evakuaci a vyklizení škol, podle nichž se nesmělo demontovat vnitřní zařízení.⁴⁴⁰

V pomnichovském období docházelo k takovým změnám, že byly narušeny i smluvní vztahy mezi českými školami a spolky a dalšími subjekty, např. pronajímateli nemovitostí, v nichž se české školy nacházely. Příkladem budiž třeba situace v **Prenetu** na Domažlicku. Zde byla obecná mateřská škola zřízena v září 1935, v lednu 1937 došlo k otevření mateřské opatrovny a obě školy byly umístěny v penzionátu Český domov v domě č. p. 33, jehož majitelem byl domažlický advokát V. Kopecký.⁴⁴¹ Problémy nastaly na podzim 1938, kdy se obě školy v důsledku jejich zániku vystěhovaly, což vedlo ke sporu mezi ÚMŠ a Kopeckým. Ten v dopise ÚMŠ v Praze v únoru 1939 napsal: „*Dne 10. října 1938 se Vaše školy z mého domu vystěhovaly. Nedostalo se mi vůbec žádného prohlášení ani výpovědi a nevím, na čem jsem, zvláště když snad jsou nebo se projednávají smlouvy s Německem o vyučování na školách menšinových a na školách v Prenetu byly vyučovány děti z obcí, které až na dvě jsou nyní vesměs v území zabraném. Jsem nesmírně poškozen tím, že jsem značnou část svého majetku věnoval ke zřízení škol v Prenetu a pak tím, že české školnice při stěhování škol zachraňovaly svůj soukromý majetek a odnesly i kamna ze soukromých bytů, nábytek, kteréžto věci musím nyní svízelně shánět.*“⁴⁴² ÚMŠ mu 21. února 1939 zaslala nájemné za dobu do 6. října s tím, že další užívání bylo znemožněno zásahem vyšší moci, na což však Kopecký 1. června 1939 odpověděl: „*Váš názor je sice nesprávný, protože neodpovídá ani skutkovým okolnostem, ani zákonným ustanovením a mohl bych uvést četná rozhodnutí nejvyššího soudu, můj názor odůvodňující. Nebudu se však soudit s ÚMŠ a jsa vyléčen již z podpory menšinového školství, nepovažuji se ani já ani moje rodina za povinná pro školství menšinové dále přispívat. Utrpěl jsem nedozírné škody, a proto mně to nesmí*

⁴³⁸ Tamtéž, dopis OŠV v Plzni ZŠR v Praze ze 17. 10. 1938.

⁴³⁹ Tamtéž, dopis OŠV v Přešticích ZŠR v Praze ze 14. 10. 1938.

⁴⁴⁰ Blíže k vývoji českého národního školství na Žluticku viz např. K. ŘEHÁČEK, *Školství v okrese Žlutice (1939–1945)*, in: *Historie okupovaného pohraničí 2, Ústí nad Labem 1998*, s. 127–150.

⁴⁴¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 547, Prenet.

⁴⁴² Tamtéž, Prenet, dopis V. Kopeckého ÚMŠ v Praze z 9. 2. 1939.

*míti nikdo za zlé. Se státní správou ohledně obecné a měšťanské školy se ovšem souditi budu.*⁴⁴³

ÚMŠ byla nucena zanechat v zabraných oblastech prakticky veškerý svůj majetek včetně nově postavených školních budov, které nezdědka vznikaly za podpory soukromých dárců. Plzeňský mecenáš, vrchní revident František Wunsch např. věnoval 50 000 Kč na výstavbu české školy v **Srní** na Sušicku. Po záboru se jen velmi těžce smířoval se vzniklou ztrátou. ÚMŠ v Plzni v dopise pražskému ústředí jeho stav popsala slovy: „*Tento šlechtný člověk jest během události úplně zdrcen, poněvadž vidí, že peníze, které během služby pracně nasbíral a věnoval na vznešený národní účel, jsou ztraceny.*“⁴⁴⁴ Vlastnické právo ke všem realitám ÚMŠ v zabraném území bylo převedeno na libereckou pobočku Aufbaufonds-Vermögensverwaltung ve Vídni, vyvlastňovací dekrety vystavoval Stillhalterkommissar für Organisationen v Liberci.⁴⁴⁵ Problém s vlastnictvím školní budovy nastal po roce 1938 např. v **Nové Vsi** u Dobřan. Tu vybuďoval v roce 1922 místní odbor ÚMŠ v Plzni z obecní stodoly, stavební práce a materiál hradila ÚMŠ a budova měla podle smlouvy po 15 letech připadnout obci.⁴⁴⁶ Po vzniku protektorátu dostala škola k 31. prosinci 1940 výpověď a byla vystavena i jiným ústrkům vládního komisaře Wenzela Kecksteina. V celé obci nemohla sehnat vyhovující prostory, nakonec od 1. ledna 1941 získala pronájem domu č. p. 87, který patřil Anně Šilingové z Prahy. K 30. červnu 1943 byla opatrovna a mateřská škola podle příkazu OH v Plzni z 28. června 1943 na základě rozhodnutí zemského prezidenta v Čechách z 9. června téhož roku na základě výnosu MŠANO ze 4. června 1943 zrušena. Zařízení mateřské školy převzala obec, takže škola dál pokračovala jako obecní, koncem války v ní pobývali uprchlíci, škola byla vystěhována a znovu se do provozu vrátila 1. září 1945.⁴⁴⁷

V zabraných oblastech byl po odchodu českých učitelů nedostatek učitelských sil. Mezi německou a česko-slovenskou vládou se vedla jednání o tom, že by část českých učitelů nastoupila zpět do svých dřívějších působišť. Vhodné učitele mělo vybírat MŠANO a učitelé měli mít stejné požitky a práva jako němečtí učitelé.⁴⁴⁸ O tuto možnost byl mezi učitelstvem poměrně značný zájem, jelikož jejich odchodem do pomnichovského Česko-Slovenska a posléze i ze Slovenska značně narostl počet

⁴⁴³ Tamtéž, Prenet, dopis V. Kopeckého ÚMŠ v Praze z 1. 6. 1939.

⁴⁴⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 512, Kunžvart, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze ze 14. 11. 1938.

⁴⁴⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 523, Losiná.

⁴⁴⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 572, Nová Ves, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 10. 3. 1926.

⁴⁴⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 572, Nová Ves.

⁴⁴⁸ *Čeští učitelé do Sudet*, Český deník, roč. XXVIII (75), č. 6, 6. 1. 1939, s. 3.

přebytečných učitelských sil a zvýšila se jejich nezaměstnanost. Ta byla řešena jednak dobrovolnými odchody vdaných učitelek ze státních služeb či povinnými odchody učitelských sil nad 55 let do důchodu.

Někde se však ze zabraných oblastí podařilo přemístit i celé školy. Na měšťanské škole v Chlumčanech, která tam byla přenesena ze zabraných **Dobřan**, se začalo vyučovat 19. ledna 1939. Škola se nacházela v budově obecné školy, a pokud stačilo místo, byli přijímáni i žáci, kteří navštěvovali jiné měšťanské školy v zabraném území.⁴⁴⁹ Někde dostávali čeští žáci žijící v zabraných oblastech povolení k návštěvě škol mimo zabraná území. České děti z **Hrádku** u Manětína, kde existovala česká mateční obecná škola od září 1935, získaly od německých úřadů povolení navštěvovat školy v neobsazeném území a mateční škola byla přenesena do nedaleké obce Brdo.⁴⁵⁰ Bohužel tak ale přišly o možnost výuky v novostavbě tamní školní budovy, která byla nákladem NJP otevřena teprve na podzim 1937.

Za okupace se ve sledované oblasti zřizovaly prakticky pouze české mateřské školy. Místní odbor ÚMŠ v Sušici požádal pražské ústředí ÚMŠ o převzetí věcného nákladu na zřízení matečních mateřských škol v Pohorsku, Tejmlově a Nezdicích na Šumavě. V dopise mj. napsal: „*Za změněných poměrů bude třeba všude přiložiti ruku k dílu, hlavně tam, kde chudoba a bída do kraje nejvíce zasahuje. Vynasnažíme se ze všech sil, abychom i my tuto neblahou okolnost zmírnili a po stránce kulturní kraj šumavský nezanedbávali.*“⁴⁵¹ Ještě 15. února 1939 se jednalo o možnosti zřízení mateční mateřské školy a opatrovny v **Pohorsku** v budově č. p. 13, která patřila Bohumilu Petličkovi. Dne 2. března 1939 se konalo komisionální šetření, ale na základě zákazu otevírání nových škol, který vydal říšský protektor Konstanin von Neurath, bylo zřízení školy znemožněno.⁴⁵² Žádost o zřízení opatrovny a mateřské školy ve **Staňkově** podal místní odbor NJP ve Staňkově 22. března 1939 s tím, že by škola mohla být otevřena k 1. září a že by na její zařízení mohl být použit nábytek z bývalé mateřské školy v Prenetu, který byl uložen v chlapecké měšťanské škole v Domažlicích. Opatrovna byla povolena ZŠR 16. září 1939 a měla dvě oddělení: oddělení Staňkov-městys sídlilo v budově dívčí měšťanské školy a oddělení Staňkov-ves v budově chlapecké měšťanské školy.

⁴⁴⁹ Z *Dobřan*, Český deník, roč. XXVIII (75), č. 15, 15. 1. 1939, s. 3.

⁴⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 486, Hrádek u Kralovic, výměr Úřadu zemského rady ve Žluticích ze 4. 5. 1939. Ve výměru mj. stálo: „*Eine Verfügung des Regierungspräsidenten in Karlsbad von 18. 4. 1939, mit der er den Besuch der tschechischer Schule in böhmischen Grenzort Brdo durch Kinder tschechischen volkstumzugehörigkeit ans dem sudetendeutschen Grenzort Ratka vom 1. 5. 1939 ab genehmigt.*“

⁴⁵¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 433, Sušice, dopis ÚMŠ v Sušici ÚMŠ v Praze z 2. 4. 1940.

⁴⁵² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 544, Pohorsko.

Opatrovna nakonec získala nábytek a inventář bývalé české mateřské školy v Ohučově, odkud byl do Staňkova převezen po dohodě s německými úřady v prosinci 1939.⁴⁵³

Také v **Čachrově** na Klatovsku se celá léta Češi snažili o vybudování opatrovny či mateřské školy. Tyto snahy však slavily úspěch teprve na samém konci třicátých let. V prosinci 1938 napsala NJP v Praze ÚMŠ v Praze dopis následujícího znění: „*ÚMŠ zamýšlí vybudovati v dnešním našem pohraničí řadu mateřských škol. Dovolujeme si doporučiti zřízení mateřské školy v Čachrově, kde je pro ni umístění buď v budově české či německé školy. Do Čachrova mohla by býti převedena státní mateřská škola z Jesení, jež má své působení na samé státní hranici, v důsledku čehož navštěvuje ji nepatrný počet 4-5 dětí a to zvláště proto, že komunikační spojení probíhá hraniční čarou. Zařízení mateřské školy z Krotějova je uloženo ve Strážově, kde by bylo možno zříditi mateřskou školu. Město je nyní na hranicích, ale věcný náklad sotva bude moci opatřiti, neboť výlohy spojené s mobilizací a pohraničními opatřeními obecní pokladnu zcela vyčerpaly.*“⁴⁵⁴ O zřízení mateřské školy a opatrovny požádalo v lednu 1939 i ředitelství státní měšťanské školy v Čachrově, které navrhovalo její umístění v budově německé školy, která byla zrušena. Jiné vhodné místnosti v obci nebyly k dispozici, a protože řídící učitel české obecné školy nechtěl poskytnout volnou učebnu, slíbil statkář František Faltys, že dá vlastním nákladem upravit vhodnou místnost ve svém vyhořelém zámku. Do té doby byla mateřská škola umístěna v suterénu nové budovy státní měšťanské školy, která byla postavena nákladem ÚMŠ.⁴⁵⁵ Mateřská škola byla zřízena výnosem ZŠR z 13. června 1939 a otevřena 21. června téhož roku.⁴⁵⁶ V následujících letech však došlo k poklesu žáků a podle nařízení říšského protektora z 27. května 1941 a 29. srpna 1942 byla škola zrušena. Matiční mateřská škola v **Manětíně** byla uzavřena k 30. červnu 1943 a opatrovnice byla k 31. srpnu 1944 propuštěna ze služeb ÚMŠ.⁴⁵⁷

Nevznikaly však pouze mateřské školy, ale rovněž vyšší typy škol. Odborná škola ÚMŠ pro ženská povolání v **Manětíně** (Private Fachschule für Frauenberufe der ÚMŠ in Manetin) byla zřízena ve školním roce 1939/1940 jako dvouletá škola, v níž bylo vyučování zahájeno 8. září 1939. Její první ředitelkou se stala Marie Valihrachová-Zichová, která funkci vykonávala do 30. září 1939, pak se odstěhovala a novým ředitelem školy se stal od 8. října 1939 Antonín Boháč. Od roku 1940/1941 byla

⁴⁵³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 556, Staňkov.

⁴⁵⁴ NA, f. ÚMŠ, kart. 475, Čachrov, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 12. 12. 1938.

⁴⁵⁵ Tamtéž, Čachrov, dopis ředitelství státní měšťanské školy v Čachrově ÚMŠ v Praze z 26. 1. 1939.

⁴⁵⁶ SOKA Klatovy, Národní škola Čachrov, kronika měšťanské školy 1929–1940, školní rok 1938/1939, s. 97.

⁴⁵⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 528, Manětín.

ředitelkou školy Jiřina Fučíková. Jedna třída byla umístěna v manětínském zámku, druhá v budově místní české záložny, nábytek školy byl získán evakuací školy ÚMŠ v Hrádku. Dne 13. května 1941 bylo škole uděleno právo veřejnosti. Ve školním roce 1941/1942 byla první třída školy umístěna v bývalé zasedací síni budovy okresního zastupitelstva. Dne 31. srpna 1941 odstoupila J. Fučíková z funkce a nahradil ji opět A. Boháč.⁴⁵⁸ Žákyně školy podléhaly pracovnímu nasazení, v roce 1943 pracovaly 30 dní na zalesňovacích pracích a tři dny vybíraly brambory ve dvoře Stvolny asi čtyři kilometry za hranicemi protektorátu, kam byly odeslány úřadem práce. V dopise správy školy o tom stojí: „*Tím se zdejší škola osvědčila jako organisovaná pracovní reserva, která je velmi nutná ve zdejším městě při nedostatku pracovních sil, a předpokládá se, že i tato okolnost může býti posuzována při rozhodování o dalším trvání školy.*“⁴⁵⁹ V létě 1943 se úspěšně dojednalo převzetí školy městem. Na rozloučenou poděkoval ředitel Boháč ÚMŠ „*za vlídnost, kterou všichni v osobním styku s váženým výborem ÚMŠ vždy poznali, za péči a blahovůli, kterou ÚMŠ škole prokazovala a která na opravdové a poctivé pracovníky musela působit blahodárně a býti jim morální vzpruhou k práci*“.⁴⁶⁰

Nejen v zabraných oblastech, ale rovněž v protektorátu bylo české školství terčem celé řady diskriminačních opatření. Dne 2. června 1939 se do budovy české školy v **Líních** dostavili zástupci německých úřadů, kteří měli povolení k prohlídce školy. O čtyři dny později obdržela správa české školy od německé MŠR přípis, aby do konce školního roku 1938/1939 vyklidila školní budovu, která dříve patřila německé obecné škole.⁴⁶¹ Také v obci **Úborsko** na Klatovsku, která také zůstala po Mnichovu v protektorátu a kde bylo pouze pět školou povinných dětí (dvě do obecné a tři do měšťanské školy), požadovali Němci zřízení německé školy. V obci se nacházela školní budova č. p. 26, kterou v roce 1898 postavil Deutscher Schulverein společně s obcí a v níž se před Velkou válkou nacházela německá škola. Po roce 1918 byla škola zrušena a budovu používala česká národní obecná a mateřská škola, které zde byly v nájmu. V polovině května 1939 navštívil obec klatovský vrchní zemský rada JUDr. Bernhard

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 529, Manětín, dopis správy školy ÚMŠ v Praze z 21. 5. 1943.

⁴⁶⁰ Tamtéž, Manětín, dopis správy školy ÚMŠ v Praze z 16. 7. 1943.

⁴⁶¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 519, Líně, dopis mateřské školy a opatrovny ÚMŠ v Líních ÚMŠ v Praze ze 7. 6. 1939.

Reinhold, který rozhodl o zřízení německé školy, a česká škola byla přestěhována do místního hostince, kde se začalo vyučovat 1. září 1939.⁴⁶²

⁴⁶² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 567, Úborsko, dopis okresního školního inspektora v Klatovech Aloise Kota z 27. 5. 1939.

V. Problémy českého menšinového školství na jihozápadě Čech v letech 1880–1945

Tato část práce se věnuje specifickým problémům českých menšinových škol v průběhu celého sledovaného časového období, je tedy víceméně společná době před rokem 1918 i po vzniku Československa. Zahrnuje problematiku postavení učitelů i dalších zaměstnanců škol a umístění škol v odpovídajících školních budovách. Z velké části se věnuje rovněž konkurenčnímu boji mezi školami, různorodým snahám o získávání žáků obou národností, od slibů a benefitů přes výhružky až po slovní a dokonce i fyzické násilí. Závěr této části patří analýze situace uvnitř české menšiny a jejímu vztahu k českým národním školám.

V. 1. Učitelé menšinových škol

Role učitele byla ve vysoce konkurenčním boji o žáka, který spolu sváděly české a německé školy, velice důležitá. Menšinový učitel byl navíc nejviditelnějším reprezentantem příslušné národnostní skupiny a na jeho aktivitách a schopnostech nezdůvěřoval i její úspěšný rozvoj. Na mnoha místech jihozápadu Čech se před rokem 1918 i po vzniku Československa mezi správami škol a českou národnostní skupinou vedly permanentní spory, rodiče dětí si stěžovali na nejružnější skutečné i domnělé nepravosti, požadovali jejich nápravu a na podporu svých požadavků neváhali ani vyhrožovat školní stávkou či dokonce přehlašování svých dětí do národnostně konkurenčních, tj. německých škol.

Čeští obyvatelé v **Dolních Sekyřanech** na Stodsku si např. dlouhodobě stěžovali na správce místní české školy F. Přeučila kvůli tomu, že si dle jejich mínění hleděl více soukromých záležitostí (např. chovu drůbeže, drobného dobytka, návštěv německých hostinců či hry v karty) než školy.⁴⁶³ Místní Češka Barbora Bláhová o důvodech, proč odmítala posílat své deváté dítě do české školy, když předchozích osm jejich dětí českou školu vychodilo, v dopise pražské ÚMŠ napsala: „*Děti ve škole pan učitel nepořádně učil, ráno začal učit po deváté, až i Němci na to ukazovali, pak nechával je často po škole dlouho přes poledne, až musela jsem sama pro ně jít, pak se s námi jen hádal a samé mrzutosti dělal.*“⁴⁶⁴ Také Marie Čanzlová z Dolních Sekyřan uvedla, že odhlásila své děti z české školy kvůli Přeučilovi, přestože dříve úspěšně odolávala nátlaku Němců, aby je posílala do německé školy. V dopise ÚMŠ v Praze si na Přeučila

⁴⁶³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 431, Dolní Sekyřany, zpráva F. Bělehrádka ÚMŠ v Praze ze 7. 7. 1914.

⁴⁶⁴ Tamtéž, Dolní Sekyřany, dopis B. Bláhové ÚMŠ v Praze, s. d.

stěžovala slovy: „*Děti naše trestal bez příčin často, na desátou hodinu začal učit a mezi učením krmí drůbež a děti tím zanedbává, nebylo to dříve nikdy. Je to velmi smutné, když český pan učitel s Čechy tak jedná.*“⁴⁶⁵ Na poměry v Dolních Sekyřanech si v polovině října 1914 stěžovalo také pražské ústředí NJP. V dopise ÚMŠ v Praze vyjádřilo znepokojení nad „*naprosto neuspokojivým*“ výsledkem zápisu do školy.⁴⁶⁶ ÚMŠ stížnosti vyšetřila s tím, že příčinou úbytku školních dětí byl především nátlak na rodiče ze strany majitele panství ve Vlkyši Franze Schultese a majitele pivovaru v Heřmanově Huti MUDr. Engelberta Rudla, ale částečnou vinu připsala i správci školy Přeučilovi. Ten byl poučen o tom, jak se má lépe chovat, aby škole získával příznivce, ovšem rovněž M. Čanzlová byla potrestána tím, že dostala od majitelky české pletárny výpověď z práce do té doby, dokud nebude opět své děti posílat do české školy.⁴⁶⁷

Dalším podobným případem byla situace v **Prapoříšti** na Domažlicku, kde 24. října 1937 sepsal místní dělník a člen obecní rady František Heidler stížnost proti učiteli tamní obecné školy Karlu Filipovi a zaslal ji Kanceláři prezidenta republiky s požadavkem na Filipovo odvolání. Stížnost byla podepsána představiteli osmi místních spolků a důvody k odvolání Filipa spočívaly v tom, že nebyl členem NJP, nepracoval pro místní spolky, poškozoval české obyvatelstvo a nezúčastnil se tryzny za prezidenta Masaryka.⁴⁶⁸ Filipova manželka Emma však stěžovatele napadla soudní žalobou pro útisk a vydírání svého manžela. Dne 17. února 1938 se konalo u Okresního soudu ve Kdyni hlavní přelíčení, během něhož došlo k uzavření smíru, Filip však přesto Prapoříště opustil a odešel učit do Kdyně.⁴⁶⁹

Před rokem 1918 nebylo postavení učitelů českých matičních škol příznivé. Jejich dislokace se řídila tím, zda se jednalo o školy s právem nebo bez práva veřejnosti. Školy s právem veřejnosti byly vyhrazeny abiturientům, kteří se připravovali na zkoušku způsobilosti, učitelům-vojákům, gymnazistům či absolventům reálky, kteří se chtěli zkoušce podrobit po tříleté praxi, a způsobilým učitelům, kteří působili více než dva roky na škole bez práva veřejnosti. Na školy bez práva veřejnosti mohli být dosazeni způsobilí učitelé-nevojáci, způsobilé učitelky a výpomocné síly. Učitelky, ať způsobilé anebo jenom dospělé, mohly být dosazeny pouze na školy vícetřídní, na škole trojtřídní

⁴⁶⁵ Tamtéž, Dolní Sekyřany, dopis M. Čanzlové ÚMŠ v Praze z 1. 10. 1909.

⁴⁶⁶ Tamtéž, Dolní Sekyřany, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 12. 10. 1909.

⁴⁶⁷ Tamtéž, Dolní Sekyřany, dopis ÚMŠ v Praze NJP v Praze z 27. 10. 1909.

⁴⁶⁸ SOA v Plzni, f. Státní zastupitelství (SZ) Klatovy, kart. 92, Nst 1424/38, trestní oznámení E. Filipové SZ v Klatovech z 9. 2. 1938.

⁴⁶⁹ *Učitel se soudí s občany. Konec jedné sensace v Prapoříšti na Kdynsku*, Nová doba, roč. XXXXIV, č. 48, 18. 2. 1938, s. 3.

směly vyučovat pouze v první třídě, což však znamenalo, že si ostatní učitelé stěžovali na přetížení, protože tam, kde působila učitelka, museli ostatní učitelé vyučovat jen ve vyšších třídách. Po finanční stránce platilo pravidlo, že ten, kdo žádal o přeložení, nesl náklady svého stěhování, jinak hradila ÚMŠ stěhovací náklady sama ze svého. Pokud se týkalo správců škol a řídicích učitelů, platilo další pravidlo, že nikdo nesměl dostat nové místo, kde by měl menší funkční přírůstek, než pobíral do té doby.⁴⁷⁰

Následující mikrosonda do problematiky učitelstva mateřské školy v **Nýřanech** ve školním roce 1882/1883 umožňuje analyzovat složení tamního učitelského sboru, jeho kvalifikaci a platové zařazení. Řídicím učitelem byl v Nýřanech B. Tyšler, absolvent vyšší reálné školy s maturitou a čtvrtého ročníku učitelského ústavu v Soběslavi. Zkoušku dospělosti složil 2. července 1876 a zkoušku způsobilosti 31. října 1878. Na mateřských školách vyučoval od 28. srpna 1882, předtím byl výpomocným učitelem ve Vacově a Katovicích (1874–1875), definitivním podučitelem v Nepomuku a Březnici (1876–1880) a definitivním správcem obecné školy v Martinicích na Jilemnicku (1880–1882). Jeho roční služné činilo 600 zlatých, k tomu pobíral funkční příplatek 200 zlatých a bytné 100 zlatých, dohromady měl tedy 900 zlatých ročně. Podučitel Jan Vitha byl absolventem vyššího gymnázia s maturitou, následně jednoročního učitelského kurzu a studia filozofie s absolutoriem. Zkoušku dospělosti složil 6. července 1875, zkoušku způsobilosti 6. května 1879, na mateřských školách působil od 19. září 1882, předtím byl dva roky zatímním učitelem v Hnátnici, dva roky zatímním učitelem na německé soukromé měšťanské škole v Ústí nad Orlicí a rok zatímním učitelem na škole u sv. Haštala v Praze. Jeho služné činilo 450 zlatých, dále mu příslušela renumerace za německý jazyk ve výši 75 zlatých, takže dohromady pobíral 525 zlatých. Podučitel Karel Jeřábek, absolvent vyššího reálného gymnázia bez maturity, vystudoval čtyři ročníky polytechniky, obor matematika (do 1876). Zkoušku způsobilosti složil 12. listopadu 1881, na mateřské škole působil od 19. září 1882, předtím byl rok asistentem na reálce v Písku a 19 měsíců výpomocným učitelem v Libotejnici na Roudnicku. Služné dostával ve stejné výši jako Vitha. Podučitel František Heller byl absolventem vyšší reálky bez maturity a dvou let polytechniky. Zkoušku způsobilosti složil 5. listopadu 1882, na mateřských školách působil od 3. února 1883, předtím byl rok výpomocným podučitelem ve Štěnovicích, dva roky výpomocným učitelem v Prádle a dva roky výpomocným učitelem na soukromé škole

⁴⁷⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, dopis F. Bělehrádka ÚMŠ v Praze z 26. 5. 1902.

piaristů v Nepomuku. Jeho roční služné činilo stejně jako u Vithy a Jeřábka 450 zlatých. Podučitel František Assmann abslovoval tři třídy měšťanské školy a čtyři ročníky učitelského ústavu v Praze (do 1881). Zkoušku dospělosti složil 20. června 1881, zkoušku způsobilosti neměl, na matičních školách působil od 28. srpna 1883, předtím byl rok zatímním podučitelem v Chanovicích na Strakonicku. Jeho služné činilo 450 zlatých, k tomu dostával ještě 75 zlatých renumerace, dohromady tedy pobíral 525 zlatých. Podučitelka Anna Kalistová vychodila měšťanskou školu v Březnici, německou klášterní školu v Horažďovicích a v roce 1881 absolvovala čtyři roky učitelského ústavu u sv. Anny v Praze. Zkoušku dospělosti složila 19. června 1881, byla bez zkoušky způsobilosti, na matičních školách působila od 12. září 1883, předtím byla rok zatímní podučitelkou v Bělčicích na Blatensku. Pobírala služné ve výši 450 zlatých, k tomu ještě 180 zlatých za výuku ručních prací, takže dohromady vydělávala 630 zlatých ročně. Podučitel Jan Čížek absolvoval vyšší reálku s maturitou v Plzni a tři ročníky polytechniky (1879). Zkoušku dospělosti složil 18. července 1882, byl bez zkoušky způsobilosti, na matiční škole působil od 20. září 1882 a pobíral služné ve výši 450 zlatých. Služné pěstounky nýřanské opatrovny bylo rovněž 450 zlatých ročně a k tomu jí náležel byt ve školní budově, opatrovnice brala 15 zlatých měsíčně.⁴⁷¹

Problematika nepříznivého postavení matičních učitelů rezonovala mj. na XI. valném sjezdu českého učitelstva a přátel školství, který se konal 6. srpna 1903 v Praze. Učitelé matičních škol zde požadovali především právo na stejné hmotné zabezpečení jako učitelé těch veřejných. Nejednalo se ani tak o platové poměry, které byly na matičních a veřejných školách podobné, jako spíše o celkové sociální zabezpečení učitelů. V petici učitelů matičních škol mj. stálo: „*A přece učitel matiční jest tížen starostmi, kterých kolega jeho na veřejné škole nezná, přece učitel matiční jest vyrušován ve svém povolání obavou, že není postaráno o těch několik okamžiků života, až se stane k práci nezpůsobilým, a že není postaráno o jeho pozůstalé, až živitel jejich vysílen klesne na líše, již vzdělával, již celý život svůj obětoval. Není postaráno o stáří učitelovo, není postaráno o vdovy a sirotky po učitelích matičních škol.*“⁴⁷²

Učitelé neveřejných škol měli rovněž potíže s vystavováním vysvědčení svým žákům. Správce matiční školy v **Blížejově** J. Knedlhans v listopadu 1900 ÚMŠ v Praze napsal: „*Můj předchůdce pan Hugo Pávek vydával sám propouštěcí vysvědčení žákům ze školy*

⁴⁷¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, M. SAKAŘOVÁ, *Z mých vzpomínek na nýřanskou opatrovnu*, nestránkováno, s. d.

⁴⁷² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 438, Sjezd učitelstva škol menšinových konaný u příležitosti XI. valného sjezdu českého učitelstva a přátel školství 6. 8. 1903, s. 21.

vystupujícím, což já nedělám. Kdekoliv jsem byl na soukromé škole, napsal jsem také sice sám vysvědčení propouštěcí, pak jsem však vzal žáka vystupujícího na některou školu veřejnou, kde byl týž znovu zkoušen, a správnost známek od správce školy veřejné potvrzena. Posledně vedl jsem dva žáky ke zkoušce do Přívoze, kde mně pan učitel Veber vysvědčení podobné podepsati nechtěl. On má za to, že dle zákona musí se napřed žádati o povolení OŠR, by směl žáky ony zkoušeti, pak též o to, by jim byl sleven poplatek za zkoušku 5 zlatých. To však se nikde nedělá.⁴⁷³

Kromě vzdělání a učitelské způsobilosti bylo na matičních školách od učitelů požadováno také dodržování jistých mravních a národních hodnot. Každý učitel, učitelka či pěstounka se měli především snažit být vzorem v odpovědném výkonu jejich povinností. To bylo víceméně nutností, neboť činnost ÚMŠ byla posuzována nejen obyvatelstvem české národnosti, ale také jejími odpůrci, kteří vítali každou příležitost, kdy mohli veřejnost nebo úřady upozornit na sebemenší nepřístojnost či pochybení. Z tohoto důvodu bylo nezbytně zapotřebí, aby učitelé a pěstounky nejen dodržovali platné zákony a nařízení, ale aby měli vždy a všude na paměti své specifické poslání. V povinnostech matičních učitelů a pěstounek doslova stálo: „Každý, komu jest vyučovati mládež, necht' se připravuje na každou učební hodinu a na každý předmět důkladně a úplně, necht' je snahou každého z matičního učitelstva, aby u žactva docílil ve vyučování výsledků nejlepších. Řádný pedagog již svým zjevem musí vzbuzovati důvěru žáků a udržovati v nich pravou kázeň. Svědomitost při plnění poslání učitelského a zdárný výsledek vyučování žádáme a očekáváme od učitelstva svého bezpodmínečně. Necht' nikdo z učitelstva neopomíjí stále rozšiřovati své vzdělání odborné i všeobecné, jak často naskýtá se mu příležitost býti rádcem a učitelem samých rodičů! V občanském životě střežte se všeho, co by důstojnosti Vaší a Vašemu povolání bylo na újmu. Hospodské pitky, zdraví beztoho škodlivé, nízké zábavy a dluhy, zbavující samostatnosti a vážnosti, vyzývavé chování zejména na veřejnosti, všeliké nemístné hádky a pletichy – to vše jsou věci, které výbor ÚMŠ bude stíhati tím přísněji, protože dle posavadních zkušeností závady tyto vyskytovaly se obyčejně u osob, kterým povinnosti učitelské a prospěch Matice byly pojmy neznámými. Mimo školu necht' všichni členové sborů učitelských i pěstounky chovají se solidárně, zvyšující svorným vystupováním vážnost školy. Naprosto dovoleno není, aby v obcích, spolicích, shromážděních, hostincích atp. učitel proti učiteli nebo výboru ÚMŠ tvořil a organisoval si strany a odboj. Vzniku

⁴⁷³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, Blížejev, dopis J. Knedlhase ÚMŠ v Praze z 1. 11. 1900.

*a šíření pověstí dobré jméno poškozující učitelové, učitelky a pěstounky, jak pevně doufáme, dovedou zabrániti ušlechtilým mravem společenským i taktním a bezúhonným chováním. Nejpřísnější správnost u matičního učitelstva předpokládajíce, očekáváme od každého učitele a pěstounky jednání v každé příčině poctivé a pořádek ve škole i životě soukromém nejúplnější. Za zdar, rozkvět a pověst školy jest v první řadě odpověden její správce. On také odpovídá v první řadě za výsledek vyučování ve všech třídách. Z té příčiny jest jeho povinností, aby každou neprístojnost, kterou shledá ve škole i mimo školu u osob, jež jsou mu podřízeny, bez meškání autoritou svou a vlivem v oboru působnosti své vyšetřil a v následcích odčinil; nezdaří-li se mu však opravdový pokus takový, aby věc oznámil výboru ÚMŠ, nezamlčuje při tom ničádného provinění, ničádné nedbalosti a vůbec uváděje všechny okolnosti, jež pro rozpoznání povahy skutku jsou směrodatnými. Řídící učitel jest představeným celého sboru učitelského, proto každá osoba jemu podřízená jest povinna ve školských záležitostech bez poznámky a naprosto uposlechnouti jeho rozkazův a projevovati mu ve škole i mimo školu povinnou úctu. Za to řídící učitelové chovejtež se kolegiálně a přátelsky ke svým podřízeným. Všem osobám ve službě matiční působícím ukládáme naprostou mlčenlivost vůči nepovolaným o usneseních a podnicích výboru ÚMŠ i o zařízeních a událostech ve školách matičních. Porušení této povinnosti bude míti pro viníka vzápětí okamžité zastavení požitkův a propuštění ze služeb, jakož vůbec proti každému, o kom výbor matiční nabude přesvědčení, že nekoná povinností svých řádně a svědomitě, bude nastoupeno tresty disciplinárními.*⁴⁷⁴

Ani po skončení války nevládla mezi učiteli přílišná vůle vyučovat na menšinových školách a stát měl velké starosti s obsazením učitelských míst na rychle vznikajících národních školách. Problém byl řešen obvykle tak, že se učitelé často překládali na místa, kde jich bylo zapotřebí, a docházelo i k přijímání žen.⁴⁷⁵ Stát si vypomohl legislativním nástrojem a v § 4 zákona č. 295/1920 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích, udělil ZŠR právo „*přikázati kterémukoliv učiteli neb učitelce, a to i těm, kteří zastávali místo definitivní, aby převzali úřad a vyučování na kterékoliv škole podle tohoto zákona zřízené*“.⁴⁷⁶ Učitel se musel příkazu ZŠR podrobit a jeho neuposlechnutí se disciplinárně stíhalo. Náklady na

⁴⁷⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, oběžník ÚMŠ v Praze „Všem správám škol Ústřední matice školské o povinnostech učitelstva a pěstounek“ z 29. 9. 1898.

⁴⁷⁵ NA, f. MŠ Praha, kart. 366, dopis MŠANO v Praze ZŠR v Praze z 1. 10. 1919.

⁴⁷⁶ Zákon č. 295 z 9. dubna 1920 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích, § 4.

stěhování byly těmto učitelům hrazeny v plné výši a jejich služební příjmy nesměly být nižší, než tomu bylo v jejich dosavadním působišti.

Ve státních národních školách, a zejména pak ve školách matičních, však i v dalších letech málokdo vyučoval úplně dobrovolně. Na místa učitelů národních škol nebo do škol na Slovensko byli proto překládáni problémoví učitelé ostatních škol za trest. Správce české školy v **Miřkově** na Horšovskotýnsku Karel Šampalík byl např. koncem školního roku 1924/1925 zapsán „do statutu učitelů vykázaných na Slovensko a na státní školy menšinové“.⁴⁷⁷ Učitel téže školy Jan Procházka se počátkem školního roku 1937/1938 vrátil po pěti letech ze Slovenska „s nadějí, že se mu zde bude lépe pracovat než na Slovensku. Záhy však poznává těžkosti učitele ve smíšeném území.“⁴⁷⁸ V **Tachově** se kupř. místní odbor NJP snažil ovlivňovat obsazování učitelských míst a přemísťování učitelů mnohdy až vyděračskými metodami. Inspektor menšinových národních škol v Chebu František Věšín byl na nátlak tachovského odboru vyzván k provedení inspekce u řídicího učitele Otakara Peroutky a v dopise NJP v Praze o tom mj. napsal: „Při vší úctě, kterou mám k činnosti odborů NJP, musím přece zdůrazniti, že zákroky jejich směřující k dislokačním opatřením nemají vždy jasnou motivaci.“⁴⁷⁹ O vztazích mezi menšinovými učiteli vypovídá mj. i dopis správce obecné školy v **Pleši** na Horšovskotýnsku Josefa Peška jeho předchůdci Václavu Řezáčovi: „Kolego, měl jsem v úmyslu oznámiti dnes ÚMŠ v Plzni, že mi vůbec neodpovídáš na úřední dopisy, jak jsi povinen. Nikdo jiný mně nemůže podati v některých věcech informace, jedině Ty. Ostatně jsi mně to také přislíbil. Jsi patrně rád, že jsi odtud pryč, z Pleše, toho kletého hnízda, chápu to plně, také odtud co nejdříve odstartuji, byť bych si měl vzít definitivu někde na Podkarpatské Rusi. Jsa nyní degradován (z trojtřídky máme nyní jednotřídku), budu zde žít, až kolega odejde, jako poustevník. Proč mně neodpovídáš?“⁴⁸⁰ Řezáč se však chtěl do svého původního působiště vrátit. Po 10 letech, kdy působil v Plešnicích, požádal dopisem o možnost návratu, což zdůvodnil následovně: „Rodiče jeho manželky bydlí v Eisendorfu a následkem svého postavení mají značný vliv na smýšlení německého obyvatelstva. Se zástupci úřadů a se členy české menšiny je podepsaný v naprosto přátelském styku a doufá, že by jeho ustanovení s uspokojením přijali a jej

⁴⁷⁷ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Miřkov, školní kronika 1925–1938, školní rok 1925/1926, nestránkováno.

⁴⁷⁸ Tamtéž, školní rok 1937/1938, nestránkováno.

⁴⁷⁹ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 61, sign. IV A 693, dopis F. Věšína NJP v Praze z 21. 3. 1929.

⁴⁸⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pleš, dopis J. Peška V. Řezáčovi z 10. 10. 1933.

v práci pro zmohutnění menšiny a školy podporovali.“⁴⁸¹ Většina učitelů národních škol se však všemi prostředky snažila dostat na jiná místa v ryze českých oblastech. Správce české školy v Úterý na Bezdrůžicku Antonín Vodička kupř. inspektor Follprechtovi v květnu 1924 napsal: „Připravím vše, pokud mé síly stačí, k počátku příštího roku, ale prosím Vás, abyste mi přispěl, až budu žádati o propuštění z menšin, abych se mohl ucházeti o místo na školách národních, kde není činnost tak vysilující.“⁴⁸²

Tento přístup nebyl nijak ojedinělý, neboť odrážel skutečně nezáviděníhodné podmínky, za kterých učitelé národních škol v národnostně smíšených oblastech museli pracovat. Zcela výstižně je popis neudržitelných poměrů v menšinovém školství uveden v dopise státního zvěrolékaře Václava Kysely z Úterý, který napsal v březnu 1926 poslanci F. Lukavskému: „Vážený pane poslanče! Vím sice, že Vám tímto dopisem způsobím bol, jest však nutný. Kolikrát přijdu v obvod menšinových škol, tolikrát je mi úzko a také i líto Vaší upřímné snahy a tolikeré námahy, kterou jste věnoval menšinovému školství. I zde jeví ‚nový‘ režim svou ‚blahodárnou‘ činnost. Nikdo z nás by v době převratu nebyl řekl (a také ani nesl), že dojde za 7 let u nás v menšinovém školství k tak žalostným poměrům. Vy za to ovšem nemůžete, proto Vám tento dopis neposílám. Bídne naše poměry a darebáci uvádějí vniveč Vaši dobrou práci a námahu. Ze zkušenosti, z delšího pozorování, z nenápadného doptávání musím Vám sdělit, že zahyne mnohá menšinová škola, mající jako taková i nejlepší podmínky existence, bude-li trvati stav, jak ho níže v hlavních rysech popisuji. Začnu s učitelstvem. Většina na menšinových školách působících jest nejen mizerný materiál učitelský, nýbrž i lidský. Takový chlap, jaký nejeden působí na české škole, zničí budoucnost školy sám, a to tím spíše, když říká: ‚A co bych se namáhal, co mi po tom, oni mě za rok přeloží jinam, já tu nebudu!‘ Chátrají však i vzácní jednotlivci poměry, ve kterých žijí. V pondělí a po svátku se obyčejně nevyučuje aneb velmi opožděně, spíše až odpoledne; je-li toho dne vyučování nějaké, pak vůbec nemá ceny. To je skoro pravidlem po každém prázdnou, v němž učitel odjíždí pryč. Zním i případy, že o učiteli nikdo nevěděl po dva i tři dny. Zním i případ, kde po delší dobu přicházela za menšinovým učitelem jeho milá, vyzvala ho, aby ‚to‘ poslal domů a šel s ní na procházku. Proto děti sotva došly do školy, už se zase vyhrnuly. V místě, kde není česká škola v jedné budově s německou, se to ztratí, ale představte si tento poměr: v německé začne vyučování přesně a také neskončí předčasně. Sousední česká třída zatím huláká, ruší německou, děti bouchají dveřmi,

⁴⁸¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Plešnice, prohlášení V. Řezáče z 25. 4. 1934.

⁴⁸² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Úterý, dopis A. Vodičky A. Follprechtovi ze 4. 5. 1924.

hledají učitele, až konečně se rozutekou. To vidí německý učitel, to pozoruje obyvatelstvo, před Němci vůbec – zvyklými pořádku – je to ostuda. Znamená to zároveň v jejich očích ponížení české školy, našich dětí i rodičů, vzbuzuje to opovržlivý despekt k státu, který tohle zařizuje a trpí. Pro Němce je to zároveň obrázek naší nemohoucnosti, bezradnosti a vůbec hloupých poměrů. Avšak Němci se nejen smějí, nýbrž oni znamenitě toho využívají ve svůj prospěch vůbec a pro vylákání dětí z české školy zvláště. Na výsledky si nemohou stěžovati, naopak, z těch mohou mít plnou radost. A jakpak ne! Každý rozumný táta brzo pochopí, že se dítě v takové škole ničemu nenaučí, jsouc při tom i v hygienických děrách ohrožováno na zdraví. Nedivme se sgermanisovaným rodičům ani smíšeným sňatkům, když slyším od uvědomělých českých lidí: „Já tam dítě nenechám, nic neumí a ničemu se ani nenaučí, k ničemu není, nic nedělá a je lajdák.“ A mají plně pravdu: z takových škol vyjdou kulturně zanedbaní ubožáci, bez pořádné znalosti češtiny, bez lásky ke škole a bez lásky k jazyku; nemají k tomu dostatečné možnosti. Kantor – povrchní tvor – národně často úplně vlažný, poněvadž přemoderní, někdy i ochmelka, přišed do školy pozdě, po cestě a noci unaven, dříme, aneb čte zábavnou knihu, nemůže udělati z dětí takové lidi, pro jaké zakládáme menšinové školy. Menšinové práce vůbec nedělá, buď není k ničemu, nebo je pohodlný, aneb není vůbec národně založený. Tak to dále nejde. Nic nepřeháním. Sdělují to Vám klidně po delším pozorování. Nejedná se také o školu jednu, nýbrž o většinu. Má-li mít menšinové školství význam a výsledky, jakých je nám třeba, jest nutno: 1) dávat do zněmčeného území lidi kvalifikované, obětavé, národně citící a ženaté. 2) Ženatý bude se držeti v místě, zvláště bude-li vědět, že tam bude více let, že tam musí být. 3) Nepostaráte-li se mu o pořádný byt, pak jste vlastně ho potrestali za to, že byl pořádným učitelem. Proto je třeba 4) rychlého vybudování škol i s byty rodinnými a 5) příplatku za to, že žije v německé pustině, a za to, že má vlastně dvojí práci: naučit děti česky a přitom vlít do nich kulturu vůbec. K tomu se každý neobětuje, k tomu má jen málo lidí trpělivost a dlouhou a potřebnou kvalifikaci. Poměry ty sdělují pravdivě, ani písmene neslevím, sdělují Vám je poctivě, byť i jen stručně a všeobecně.“⁴⁸³

I přes to však někteří učitelé menšinových škol na jihozápadě Čech zůstali ve službách české menšiny, ať na matičních nebo veřejných školách, celý svůj profesní život. Patřili mezi zkušené a respektované odborníky a rádce mladších kolegů. Často docházelo k tomu, že během své učitelské kariéry založili školu, tu pak vedli, v dobrém

⁴⁸³ Tamtéž, Úterý, dopis V. Kysely F. Lukavskému ze 7. 3. 1926.

stavu předali svému nástupci a odešli budovat novou školu jinam. Příkladem takového učitele byl třeba P. Šamberger, který byl nejprve podučitelem v Přívozci, v roce 1885 založil mateřskou školu v Pelechách, v roce 1890 odešel zakládat mateřskou školu do Všekar a v roce 1900 se přesunul do Malesic. Tam mu však nastaly vážné zdravotní problémy (trpěl oční nemocí), kvůli kterým musel přestat vyučovat, a v roce 1917 mu byla svěřena pouze formální správa školy. Tento stav však nebyl dlouhodobě udržitelný a poslanec F. Lukavský o tom v červnu 1918 v dopise ÚMŠ v Praze uvedl: „*V Malesicích musí od příštího školního roku nastati náprava. Slavný výbor musí zde něco učiniti. Takto to dále vůbec nejde, nemá-li dlouholetá práce přijíti nazmar. Do Malesic musí přijíti řádná kvalifikovaná síla. Řídící učitel Šamberger budiž dán na dovolenou nebo do penze. Škola nás stojí úžasně peníze a efekt ubohý. Lidé hrozí hromadně dáti děti ze školy pryč.*“⁴⁸⁴ I přesto zůstal Šamberger na svém místě až do roku 1925, kdy odešel do důchodu.

Získat a hlavně udržet si kvalitního učitele nebylo pro menšinové školy jednoduché. Dne 30. ledna 1894 kupř. rodiče českých dětí z **Honosic** žádali o ponechání jejich učitele J. Knedlhane ve škole v petici, v níž mj. stálo: „*Slavný výbore! My níže psaní občané honosičtí jsme se dozvěděli, že náš pan učitel žádá od nás být přesazen, ačkoliv s tím nemůžeme souhlasit. Jelikož my zde musíme mít řádného učitele, který dítky pilně učí, by se nám děti nerozprchly ze školy. Pročež žádáme nutně slavný výbor, by pan učitel zde i nadále ostal. Ačkoliv jsme s ním úplně spokojeni, jelikož dítky za ten krátký čas značně pokročily v učení.*“⁴⁸⁵

V dalších místech však rodiče řešili zcela opačný problém. O nekvalitním učiteli svědčí třeba zpráva o inspekci mateřské obecné školy v **Dobřanech** z 10. června 1885, v níž byl hodnocen podučitel Václav Podhajský slovy: „*Podučitel Podhajský jest k úřadu učitelskému téměř nezpůsobilý. Nejen tělesná vada (jest hrbatý) mu úřad ztěžuje, ale zvláště nedostatečné vzdělání, obecné i pedagogicko-didaktické, činí, že výsledek jeho pilné práce jest skoro nedostatečný. Studoval sice vyšší reálnou školu, ale neosvojil si základních vědomostí přípravných, jimiž kandidát učitelství vykázati se musí. K učitelské zkoušce byl připuštěn jako výpomocný podučitel, zaměstnaný před léty při veřejných školách po několik let. Jeho celý zjev, jeho mluva nanejvýše nesprávná,*

⁴⁸⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 385, Kunějovice, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze z 18. 6. 1918.

⁴⁸⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 360, Honosice, petice rodičů z 30. 1. 1894.

činí na pozorovatele dojem velmi trapný.“⁴⁸⁶ Podhajský odešel k poslednímu prosinci 1885 na jinou školu a místo něj přišel do Dobřan učitel T. Flaška.

Vážné problémy, a to i disciplinárního charakteru, byly také s učitelem V. Elhotou.⁴⁸⁷ V době, kdy vyučoval v **Chotíkově**, upozorňoval poslanec F. Lukavský na „*neudržitelné poměry na škole v Kotíkově, kde pan Elhota nenáležitým způsobem učí, také jest prchlivý a k životu českému indolentní. Bylo by velmi účelno, aby se delegát mateřské školy podíval do Kotíkova a učinil pořádek.*“⁴⁸⁸ Také školní personál, který nebyl z národnostního hlediska spolehlivý, byl často příslušníky menšiny kritizován. V roce 1932 např. dostala výpověď posluhyně opatrovny a mateřské školy v **Kunějovicích** Barbora Vodičková. V odůvodnění výpovědi stálo: „*Pečuje o čistotu učebny dosti dobře. Přesto navrhuje se, aby tu byla změna. Nemá dětí do školy a opatrovny a provdala se v poslední době za Němce J. Hofmana. Podniky školy nepodporuje.*“⁴⁸⁹ Novou posluhyní se proto od 1. července 1932 stala Češka Helena Böhmová.

Na některých školách byla největším problémem fluktuace učitelských sil. Příkladem za všechny budiž mateřská škola v **Pelechách**. Jejím prvním správcem se stal P. Šamberger, který v Pelechách zůstal do roku 1890, kdy byl přeložen do Všekar. Na jeho místo nastoupil počátkem školního roku 1890/1891 František Hradecký, který byl ale už v březnu 1891 propuštěn ze služeb ÚMŠ a novým správcem školy byl jmenován Stanislav Ernst. Ten však již po roce místo opustil a místo něj nastoupil Emanuel Kostelecký. Od roku 1894/1895 byl novým správcem školy T. Flaška, dřívější správce školy v Prapořišti, který v roce 1900 odešel zpět do Prapořiště, a jako jeho nástupce byl ustanoven Robert Ehlich. Ten ale záhy onemocněl a až do 9. prosince 1899 ho zastupoval Hubert Hejtman. Od počátku školního roku 1901/1902 byl novým správcem jmenován Antonín Beránek, v roce 1903/1904 nastoupil místo Beránka Jaroslav Procházka, který byl v prosinci 1907 přeložen do Prapořiště a na jehož místo nastoupil Boleslav Černý, který však musel 10. října 1914 přesídlit rovněž do Prapořiště a převzít tamní školu po kolegovi odvedeném na frontu. Školu tedy dočasně převzala pěstounka A. Hradecká z mateřské opatrovny v Prapořišti. Dne 16. srpna 1915 narukoval i Černý,

⁴⁸⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 351, Dobřany, zpráva o inspekci školy z 10. 6. 1885.

⁴⁸⁷ O tomto nekonvenčním učiteli viz K. ŘEHÁČEK, *Pozoruhodný životní příběh menšinového učitele a básníka Vojtěcha Elhoty* (v tisku).

⁴⁸⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 380, Kotíkov, dopis F. Bělehrádka ÚMŠ v Praze z 22. 4. 1913.

⁴⁸⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 512, Kunějovice, dopis správce obecné a mateřské školy v Kunějovicích Karla Vokroje ÚMŠ v Praze z 18. 6. 1932.

správce školy se stal Theodor Ulrich, který byl současně i správcem školy v Tlumačově, takže Hradecká ve skutečnosti vedla školu až do konce války.⁴⁹⁰

Problémy s častým střídáním učitelů měla i česká obecná škola ve **Folmavě**. Prvním zdejším učitelem a správcem školy byl Oldřich Vohradník, dosavadní správce menšinové školy v Haselbachu, který ve škole setrval do 1. října 1925, kdy byl povolán na vojnu. Ve školním roce 1925/1926 místo něj nastoupil Josef Novotný, který v místě zůstal pouze rok a 1. října 1926 byl stejně jako jeho předchůdce odveden. Již třetím učitelem v pořadí byl František Kovářík, který však ve Folmavě nesetřval ani celý rok a 1. dubna 1927 odešel do Konstantinových Lázní. Ve Folmavě ho nahradil Josef Hájek, který v místě vydržel do 1. února 1929, kdy byl přeložen do Prachatic. Místo něj nastoupil Václav Štokán, který byl však již 1. října 1929 povolán na vojnu, a novým učitelem se stal Jiří Šlajer.⁴⁹¹ Časté změny vyučujících se negativně projevovaly také v **Haselbachu** na Domažlicku, což podle školní kroniky „*budilo pohoršení u zdejší české menšiny, která také proti tomu protestovala*“.⁴⁹²

Potíže byly na menšinových školách rovněž se zajištěním výuky náboženství v českém jazyce. V **Horšovském Týně** nebyla po odchodu českého kaplana Josefa Šebesty možnost vyučovat náboženství v češtině. Proti tomu protestovali rodiče českých žáků, kteří hrozili školní stávkou. Nakonec došlo k dohodě mezi pražskou konzistoří a ZŠR a učitelem náboženství se stal kvadrían místního kapucínského kláštera Robert Kučera. Problém nastal na podzim 1933 i v **Modravě** na Sušicku v souvislosti s tím, že v září téhož roku byl ze Srní přeložen dosavadní katecheta Antonín Sobotka, který v Modravě vyučoval náboženství, a nově příchozí katecheta byl německé národnosti a odmítl do české menšinové školy do Modravy, která byla v témže roce postátněna a přeměnila se v expozituru české státní školy v Srní, docházet.⁴⁹³ Rodiče žáků si stěžovali také na chování faráře v **Kvildě**. Dne 27. května 1933 šly děti německé školy ve **Filipově Hutí** na Sušicku ke svatě zpovědi a prvnímu svatému přijímání do Kvildy, kam byla Filipova Huť přifařena. Spolu s nimi šly i dvě české děti z Filipovy Hutě. Na upozornění německého řídicího učitele z Filipovy Hutě „*Das sind die zwei Böhm*“ odmítl farář v Kvildě děti zpovídat, otevřel dveře a se slovy „*Die böhmische Kinder*

⁴⁹⁰ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Pelechy, školní kronika 1895–1935, školní rok 1915/1916, nestránkováno; NA, f. ZŠR Praha, kart. 2628, sign. 15 d IV, dopis OŠR v Domažlicích ZŠR v Praze z 3. 1. 1916.

⁴⁹¹ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, školní kronika 1927–1938, školní rok 1929/1930, nestránkováno.

⁴⁹² SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Lísková, školní kronika 1922–1950, školní rok 1925/1926, nestránkováno.

⁴⁹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 532, Modrava.

beichte ich nicht-schaut's dass weiter kommt's“ je vyhnal. Místní odbor NJP a správa školy v Modravě ve stížnosti biskupské konzistoři v Českých Budějovicích požadovala přísné vyšetření incidentu, neboť chování faráře vzbudilo „*jak v české menšině, tak v řadách rodičů české školy velké roztrpčení*“.⁴⁹⁴ Také v české obecné škole v **Pavlově Studenci** na Tachovsku vyučoval náboženství místní německý farář Alois Bayer, který byl velkým nepřítelem české školy. Její správce Jaroslav Špelina k tomu ve školní kronice uvedl: „*Počáteční nepřátelství, které bylo proti české škole, se značně zmírnilo, když se poznalo, jaké to vlastně v české škole je. Ale pan farář podržel si je pořád. Snad z toho důvodu nechtěl také vyučovati na škole náboženství, říkáje, že neumí česky, ačkoliv studoval v Praze na české univerzitě.*“⁴⁹⁵ Správce školy se proto snažil o osvobození žáků od výuky náboženství, ale místní obyvatelstvo bylo silně nábožensky založeno. Když se však správce školy obrátil na arcibiskupskou konzistoř se žádostí o přidělení českého faráře, došlo ke kompromisu a Bayer přece jenom vyučoval česky.

Zdaleka největší pohroma však v oblasti učitelských sil postihla české menšinové školství v době Velké války, o čem již bylo pojednáno v příslušné podkapitole této práce. Situaci v matičním školství podrobně popisuje poslanec F. Lukavský, který ve svém dopise ze září 1914 postihl celou škálu potíží, které menšinové školství v době války muselo po personální stránce řešit: „*Učitel Elhota mi ve čtvrtek 17. září oznámil, že v Chotíkově učití již nebude, že nebyl dostatečně námi doceněn. Škola v Chotíkově vzrůstá, má 34 dětí. Bylo by neodpuštělné školu zavřítí. Správu školy v Chotíkově vede nyní učitel matiční Fischer, bratr chotíkovského starosty. Vzali jsme jej z Lín, on pak šel rád do Chotíkova, ježto bude bydlet u matky. Řídící učitel Žížka v Línech nerad Fischera pouštěl a žádal, aby se mu poslala náhrada. Máme k dispozici ještě jednoho učitele též jménem Fischer, o němž je pravděpodobno, že by šel do Lín. Jakmile jsme se dozvěděli, že mají býti zavřeny Honosice, sebrali jsme se v pátek a dojeli do Honosic s učitelem Jankovcem, jenž působil několik let v Jiřetíně. V Honosicích učitel Beránek nic nevěděl, že má přijít do Všekar na místo nastoupivšího vojnu Kirchnera. Je pochopitelné, že i z důvodů finančních je lepší, když Beránek zůstane v Honosicích a Jankovec půjde do Všekar na dobu, než se Kirchner vrátí. Nemusejí se hraditi náklady stěhovací. Školu honosickou absolutně zavřítí nemůžeme. Zavřeme-li ji, pak ji sotva kdy*

⁴⁹⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 532, Modrava, dopis správy školy ÚMŠ v Modravě biskupské konzistoři v Českých Budějovicích z 29. 5. 1933.

⁴⁹⁵ SOkA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Pavlův Studenec, školní kronika 1928–1938, školní rok 1928/1929, nestránkováno.

otevřeme.“⁴⁹⁶ Zároveň Lukavský ostře kritizoval dosavadní praxi, kdy pražské ústředí bez konzultací s regiony zavíralo matiční školy. V závěru varoval před unáhleným rozhodováním především nejistým výhledem do budoucnosti, když napsal: „*To je skok do tmy. Až se otcové z války vrátí domů, nevím, co budou říkati tomu, že děti mají ve škole německé. My, kdybychom měli jíti žebrati k jednotlivcům, náklad nutný pro Chotikov, Všekary a Vochov pro dobu války seženeme.*“⁴⁹⁷

A na závěr budiž publikováno ještě jedno svědectví, které dokumentuje obtížné podmínky výuky v době války tak, jak je prožila a zapsala řídící učitelka české obecné školy v Nýrsku na Klatovsku Antonie Menčíková: „*Když si představím celý život svůj, to ustavičné stěhování ze školy na školu ve službách ÚMŠ, co člověk zažil a prožil, co zkusil, přece jen rád a ochotně pracoval, bylo to výborem uznáno a oceněno. Ve válce jsem byla čtyřikrát přeložena, kde mě bylo třeba, tam jsem šla, bez odmluvy, ráda a pracovala jsem, co jsem mohla. Od roku 1914–1918 učila jsem po dvou třídách denně, v Líněch, Hostomicích, Dolním Litvínově, a učila jsem ráda. Co jsem se už naplakala, co už nasoužila! A přece jsem nikomu neublížila, naopak hleděla a hledím dosud vyhověti vždy a všude, nastavím noce, pracuji však stále s obavou, že to dobře neudělám, ať dělám, co dělám.*“⁴⁹⁸ I takto obětaví museli být učitelé českých menšinových škol v nelehkých válečných dobách.

V. 2. Umístění škol a problematika školních budov

Kromě kvality vyučujících hrála ve vývoji českého menšinového (národního) školství významnou roli rovněž úroveň materiálního zabezpečení škol, především školních budov. Ty byly v česko-německém nacionálním zápase pokládány za měřítko úspěšnosti národnostní menšiny a doslova za výkladní skříň pozitiv jejího vývoje.

V období před rokem 1918 byly možnosti získání vhodných školních místností pro české školy velice omezené, jelikož snahy o jejich zakládání narážely na tuhý odpor místních samosprávných úřadů i obyvatelstva německé národnosti. Zabezpečení školních budov pro české menšinové školy na jihozápadě Čech před rokem 1918 bylo podrobně popsáno v příslušné podkapitole práce. Obecně lze konstatovat, že získat místnosti formou pronájmu bylo kvůli národnostnímu bojkotu mimořádně obtížné, a tak jedinou možností bylo (obvykle přes neutrálního prostředníka) zakoupit stavební

⁴⁹⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 340, dopis F. Lukavského ÚMŠ v Praze z 20. 9. 1914.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

⁴⁹⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Nýrsko, dopis A. Menčíkové F. Lukavskému z 27. 5. 1924.

parcelu a na ní následně postavit školní budovu za peníze ÚMŠ nebo jiného „obranného“ spolku. Ani samotné získání pozemků však nebylo úplně jednoduché, v mnoha případech i proto, že volné stavební parcely prostě v řadě obcí nebyly k dispozici. Tak tomu bylo kupř. v **Blížejově** na Horšovskotýnsku, kde kromě farských pozemků nebyly již žádné vhodné stavební parcely, místní farář R. Wastl však činil z národnostních důvodů obtíže a nechtěl zádušní pozemky prodat, byť na nich sám nehospodařil.

Po vzniku Československa byla situace o mnoho jednodušší, protože se stávajícím již existujícím menšinovým i nově vznikajícím národním školám dostalo významné legislativní i politické podpory ze strany státu. Nejvíce těmto snahám napomohla možnost zákonného záboru potřebných místností. Tato možnost však byla vzhledem k odporu části majitelů budov mnohde rovněž problematická a ne vždy byly tyto snahy podporovány úřady. Dne 29. září 1920 si např. na MŠANO stěžovali poslanci Národního shromáždění F. Lukavský a Antonín Hajn na podbořanského okresního hejtmana Aloise Forstera, který údajně bojkotoval snahy o získávání místností pro české školy. Opakem byl podle obou poslanců stříbrský okresní hejtman Wilhem Müller z Müllersheimu, který v polovině února 1919 „*osobně intervenoval za účelem poskytnutí učeben pro české školní dívky v obcích Kamenném Újezdě, Kozolupech, Liticích, Blatnici a Holýšově*“.⁴⁹⁹ Podle Müllerovy zprávy „*jednání vedená na místě samém setkala se s příznivým výsledkem, neboť ve všech zmíněných obcích byly školní místnosti vyhledány*“.⁵⁰⁰ Přesto se v mnoha případech, zejména bezprostředně po válce, muselo improvizovat, jak jen to šlo. Příkladem budiž třeba situace v **Kostelci** na Stříbrsku, kde vyučování žáků české obecné školy začalo 1. září 1925 v bytě správce školy Vojtěcha Andrleho, děti seděly na prádelníku a na posteli a správce školy jim dokonce ze svých peněz koupil i tužky a sešity.⁵⁰¹

Nejčastěji se jednalo o umístění českých škol ve školních budovách, které využívaly i školy německé. Česká škola v **Čeminech** na Touškovsku, zřízená v roce 1919, byla umístěna v budově dvoutřídní německé školy, která mohla „*poskytnouti jednu místnost úplně bez újmy vlastního vyučování*“.⁵⁰² Učebna české obecné školy na **Folmavě**, která byla za vydatné pomoci poslance F. Lukavského otevřena v září 1924, se původně

⁴⁹⁹ NA, f. MŠ Praha, kart. 369, dopis OH ve Stříbře MŠANO v Praze z 28. 2. 1919.

⁵⁰⁰ Tamtéž.

⁵⁰¹ SOKA Tachov, f. Základní devítiletá škola Kostelec, kronika školy 1926–1938, školní rok 1925/1926, s. 23–24.

⁵⁰² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 349, Čeminy, dotaz o zřízení školy, s. d.

nacházela v malé vlhké kanceláři místní fary, odtud se v květnu 1925 přes velké protesty Němců přestěhovala do zabrané prázdné učebny v přízemí německé školy. Jednotřídní (od roku 1920 dvoutřídní) česká národní škola v **Holýšově** na Stodsku, který byla otevřena 3. února 1919, se nacházela v budově staré německé školy, druhá třída pak v budově kanceláří místních skláren. Ve školním roce 1919/1920 byla škola přestěhována do budovy nové německé školy. O rok později byl pro potřeby správy školy zabrán domek č. p. 120, samotná škola se však nacházela i nadále v přízemí zadního traktu budovy německé školy. Měla dvě učebny, kabinet a koedukované sociální zařízení, ale učebna první třídy byla k výuce nevhodná, jelikož byla příliš vysoká a neměla dostatečné osvětlení. V inspekční zprávě z prosince 1926 o kvalitě učebny stojí: „*První třída jest v bývalé tělocvičně, místnost jest úplně nevhodná, vlhká, přesycená těžkými parami, neboť okna jsou příliš vysoko, a tak zřízena, že nelze větrati. Stěny zapáchají plísní.*“⁵⁰³ Škola dlouho neměla k dispozici krytou tělocvičnu ani hřiště, které získala pronájemem od místního německého fotbalového klubu až v září 1925.⁵⁰⁴ Od 1. září 1927 bylo povoleno otevření třetí třídy v místnosti v domě č. p. 214, který patřil holýšovské obci. Teprve 13. dubna 1928 byla vypsána veřejná soutěž na výstavbu nové školní budovy, k jejímuž otevření došlo 22. září 1929 a v níž byla umístěna rovněž česká opatrovna.

Čtyřtřídní česká obecná škola v **Chotěšově** na Stodsku, která byla otevřena 13. ledna 1919, se nacházela ve dvou místnostech severního křídla kláštera, ve dvou místnostech německé veřejné školy a v prostorách dosavadní české matiční školy.⁵⁰⁵ Nábytek poskytl zdarma ředitelství uhelných dolů, stejně tak darovalo uhlí a dříví a slíbilo školu všemožně podporovat. V roce 1925 došlo rovněž ke zřízení matiční opatrovny a mateřské školy, která byla umístěna v domě č. p. 291 Josefa Kůse. O tři roky později byla postavena nová školní budova obecné školy, v níž našla místo rovněž matiční opatrovna.⁵⁰⁶ Umístění české školy v **Pavlovicích** na Plánsku bylo podle dopisu přednosta Okresní správy politické (OSP) v Plané vyřešeno následovně: „*Sděluji, že v sobotu bylo za přítomnosti pánů správců obou škol, české i německé, učiněno opatření, aby ve staré budově školní byla jedna třída pro českou školu ihned vyklizena. Všecky děti německé školy budou vyučovány zatím ve třídě jediné. Německá škola*

⁵⁰³ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Holýšov, zápisy o poradách učitelského sboru, 1920–1929, inspekční zpráva z 20. 12. 1926.

⁵⁰⁴ Tamtéž, inspekční zpráva ze 7. 1. 1925.

⁵⁰⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 365, Chotěšov, dopis správce školy Václava Hataje ÚMŠ v Praze z 15. 1. 1919.

⁵⁰⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 489, Chotěšov.

*přesídlí do nové budovy, jakmile řemeslnické práce budou skončeny.*⁵⁰⁷ Kolaudace německé školy se uskutečnila 21. září 1926. Pro dvoutřídní obecnou školu v **Prapořišti** na Domažlicku došlo k zabrání domu č. p. 100, jehož majitelem byl Deutscher Kulturverband a který dříve sloužil německé škole, jež byla přestěhována do domu č. p. 86.⁵⁰⁸

Zdaleka ne vždy se však zábor vhodných školních místností v německých školách obešel bez incidentů či protestů obyvatelstva německé národnosti. Česká národní škola v **Přimdě** na Tachovsku, která zahájila výuku 9. září 1926, se zpočátku střídala s místní německou školou v její budově. Tento způsob výuky však činil velké problémy, a proto správce české školy Oskar Hollmann požádal o přenechání dvou místností v budově starého okresního soudu, kde se začalo vyučovat počátkem prosince téhož roku.⁵⁰⁹ Ani tyto místnosti však potřebám školy zcela nevyhovovaly. Podle Hollmannova nástupce Františka Němce byly ostatně školní místnosti starou bolestí většiny menšinových škol, byť se podle jeho mínění mnohé dalo napravit tak, aby škola příznivě působila na estetický cit dětí. Ve svých vzpomínkách o tom napsal: „*Čistá zeď, čistá podlaha, čistý sešit a čistá kniha vychovává právě tak, jako pořádkumilovnost učitelova.*“⁵¹⁰ Dne 13. června 1927 navštívila **Rozvadov** tříčlenná komise, aby zajistila pro tamní připravovanou expozituru státní české školy v Přimdě. Prohlédla si starou a novou budovu německé školy a rozhodla, že pro českou školu budou zabráný dvě místnosti staré německé školy. K tomu však nakonec nedošlo kvůli protestům MŠR a nedostatku českých dětí. Škola byla otevřena 1. září 1927, byla umístěna v malém a nevyhovujícím domku č. p. 140 domkáře Karla Simy. V roce 1933 došlo k zakoupení vily č. p. 53 se zahradou v horní části obce (Círku), kam pak byla umístěna i mateřská škola, která byla otevřena 17. září 1933.⁵¹¹ Obecná škola ve **Zbůchu** na Stodsku vznikla, jak již bylo dříve uvedeno, 1. ledna 1919 a zpočátku byla umístěna v mateřské budově č. p. 133. Ta však nedostačovala, a tak byla české škole předána budova místní německé obecné školy se šesti třídami a bytem pro učitele a redukovaná německá škola byla

⁵⁰⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pavlovice, dopis Okresní správy politické (OSP) v Plané A. Follprechtovi ze 7. 9. 1926.

⁵⁰⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 547, Prapořiště.

⁵⁰⁹ Jaroslava KOPOVÁ, *Vznik a vývoj českého školství na Tachovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1984, s. 49.

⁵¹⁰ Jarmila HEČKOVÁ, *Vývoj českého školství na Přimdsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1986, s. 29.

⁵¹¹ D. BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Rozvadov 1933–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3; viz též J. KOPOVÁ, *Vznik a vývoj českého školství na Tachovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1984, s. 48.

přestěhována do budovy české matiční školy, německé mateřské školy a německé opatrovny.⁵¹² Němci však budovu matiční školy pustošili, a tak byli od 1. září 1923 vystěhováni a do budovy byla umístěna česká opatrovna a mateřská škola.⁵¹³

Další možností bylo zabrání místností, které doposud k výuce vůbec nesloužily. Česká škola v **Brodě nad Tichou** na Plánsku byla umístěna v novostavbě rodinného domku č. p. 93 četnického strážmistra ve výslužbě Antonína Šarbocha za roční nájemné 3600 Kč. Adaptace místnosti na učebnu provedl místní odbor ÚMŠ v Plzni na své náklady.⁵¹⁴ V roce 1923 byla v **Čeminech** na Touškovsku postavena nová školní budova, kam se od září 1925 nastěhovala i nově zřízená matiční opatrovna a mateřská škola. Ve školním roce 1935/1936 se však musela třída mateřské školy přestěhovat, protože obecná škola potřebovala prostory pro další třídu. Mateřská škola byla proto umístěna v budově č. p. 71, která patřila velkostatkáři Josefu Mašínovi, který ji propůjčil bezplatně na pět let. Od školního roku 1936/1937 byla umístěna v domě č. p. 69, který patřil také Mašínovi, ale potřebám školy lépe vyhovoval.⁵¹⁵ Matiční obecná škola v **Ošelíně** na Stříbrsku existovala v budově č. p. 1 na zámku velkostatku Svojšíň, jehož majitelem byl říšský Němec Clemens Graf Podewils-Juncker-Bigato.⁵¹⁶ Obecná škola v **Otově** byla zřízena na počátku školního roku 1924/1925. Již v lednu 1924 byl do obce vyslán výpomocný učitel Josef Bauer, aby obstaral vhodnou místnost, kterou však nesehnal, nemohl získat v obci ani byt, a musel proto bydlet v nedalekém Meclově. Nakonec byla škola umístěna v bývalé myslivně na samotě v Otově č. p. 36, která patřila rodině Coudenhove-Calergi z Ronšperka.⁵¹⁷

Ani tyto zábery neprobíhaly na mnoha místech zcela hladce, o čemž svědčí např. případ **Mlýnce** na Domažlicku. Zde byla místnost pro českou školu sice dopředu zabráná u mlynáře Wenzela Becka v domě č. p. 49, ale majitel domu ji nechtěl uvolnit, takže zabrané místnosti musely být vyklizeny až 23. září 1929 za četnické asistence. Příštího dne byl však českému učiteli opět odepřen vstup do místnosti a až do 10. října musely děti docházet do bytu správce školy, do malé podkrovní světničky v Postřekově, neboť správce školy nikde v Mlýnci nesehnal byt. Teprve po 10. říjnu se škola

⁵¹² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 455, Zbůch, rozhodnutí obecní správní komise ve Zbůchu z 24. 8. 1919.

⁵¹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 578, Zbůch.

⁵¹⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Brod nad Tichou, dopis ÚMŠ v Plzni MŠANO v Praze z 24. 7. 1934.

⁵¹⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 475, Čeminy.

⁵¹⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 540, Ošelín.

⁵¹⁷ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Otov, školní kronika 1927–1938, školní rok 1927/1928, nestránkováno.

nastěhovala do Beckovy místnosti definitivně.⁵¹⁸ Také rezistence německých vlastníků budov mnohdy hrála v otázce umístění českých škol významnou roli. Obecná škola v **Orlovicích** na Domažlicku byla otevřena v listopadu 1921 a její učebna byla umístěna v budově, jejímž nájemcem byl Deutscher Kulturverband. Ve školním roce 1924/1925 však spolek zažádal ministerstvo sociální péče, aby právě v místnosti používané českou školou zřídilo útulek pro opuštěné děti. Česká škola se musela vystěhovat a nastalo hledání nových prostor. Ve školním roce 1925/1926 bylo rozhodnuto postavit novou školní budovu. Přípravné práce byly zahájeny v květnu 1926, stavba školy byla zadána firmě Hallada a Fictum, stavební povolení bylo vydáno 12. srpna 1926 a k otevření školy došlo 28. srpna 1927. Po dostavbě byla jedna místnost propůjčena k umístění mateřské školy otevřené na podzim 1927. Dne 1. února 1928 byla tato škola postátněna a začleněna do obecné školy, takže mateřská školka mohla zaniknout.⁵¹⁹ Další možností k získání nemovitosti pro školní budovy byl konkurz na majetek předluženého vlastníka. Tak ÚMŠ v Plzni zakoupila např. v roce 1931 kupř. dům č. p. 35 v **Losiné** na Plzeňsku od horníka Jana Gubernáta pro mateřskou školu. Ta byla otevřena 28. září 1931, mateřská školka a mateřská škola byla zřízena 16. listopadu téhož roku a schválena ZŠR v Praze 17. března 1932.⁵²⁰

Ne všechny takto získané prostory ovšem splňovaly požadavky na kvalitu. Nevyhovující byly např. školní místnosti obecné a mateřské školy v **Kladrubech** na Stříbrsku, které se nacházely v pronajaté budově č. p. 22 velkoobchodníka Josefa Kohna. Ve školní kronice o tom vypovídá zápis správce školy Václava Andrta: „*Místnosti školní přes prázdniny nebyly vybičeny. Obě třídy jsou v přízemí v najatém domě od J. Kohna, obchodníka v Pozorce. Podél vede silně frekventovaná silnice, takže umístění tříd není vhodné. Ve II. třídě přes zimu kamna, závadou komínu, tak kouřila, že jedna třída byla přestěhována do druhé půlky domu, do bytu správce školy.*“⁵²¹ Ve školním roce 1931/1932 se ve školní kronice objevilo další negativní hodnocení týkající se školních prostor: „*Místnosti školní nevyhovují. Třídy jsou studené, mají velmi málo světlosti a okna jsou odvrácena do ulice, není skoro možno při vyučování jich otvírat,*

⁵¹⁸ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola česká menšinová Mlýnec, školní kronika 1929–1938, školní rok 1929/1930, nestránkováno.

⁵¹⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 540, Orlovice.

⁵²⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 523, Losiná.

⁵²¹ SOkA Tachov, f. Česká obecná škola Kladruby, kronika školy 1925–1938, školní rok 1925/1926, nestránkováno.

neboť kolemjdoucí a povozy ruší vyučování a pozornost žáků.“⁵²² Rovněž budova státní obecné školy v **Kunžvartě** na Sušicku byla zcela nevyhovující, učebna byla vlhká, ale žádné jiné vhodné místnosti v obci nebyly k dispozici. Česká menšina se proto snažila o výstavbu nové školní budovy, došlo k založení Fondu dr. Lukavského, který ve školním roce 1937/1938 shromáždil 50 000 Kč, ale k zahájení stavby již z vnitropolitických důvodů nedošlo.⁵²³ Také učebna české školy v **Mlýnci** na Domažlicku, která se nacházela v zabrané místnosti mlynáře W. Becka v domě č. p. 49, byla naprosto nevhodná k výuce, což dokládá zápis ve školní kronice: *„Třída je tak malá (6,5x3,5x2,2), že nevejde se do ní ani nejnútnejšího nábytku. Lavice, věšák, stojan na mapy uloženy musí býti u předsedy místního školního výboru. Škola má jen jednu jedinou malou třídu a kůlničku na uhlí. Záchod je společný s majitelem bytu. Vedle třídy je byt a kancelář pana mlynáře Becka a nejsou řídké případy, kdy děti musí vyslechnouti prudké hádky a mnoho nadávek nespokojeného zákazníka. Každý den v půl dvanácté spustí vedle v místnosti radio a tu pak vyučování je téměř nemožné.*“⁵²⁴ Z těchto důvodů se místní Češi snažili o výstavbu nové školní budovy, ÚMŠ zakoupila pozemek a 15. června 1931 zadala stavbu školy zednickému mistru Martinu Kůželkovi ze Starého Postřekova za 191 000 Kč s tím, že škola měla být hotova do 1. září. MŠANO schválilo 4. října umístění školy v novostavbě za roční nájemné 13 000 Kč.⁵²⁵ Rovněž česká národní škola v **Nicově** na Sušicku byla umístěna v německém hostinci v nevyhovujících a vzhledem k počtu dětí nedostačujících prostorách. Děti chodily do učebny tanečním sálem, záchody byly společné s hostinskými a vše, co děti v hostinci viděly a slyšely, bylo na újmu jejich mravního vývoje. V dopise ÚMŠ v Praze mj. stálo: *„Vyučování jest často rušeno výkřiky podnapilých hostů za doprovodu harmoniky a jiných hudebních nástrojů, jsou-li taneční zábavy, musí býti vyučování překládáno na den, kdy má býti prázdno, čímž vzniká nepravidelnost ve vyučování.*“⁵²⁶ Vzhledem k situaci intervenoval místní odbor NJP v Nicově a okolí na MŠANO ve věci výstavby školní budovy, ale stát neměl peníze. Rodiče českých žáků proto hrozili školní stávkou a bojkotem české školy.⁵²⁷ Nakonec byla školní budova postavena svépomocí ve spolupráci s místním odborem NJP v Praze-Tróji. Jednalo se o výstavbu dvojdomku,

⁵²² SOkA Tachov, f. Česká obecná škola Kladruby, kronika školy 1925–1938, školní rok 1931/1932, nestránkováno.

⁵²³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 512, Kunžvart.

⁵²⁴ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola česká menšinová Mlýnec, školní kronika 1929–1938, školní rok 1930/1931, nestránkováno.

⁵²⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 531, Mlýnec.

⁵²⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 535, Nicov, dopis ÚMŠ v Praze MŠANO v Praze z 5. 3. 1935.

⁵²⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 535, Nicov.

stavbu realizovalo Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko a zajímavá je především příkladná spolupráce všech tří subjektů: ÚMŠ jako zadavatele stavby, NJP jako spolufinancovatele a družstva jako zhotovitele. Počátkem června 1936 již stála hrubá stavba s krovem a střechou, v září 1936 byla budova hotová a schopná k nastěhování. Ani umístění české obecné školy v **Plešnicích** na Stříbrsku, která se před rokem 1930 nacházela v deputátním domku č. p. 39 velkostatkáře Jindřicha Fingera, nebylo příliš vhodné zejména vzhledem k tomu, že vstup do učebny byl z chodby, kam vedly dvoje dveře z bytů deputátníků, kteří měli mnoho dětí. Kromě toho byla škola vzdálena asi 20 minut pěší chůze od nádraží, odkud docházelo do školy nejvíce dětí. V lednu 1930 se proto jednalo o přemístění školy do budovy č. p. 54, která patřila ÚMŠ, nacházela se přímo na nádraží a byla v ní umístěna matiční mateřská škola.⁵²⁸ I budova č. p. 3, kde sídlila obecná škola v **Úterý** na Bezdružicku, byla v nedobrému stavu a správce školy A. Vodička o situaci v květnu 1926 napsal: „*Následkem toho, že s opravou školy se nezačne asi do prázdnin, jak jsem se nedávno dověděl, žádám v zájmu a prospěchu školy, aby alespoň dvorek, přes který tekou odpadky a výkaly ze záchodů, byl upraven a provedena aneb opravena stará kanalizace. Dvorek je proměněn v smrdutou bažinu, která je při škole uvnitř města nepřístojná a následkem parného slunce letního zapáchajícími výpary nepříjemná a nebezpečná.*“⁵²⁹ Naprosto nevyhovující byly i poměry v **Jemnici** na Tachovsku, kde byla česká škola zřízena v roce 1927 v místnosti místního statku. V březnu 1931 jeho majitel celý statek, patrně v záchvatu šílenství, zapálil a spáchal sebevraždu.⁵³⁰ Nový učitel jemnické školy Václav Němec na své začátky vzpomínal slovy: „*Bylo mi devatenáct let a nevěděl jsem, kde začít. Lavice byly narovnané pod kolničkou, v neobydlených místnostech ležely naházené brány, rezavý pluh, zlámané lopaty, hrábě a všechno bylo opředeno sítěmi pavučin. Mezitím jsem upravoval svou světničku, vlastně kabinet.*“⁵³¹

Úplně nejlepším řešením, jak do budoucna co nejlépe zabezpečit českou školu, byla výstavba účelových školních budov. To však rovněž naráželo na celou řadu potíží. Problémy byly téměř vždy se získáním vhodných pozemků. V tomto směru však velmi pomohla poválečná pozemková reforma, která umožnila státu část zabraného pozemkového majetku ponechat pro národní účely. To byl kupř. případ **Boru** na

⁵²⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 542, Plešnice, protokol o místním šetření za účelem vyhledání a zajištění vhodné místnosti pro obecnou školu v Plešnicích z 29. 1. 1930.

⁵²⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Úterý, dopis A. Vodičky A. Follprechtovi ze 17. 5. 1926.

⁵³⁰ Z. BARNÁŠOVÁ, *Kapitoly z dějin českého menšinového školství na okrese Tachov od jeho počátku do roku 1938*, diplomová práce PeF ZČU v Plzni, Plzeň 1992, s. 33.

⁵³¹ Tamtéž, s. 34.

Tachovsku, kde Státní pozemkový úřad v Praze přidělil 16. prosince 1931 na základě intervence poslance F. Lukavského v rámci pozemkové reformy půl hektaru výměry tamního velkostatku knížete Aloise Josefa Löwenstein-Wertheim-Rosenberga jako stavební pozemek ÚMŠ v Plzni. Pozemek byl dán k dispozici správci školy již 14. dubna 1933 a na podnět centrálního ředitele velkostatku Gustava Richtera byla podána knížeti žádost, aby „*veškeré materialie ku stavbě české školy bud' zdarma, nebo za podstatně snížené ceny byly dodány*“.⁵³² Dne 23. září 1934 byla mezi ÚMŠ a majitelem velkostatku uzavřena trhov^á smlouva na prodej stavebních parcel za 5378 Kč, Löwenstein byl dále ochoten poskytnout na stavbu až 150 000 Kč. Úspěšná byla jednání rovněž ve **Svaté Kateřině** na Tachovsku, kde sídlila škola, která byla zřízena v září 1934, nejprve ve dvou místnostech soukromého domu majitele panství Dianaberg u Přimdy Alexandra Kolowrata-Krakowského. V květnu 1936 odkoupila ÚMŠ v Praze od A. Kolowrata-Krakowského pozemek ke stavbě nové školní budovy, která byla zkolaudována 19. prosince 1936. Cena novostavby školy činila 79 300 Kč a stavbu provedly Kolowratovy Západočeské lesní podniky Dianaberg-Přimda.⁵³³

Také majitelé tzv. zbytkových statků měli po roce 1918 mnohem větší pochopení pro potřeby národního školství, a tak relativně ochotně přenechávali pro výstavbu škol vhodné pozemky a pomáhali při stavbě i jiným způsobem. Učebna nově zřízené expozitury české školy v **Bdeněvsi** na Touškovsku, umístěná v místnosti domu č. p. 1 místního velkostatkáře J. Beránka, prošla v létě 1936 adaptací, jejíž náklady ve výši 54 000 Kč uhradil sám Beránek. Vynaložené prostředky měl dostat zpět formou nájmu ve výši 2000 Kč ročně, který mu od 1. ledna 1937 platilo MŠANO. Nájemní smlouva byla uzavřena do 31. srpna 1948 a ze strany pronajímatele byla nevypověditelná. Z protokolu, který byl v rámci řízení sepsán, můžeme dobře posoudit dispozice školní místnosti. Stojí v něm: „*Školní místnosti se nacházejí v přízemním, zděném a ohnivzdorně krytém stavení, hraničícím se státní silnicí. Od této jsou přístupny přes předsíň, ze které se vchází do komory na palivo a k chodbám. Místnost pro učebnu přístupná jest přes chodbu, jež sloužiti může též jako šatna, ze které je dále přístupný kabinet, z něhož je přístupný pokoj pro učitele. Rozměry učebny jsou 6,45 x 5,55 x 3,15, osvětlení jest 3 okny na jih. Větrání je okenním křídlem a průduchem. Kabinet je jednooknový o rozměrech 3,15 x 4,90, pokoj pro učitele 3,75 x 5,55. Záchody sestávají*

⁵³² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 471, Bor, dopis ÚMŠ v Plzni Inspektorátu menšinových škol národních v Chebu z 12. 4. 1935.

⁵³³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 499, Svatá Kateřina (Tachov).

*pro každé pohlaví ze sedadlového oddělení a pissoiru. Odpady jsou do nepropustné žumpy vně stavení. Místnosti expositury jsou pro sebe stavebně uzavřeny se zvláštním vchodem, toliko studna je vně pozadí dvora. Učebna stačí pro 30 žáků, celkové uspořádání a vybavení vyhovuje. Ze stanoviska školského je umístění expositury zcela dobré.*⁵³⁴

Mnohde však podobné snahy nebyly z různých důvodů úspěšné. Češi v **Bezdruzicích** se kupř. ve druhé polovině třicátých let marně snažili o získání místního zámku a ještě v březnu 1938 taktéž neúspěšně vyjednávali o zahájení výstavby nové školní budovy na parcele zbytkového statku. V **Otově** na Horšovskotýnsku byla na jaře 1928 provedena parcelace asi 19 hektarů půdy velkostatku Coudenhove-Calergi. Z této výměry byl sice přidělen pozemek asi 50 arů pro výstavbu tamní české školy, ale žádal o něj také místní mlynář Karel Ubl. Když ho nezískal, uzavřel svoji pumpu, ze které brala česká škola od počátku vodu. Na nátlak úřadů ji sice zase otevřel, ale za roční poplatek 120 korun a pouze na jeden rok.⁵³⁵ Účinnou metodou tak v podobných případech zůstávala osvědčená strategie „Svůj k svému“, která slavila úspěch např. v **Mlýnci** na Domažlicku, kde místní Čech Josef Kopic prodával pozemek na výstavbu dvou obytných domů. Projevilo o něj zájem několik uchazečů německé národnosti, těm jej však Kopic nechtěl prodat. Správce české školy R. Šnicar k tomu uvedl: „V Mlýnci si Němci umínili, že naši školu umoří tím, že na ni rodiče nedají jediné dítě, ač mnozí pocházejí z českých rodin, aneb matky jejich jsou ryzí Češky ze Starého Postřekova. Ti hledí, aby se české škole nedostalo jediného posílení. A také dobře vidí, ujde-li jim zmíněný pozemek, že škola naše bude posílena.“⁵³⁶ Místní odbor ÚMŠ v Plzni 28. února 1935 oznámil, že se mu podařilo získat 5000 Kč na pozemek, který bude darován českým zájemcům. Stavba budovy mateřské školy byla zadána staviteli Václavu Čapkovi z Nýřan, stavbu domků provádělo Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko.

Při výstavbě nových školních budov byla mimořádně důležitá především všestranná spolupráce a názorová shoda MŠANO, ÚMŠ a dalších „obranných“ spolků. Umístění školy v **Caparticích** na Domažlicku bylo podle názoru MŠANO „velmi závadné jak ze stanoviska zdravotního a pedagogického, tak i technického, vhodnější provizorium se

⁵³⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bdeněves, protokol byl podepsán A. Follprechtem za ÚMŠ v Plzni, F. Štolcpartem, vrchním technickým radou Ing. Norbertem Novotným, řídicím učitelem Františkem Svobodou, F. Podzimkem, předsedou místního školního výboru v Kozolupech a J. Beránkem.

⁵³⁵ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Otov, školní kronika 1927–1938, školní rok 1927/1928, nestránkováno.

⁵³⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Mlýnec, dopis R. Šnicara ÚMŠ v Plzni z 19. 9. 1934.

však nepodařilo opatřiti“.⁵³⁷ MŠANO sice výstavbu nové školní budovy podporovalo, ale zároveň vyjadřovalo obavy o její další osud. V dopise ministerstvu veřejných prací (MVP) mj. stálo: „Škola má sice dobrý základ, vlivem různých okolností však její vývoj nesplnil očekávaný vzrůst a upevnění školy a zdá se, že ani v budoucí době škola nevzroste tak, aby bez jistých obav mohl stát pro ni postavit školní budovu.“⁵³⁸ ÚMŠ v Plzni tedy vyjádřila ochotu postavit ji na svoje vlastní náklady a potřebovala pouze přidělit stavební pozemek. MŠANO tuto aktivitu přivítalo slovy: „Proto MŠANO přichází nabídka odboru ÚMŠ v Plzni velmi vhod. MŠANO se vřele přimlouvá, aby žádosti jmenovaného odboru o odprodej bylo vyhověno.“⁵³⁹ Stavba budovy za 128 712 Kč byla v roce 1932 zadána firmě Josef a Jakub Kůželkové z Klenčí pod Čerchovem. Byla zahájena 24. června, dokončena 13. října a 14. listopadu již došlo ke kolaudaci (novostavba budovy české školy v Caparticích viz Příloha č. 9). K 31. prosinci 1932 byl vypovězen pronájem dosavadních školních místností v domě č. p. 2 a od 1. července 1933 platilo MŠANO plzeňskému odboru ÚMŠ roční nájem ve výši 7000 Kč. V roce 1937 se projevila nutnost rozšíření obecné školy a zřízení mateřské školy. Místní odbor ÚMŠ v Plzni v žádosti o rozšíření školy napsal: „Vyučovací místnost již dnes pro tento počet dětí je sotva postačiteltná. Podle výsledků předběžného zápisu přibude dalších 7–8 dětí z ryze českých rodin.“⁵⁴⁰ Rozšíření školy podpořil i horšovskotýnský inspektor národních škol J. Čech, který uvedl: „Národnostní poměry v Caparticích jsou pro českou školu dosti příznivé a jest zajištěn dostatečný počet žactva pro ni i v budoucnu.“⁵⁴¹

Také v **Dolejším Krušci** na Sušicku byla učebna státní jednotřídní obecné školy, která vznikla v září 1935,⁵⁴² umístěna v malé a značně nízké místnosti, v níž se tísnilo 20 žáků. Kvůli její přeplněnosti bylo třeba často přerušovat vyučování a větrat, jelikož v místnosti byla velmi vysoká prašnost. Tyto podmínky odrazovaly rodiče od posílání dětí do školy a navíc je velmi umně využívala i německá propaganda.⁵⁴³ Vhodnou místnost nenabízeli ani tamní velkostatek. Podle jeho majitelky, spořitelny ve Vimperku,

⁵³⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Capartice, dopis MŠANO v Praze Ministerstvu veřejných prací (MVP) v Praze se žádostí o poskytnutí vhodného pozemku v Caparticích.

⁵³⁸ Tamtéž.

⁵³⁹ Tamtéž.

⁵⁴⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 475, Capartice, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 18. 6. 1937.

⁵⁴¹ Tamtéž, Capartice, dopis J. Čecha ÚMŠ v Praze z 2. 7. 1937.

⁵⁴² SOkA Klatovy, f. Základní devítiletá škola Dolejší Krušec, školní kronika 1935–1953, školní rok 1935/1936, nestránkováno.

⁵⁴³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 510, Dolejší Krušec, dopis Inspektorátu státních škol národních s vyučovacím jazykem československým v Sušici MŠANO v Praze z 23. 12. 1936.

se žádná z vytipovaných místností pro školní vyučování nehodila, jelikož se nacházely v domě přímo na dvoře velkostatku a v přízemí pod nimi byly stáje.⁵⁴⁴ V roce 1936 bylo proto jednáno o výstavbě nové školní budovy. Pozemek pro ni získala ÚMŠ v Praze v srpnu 1937 od vimperské spořitelny. Budovu nebylo možno postavit ze státních prostředků, a tak NJP vyjednávala o výstavbě se Stavebním družstvem pro Plzeňsko a Stříbrsko.⁵⁴⁵ Od Marie Kytkové z Plzně získala ÚMŠ 10 000 Kč, z Prahy bylo slíbeno poslanci F. Lukavskému dalších 20 000 Kč, pozemek koupila Obec Vinohradská za 5000 Kč.⁵⁴⁶ Nakonec byla jednopatrová školní budova se dvěma učebnami postavena až v roce 1938, ovšem vzhledem k následujícím vnitropolitickým událostem nebyla po celou dobu okupace k původnímu účelu využívána.⁵⁴⁷

Ani na **Folmavě** na Domažlicku nebyly perspektivy existence české školy zpočátku nijak skvělé. Výuka byla negativně ovlivněna častým střídáním vyučujících a nízkým počtem žáků. Na přelomu dvacátých a třicátých let se však poměry v mnohém zlepšily: v listopadu 1929 byla otevřena novostavba celního úřadu, který se stal centrem češství, na podzim 1930 byla zřízena prodejna Západočeského konzumního družstva, v lednu 1931 prodejna firmy Baťa, takže se výrazně zlepšily i podmínky pro existenci české školy. ÚMŠ proto v létě 1929 zahájila jednání o výstavbě nové školní budovy. Dne 10. března 1931 byla stavba zadána staviteli Antonínu Koptovi z Horšovského Týna. Stavba školy byla zahájena v polovině května 1931 a měla být dokončena k 1. říjnu téhož roku. Nakonec se české školy nastěhovaly do novostavby školní budovy za 365 000 Kč až 1. prosince.⁵⁴⁸ V **Hrádku** u Manětína byl koncem roku 1936 zakoupen od manželů Grögrových pozemek, stavba školy byla zahájena 20. dubna následujícího roku a 11. října již proběhla kolaudace. Náklady na výstavbu hradila NJP, která pak budovu pronajala ÚMŠ za 3000 Kč ročně. Nedostatkem vhodných prostor trpěla i česká měšťanská škola ve **Zbůchu** na Stodsku, která byla založena 1. září 1928. Místní odbor NJP ve Zbůchu situaci popsal slovy: „*Tisní se v jedné budově s obecnou školou, v níž sama obecná škola mnohého postrádala. Mimo to jedna třída obecné školy umístěna jest v hostinci a jedna třída měšťanské školy v zasedací síni obecní radnice.*“⁵⁴⁹ Bylo

⁵⁴⁴ NA, f. Zemský úřad Praha – prezidium (PZÚ), kart. 647, sign. 207-647-27, dopis vládního komisaře spořitelny ve Vimperku MV v Praze z 25. 11. 1935.

⁵⁴⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 510, Dolejší Krušec, dopis Inspektorátu státních škol národních s vyučovacím jazykem československým v Sušici NJP v Praze z 10. 11. 1936.

⁵⁴⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 510, Dolejší Krušec.

⁵⁴⁷ Tamtéž, Dolejší Krušec, zpráva o prohlídce budovy č. p. 22 v Dolejším Krušci ze dne 18. 7. 1946.

⁵⁴⁸ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, školní kronika 1927–1938, školní rok 1931/1932, nestránkováno.

⁵⁴⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 9, Zbůch, dopis NJP ve Zbůchu F. Lukavskému z 21. 2. 1928.

proto rozhodnuto o výstavbě moderní školní budovy. Dne 13. září 1931 se konala slavnost položení základního kamene a 20. listopadu 1932 byla školní budova slavnostně otevřena.

Mateřská škola v **Železně Rudě-Alžbětíně** na Klatovsku, která byla zřízena 1. září 1925, sídlila v jedné místnosti restaurace Pod Javorem, kterou měl v nájmu Karel Mašek. Majitelem domu č. p. 34 byla Správa státních lesů a statků, která se vznikem mateřské školy vyslovila souhlas. V roce 1929 zakoupila ÚMŠ v Plzni od Ředitelství státních lesů a statků v Brandýse nad Labem stavební pozemek a zahájila stavbu školní budovy. Ta byla dokončena v září 1932 a od 1. října v ní probíhala výuka. Výnosem MŠANO z 8. září 1937 byla v Alžbětíně zřízena expozitura státní obecné školy v Železně Rudě. ÚMŠ souhlasila s jejím umístěním ve své budově s tím, že stát bude usilovat o postátnění matiční mateřské školy.⁵⁵⁰ Spolupráce se ovšem netýkala pouze výstavby nových školních budov, ale rovněž adaptačních pracích v případě těch stávajících. Školní budova v **Honezovicích** byla v roce 1924 adaptována nákladem 90 000 Kč a 14. prosince 1928 ji ÚMŠ prodala státu,⁵⁵¹ v roce 1932 provedl stavitel Antonín Kopta z Horšovského Týna její přístavbu.⁵⁵²

Novostavby českých školních budov byly důležité i z hlediska propagandistického. Když bylo v polovině dvacátých let jednáno o výstavbě školní budovy v **Haselbachu** na Domažlicku, nedoporučovala ÚMŠ v Plzni postavení pouhého pavilonu proto, že „*jde o školu velice národně exponovanou a v pohraničí, kde reprezentivní budova školní jest nanejvýš nutná*“.⁵⁵³ Nakonec byla novostavba školní budovy otevřena 2. října 1927 a v listopadu téhož roku byla v budově školy otevřena rovněž mateřská škola a opatrovna ÚMŠ, která byla v únoru 1928 postátněna.⁵⁵⁴ Na valné hromadě místního odboru NJP v **Bezdručicích** v únoru 1932 na adresu umístění českých škol a jejich zázemí mj. zaznělo: „*Byť i máme školu ve vlastní budově, tato nás nikterak nereprezentuje, pohlédneme-li na školní budovu našich sousedů Němců. I my chceme školu důstojnou nás jako národa vládnoucího a nikoliv aby cizí návštěvník Čech hledal naši školní budovu zastrčenou za městem jako pohodnici.*“⁵⁵⁵ Situace byla nevyhovující rovněž v **Dlouhé Vsi** na Sušicku, kde byla jednotřídní česká národní škola zřízena

⁵⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 551, Železná Ruda, dopis Inspektorátu státních národních škol s československým jazykem vyučovacím v Prachaticích ÚMŠ v Praze z 21. 9. 1937.

⁵⁵¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 484, Honezovice.

⁵⁵² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Honezovice.

⁵⁵³ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Lísková, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 21. 7. 1925.

⁵⁵⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 481, Haselbach.

⁵⁵⁵ SOKA Tachov, f. NJP Bezdručice, kniha zápisů o schůzích členských a výborových NJP (1931–1935), jednatelská zpráva NJP v Bezdručicích z 14. 2. 1932.

v roce 1925. Místnosti pro ni byly zabrány v domě č. p. 117, který patřil řídicímu učiteli tamní německé sedmitřídní schulvereinské školy Adalbertu Wotrubovi. Jelikož se česká škola nacházela v nevyhovujících prostorách, snažila se česká menšina o výstavbu vlastní školní budovy.⁵⁵⁶ Na jaře 1937 se proto MŠV v Dlouhé Vsi obrátil na ÚMŠ v Plzni dopisem, v němž mj. stálo: „*V dnešní době, v době naší samostatnosti a svobody, je líto českému dítěti a uvědomělému Čechu dívati se na krásnou, výstavnou a všem zdravotním podmínkám vyhovující školu německou, ve které jeho německý kamarád žije bez obav o své zdraví. Tato viditelná nespravedlnost buď odčiněna a naše česká škola, která se nyní krčí jako Popelka vedle německé hospody, buď odtud přemístěna do budovy, která jí právem náleží a která jí musí býti dána. I umístění mateřské školy je nevyhovující, na druhé straně zase: mateřská škola německá je umístěna v budově výstavného obecního domu a odpovídá všem hygienickým předpisům. Nedostatečným umístěním netrpí jen žactvo a škola sama, ale toto je také nedozírnou škodou v rozvoji a postupu, který má plniti česká škola. Zdejší škola je střediskem kulturním, sociálním i zdravotním ohniskem všeho zdejšího lidu. Jen ona může býti také pro všechny čas a v každou dobu pevnou tvrzí Čechů. Dnes je nám třeba vypěstovati pevně národně uvědomělé jedince a celek s myšlenkou jen slovanskou, celek, který musí být pevný, poněvadž se jistě utká s rozpětím germánským právě zde na jihozápadě. K této předůležitě výchově buď zde vybudována železná pevnost, která by odolala a odolá – buď zde postavena česká škola. (...) Prosíme vás snažně: Dejte nám českou školu! Dík dá vám historie.*“⁵⁵⁷ Žádost MŠV podporoval i sušický odbor ÚMŠ, který počátkem roku 1938 do Plzně napsal: „*Jest proto naší svatou povinností, abychom toto zahanbující umístění české školy v Dlouhé Vsi ještě letos napravili a vystavěli samostatnou budovu české školy.*“⁵⁵⁸ Potíže se školní budovou měla i státní měšťanská škola v **Hartmanicích** u Sušice, která vznikla v roce 1919 a kde byly učebny jednotlivých tříd umístěny v několika různých budovách.⁵⁵⁹ V roce 1938 měla být zahájena stavba nové školní budovy, byl zakoupen pozemek, ale rozhodnutí o výstavbě bylo kvůli vnitropolitickému vývoji v Československu odloženo. Polední list o poměrech v obci informoval v srpnu 1938 slovy: „*Vypadá to nyní tak, že česká škola může být docela klidně vystěhována, neboť je známo, že tamní soud vyřizuje soudní*

⁵⁵⁶ SOkA Klatovy, f. Základní škola Dlouhá Ves, kronika školy 1925–1938, školní rok 1925/1926, s. 7.

⁵⁵⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Dlouhá Ves, dopis MŠV v Dlouhé Vsi u Sušice ÚMŠ v Plzni z 10. 5. 1937.

⁵⁵⁸ Tamtéž, Dlouhá Ves, dopis předsedy ÚMŠ v Sušici Albína Havla ÚMŠ v Plzni z 14. 2. 1938.

⁵⁵⁹ SOkA Klatovy, f. Národní škola Hartmanice, kronika školy 1919–1951, školní rok 1937/1938, s. 75.

výpovědi, co by okem mrk. Šlendrián, s jakým se postupuje na příslušných místech, budí na Sušicku veliký rozruch, neboť je obava, že celá práce, která byla absolvována na záchranu českého živlu na Hartmanicku, bude zničena; děti nebudou mít opravdu kam chodit do školy. Šlendrián pracuje do rukou nepřátel našeho státu. A na to se máme klidně dívat?⁵⁶⁰ Také v **Kunžvartě** na Sušicku byla situace tristní a při oslavách 15. výročí vzniku české školy a NJP v Lenoře zaznělo: „Umístění státní obecné školy v Kunžvartu je kulturní ostudou celého národa. Ostuda, která nemůže být ničím omluvena, která však může být vysvětlena jen lhostejností k českým lidem v pohraničí, což je velmi podivné v nynější době velkých řečí o brannosti národa a o půjčce na obranu státu. Či taková škola, která má vychovávat uvědomělé občany, schopné obrany, nepatří mezi složky, zabezpečující obranu státu?“⁵⁶¹

Mnohdy byly terčem oprávněné kritiky Čechů a posměchu Němců také průtahy, které výstavbu školních budov provázely. Obecná škola v **Myslince** na Touškovsku byla do roku 1931 umístěna provizorně v deputátní místnosti velkostatkáře Václava Pretla. Po jeho smrti nový nájemce Ferdinand Šmucler místnost potřeboval, a tak bylo přistoupeno k výstavbě vlastní školní budovy. V roce 1932 byl zakoupen pozemek a v květnu 1935 byla vypsána soutěž. Na základě jejích výsledků byla stavba školy pro českou obecnou školu zadána V. Čapkovi z Nýřan s podmínkou předání nejpozději 1. srpna 1936.⁵⁶² Dne 1. září 1936 se měla škola přestěhovat do nové budovy, ale vše se protahovalo, protože budova nebyla zkolaudovaná, k čemuž došlo až 29. září. Již 3. září si na průtahy stěžovali rodiče dětí, o čemž svědčí dopis řídícího učitele Františka Hiřmana: „Dokud se jim nová škola stále slibovala a zvláště pak, když se stavěla, rodiče se celkem spokojili se starou školou, trpělivě čekali a posílali děti do ní i přes nebezpečí onemocnění dítek. Nyní však, když škola stojí připravena, krásná a suchá, ale prázdná (na posměch vši německé veřejnosti) a děti se tísní v koňské vlhké stáji, nelze se diviti, že trpělivost rodičů skončila. Třída je pod podlahou jediným doupětem myší. Ve vlhkých, plísni zamořených stěnách a skulinách jsou skrýše nesčetných škvorů a jiného hmyzu, ze stěn vane vlhký chlad. Ve skříních i v kabinetě hnijí knihy a rezavějí pomůcky. Vše jest pokryto vrstvou plísně. Loňského roku téměř všechny děti onemocněly mokřavou vyrážkou na nohou a částečně i na ruce. Přes prázdniny se jim vyrážka

⁵⁶⁰ Hrozí soudní vystěhování české školy v Hartmanicích? Polední list, rubrika Plzeňsko, roč. XII, č. 218, 10. 8. 1938, s. 3.

⁵⁶¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Lenora, projev B. Vinše na oslavách 15. výročí české školy a NJP v Lenoře, s. d.

⁵⁶² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 534, Myslinka, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze ze 7. 9. 1936.

zahojila, ale nyní po týdenním pobytu ve škole se opět začíná objevovati. Několik žáků onemocnělo katarem očním. Vše je zřejmě z pobytu ve vlhké místnosti. Rodiče prohlásili, že nebudou raději posílati své děti zatím do školy.⁵⁶³ Také v **Kozolupech** na Touškovsku se snahy o výstavbu vlastní školní budovy táhly neuvěřitelně dlouho. V dopise místního odboru NJP ze srpna 1936 mj. stojí: „Přes 30 let domáhá se zdejší české obyvatelstvo řádné české školy. Za Rakouska zakoupilo pozemek, ale rakouské úřady mařily až do převratu postavení školy. Očekávali jsme právem, že náš stát odčiní křivdu rakouského násilí. Přirozeným vývojem vzrostlo české obyvatelstvo v obci Kozolupech z 25 % z roku 1921 na 39 % v roce 1930 a dnes je zde celých 40 % českého obyvatelstva. Hospodářské sesílení českého obyvatelstva je ještě patrnější: v roce 1919 patřilo českým majetníkům 8 domů. V roce 1936 patří českým majitelům 110 domů z počtu 243 domů celé obce. Budoucnost českého obyvatelstva je zde trvale zajištěna a tím i česká škola má nejlepší podmínky trvalého vzrůstu.“⁵⁶⁴

Soupeření mezi českou a německou školou bylo patrné i v **Poběžovicích** na Horšovskotýnsku, kde správa české školy žádala celá léta o povolení přístavby. V roce 1934 již byly hotovy plány a vydáno stavební povolení, ovšem v důsledku hospodářské krize zase chyběly peníze. Konkurenční německá škola však započala v roce 1936 „se stavbou nádherné budovy pro německou měšťanskou školu, proti níž bude naše škola vypadati velmi uboze, což může míti i nepříznivý vliv na frekvenci školy“.⁵⁶⁵ Novostavby škol se rovněž nezřídká stávaly terčem vandalismu. Dne 29. září 1926 byla zahájena stavba budovy školy v **Kostelci** na Stříbrsku. Koncem listopadu téhož roku byla škola zhruba postavena, ale protože stavba musela vyschnout, zůstala přes zimu zabeďněna. Celou dobu však musela být permanentně hlídána, aby nebyla místním německým obyvatelstvem poškozována. Na jaře 1927 byla stavba dokončena, 19. června ji farář V. Kopecký vysvětil a 26. června se uskutečnilo její slavnostní otevření.⁵⁶⁶

Umístění českých škol bylo často terčem kritiky a nátlaku obyvatelstva české národnosti. V **Kozolupech** na Touškovsku argumentovali místní Češi ve stížnostech především špatným umístěním dosavadních tříd bez příslušenství a kabinetu a především blízkostí školní budovy u frekventované silnice Plzeň-Mariánské Lázně-Cheb. Ve stížnosti se mj. objevilo i následující varování: „Z obavy o životy svých dětí

⁵⁶³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 534, Myslinka, dopis F. Hiřmana ÚMŠ v Praze ze 7. 9. 1936.

⁵⁶⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kozolupy, dopis NJP v Kozolupech MŠANO v Praze z 24. 8. 1936.

⁵⁶⁵ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Poběžovice, dopis ředitele obecné a měšťanské školy v Poběžovicích Josefa Jelínka ÚMŠ v Plzni z 28. 2. 1936.

⁵⁶⁶ SOKA Tachov, f. Základní devítiletá škola Kostelec, kronika školy 1926–1938, s. 23–24.

*ožívají se čím dále tím více hlasy, že pro toto nebezpečí nebudou rodičové posílati své děti do školy.*⁵⁶⁷ Spolupráce se Sokolem vyústila v Kozolupech z jeho strany v následující nabídce: „*V naší obci postrádáme české opatrovny a dítěte přibývá, které z nouze navštěvují opatrovnu německou. V příštím roce hodláme na vlastním pozemku stavěti tělocvičnu, ve které bychom byli ochotni zříditi místnost pro českou opatrovnu za přispění Vašeho odboru.*“⁵⁶⁸ Stavba školní budovy byla v říjnu 1926 zadána staviteli J. Šaškovi z Plzně, částkou 10 000 Kč na ni přispěla vlastenecká společnost „Menšinový stůl“ v Praze, dalších 40 000 Kč poskytl poslanec F. Lukavský a zbytek doplatila ÚMŠ v Praze. Matiční budova č. p. 159 byla po postátnění mateřské školy v srpnu 1927 nabídnuta za 111 933 Kč k odkoupení státu, případně k pronájmu za 11 000 Kč ročně. Nakonec došlo ke druhé variantě spolupráce.⁵⁶⁹ Od roku 1938 stavěla ÚMŠ v Kozolupech další budovu, kde měla být umístěna trojtřídní obecná škola, v budově bylo též pamatováno na umístění mateřské školy a opatrovny, jelikož byl očekáván velký přírůstek žactva. Budova byla postavena až ve školním roce 1938/1939, ale očekávaný příliv žactva z vnitropolitických důvodů nenastal. V dopise inspektora F. Štolcparta mj. stálo: „*Vlivem nynější situace bylo projektované rozšíření továrny zastaveno a oddáleno na neurčito. Počet dětí na státní obecné škole se proto v dohledné době nijak náhle nezvětší. Podaří-li se českým zástupcům v obci dosíci, aby z 36 obecních bytů byla aspoň část zajištěna pro české rodiny, umístilo by se v obci dalších několik českých rodin v levných bytech. Tím by se mohl počet českých školních dětí zvýšiti, i to však stalo by se během několika let.*“⁵⁷⁰ Kozolupy však byly, stejně jako mnoho dalších národnostně smíšených obcí, na přelomu září a října 1938 zabrány německým vojskem.⁵⁷¹

Také rodiče českých žáků obecné školy v **Schönwaldu** na Tachovsku si na prostorové podmínky školy stěžovali slovy: „*Místní školní výbor spolu se členy místního odboru NJP v Schönwaldě dovolují si Vám oznámiti, že nebudou nadále posílati svých dětí do české školy, nebude-li zjednána včas náprava a postaráno o vhodné umístění školy. Jsme nuceni toto Vám oznámiti, neboť příliš vlhké místnosti s nadměrnou rozděravělou podlahou a vzduchem k zalknutí naprosto nevyhovují platným*

⁵⁶⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kozolupy, dopis NJP v Kozolupech MŠANO v Praze z 3. 9. 1936.

⁵⁶⁸ Tamtéž, Kozolupy, dopis TJ Sokol v Kozolupech ÚMŠ v Plzni z 27. 10. 1924.

⁵⁶⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 507, Kozolupy.

⁵⁷⁰ Tamtéž, Kozolupy, dopis F. Štolcparta ÚMŠ v Praze z 5. 8. 1938.

⁵⁷¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 507, Kozolupy.

*předpisům a děti jsou tu vážně ohroženy na zdraví.*⁵⁷² Česká národní škola ve **Lhotě** u Dobřan byla zřízena jako jednotřídka v roce 1919. Byla umístěna ve velmi staré obecní budově, která naprosto nevyhovovala potřebám školního vyučování. V roce 1929 byla škola rozšířena na dvoutřídku a druhá třída byla pronajata v jiné budově. V obci se od roku 1928 nacházela rovněž státní mateřská škola, pro kterou byla v roce 1929 na náklady ÚMŠ v Plzni postavena školní budova, kde byla umístěna rovněž druhá třída obecné školy. Novostavba školy byla až do roku 1938 pronajímána státu za 7500 Kč ročně.⁵⁷³ Sílily snahy o výstavbu samostatné budovy pro českou obecnou školu. V květnu 1933 se místní odbor NJP ve Lhotě obrátil na ÚMŠ v Plzni a v dopise uvedl: „*Umístění české státní školy ve Lhotě u Dobřan jest neudržitelné, neboť se přičí všem požadavkům o řádném umístění školy. Hospodářská situace našich hraničářů v místě jest již nesnesitelná a nutně dochází k závěrům, že jedině urychleným postavením české školy, nanejvýše potřebným, zmírněna byla by podstatně i hospodářská situace našich nezaměstnaných. Jsme zde skutečně hraničáři, kteří jsou v dnešní hospodářské situaci považováni i v Plzni za cizince, pro něž práce není a do našeho okresního města jest příliš daleko. Věříme, že při dobré vůli mohla by býti uskutečněna stavba české školy ve Lhotě jako práce investiční za přispění min. školství a národní osvěty a min. sociální péče.*“⁵⁷⁴ ÚMŠ však snahy o výstavbu odmítla slovy: „*Již dnes připomínáme, že není pomýšlení na to, že by stavba místní obecné školy přišla v dohledné době v úvahu a realizaci, ježto je na českém západě na 15 škol, jejichž umístění je krajně kritické z hlediska zdravotního i co do počtu místností a nepřiměřenosti vysokého nájemného.*“⁵⁷⁵

Velmi složité prostorové podmínky panovaly rovněž ve **Stodě**. Zde existovala od ledna 1919 čtyřtřídní česká mateřská škola a v září 1919 byla otevřena mateřská opatrovna. Obecná škola se nacházela v budově staré německé obecné školy, která byla využívána jako kasárna a byla ve vlastnictví obce. Opatrovna se nacházela v pronajaté místnosti v budově patřící kasárnám a v roce 1921 byla v době mobilizace zabrána, takže opatrovna musela být přestěhována do budovy české měšťanské školy. Tak tomu bylo až do počátku školního roku 1924/1925, kdy byl otevřen čtvrtý ročník měšťanky, který byl umístěn v dosavadní místnosti mateřské opatrovny, pro kterou musely být opatřeny nové prostory. Ředitel měšťanské školy Václav Kratochvíl popsal obtížné prostorové

⁵⁷² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Lesná, dopis MŠR v Lesné a rodičů správě školy z 20. 11. 1936.

⁵⁷³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 513, Lhota u Dobřan (opatrovna).

⁵⁷⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Lhota, dopis NJP ve Lhotě ÚMŠ v Plzni z 22. 5. 1933.

⁵⁷⁵ Tamtéž, Lhota, dopis ÚMŠ v Plzni Obecnímu úřadu (ObÚ) ve Lhotě z 2. 8. 1933.

podmínky v září 1924 takto: „*Ředitel – jako správce opatrovny – co nejnaléhavěji prosí, aby byla opatřena místnost pro opatrovnu ihned, neboť neotevření opatrovny znamená velmi citelný krok pro nás nazpět, ježto děti přejdou do opatrovny německé a více do české školy nepřijdou. Nebude-li opatrovna do 1. září otevřena, musíme bohužel z toho vyvozovati, že české Stodo se svými nejlepšími pracovníky bylo těmi, na které tolik spoléhalo a všechnu naději kladlo, v nejkritičtější chvíli nezaslouženě opuštěno.*“⁵⁷⁶ Také místní odbor NJP ve Stodě v listopadu 1924 žádal o výstavbu nové školní budovy,⁵⁷⁷ jež však byla otevřena až 25. října 1929.

Rovněž jednotřídní česká obecná škola v **Tachově**, která byla umístěna v budově bývalé německé státní dřevařské odborné školy v Schillerově třídě, jež byla majetkem města, se nacházela v nevyhovujících prostorách. Špatné hygienické podmínky (vlhké místnosti, nedostatečné toalety) byly terčem častých stížností rodičů žáků. Na své schůzi 9. srpna 1925 napsali NJP v Praze dopis, v němž mj. stálo: „*Podepsaní rodičové žádají naposledy, aby se stavbou vyhovující školní budovy, v níž mohla by též býti umístěna ihned škola mateřská, započato bylo příštím rokem na jaře, neboť se rozhodli, že své děti nenechají duševně a fyzicky v dosavadní škole ničiti a raději je dají do škol německých.*“⁵⁷⁸ ÚMŠ v Praze vypsal 1. srpna 1926 soutěž na stavbu školní budovy. Dne 1. října téhož roku byla otevřena druhá třída obecné školy, ve školním roce 1927/1928 byla při obecné škole zřízena mateřská škola a opatrovna, kterou však navštěvovaly pouze čtyři děti. V tomtéž školním roce byla dokončena stavba školní budovy a 9. ledna 1928 se v ní začalo vyučovat. Posledním zakladatelským počinem bylo zřízení zdejší měšťanské školy, k němuž došlo výnosem MŠANO ze 17. června 1937.⁵⁷⁹

Výstavbu školních budov realizovali zkušení a prověření stavitelé, na jihozápadě Čech se jednalo nejčastěji o plzeňského stavitele J. Šaška či stavitele V. Čapka z Nýřan. Někdy se však přes veškeré plánování dostali stavitelé do vážných problémů, což dokumentuje např. případ stavby budovy obecné školy v **Nýrsku** na Klatovsku. Ta byla v srpnu 1927 zadána J. Šaškovi, celý proces však byl komplikován hospodářskými problémy a těžkostmi. Místní odbor ÚMŠ v Nýrsku o stavbě napsal: „*ÚMŠ v Plzni jako bezprostřední znalec tohoto mimořádného případu může plně potvrditi, že vývody*

⁵⁷⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Stod, dopis V. Kratochvíla ÚMŠ v Plzni z 16. 8. 1924.

⁵⁷⁷ Tamtéž, Stod, dopis NJP ve Stodě ÚMŠ v Plzni z 1. 11. 1924.

⁵⁷⁸ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 61, sign. IV A 639, Tachov, dopis rodičů českých dětí NJP v Praze z 9. 8. 1925.

⁵⁷⁹ D. BÍZOVÁ, *Státní obecná škola s československým jazykem vyučovacím Tachov 1921–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

*jmenovaného stavitele jsou pravdivé. Mimo to je nám pan stavitel Šašek známý jako poctivý, pracovitý a v každém směru reálný podnikatel. Případ Nýrska jej uvedl do svízelné peněžní situace, již řešil s ohledem na svoji čest tak, že ztratil nejenom všechn svůj majetek, nýbrž i nemovitý majetek své ženy (velkou parcelu a vilu) obětoval uspokojení naléhajících věřitelů. Bohužel, tyto oběti nestačily a prodlužováním konečného vyúčtování ve věci výše uvedené vznikají jmenovanému další výlohy a závazky na úrocích, které mu po případě úplně existenci znemožní.*⁵⁸⁰

Výstavbu však provázely také nejruznější spory a intervence. Stavba školní budovy v **Újezdu nade Mží** na Touškovsku byla původně zadána plzeňské firmě Mandaus, Pechman a Doubek, ale místní odbor ÚMŠ v Plzni intervenoval v Praze ohledně zadání stavby firmě stavitele Františka Krofta. V září 1933 napsal: „*Presidium našeho odboru jednalo v této věci a bylo usneseno ctěný výbor důvěrně požádati, aby stavba byla svěřena provéstí staviteli F. Kroftovi. Opominutím firmy Františka Krofta byly by zdejšímu odboru způsobeny nemilé potíže, které by rozrušily dosavadní shody mezi členy výboru i ohrozily nutnou spolupráci všech pro zdar našich akcí. Poznamenáváme, že firma Mandaus, Pechman a Doubek nejeví zájmu o život menšinový a také zdejšímu odboru v ničem k jeho podpoře nepřispěla.*“⁵⁸¹ Stavba byla nakonec skutečně zadána firmě Jenč, Hladeček, Kroft v Plzni. Byla zahájena v září 1933, zadavateli odevzdána 1. června 1934 a výuka v ní byla zahájena 1. září téhož roku.⁵⁸²

Také výstavba školních budov v pohraničním pásmu nebyla jednoduchá. Problémy nastaly především v krizovém roce 1938, kdy byla plánována stavba školní budovy státní obecné školy v **Srní** na Sušicku, kterou chtěla realizovat ÚMŠ. Stavba však byla vázána na souhlas armády, který vydal velitel ženijního vojska I. sboru brigádní generál ing. Václav Nosek 12. března 1938 za podmínky, že budou postavena zároveň i obranná zařízení, jednalo se o dvě ocelové střílny zazděné v obvodovém zdivu s ocelovými deskami.⁵⁸³ Staveniště bylo předáno 29. dubna 1938, hrubá stavba byla dokončena před zábořem, pak byla stavba na základě nařízení ÚMŠ z důvodu záboru přerušena.

Z výše uvedeného je patrné, že problematika umístování škol byla v národnostním soupeření mezi českými a německými školami velmi důležitá. V případě školních budov se nejednalo pouze o zdravotní a hygienickou stránku školních prostor, i když ty

⁵⁸⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Nýrsko, dopis ÚMŠ v Nýrsku MŠANO v Praze z 23. 11. 1935.

⁵⁸¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Újezd nade Mží, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze ze 14. 9. 1933.

⁵⁸² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 568, Újezd nade Mží.

⁵⁸³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 555, Srní, dopis velitelství I. sboru Okresnímu úřadu (OÚ) v Sušici z 12. 3. 1938.

byly z hlediska péče o žáky bezpochyby nejdůležitější, ale nepominutelná byla rovněž stránka estetická. Ta byla velmi významnou osvětovou, ba dokonce propagandistickou zbraní a již na první pohled vypovídala o síle a možnostech té či oné národnostní skupiny.

Zřizovatelé a správy škol se proto snažili o co nejlepší zabezpečení škol po technické stránce. Ideálním stavem bylo vybudování zcela nové účelové školní budovy, což se sice mnohde podařilo, ale nemohlo tomu tak být zdaleka všude. Na jihozápadě Čech dostávaly především po roce 1918 přednost dlouhodobě opomíjené a po této stránce zanedbané národnostně exponované regiony, např. Stříbrsko, Sušicko či Horšovskotýnsko,⁵⁸⁴ kam se po převratu stěhovalo větší množství obyvatel české národnosti, kteří zde pracovali obvykle ve státních službách.

Ve většině případů se tedy alespoň zřizovatelé škol snažili co nejúčelněji adaptovat školní budovy, které měli k dispozici, po stránce exteriérů a interiérů je vybavovali tak, aby se přibližovaly ideálu novostaveb. A tak docházelo k rekonstrukcím budov, budování školních zahrad či hřišť, adaptacemi procházely i školní interiéry. Zřizovatelé škol tak investovali jak do vlastních budov, tak i do budov, které měli pouze propůjčené nebo pronajaté.

To vše bylo důležité z hlediska důvěryschopnosti škol přesvědčit rodiče, že v nich bude o jejich děti po všech stránkách dobře postaráno. Tato skutečnost byla vedle kvalitního učitele a sociálních benefitů, o nichž pojednává následující podkapitola, pro rodiče velmi významným motivačním faktorem. V opačném případě se rodiče zdráhali své děti do nedostatečně kvalitních školních budov posílat, své požadavky v takovýchto případech vymáhali i výhrůžkami školní stávkou, či dokonce odhlašování svých dětí a jejich posíláním do německých škol.

V. 3. Mecenášství a podpora menšinových škol a jejich žáků

ÚMŠ se nezabývala pouze vlastní zakladatelskou činností, tj. získáváním vhodných prostor a zajištěním kvalitních učitelských sil. Velmi nákladné bylo rovněž všestranné vydržování škol, které bylo nutné vybavit odpovídajícím nábytkem a učebními pomůckami. ÚMŠ rovněž přispívala na stipendia českým studentům, dojíždějícím žákům hradila cestovní náklady a zajišťovala vánoční nadílky. Před rokem 1918 navíc pomáhala i českým veřejným školám, kterým poskytovala příspěvky na jejich adaptace,

⁵⁸⁴ Přehled nových školních budov ve sledované oblasti po roce 1918 viz K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 85–89.

na vybavení nábytkem a učebními pomůckami. Řešila i celou řadu obtížných sociálních situací, do kterých se české obyvatelstvo dostávalo, např. v **Holýšově** na Stodsku, kde byly v polovině třicátých let podporovány české děti z rodin postižených zastavením výroby v místních sklárnách, kdy bylo žákům denně poskytováno ve škole mléko a pečivo.⁵⁸⁵

ÚMŠ a další české „obranné“ spolky v tomto směru sváděly těžký a mnohdy nerovný konkurenční boj se spolky německými. Podle knihovníka tepelského premonstrátského kláštera Jaroslava Václava Vacka byly v tomto směru aktivní především německé křesťansko-sociální spolky, jejichž vliv na mládež byl velice silný.⁵⁸⁶ Vacek v dopise ÚMŠ v Praze napsal: „*Chudým dětem poskytnuto je tu vše, které za to z vděčnosti pracují v duchu německém později. Zním mnohé odrodilé studenty, syny horníků a dělníků českých, jimž matka v mládí zpívala české písně a kteří vlivem spolků se úplně poněmčili, česky zapomněli a stojí nyní v prvních řadách německých buršáků.*“⁵⁸⁷ O jejich podpoře svědčí mj. dopis správce jednotřídní české obecné školy v **Pleši** na Horšovskotýnsku V. Řezáče, v němž stojí: „*Obyvatelstvo Pleše, spojené s osadou Václav, je velmi chudé, jelikož zde panuje velká nezaměstnanost. Této příležitosti se chápe spolek Kulturverband, který vyplácí jednotlivcům 700–1000 Kč jako stravovací podporu, s kterou samozřejmě mohou tito nakládati dle libosti. Jelikož je česká menšina nejchudší ze všech, její členové nedostanou ani práci ani jinou podporu od jinonárodních spoluobčanů, stal se případ, že otec 6 dětí, chodících do české školy, nedostal ani lístku, jež jsou pro nezaměstnané rozdělovány, ostatní nedostali též.*“⁵⁸⁸ České národní spolky se proto rovněž snažily všemožně podporovat nemajetné Čechy. Ve většině případů to bylo skutečně pro dobro věci, ovšem našly se i výjimky, kdy o podporu žádali lidé, kteří si ji nezasloužili, a česká menšina byla přístupem k nim rozdělována.

Příkladem budiž třeba žákyně Božena Škabrounová z již zmíněné **Pleše**. Plzeňský Český deník uveřejnil 16. října 1932 článek, v němž popisoval životní osudy její rodiny, a žádal pro ni o sociální podporu. Reakce ze strany místních zástupců české menšiny na článek však nebyla nijak příznivá. MŠV v Eisendorfu se proti tvrzením obsaženým

⁵⁸⁵ Blíže k situaci v Holýšově viz K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 106–108.

⁵⁸⁶ Blíže k němu viz K. ŘEHÁČEK, *Jaroslav Václav Vacek – tepelský premonstrát ve službách českého národa* (v tisku).

⁵⁸⁷ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 58, inv. č. 748, sign. IV A 669, Stříbro, dopis J. V. Vacka ÚMŠ v Praze, s. d.

⁵⁸⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pleš, dopis V. Řezáče ÚMŠ v Plzni z 13. 11. 1930.

v článku ostře ohradil a označil je za „úmyslný pokus klamati českou veřejnost“.⁵⁸⁹ O otci Boženy, Karlu Škabrounovi, se vyjádřil v dopise zaslaném Českému deníku takto: „Není pravdou, že jmenovaný trpí pro své uvědomělé češství od zdejších Němců. Jmenovaný jest holičem a chodí k němu výhradně jen Němci. Že jmenovanému to uvědomělé češství nepřirostlo nikterak k srdci, jest vidno již z toho, že loňského roku posílal svoji dceru do Bělé nad Radbuzou, čímž pomáhal tamním Němcům otevřít německou měšťanku. Jest dokázáno, že v Eisendorfu agitoval proti české škole. Pan Škabroun po 14 letém manželství nenaučil svoji ženu docela nic česky a prohlašuje, že ona toho nemá zapotřebí. Jsme rozhodně proti udělení podpor jmenovanému, neboť by se to dělo na úkor opravdu chudých a jistě českých lidí.“⁵⁹⁰ Také řídící učitel české školy v Eisendorfu k tomu plzeňskému inspektorovi státních národních škol F. Štolcpartovi napsal: „Pane inspektore, oznamuji Vám, že ten člověk toho nezasluhuje. Není též od Němců utiskován. To je veliká lež. Škabrounova činnost proti zdejší škole české jest prokázána a dá se vždy snadno dokázat.“⁵⁹¹

Úplně odlišně byla naopak vnímána otázka podpory rodiny Michala Zvaly z **Bezdružic**. Správce tamní české školy se obrátil na plzeňský odbor ÚMŠ se žádostí, v níž mj. stálo: „Rodina páně Zvalova ocitá se již v takové bídě a tísní, že jen okamžitá pomoc ji může z kritické situace vysvoboditi. Činím tak ze soucitu k rodině, jejíž otec je již téměř měsíc bez práce. Činím tak ze soucitu k dětem, které navštěvují zdejší školu a nevinně trpí vinou těch, kteří tuto bídu způsobili a kteří rozšiřují o jejich otci naprosto lživé zprávy a hledí všemožně znemožniti vše, co ve prospěch a záchranu této rodiny podnikáme. Ujišťuji vás, že bude takto podpořena řádná rodina, o níž každé nepříznivé zprávy jsou nepravdivé a zavrženíhodné.“⁵⁹² Plzeňský odbor počátkem června 1934 vypomohl Zvalovým alespoň tím, že jim poslal osm kilogramů mouky, čtyři chleby a kilogram sádla.

Významné byly rovněž příspěvky ÚMŠ na jízdné chudým žákům. Ty jim měly umožnit docházku do měšťanských škol, které se nacházely daleko od místa jejich bydliště, tak aby po absolvování české obecné školy nemuseli z finančních důvodů navštěvovat německé měšťanské školy v místě jejich bydliště. Obecná a měšťanská škola v **Poběžovicích** na Horšovskotýnsku v roce 1937 za tyto příspěvky ÚMŠ v Praze

⁵⁸⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 480, Eisendorf, dopis MŠV v Eisendorfu ÚMŠ v Praze z 16. 10. 1932.

⁵⁹⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pleš, dopis MŠV v Eisendorfu Českému deníku z 16. 10. 1932.

⁵⁹¹ Tamtéž, Pleš, dopis V. Řezáče F. Štolcpartovi z 25. 10. 1932.

⁵⁹² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bezdružice, dopis správce české školy v Bezdružicích ÚMŠ v Praze z 1. 6. 1934.

děkovala slovy: „*Oběť tato není marná, naše chudé hraničářské děti nikdy nezapomenou, že to byla vážená ÚMŠ, která jim umožnila vyšší vzdělání, než poskytuje škola obecná, vzdělání, které je učiní schopnějšími pro dnešní těžký existenční boj.*“⁵⁹³ O rok později správa téže školy napsala: „*Poměry se od loňska nikterak nezměnily k lepšímu, naopak možno říci, že úžasný teror, který zde známá strana vykonává, ještě více znesnadnil situaci hospodářskou našich chudých hraničářů.*“⁵⁹⁴ Správa státní obecné školy v **Plané** zase počátkem září 1938 žádala ÚMŠ v Praze o příspěvek na jízdné pro tři sourozence Wábroy z Vížky, jejichž otec Václav byl nemocen a nemohl vydělat potřebné peníze na uhrazení celé částky jízdného, které činilo pro jedno dítě 65 Kč měsíčně. Správa školy v žádosti napsala: „*Bez podpory by musely děti navštěvovati německou školu v Hangendorfu, což by bylo v nynější době velikým národním nebezpečím pro ně, poněvadž by jim hrozilo úplné poněmčení.*“⁵⁹⁵ Podobně se správa školy obrátila na ÚMŠ v Praze i v případě syna krejčího Františka Švába z Nahého Újezdce, který byl nezaměstnaný a byl odkázán na nepatrné výdělky od českých spoluobčanů. Bez příspěvku by jeho syn musel chodit do školy pěšky deset kilometrů denně tam a zpět, případně navštěvovat místní německou školu, což však krejčí Šváb odmítal.⁵⁹⁶

Podporování byli rovněž samotní rodiče dětí navštěvujících české školy. Místní odbor ÚMŠ v **Pleši** na Horšovskotýnsku např. vlastnil pole, které bylo v létě 1933 na základě nájemní smlouvy rozděleno na díly mezi všechny rodiče, kteří posílali ve školním roce 1932/1933 své děti do české školy. Na poli se nacházela vyhloubená jáma, odkud byl dřívějším majitelem odvezen písek na stavbu kasáren. Správce obecné školy navrhl nájemcům pole, aby jámu svépomocí zasypali. Mohli buď pracovat osobně, nebo zaplatit za každý díl pole částku deset korun. Rodiče zpočátku souhlasili a část z nich i pracovala, po prázdninách však mnozí z nich začali své děti posílat do německé školy a své aktivity na poli zrušili. Správce školy V. Řezáč k tomu uvedl: „*Je však těžko od těch, kteří povinnosti nedostáli, něčeho požadovati, jelikož jsou z valné části nemajetní a vymáhající by měl ze sporu jen škodu. V obci je velmi těžké něco takového podnikati, jelikož se lidé na základě nemajetnosti domnívají, že jim nikdo nemůže ničeho*

⁵⁹³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 542, Pobežovice, dopis správy škol v Pobežovicích ÚMŠ v Praze z 1. 7. 1937.

⁵⁹⁴ Tamtéž, Pobežovice, dopis správy škol v Pobežovicích ÚMŠ v Praze z 15. 9. 1938.

⁵⁹⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 542, Planá, dopis správy státní obecné školy v Plané ÚMŠ v Praze ze 7. 9. 1938.

⁵⁹⁶ Tamtéž.

udělati.“⁵⁹⁷ Další podporou rodičů českých dětí v Pleši bylo rovněž pronajímání vyřazených železničních vagonů, které zakoupila ÚMŠ. V jednom z nich bydlel i Václav Wild, jehož děti navštěvovaly českou školu. Jelikož je však od počátku školního roku 1935/1936 začal posílat do německé školy, dostal od správy české matiční školy výpověď, ovšem odmítal vagon vyklidit. Správa školy proto žádala ÚMŠ v Plzni, aby se postarala o Wildovo vystěhování, neboť tato situace byla terčem kritiky místních Čechů a posměchu Němců.⁵⁹⁸ Podle mínění správy školy by se však Wild mohl mstít, kdyby byl vystěhován, a tak navrhovala přenechat výkon této exekuce četnické stanici v Eisendorfu.⁵⁹⁹

Zcela zvláštní kapitolou sociální pomoci byly vánoční nadílky, které se staly spolehlivým indikátorem spokojenosti rodičů a které patřily k nejučinnějším nástrojům národnostního zápasu o žáky. V mnoha případech se do něj aktivně zapojovali i samotní rodiče žáků, kteří si byli vědomi své důležitosti pro obě strany a dovedli této situace poměrně úspěšně využívat. Nezřídka se proto stávalo, že kvůli bohatší vánoční nadílce posílali své děti do konkurenční školy. Důvodem tohoto jednání byla mj. i skutečnost, že se v souvislosti s vánočními nadílkami obvykle nejednalo o žádné symbolické dárky, ale většinou o věci, které měly poměrně vysokou hodnotu (např. oblečení, obuv, školní potřeby) a které byly zejména pro vícedětné a nemajetné rodiny významným hospodářským přínosem. Toho si byly vědomy i české „obranné“ spolky. Ústřední výbor NJP v Praze vydal 25. března 1913 následující provolání: *„Přátelům českých dětí! Péče české obrany odnášeti se musí především k českým dětem v území zněmčeném. Kdyby ani srdce, lidskost a soucit nepřimlouvaly se za české děti, již pouhý rozum a národní prospěch velí nám pečovati o český dorost v území národnostně smíšeném. Poučuje nás o tom denní zkušenost. Německé školy a německé opatrovny jsou lákadly, kam vábeny jsou české děti, aby již v útlém věku dětském svému národu se odcizily; úklady a překážkami rozvoji českého menšinového školství jsou pak ukazovateli, že těžiště naší práce leží v jazykově smíšeném území českém. Mládež, toť naše budoucnost! Tím větší péče zasluhuje však dorost český v území zněmčeném, kde tolik činí se překážek svéráznému jeho kulturnímu rozvoji. Dovoláváme se opětně přízně české veřejnosti pro české děti a doufáme, že výzva naše nezůstane neslyšena, že nalezne opět žádoucího ohlasu v srdci českého lidu. Dejme všichni českým dětem*

⁵⁹⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 542, Pleš, dopis V. Řezáče ÚMŠ v Praze z 30. 10. 1933.

⁵⁹⁸ Tamtéž, Pleš, dopis správy matiční mateřské školy a opatrovny v Pleši ÚMŠ v Plzni ze 7. 12. 1935.

⁵⁹⁹ Tamtéž, Pleš, dopis správy matiční mateřské školy a opatrovny v Pleši ÚMŠ v Praze z 13. 12. 1935.

*ochotně a radostně, což jejich jest, poskytněme jim vydatnou, včasnou a rychlou pomoc. Přispěj každý láskyplně svojí hřivnou k vystrojení vánoční nadílky českým dětem v území zněmčeném! Předmět naší péče, české dítě, jest hodným této oběti. Korporace, spolky, společnosti, peněžní ústavy i jednotlivci, přispějte k uspokojivému výsledku sbírky, aby stačila k vystrojení nezbytné vánoční nadílky. Nechť výzva naše nikde není oslyšena, nechť vykoná každý z nás, co velí mu povinnost, srdce, cit a láska k českému dítěti.*⁶⁰⁰

O tom, jak důležitou roli hrály vánoční nadílky v soupeření české a německé školy o žáky, vypovídá kupř. případ z **Nýřan**, kde tamní českou menšinovou školu navštěvovalo hodně dětí české národnosti, ovšem z 95 % se jednalo o děti z chudých hornických rodin. Česká menšina v Nýřanech byla rovněž hospodářsky velmi špatně zabezpečena, takže nebyla naděje na vystrojení bohaté vánoční nadílky. Toho využila místní německá škola k zahájení „lovu“ na žáky české školy. Správce české školy J. Bukovský popsal situaci v dopise ÚMŠ v Praze počátkem prosince 1883 slovy: „*Již roku loňského vystrojili nepřátelé české školy matiční za přispění Schulvereinu a cizozemských sbírek bohatý vánoční stromek, podarovali veškeré žáky školy německé nejen úplným oděvem a obuví tak říkajíc od hlavy k patě, potřebami školními, nutnými i zbytečnými, ale i hračkami, pamlsky atd., aby děti z české školy vylákali a vyprázdněné síně školy německé jimi naplnili. Letos opakuje se tento pokus v širších ještě rozměrech, neboť přispěním Schulvereinu a těchže činitelů jako loni nabyli pořadatelé sumy dva tisíce zlatých daleko převyšující. Proto lze s jistotou očekávat, že mnoho českých dětí odejde do školy německé, kde budou ošaceny a vším, ačkoli jen si přáti budou, poděleny. Agitace se strany nepřátel směřující k tomu cíli, aby škole matiční děti značně ubylo, a tím převzetí školy ve veřejnou správu zmařeno bylo, koná se s velikým úsilím. Rodičové, dívky do české školy posílající, zakoušejí dosti ústrků od svých pánů – bylať mnohým mzda snížena – a jest se zajisté na mnoze diviti, že nedali se svést, aby děti své z české školy vzali, avšak když již nyní stálého výsměchu a výčitek docházejí, na druhé straně zase hmotné pomoci se jim nabízí, přestoupí-li do školy německé, jest se obávati, že lákadlům schulvereinským přece neodolají, a tak počet dětí v české škole značně bude zmenšen.*“⁶⁰¹ O možnostech české menšiny se v dopise uvádí: „*Zámožných obyvatelů českých zde vůbec není, ze všech žáků jsou aspoň 95 % děti horníků, odkázaných pouze na skrovničkou mzdu denní, takže není možno z těchto*

⁶⁰⁰ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. NJP Kdyně, kart. 1, provolání z 25. 3. 1913.

⁶⁰¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis J. Bukovského ÚMŠ v Praze z 8. 12. 1883.

chudých vybrati nejchudší. Z toho vysvítá zároveň, že nelze nijak spoléhati na nějakou sbírku domácích, neboť zámožní lidé zdejší (rolníci a úředníci) posílají děti své do německé školy a jedině této škole podpory poskytují.“⁶⁰² Německá většina naopak dostávala významnou finanční výpomoc i ze sousedního Německa. Dne 1. září 1884 přijel kupř. do Nýřan jednatel berlínského Schulvereinu, navštívil tamní veřejnou německou školu, odevzdal jí podporu v pruských markách a slíbil velký příspěvek rovněž k Vánocům. Řídící učitel české obecné školy B. Tyšler o návštěvě zástupce Schulvereinu napsal: „Všechny děti německé školy dostaly veškeré knihy a učební pomůcky zdarma. Místnosti školní byly za příčinou jeho návštěvy vyzdobeny a nad vchodem byl ověncený nápis „Willkommen“. Místní školní rada a obecní starší slavnostně vyprovodili velikého syna Germanie na nádraží, oslavivše pobyt jeho dříve slavnostním banketem. Patrně, že jest nám třeba sil dobrých a poctivých (nikoli pouhých štváčů), abychom dostáti mohli velké úloze své, a prosíme tudíž, by slavný výbor laskavě k tomu působil.“⁶⁰³

Také v Čachrově na Klatovsku se místní česká menšina neobešla při organizaci vánočních nadílek bez pomoci ÚMŠ. Správce české školy Vojtěch Piřha v roce 1893 ÚMŠ v Praze napsal: „Jakož jinde tak i zde jest česká škola oproti německé popelkou. Německá škola jest hýčkána a všemožně podporována okolními statkáři, kteříž všichni hlásí se okázale ku své pramáti Germanii, kdežto škola česká útlukem jest dítek chudých rolníků a dělníků. Aby více dětí českých vlákáno bylo ještě v duševně otravující vzduch školy německé, vystrojují majetnější Němci okolní s podporou Schulvereinu a Böhmerwaldbundu žactvu německou školu navštěvujícímu skvělý stromek vánoční. Z vlastní iniciativy, jakož i na prosbu chudých občanů, chce sbor učitelský české školy vystrojiti také žactvu svému stromek vánoční, aby již v zárodcích potlačoval hlízu germanisace.“⁶⁰⁴ Jeho nástupce V. Brůha o dva roky později dodal: „Zvláště letos, kdy boj o třetí třídu českou dosáhl stupně nejvyššího, hodlají okolní statkáři němečtí vystrojiti velkolepý vánoční stromek dítkám, aby co možná nejvíce českých dítek lapili, a tak aby česká škola dostatečným počtem dítek pro třetí třídu vykázati se nemohla.“⁶⁰⁵

Situace se však příliš nezměnila ani po vzniku Československa. Místní odbor NJP v Černošíně na Stříbrsku se v prosinci 1929 na ÚMŠ v Praze obrátil se žádostí o finanční příspěvek slovy: „V zájmu ušlechtilé české národní věci – budované zdárně

⁶⁰² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 401, Nýřany, dopis J. Bukovského ÚMŠ v Praze z 8. 12. 1883.

⁶⁰³ Tamtéž, Nýřany, dopis B. Tyšlera ÚMŠ v Praze z 2. 9. 1884.

⁶⁰⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 349, Čachrov, dopis V. Piřhy ÚMŠ v Praze z 15. 11. 1893.

⁶⁰⁵ Tamtéž, Čachrov, dopis V. Brůhy ÚMŠ v Praze ze 4. 12. 1895.

v germánském moři na Stříbrsku, obracíme se na Vás jménem NJP v Černošíně s vroucí prosbou o jakoukoliv sebemenší podporu pro nejchudší děti českých hraničářů v Černošíně a okolí. Český lid, vydán v poněmčelých krajích kulturnímu i hmotnému nátlaku Německva, těžce brání svou drahou českou řeč. Nedbá hmotných svodů ani výhružek německých zaměstnavatelů, ale povzbuzován obrannými jednotami pracuje statečně na skvělém národním díle, k úplnému osvobození českého člověka. Český hraničář, s čelem zbrázděným vráskami starostí o výživu své rodiny, ale přesto s čelem hrdě vztyčeným, koná svou národní povinnost a posílá své děti do české školy. Nedovolí, aby ušlechtilá, česká krev byla v německých školách přelita do těla nenasytné Germanie. Děti těchto zapadlých vlastenců docházejí do české školy i z míst několik kilometrů vzdálených. Aby těmto dítkám mohl býti poskytnut na zimu teplý oděv a řádná obuv, vzala si NJP v Černošíně za úkol obstarati jim tyto nutné potřeby z vlastních prostředků. Poněvadž vlastní prostředky místního odboru NJP jsou příliš nepatrné ku splnění vyčteného úkolu, prosíme uctivě, aby Vaše ušlechtilé, česky cítící srdce, smilovalo se nad českou drobotinou ze přední, národní stráže.⁶⁰⁶ Také MŠV v **Bezdruzicích** požádal ÚMŠ o pomoc při organizaci vánočního stromu v listopadu 1937: „Blíží se doba vánoční. V pohraničí očekávají polohladové a poloooděné děti, že si na ně vzpomenou ti, kterým lepší osud umožnil žítí v ryze českém prostředí, a ulehčí jim útrapy, které musejí snášeti v důsledku sociální a hospodářské tísně. O tyto malé hraničáře, budoucí obránce našeho pohraničí, se stará v Bezdruzicích místní školní výbor a vystrojuje jim z příspěvků dobrodinců vánoční nadílku, aby se necítily tak opuštěnými a chudými v době svátků míru a štědrosti, a uvědomily si, že český lid ve vnitrozemí na ně myslí, že na ně nezapomíná, že chápe jejich těžký boj v pohraničí. Obracíme se tudíž na Vás s uctivou prosbou, abyste nám pomohli uskutečnití vánoční nadílku a tak našim dětem dopřáli těch radostí, na které i my se těšivali.“⁶⁰⁷

V případě vánočních nadílek hrála roli jak kvantita, tak také kvalita darů. Předseda MŠV ve **Folmavě** na Domažlicku František Šafránek v listopadu 1931 napsal: „Loni byla nadílka ubohá a Němci nás přetrumfli věcmi dobrými a kvalitními. Naše děvčata zvláště obdržela na šaty obyčejný barchent křiklavých barev, z výkladních skříní odložený, který se prodává jako „povl“, hoši obyčejný škrobený tak zvaný bavlněný „cajk“. Jedině botky ručně pracované měly cenu. Hoši z německé školy dostali pevný

⁶⁰⁶ SOkA Tachov, f. NJP Černošín, spisy (1929–1931), dopis NJP v Černošíně a okolí ÚMŠ v Praze z 8. 12. 1929.

⁶⁰⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bezdruzice, dopis MŠV v Bezdruzicích ÚMŠ v Plzni z 25. 11. 1937.

teplý samet na šaty zvaný „Cord“, vlněné svetry, děvčata pevný prací samet na šaty, svetry a boty, taktéž děti z mateřské opatrovny, vydržované Kulturverbandem. Z toho je vidno, že nás Němci daleko ve vánoční nabídce předstihli, což je dobrou reklamou pro příští zápis do školy.“⁶⁰⁸ Snaha ušetřit výdaje spojené s vánočními nadílkami vedla v mnoha případech i k oddalování zřizování škol. Příkladem budiž třeba vznik mateřské školy v **Hradci** u Stoda, která byla zřízena až k 1. lednu 1929 proto, aby správa školy nemusela „pro děti z opatrovny v letošním roce pořizovati nadílky“.⁶⁰⁹

V boji o české žáky v **Manětíně**, kde byla česká škola z původní jednotřídky postupně rozšířena až na trojtřídku, byla hlavní překážkou na české straně „především národní neuvědomělost a chudoba obyvatelstva“.⁶¹⁰ V dopise Purkmistrovského úřadu v Manětíně ÚMŠ v Praze byly mj. popsány metody boje slovy: „Strana německá láká proto všemožnými prostředky, zejména poskytnutím podpor v nejrůznějších způsobech, buď placením školného, aneb dodáním učebních prostředků, zdejší mládež do svých škol. Tak zejména roku letošního přislíbeny všem dítkám v opatrovně úplné obleky, v třídách ostatních hojně vánoční dárky. Abychom v tomto boji nepodlehli, abychom předrželi tento náraz nejprudší německé zuřivosti – k tomu nestačí síly naše, a proto dovoláváme se Ústřední matice školské.“⁶¹¹ Úspěchy v získávání žáků díky vánočním nadílkám naopak hlásila ve školním roce 1924/1925 česká obecná škola ve **Vranově** na Stříbrsku. V jednatelské zprávě tamního odboru NJP se píše: „Mnoho konají peníze, jimiž možno chudé a potřebné žáky podporovati, a ještě více vánoční nadílka, která i letos byla přímo skvělá a jistě každého plně uspokojila.“⁶¹² V dalším školním roce se tak podařilo do české školy zapsat o 10 dětí více, což bylo kvitováno slovy: „Výsledku tak příznivého dosaženo opatřováním práce dosud se nerozhodnutým Čechům, peněžitými půjčkami a vánočními i mimovánočními nadílkami.“⁶¹³ Ne všude však bylo těchto „bonusů“ zapotřebí, byť se však jednalo spíše o výjimky. Rodiče školou povinných dětí ze **Starce** na Domažlicku např. požádali v roce 1902 o přiškolení své obce k Prapořišti a o to, aby jejich děti byly přijaty do české mateřské školy, s tím, že obecní představenstvo Starce bylo ochotno uhradit ÚMŠ všechny náklady, které jí

⁶⁰⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Folmava, dopis F. Šafránka F. Lukavskému z 13. 11. 1931.

⁶⁰⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Hradec, dopis správce obecné školy v Hradci Josefa Rádla L. Šebestovi z 29. 11. 1928.

⁶¹⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Manětín, dopis Purkmistrovského úřadu v Manětíně ÚMŠ v Praze z 11. 12. 1883.

⁶¹¹ Tamtéž.

⁶¹² SOkA Tachov, f. NJP Vranov, kniha zápisů (1922–1933), jednatelská zpráva na valnou hromadu z 10. 4. 1924.

⁶¹³ Tamtéž, jednatelská zpráva na valnou hromadu z 1. 2. 1925.

vzniknou rozšířením školy, a rodiče dětí „se zavázali ku pilnému jich posílání do školy, nežádají vánoční nadílky a jsou ochotni povinné školní knihy dětem svým sami opatřiti“.⁶¹⁴ V obecné rovině byla však situace odlišná, na což upozornil mj. v prosinci 1935 i Okresní úřad v Domažlicích v hlášení Zemskému úřadu v Praze: „K návštěvám českých škol nevede rodiče snad loyality k Čechům neb československému státu, nýbrž pouze hmotný prospěch, neb děti dostávají jak šatstvo i obuv, tak i jejich rodiče potraviny a z tohoto prospěchářského důvodu posílají své děti do českých škol.“⁶¹⁵

O tom, jak se dařilo německým spolkům „přetahovat“ pomocí vánočních nadílek žáky z českých škol, svědčí např. již dříve popsany příběh Karla Střelečka z **Krousova** na Sušicku.⁶¹⁶ Podobný postup nebyl nijak výjimečný a potvrzovaly ho i další české školy. Správce české matiční školy ve **Fuchsově Hutí** na Domažlicku V. Kůžela v dopise ÚMŠ v Praze v květnu 1927 napsal: „Rodiče na počátku školního roku dají sice své děti zapsati do školky, ale k návštěvě je přidržují jen do svátků vánočních, než dostanou jejich děti ve školce vánoční nadílku. Po obdržení této přestávají děti do školky posílat. Z toho je viděti, že zdejší lidé nemají pro školku porozumění, neboť tam své děti dávají čistě ze ziskuchtivosti. Stal se i případ, že dítě do školky zapsané nebylo celý rok ani jeden den ve školce, a když byla vánoční nadílka, neostýchala se matka dítěte toho přijíti si do školky pro nadílku.“⁶¹⁷

Kromě vánočních nadílek probíhaly i další, systematictější formy podpory. V české škole v **Modravě** na Sušicku se kupř. staral místní odbor NJP v rámci stravovací akce o stravování 33 žáků. S vyvařováním bylo započato 15. listopadu 1932, protože nebylo možné, aby v zimě docházely děti domů. Jídlo vařila matka respicienta finanční strážce Anna Nová, „uvědomělá Češka, dobrá kuchařka a svědomitá žena“,⁶¹⁸ která rovněž vyučovala ženským pracím, protože škola neměla kvalifikovanou učitelku. V **Mlýnci** na Horšovskotýnsku zase navrhovali k podpoře české školy organizovat divadelní představení. Správce tamní školy R. Šnicar v žádosti o povolení školního divadla mj. uvedl: „Pořádání nemá míti jen účel pomoci si finančně, ale má míti i vliv na národní

⁶¹⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 418, Prapořiště, dopis představenstva obce Starec ÚMŠ v Praze ze 7. 8. 1902.

⁶¹⁵ NA, f. PZÚ, kart. 647, sign. 207-647-27, dopis OÚ v Domažlicích PZÚ v Praze z 16. 12. 1935.

⁶¹⁶ Viz pozn. č. 286–289.

⁶¹⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Fuchsova Huť, dopis V. Kůžely ÚMŠ v Praze z 2. 5. 1927.

⁶¹⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 532, Modrava, dopis NJP v Modravě ÚMŠ v Praze z 26. 11. 1932. Škola byla zřízena v roce 1932 v domě č. p. 65 patřící správě státních lesů v Dlouhé Vsi. Správcem školy byl od 26. 8. 1932 Robert Voráček, náboženství vyučoval A. Sobotka ze Srní.

uvědomění našich poněmčených Čechů a pro školu najít mezi nimi zájemce a ty poněnáhlu také získávat.“⁶¹⁹

Oblíbené byly rovněž školní zájezdy a výlety. Obecná škola v **Eisendorfu** na Horšovskotýnsku uspořádala 20.–24. června 1927 výlet do Prahy. Účastnilo se ho 54 dětí a tři průvodci, náklady ve výši 2856 Kč uhradily ÚMŠ a NJP. Na programu byla např. návštěva Petřína, jízda parníkem do Chuchle a zpět či návštěva Národního divadla. Národnostní smysl výletu vyplývá mj. z dopisu správy školy ÚMŠ v Plzni: *„Výlet ten má veliký význam, neboť ukážeme dětem to nejlepší, co máme, a to dětem, které dříve v německé škole stále slyšely, že jen Berlín a Mnichov stojí za podívání. Dále je zde vše daleko široko německé, přijdeme tedy ve styk s čistě českým živlem.*“⁶²⁰ České děti z **Orlovic** na Domažlicku zase 23.–24. září 1931 absolvovali zájezd do Plzně, který zorganizoval plzeňský studentský spolek „Radbuza“. Správce mateřské školy v **Brodě nad Tichou** na Plánsku M. Gerstner napsal po volbách v roce 1935 místnímu odboru ÚMŠ v Plzni: *„Vzhledem k pronikavému vítězství nové německé strany ve zdejších kraji bylo by nutno ukázat dětem zdejší školy kraj, kde opravdu se mluví jen česky, a tím povzbuditi jejich národní citění. Proto chce s nimi správa školy podniknout výlet do Plzně.*“⁶²¹ Jednou z metod, jak udržet české děti ve škole, byly i dožínkové slavnosti. V **Sulislavi** na Stříbrsku byly např. od osmdesátých let 19. století každoročně pořádány místním odborem NJP a studentským spolkem „Radbuza“. Výzdobu místností financovala manželka velkostatkáře z Úlic a Pňovan Ema Macenauerová se svými dcerami Frýdou a Emou. Slavností se *„Češi z okolí velmi hojně zúčastnili“* a jejich důsledkem bylo i to, že *„že ani jedno dítě do německé školy nepřešlo“*.⁶²²

Veškeré výše uvedené aktivity byly pro ÚMŠ a další národní spolky mimořádně finančně nákladné. Proto bylo zapotřebí neustále získávat dárce, kteří by se alespoň částečně na jejich financování podíleli. Nemalou část těchto prostředků věnovaly soukromé osoby, vlastenecky smýšlející lidé, kteří na potřeby rozvoje národního školství často odkazovali celé své jmění. Ve snaze zajistit si i tyto významné zdroje financí se např. místní odbor ÚMŠ v Plzni obrátil v roce 1934 na tři významné plzeňské notáře JUDr. Gustava Krütznera, JUDr. Otakara Votavu a JUDr. Huga Ebenstreita

⁶¹⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Mlýnec, dopis R. Šnicara ÚMŠ v Plzni z 8. 12. 1933 se žádostí o podporu zřízení školního divadélka.

⁶²⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 9, Eisendorf, dopis správy české státní obecné školy v Eisendorfu ÚMŠ v Plzni z 26. 4. 1927.

⁶²¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Brod nad Tichou, dopis M. Gerstnera ÚMŠ v Plzni z 31. 5. 1935.

⁶²² SOKA Tachov, f. NJP Sulislav, kniha zápisů NJP (1909–1923), zápis z výborové schůze z 19. 9. 1909.

s prosbou o pomoc při zajišťování příspěvků pro činnost ÚMŠ. V dopise se mj. píše: „*Máte často příležitost sestavovati poslední vůli těch, kteří chtějí učiniti odkazy národním a dobročinným účelům, a proto vás prosíme, abyste při tom pamatovali na místní odbor Ústřední matice školské v Plzni.*“⁶²³ Autoři dopisu dále uvádějí důvody, pro které je dobré podporovat činnost ÚMŠ, zejména potřebu výstavby nových školních budov nebo podporu chudých českých studentů v národnostně smíšeném pohraničí. V dopise bylo zároveň poukázáno na několik případů, kdy na základě závěti získaly školské spolky značné finanční prostředky.

Tyto odkazy a dary byly v hospodaření ÚMŠ významnou a nepostradatelnou účetní položkou. Plzeňský odbor ÚMŠ získával v zásadě dva druhy odkazů: první skupinu tvořily odkazy bez přísně omezujících podmínek s jejich nakládáním. V tomto případě byl obvykle v poslední vůli zakotven pouze obecný záměr, jak naložit s nabytým majetkem. Druhou skupinu tvořily naopak odkazy, kde zůstavitelé stanovili přesná a pro dědice závazná pravidla hospodaření s majetkem. V těchto případech byla založena většinou účelová nadace, kterou spravovali pověřeni dědicové a která z majetkových výnosů rozdělovala prostředky potřebným žadatelům. Většina dárců byla bezdětná a bez blízkých příbuzných, nebo se s příbuznými rozešla ve zlém a v pozůstalostním řízení na ně ničím nepamatovala. V tomto případě měla ÚMŠ povinnost vykonávat některé úkony související s poslední vůlí, zejména starat se o hroby zemřelých dárců.⁶²⁴

Mezi nejštědřejší dárce patřili Ondřej Heller či Barbora Tusswaldová, kteří odkázali ÚMŠ statisícové částky. O. Heller např. na výstavbu nových školních budov věnoval ÚMŠ celých 160 000 Kč. Podle závěti bylo „*přáním tohoto ušlechtilého člověka, učitele, vlastence a mecenáše, aby ze svých prostředků mohl přispěti na postavení české školní budovy v exponovaném území českého západu*“.⁶²⁵ Majetek byl použit na výstavbu budovy české školy v **Modravě** na Sušicku, která byla dokončena a zkolaudována v dubnu 1935 (původní nevyhovující budova české školy viz Příloha č. 10). B. Tusswaldová byla druhou manželkou Jana Tusswalda, pasíře v Plzni, který zemřel již v roce 1897. Po jeho smrti vedla Barbora obchod a prýmkařskou živnost a starala se o jediného syna Jana, který vystudoval chemii, stal se inženýrem a profesorem české státní průmyslové školy v Plzni, 23. září 1918 však zemřel na následky španělské

⁶²³ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 11, dopis ÚMŠ v Plzni notářům z 10. 3. 1934.

⁶²⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 9, fascikl Barbora Tusswaldová, doplněk testamentu z 26. 3. 1930. ÚMŠ byla povinna vypravit Tusswaldové slušný pohřeb žehem, její popel uložit do hrobu zesnulého syna J. Tusswalda, společný hrob udržovat a jednoduchým způsobem zdobit.

⁶²⁵ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 11, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 12. 2. 1934.

chřipky. Dne 22. dubna 1927 sepsala jeho matka poslední vůli, díky níž získala ÚMŠ částku 200 000 Kč určenou k výstavbě dvou budov opatroven nebo mateřských škol v národnostně smíšených oblastech českého západu. V testamentu mj. stálo: „*Odkazy tyto jsem učinila z upřímné lásky ke svému národu na věčnou památku svého nezapomenutelného syna Jana a z oddanosti ke svému řemeslu. Mám vroucí přání, aby toto jmění, jež jsem si ze své práce ušetřila, sloužilo k rozkvětu mého drahého národa, jakož i ke zmírnění nezaviněné bídy, a přála bych si, aby i jiní, kteří tak učiniti mohou, na tyto naše povinnosti pamatovali.*“⁶²⁶ Z jejího odkazu byly postaveny budovy českých škol v **Újezdě nade Mží** na Touškovsku (1934) a **Myslince** rovněž na Touškovsku (1936). Dalším z mecenášů byl i ředitel továrny Antonín Altner z **Města Touškova**. V době převratu získal vládní povolení k vývozu koní z Československa a výtěžek z tohoto obchodu „*dobrovolně předem ohlásil jako dar na české školství v Touškově*“.⁶²⁷ Celkový obnos ve výši 73 056 Kč byl odevzdán do péče NJP v Plzni a prostředky z tzv. Altnerova fondu byly využity ke zřízení touškovské opatrovny. Ta byla založena 1. září 1920 a ZŠR povolena až 16. prosince 1923. Zprvu byla umístěna přímo v domě ředitele Altnera, v lednu 1924 bylo rozhodnuto o výstavbě nové budovy, která byla z peněz fondu postavena v roce 1925.⁶²⁸

Všechny výše uvedené donátorské počiny měly spíše jednorázový, byť nesporně velmi přínosný efekt. Z takto získaných prostředků se stavěly nové školy, zakupovalo se jejich vybavení, pořádaly se školní výlety či vánoční nadílky pro žáky. Odlišnou formou pomoci menšinovému školství byly nadační aktivity, jejichž účinek byl naopak dlouhodobý. Na Plzeňsku a celém českém západě vyvíjela kromě jiných činnost studentská nadace manželů Ledvinových. Tuto nadaci založila Anna Ledvinová, vdova po řediteli měšťanské školy v Plzni Josefu Ledvinovi. Podle poslední vůle, sepsané 11. července 1927, bylo veškeré jmění Anny Ledvinové po její smrti 12. října 1932 vloženo do dvou nově vzniklých nadací: Chodské studentské nadace manželů Josefa a Anny Ledvinových a Menšinové studentské nadace manželů Josefa a Anny Ledvinových.⁶²⁹ Chodská nadace byla určena pro české studenty českých středních nebo odborných škol, kteří bydleli v chodských obcích Chodově, Klenčí pod

⁶²⁶ F. LUKAVSKÝ, *Plzeňská paní B. Tusvaldová a hraničářská škola v Újezdě n. Mží*, Český deník, roč. XXIII (73), č. 144, 27. 5. 1934, s. 1. Tuswaldová zemřela v roce 1932.

⁶²⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Město Touškov, protokol o užití tzv. Altnerova fondu v Touškově z dubna 1925.

⁶²⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 564, Touškov.

⁶²⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 10, fascikl Josef a Anna Ledvinovi, opis poslední vůle A. Ledvinové z 11. 7. 1927.

Čerchovem a Trhanově. Menšinová nadace byla zřízena pro české studenty českých středních nebo odborných škol, kteří bydleli v národnostně smíšených obcích na českém západě v politických okresech stříbrském, horšovskotýnském, plánském, mariánskolázeňském nebo tachovském.⁶³⁰

ÚMŠ v Plzni byla ve srovnání s jinými místními odbory v získávání darů mimořádně úspěšná. Problém však spočíval v tom, že podle stanov ÚMŠ musely místní odbory odevzdávat veškeré takto získané finanční prostředky pražskému ústředí. Už od počátku třicátých let 20. století byl tento postup jádrem sporů mezi ústředím a plzeňským odborem ÚMŠ, který požadoval mnohem větší finanční autonomii a možnost rozhodovat o využití získaných finančních prostředků. Tento požadavek byl nastolen už na valné hromadě plzeňského odboru ÚMŠ 29. dubna 1932, ale ústřední výbor ÚMŠ plzeňský návrh striktně odmítl jako porušení stanov. Plzeňští však trvali na svém a vyjednávači v čele s předsedou místního odboru poslancem F. Lukavským razili vyjednávací linii podle hesla „České peníze ze západních Čech menšinám českého západu“. Jednání vyvrcholila koncem roku 1933, kdy se 29. listopadu konala v Praze průlomová schůzka předsednictva ÚMŠ a zástupců plzeňského místního odboru. Na této schůzce došlo „*k přátelskému dorozumění v některých diferencích mezi Plzní a Prahou*“ a k dohodě, kterou 12. ledna 1934 schválil také správní výbor ÚMŠ v Plzni.⁶³¹ Podstatou této dohody bylo ujednání, že se i nadále veškeré prostředky získané plzeňským odborem budou podle stanov odvádět pražskému ústředí, které je však bude podle dispozic plzeňského odboru poukazovat na účely plzeňské ÚMŠ. Toto šalamounské (a poměrně důsledně utajované) řešení bylo přijato proto, „*aby přiznáním dalekosáhlých privilegií jedné skupině nebylo požadováno stejných výhod také jinými skupinami, které stejným právem mohly by požadovati použití jimi získaných prostředků na účele jimi určené, a tím by došlo k vážnému ohrožení dosavadní osvědčené organisace ÚMŠ*“.⁶³² Tímto způsobem si plzeňský odbor ÚMŠ zajistil rozsáhlou finanční autonomii, která mu umožňovala efektivní využití prostředků, získaných prostřednictvím dárců a mecenášů českého školství.

⁶³⁰ K. ŘEHÁČEK, *Mecenášky a mecenáši českého menšinového školství na západě Čech*, Dějepis XXII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni, 2006, s. 255–264.

⁶³¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 325, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze ze 14. 1. 1934.

⁶³² Tamtéž.

V. 4. Boj o žáka: metody a způsoby získávání žáků

Kromě kvalitního zázemí školních budov, stabilních a schopných učitelů a sociálního zabezpečení žáků se však v zápase o národní školy používaly i jiné formy boje, které byly mnohem problematictější.

V národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech se nejčastěji jednalo o mnohdy velmi hrubé způsoby nátlaku na rodiče dětí české a německé národnosti, které navštěvovaly české školy. Zemský poslanec Matýs Pokorný z Plzně vzpomínal v roce 1900 na příhodu, kterou zažil při přednášce o poslání ÚMŠ v jedné národnostně silně ohrožené obci. Po přednášce vyšel ven a před domem stál otec s děvčátkem, které plakalo. Když se Pokorný zeptal, proč dívka pláče, odpověděl její otec: „*Věděla, o čem je přednáška. Ale já váhal vstoupiti dovnitř, aby se po mně neohlíželi. Dlouho jsem odolával, až konečně jsem přece jen podlehl. Že nechtěl jsem ji vzít přes všechny nátlak ze školy české a dát do školy německé, ztratil jsem práci. Ale nelitoval jsem námahy a chodil jsem více než dvě hodiny daleko do práce, jen abych zachoval své dítě pro českou školu. Na to vypověděli mne s celou rodinou a jiné ještě z bytu, aby tak zbavili naši matiční školu českých dětí. V celé naší obci ani v sousedních, kde „páni“ mají vliv, nebyl jsem s to, abych opatřil si byt. Hrozila mně strašná bída a celé rodině. Podlehl jsem nátlaku a dal Márinku do školy německé, abych alespoň pro okamžik, než najdu si jiné byt a zaměstnání, ubránil se nouzi. Neboť zde nezůstanu. Avšak děvčeti se ve škole německé nelíbí, a proto ten pláč a nářek, který mi srdce rozdírá. Proto také vedla mne sem, abych se dal pohnouti a vrátil ji zpět české škole.*“⁶³³

Před válkou se hlavní boj sváděl především o české školy v politickém okrese Stříbro, kde se kvůli germanizačním vlivům německých měst (Stříbro, Dobřany, Stod, Touškov) a značnému vlivu Němci ovládaných premonstrátských klášterů v Teplé, Chotěšově a benediktinského kláštera v Kladrubech postavení obyvatelstva české národnosti nejvíce komplikovalo a vyžadovalo intervence českých „obránných“ spolků.⁶³⁴ Plzeňský Český deník sledoval atmosféru a poměry ve **Městě Touškově** a podrobně informoval zejména o tlaku místních Němců na národnostně „vlažné“ obyvatelstvo české národnosti. V článku mj. stojí: „*Poplašná zpráva letí městem. Má tu býti zřízena česká škola. Je zjištěno též, že touškovský majitel domu vyjednává s Čechy o prodeji domu k tomuto účelu. A proto všichni touškovští Němci na palubu k obraně vždy věrně*

⁶³³ Matýs POKORNÝ, *O práci v menšinách*, in: Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900, Plzeň 1900, s. 11.

⁶³⁴ Blíže k národnostnímu vývoji na Stříbrsku viz např. V. BYSTRICKÝ, *Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí*, in: *Minulostí Západočeského kraje V*, 1962, s. 161–188.

německého Touškova. *Vyhodíme všechny ty, kteří nejdou na žádnou stranu, v jedné polovici srdce mají německou krev, ve druhé českou. Jest tu mnoho lidí, kteří se kloní na tu stranu, odkud kyne větší prospěch. Půda v Touškově je německá a německou musí zůstatí.*⁶³⁵ Německý deník *Wacht an der Miesa* naopak komentoval české aktivity v oblasti a zejména práci „četných českých kočovných apoštolů, jimž jde hlavně o zakládání českých škol“.⁶³⁶ V článku dále stojí: „Útok se vede nyní neobyčejně silně na německý touškovský okres. Chotíkov a Malesice jsou v neustálém nebezpečí. V Kozolupech, kde *Schulverein* před několika lety s velkým nákladem, aby odvrátil tehdejší velké národnostní nebezpečí, vystavěl krásnou německou školní budovu, má nyní býti vystavěna česká škola. Nepřetržité podryvačské práce Čechů v okrese stodském a dobřanském vyplnily by celé kroniky. V Líněch a Zbuchu dělá české hnutí kolosální pokroky, a i tam pracuje se pro české školy s pilí mravenčí, již nemožno docílití na německé straně.“⁶³⁷

Český deník naproti tomu informoval o potlačování češtví a české menšiny. V článku je mj. popsána německá taktika: „*Tam, kde s velikými oběťmi chceme přikročiti ke zřízení soukromých českých škol, nestydí se obecní výbory, jakož i okresní výbory vymýšleti vše možné i nemožné, jen aby uskutečnění jich zamezily. Nedbají naprosto předpisů zákonných, nedbají urgencí a pohrůžek zemské správní komise, aby konaly předepsanou povinnost, je to smluvená taktika, vysmívající se představě o právním pořádku u nás, taktika vůdců západočeských Němců z Plzně, Stříbra, Stoda, Dobřan, Touškova. Sebemenší přístavek ke stávajícímu domku Čecha ve zněmčené obci nebo sebemenší nová stavba na místě úplně vyhovujícím vydána jest dlouholeté křížové cestě vyžadující nejen trpělivosti, nýbrž i hmotných obětí. Český zněmčený západ je dnes krajem úplné právní anarchie vůči českým lidem. Čechové v Liticích a Hrobčicích, ač tvoří téměř polovinu místního obyvatelstva, nesmějí v obvodu obce uspořádati zábavu; žádá-li ve kterékoliv ze zněmčených západočeských obcí některý Čech o živnostenskou koncesi, třeba by jak sám, tak i místní poměry úplně vyhovovaly, nesmí ji obdržeti, ježto je Čechem. Německý fanatismus nacionální, směřující ke zničení českých existencí!*“⁶³⁸ Proto se zejména plzeňští Češi snažili menšiny v okolí města všemožně podporovat, např. pořádáním matičních slavností. Jednou z nich byl třeba i matiční květinový den v Plzni, který se uskutečnil 22. května 1914 a který týdeník *Naše snahy*

⁶³⁵ *Menšinová hlídka*, Český deník, roč. III (50), č. 86, 7. 4. 1914, s. 1.

⁶³⁶ *Čechové na českém západu*, Český deník, roč. III (50), č. 97, 19. 4. 1914, s. 3.

⁶³⁷ Tamtéž.

⁶³⁸ *Německé útoky proti českým školám*, Český deník, roč. III (50), č. 137, 30. 5. 1914, s. 3.

popsal slovy: „Ty tisíce květů, které se toho dne rozlétnou naší Plzni, připomenou jejímu obyvatelstvu, že takové množství útlých českých dětí vykvetlo v okolí Plzně – v půdě cizotou prosáklé. Vykvetly, ale postrádají vznešených živin duševních, slunečného jasu a tepla: národního vyučování a vychování ve škole. Postrádají musí toho, co je příkazem přirozenosti a lidskosti. Tvrdá cizí kultura zastírá jim to slunce a mrazivé větry ohrožují jejich žití. Sta a sta jich čeká na naši pomoc.“⁶³⁹

Ani vznik české školy v národnostně smíšené obci však nebyl automatickou zárukou toho, že ji budou navštěvovat všechny děti české národnosti. Před rokem 1918 se na mnoha místech stávalo, že děti českých rodičů či děti pocházející z národnostně smíšených rodin navštěvovaly i poté německé školy. ÚMŠ v Praze se 24. listopadu 1913 obrátila na menšinové školy s dotazem, kolik českých dětí navštěvovalo německé školy v obcích, kde byla zřízena česká menšinová škola, a jaké byly příčiny tohoto stavu.⁶⁴⁰ Těchto případů nebylo ve sledované oblasti jihozápadu Čech málo a motivace k návštěvám německých škol byla různá.

Jedním z důvodů byla víra v to, že absolventi německé školy si díky znalosti němčiny budou snáze nacházet pracovní příležitosti. Do německé školy v **Blížejově** na Horšovskotýnsku docházely např. dvě české děti z blízkých Nahošic: Augustin Holub pocházel z národnostně smíšené rodiny a po smrti jeho otce české národnosti ho matka-Němka přihlásila do německé školy. V případě žáka Jana Hány, který pocházel z ryze české rodiny, byly důvody návštěvy německé školy čistě pragmatické: všechny Hánovy sestry navštěvovaly českou školu a jejich bratr jako jediný z rodiny měl absolvovat německou, aby se naučil jazyk a mohl odejít na práci do Saska.⁶⁴¹ V **České Kubicí** na Domažlicku navštěvovali ze 79 školou povinných dětí německou školu na Folmavě dva žáci. První z nich, Karel Kúst, měl matku Němku z Bavorska, Anna Duffková navštěvovala německou školu podle názoru správce české školy J. Hlaváčka „z pouhého nerozumů svých rodičů, že může si všude ve světě službu hledat“.⁶⁴²

Také vzdor rodičů vůči české škole či špatné vztahy mezi příslušníky české menšiny mnohdy hrály významnou roli. Do německé školy v **Blížejově** docházelo rovněž devět dětí z nedalekého Přívozce. Důvody byly rozmanité, podle správce školy prý dostávaly v německé škole hodnotnější dárky, chtěly jít v budoucnu „za lokaje do Vídně“, ze vzdoru, že jejich rodiče nedostali školní topení či že učitel české školy svědčil proti

⁶³⁹ *Matiční květinový den v Plzni*, Naše snahy, roč. XVII, č. 21, 29. 5. 1914, s. 4.

⁶⁴⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis ÚMŠ v Praze jejím menšinovým školám z 24. 11. 1913.

⁶⁴¹ Tamtéž, dopis J. Knedlhane ÚMŠ v Praze z 20. 12. 1913.

⁶⁴² Tamtéž, dopis J. Hlaváčka ÚMŠ v Praze z 8. 12. 1913.

rodičům žáka pro pokus o vloupání.⁶⁴³ Ve **Staňkově-městysi** docházelo „z nerozumu a ze vzdoru“ do německých škol asi 30 dětí z ryze českých či národnostně smíšených rodin. V **Sulislavi** na Stříbrsku se jednalo o 19 dětí, jejichž rodiče byli zaměstnáni u obce nebo města Stříbra či byli zadluženi ve stříbrské městské spořitelně. Ve **Všekarech** na Horšovskotýnsku navštěvovalo německou školu asi 8–10 českých žáků. Podle správy školy měla na tomto stavu „vinu česká většina a snad i učitelstvo, že za 30 letého trvání matiční školy nenaučila se s náležitým důrazem uplatňovati heslo „Svůj k svému“, nevšímala si několika odrodilců, ponechávala jim volnost, následkem čehož ovšem časem odpadlíků přibylo“.⁶⁴⁴ V **Líních** na Stodsku navštěvovalo místní německou školu asi 50 českých dětí, především z národnostně smíšených manželství. Správce školy R. Žižka k tomu uvedl: „Stalo se letos, že otec-Čech dal své tři děti zapsat do české školy, a matka-Němka do německé, po velikých rámusech podlehl nátlaku manželky.“⁶⁴⁵ Dalším důvodem tohoto stavu byl fakt, že mnohé české děti začaly chodit do německé školy a po vzniku české je rodiče už nechtěli v průběhu školní docházky přehlašovat, kromě toho zde sehrál negativní roli i špatný příklad řídicího učitele české důlní školy v nedalekém Sulkově J. Perlíka, který sám posílal své děti do německé školy, a nezanedbatelnou příčinou byly rovněž nevyhovující prostory české školy, která byla soustavně přeplněná.⁶⁴⁶

Ve většině případů však hrála důležitou roli především obava rodičů ze ztráty práce u německého zaměstnavatele, závislost na německých majitelích bytů či finanční tlak německých finančních ústavů. V **Chotíkově** na Touškovsku navštěvovalo německou školu 44 českých dětí (25 chlapců a 19 dívek), z toho 21 z ryze českých a 23 z národnostně smíšených rodin. Většina jejich rodičů bydlela v domech německých majitelů nebo byla v obecní službě. Správce tamní české školy V. Elhota k tomu v dopise mj. uvedl: „Příčiny, proč tu čeští rodiče posílají děti do německé školy, jsou rozmanité a lze se jich jen domýšlet. U zadlužených, kteří mají peníze z německé raiffeisenky, jejímž pokladníkem je německý řídící, je obava, že by jim peníze byly vypovězeny. Neodvislí pak mají různé, často příbuzenské ohledy, ač ani ten důvod není rozhodující. Jiní poukazují na sedláky, kterých je 17 ryze německých, 2 čeští oddaní s Němkyněmi a jen dva i s ženou Češi.“⁶⁴⁷ V **Liticích** poblíž Plzně navštěvovaly čtyři

⁶⁴³ Tamtéž, dopis J. Knedlhansse ÚMŠ v Praze z 6. 12. 1913.

⁶⁴⁴ Tamtéž, dopis správy školy ve Všekarech ÚMŠ v Praze z 19. 9. 1912.

⁶⁴⁵ Tamtéž, dopis R. Žižky ÚMŠ v Praze z 18. 11. 1913.

⁶⁴⁶ Tamtéž.

⁶⁴⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis V. Elhoty ÚMŠ v Praze, s. d.

děti z osady Matyldin důl německou školu v Plzni. Hlavním důvodem tohoto stavu byl především nedostatek bytů, kdy němečtí majitelé bytů nesměli bez svolení obce přijmout žádného Čecha, který posílal své děti do české školy. Správce české školy v Liticích V. Hoffmann o tom napsal: „*Dosud nepůsobil jsem v tak napjaté a proti české škole zaujaté obci. Poměry jsou zde hrozné. (...) Neměl by se v krajinských listech uveřejňovat výsledek zápisu. Němci (zde v Plzni) po tom pasou a obec k zuřivějšímu boji proti české škole nutí. Tím se více škodí, nežli prospívá. Učínme na všechny redakce výzvu, aby podobných zpráv neotiskovaly. Proč německé školy zápis tají?*“⁶⁴⁸

V **Malesicích** na Touškovsku navštěvovalo německou školu 20 českých dětí (16 z ryze českých a čtyři z národnostně smíšených rodin). Mezi příčiny tohoto stavu patřily podle správce české školy P. Šambergera „*odvislost od chlebovárců, neuvědomělost a prospěchářství, nedostatek bytů*“.⁶⁴⁹ Již v roce 1911 vylíčil chování německého obyvatelstva vůči české většině takto: „*Jiná okolnost, proč česká věc a česká většina v Malesicích živoří, jest veliká zpupnost německá, dopouštějící se násilí na lidu, zejména dětech českých. Jakmile se česká rodina přistěhuje k Němci, musí se zavázati, že děti své posílati bude do školy německé.*“⁶⁵⁰ V závěru dopisu Šamberger prorokoval: „*Budeme nadále toho svědky, jak Němci v české obci Malesice takořka před branami plzeňskými budou se nadále nadouvat a české děti násilně do německé školy dohánět. Následky nedají dlouho na sebe čekat.*“⁶⁵¹

V **Prapořišti** na Domažlicku navštěvovalo tamní německou školu zhruba 45–50 českých dětí. Důvodem byl zejména nátlak ředitele novokdyňské přádelny na dělníky, a dále výhrůžky asi pěti domácích, u nichž české rodiny bydlely v nájmu. Rodiče, kteří pracovali v novokdyňské přádelně a posílali „*vzdor různým nepřijemnostem a příkořím*“ své děti do české mateřské školy, byli 12. září 1903, těsně před zápisem do školy, zváni do kanceláře továrního mistra, který jim domlouval a hrozil, že budou propuštěni z práce, pokud nedají své děti do německé školy. Nátlaku podlehl šest dělníků. Učitel T. Flaška z Prapořiště k tomu v dopise ÚMŠ v Praze uvedl: „*Je to zde nerovný boj, pro nás velice těžký: boj kapitálu proti chudému českému dělníku.*“⁶⁵² Zprávu o tomto případě přinesly 19. září 1903 Národní listy.⁶⁵³

⁶⁴⁸ Tamtéž, dopis V. Hoffmanna ÚMŠ v Praze z 6. 11. 1913.

⁶⁴⁹ Tamtéž, dopis P. Šambergera ÚMŠ v Praze z 16. 11. 1913.

⁶⁵⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, dopis P. Šambergera NJP v Praze z 24. 10. 1911.

⁶⁵¹ Tamtéž.

⁶⁵² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, dopis T. Flašky ÚMŠ v Praze z 21. 3. 1903.

⁶⁵³ *Hrozba českým rodičům*, Národní listy, roč. XXXXIII, č. 256, 19. 9. 1903, s. 4.

V **Dolních Sekyřanech** na Stodsku navštěvovalo německou školu asi 30 českých dětí z obav jejich rodičů před propuštěním z práce, přidělením na horší práci nebo prostě ze strachu z nenávisti ze strany Němců.⁶⁵⁴ Boj o žáky byl intenzivní zejména ze strany německé většiny v nedaleké Heřmanově Huti. Správce české dolnosekyřanské matiční školy Jan Lender o tom již v září 1902 napsal: „*Všichni čeští rodičové jsou předvoláváni jednak na obecní úřad v Dolních Sekyřanech, jednak k MUDr. Rudlovi, lékaři Pražsko-železářské společnosti, zde líčeny jim výhody školy německé, slibují hory doly. Vdovám slibuje vymoci u společnosti stálou pensi, kde to nepomáhá, platí hned hotovými, a posílá dívky ku starostovi Sojkovi, svému náhončímu, aby jim vzal míru na boty, k Vánocům dostanou prý ještě na šaty, dělníkům slibuje se lepší práce, ovšem prominutí školného a darování všech školních potřeb rozumí se samo sebou. A kde toto vše nepomáhá, tam se počíná hrozit. Vypovídání z bytů je nyní na denním pořádku, neboť majitelé domků v Dolních Sekyřanech a Vlkyši se usnesli ku podnětu starosty Sojky dáti všem Čechům, majícím děti v české škole, výpověď a žádného z nich do bytu nepřijati, i kdyby měl byt sebeděle prázdný, bude prý mu škoda nahrazena.*“⁶⁵⁵

Vleký boj o české žáky probíhal zejména ve Vranově a Sulislavi v tzv. národnostním ostrůvku na Stříbrsku. Sulislavský učitel A. B. Cipra v říjnu 1882 agitoval pro českou školu ve **Vranově** na Stříbrsku a navštívil mj. tamního radního Václava Berana. Krátce po něm k Beranovi přišli tři zástupci Schulvereinu, kteří Beranovi řekli: „*Doufáme, pane radní, že jste moudrý muž a otec, který pečuje o blaho svých dětí, a proto zajisté zůstanete německé věci nakloněn a přivedete své děti do naší školy.*“ Když jim Beran odpověděl, že již zapsal své děti do české školy, „*aby z nich něco bylo*“, prohlásil učitel německé schulvereinské školy: „*Kdo se neprokáže německou řečí, nesmí býti přijat nikam do práce. Žijete zde s Němci a jste od nich živi, proto musíte na to dbáti, aby děti vaše německy uměly.*“⁶⁵⁶ Útlak vranovských Čechů ze strany většinového německého obyvatelstva byl skutečně exemplární. Správce školy ve Vranově J. Bárta o důsledcích tohoto boje v říjnu 1887 napsal: „*Byl jsem již asi šestkrát na hejtmanství, během z jedné vesnice do druhé, vylouvám, těším, radím, ale pomoci sám nemohu. Srdce mně žalem puká nad ubohým lidem. V rodinách, kde dříve naprostý klid a mír panoval, povstal krutý boj mezi otci s jedné, a mezi ženami a dětmi s druhé strany. Otcové chtějí poslati (ač po krutém duševním boji) děti do školy německé, aby neztratili výživy, ale*

⁶⁵⁴ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis F. Přeučila ÚMŠ v Praze z 21. 9. 1912.

⁶⁵⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 431, Dolní Sekyřany, dopis J. Lendera ÚMŠ v Praze z 8. 9. 1902.

⁶⁵⁶ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 449, Vranov, dopis A. B. Cipry F. Schwarzovi z 20. 10. 1882.

statečné matky s dětmi raděj jsou volny opustit muže a otce a vydati se všanc největší bídě, než by dítky molochu germánskému obětovaly. Sem at' jdou mnozí ti falešní vlastenci, kteří dají šesták na Matici a ohlížejí se vůkol, zdali jejich vlastenecký skutek hodně lidí vidí, sem at' jdou ty masy kapitalistův, kteří se vlastenectvím svým na našich národních slavnostech blýskají a chvástají, a at' se učí od zdejších prostých žen, jak že se má vlastenčiti! Jest zde v nejvyšší míře potřebno založiti nějaký průmyslový podnik český, by ostrůvek byl národu českému zachován. Horníci volají: Kdybychom dva zlaté týdně vydělali, nepovolíme Schulvereinu! Ale kde že se najde po celém národu českém vlastenec, který by, upotřebiv asi 10 000 zlatých, lidem na ostrůvku práci opatřil a sám zbohatl? To nejde, aby někdo svým kapitálem českému lidu z nouze pomohl, a byť by se mu v krátce upotřebený kapitál třeba zdesateronásobil! Hledal jsem již leckde pomoc, ale za odpověď mně odepsali několik frází vlasteneckých, a ty bohužel zde nikdo nejl. ⁶⁵⁷

V **Sulislavi** na Stříbrsku se nátlaku bránili tím, že správa obce přerušila zápis do české i německé školy na tak dlouhou dobu, dokud nátlak potrvá. V nedalekém **Vranově** na to šli jinak: kdo přinesl od schulvereinského učitele lístek, že dal zapsat své děti do německé školy, mohl pracovat dále. Češi tedy zapsali své děti do německé školy, ale neposílali je nikam do té doby, dokud nátlak nepolevil.⁶⁵⁸ Přes veškeré úsilí však česká věc ve Vranově nebyla úspěšná. V září 1896 bylo do české školy zapsáno jen 16 dětí. Správce školy J. Nečásek v dopise ÚMŠ v Praze uvedl: „*Rodiče dávají dítky do české školy ne z přesvědčení, ale proto, že mohou používatí matiční stodoly, vody, neb že jsou jinak Maticí vázáni. Též každý průmyslový podnik byl by bezvýsledným, ježto zde lid vydělá v korunách až 1 zlatý 20 krejcarů denně, což nemůže platit žádná továrna. Jest tedy veškera práce a náklad zde marnými a nadarmo nebude nikdo nic dělati, zajisté ani slavný výbor ne, a zdejší školu zruší. Může tak učiniti s klidným svědomím, neboť jistě nic nebylo opomenuto, a přece výsledek žádný. Konečně, kdyby zde byli národovci, vždyť by mohli posílati dítky do ½ hodinky vzdálené Sulislavi, kam jest zvláště v létě cesta rozkošna, to však dle jejich vlastní výpovědi neučiní, ač jsem jim sliboval, že dítky dostanou obuv. Poměry se nedají změnit. Vranov jest ztracen. Necht' tedy slavný výbor pomýšlí na výhodný prodej budovy, by mohl peníze ty obrátit jinam, kde jest lid vděčnější a ráznější, by vydaly úrok.*“⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Tamtéž, Vranov, dopis J. Bárty ÚMŠ v Praze, s. d.

⁶⁵⁸ Tamtéž.

⁶⁵⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 449, Vranov, dopis J. Nečáska ÚMŠ v Praze z 19. 9. 1896.

Situace se však v celé řadě míst sledované oblasti příliš nezměnila ani po vzniku Československa. Zejména v regionech, kdy bylo obyvatelstvo české národnosti hospodářsky či jinak závislé na německé většině, byli rodiče českých dětí vystaveni setrvalému všestrannému nátlaku po celé období existence republiky, nejvíce hned po jejím založení a pak od počátku třicátých let. Soustavný nacionální nátlak, spojený s různými formami bojkotu či násilí, však probíhal více skrytě, a tudíž byl obvykle politickými, bezpečnostními či justičními orgány stěží postižitelný. O to více frustrující byly jeho dopady na psychiku obyvatelstva české národnosti, které i ve „svém“ svobodném a demokratickém státě zažívalo podobné praktiky jako před rokem 1918.

Ve dvacátých letech byly zaznamenány protičeské aktivity související s existencí českých národních škol v celé řadě případů. Tak tomu bylo např. v **Haselbachu** na Domažlicku, kde bylo vyučování v české škole zahájeno 11. září 1922 v budově celního úřadu. Ostrá protičeská agitace je ve školní kronice vylíčena slovy: „*Němci stále nevěřili, že založení české školy má se státi skutkem, až když viděli, že jest to hotovou věcí. Nyní začali zběsile všemi možnými prostředky agitovati, by českou školu na existenci zničili. Zášť jejich také v první řadě obrátila se proti rodičům, kteří děti do české školy přihlásili. Těmto vyhrožováno propuštěním z práce, bojkotování a jiným způsobem přemlouvání, by děti z české školy odvolali. Někteří také pod tlakem těchto agitací děti své z české školy odvolali.*“⁶⁶⁰ Tyto aktivity měly přirozeně na stav zapsaných dětí velice negativní vliv, což potvrzuje třeba případ české jednotřídní obecné školy v **Pavlově Studenci** na Tachovsku, která byla otevřena 1. září 1928. V důsledku protičeské agitace do ní nastoupilo pouze 14 dětí (8 německých a 6 českých). Podle správce školy J. Špeliny byla příčinou „*veliká německá agitace, pan farář i němečtí učitelé působili na rodiče, aby své dítky nedávali do české školy, v bavorských novinách bylo také psáno proti české škole, a pak, poněvadž zdejší chudý lid chodí většinou pracovati do Bavor do továren na perleťové zboží, aby nebyli propuštěni z práce, jak jim bylo pohroženo. A tak lidé ze strachu před propuštěním nechali děti v německé škole, přestože by je byli mnozí raději dali do české školy.*“⁶⁶¹ Plzeňský Český deník se v dubnu 1928 v článku s názvem „Proti poněmčování českých“ dětí zabýval rovněž situací v **Albrechticích** u Sušice, kde sice byla po roce 1918 zřízena česká škola, ale o deset let později tam Deutscher Kulturverband poslal

⁶⁶⁰ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Lísková, kronika školy 1922–1950, školní rok 1922/1923, nestránkováno.

⁶⁶¹ SOkA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Pavlův Studenec, školní kronika 1928–1938, školní rok 1928/1929, nestránkováno.

„*pracovati pro své poněmčovací cíle*“ tzv. kočovné německé učitele, aby „*mezi českými lidmi lovili pro svou německou školu, kterou právě počali stavěti*“.⁶⁶² Také v **Těchlovicích** na Stříbrsku, kde se o vzniku české školy jednalo v létě 1929, byl zprvu mezi rodiči značný zájem o docházku jejich dětí do nově vznikající školy. Nakonec jich však mnoho svoji účast odvolalo, protože jim bylo ze strany místních Němců vyhrožováno existenčními dopady. V červenci 1929 uveřejnil přednosta poštovního a telegrafního úřadu Albin Havel ze Stříbra v plzeňském Českém deníku dopis, v němž situaci popsal slovy: „*Přesto, že mnoho rodin ze Záchlumí již přislíbilo, že svoje děti dají zapsat do české školy v Těchlovicích, v den komise a i později své děti ku zápisu náhle odřekli, a to proto, že jim bylo od správce velkostatku Partesa a řídícího učitele Rotha pohroženo, že budou z práce propuštěni a z bytu velkostatku vypovězeni, jakmile dají zapsat své dítky do české školy v Těchlovicích. Mnozí z nich prohlásili, že by rádi svoje děti posílali do české školy, ale existenční otázka jest přednější. Následkem protičeské agitace žádají mnozí z rodičů různé kompenzace, jako opatření bezplatného bytu, bezplatné vyučování hudbě v hudebním ústavu, zaopatření místa ve státní službě apod. (...) My nikoho nenutíme, nýbrž ponecháváme každému k volnému uvážení, co je pro budoucnost dětí příznivější, ovládají-li pak plyně náš státní jazyk.*“⁶⁶³ Nátlak byl mnohdy veden i na první pohled nevinným způsobem: do německé opatrovny v **Kozolupech** na Touškovsku byli kupř. od roku 1924 žáci přijímáni pouze poté, co jejich rodiče podepsali prohlášení, že jejich dítě bude i po šestém roce života navštěvovat výhradně německou školu, čímž měl být „*přiliv dětí zaražen a česká škola ve své existenci ohrožena*“.⁶⁶⁴

Nejhorší situace však nastala počátkem třicátých let a zejména po politických změnách v sousedním Německu v roce 1933. Od té doby se i na jihozápadě Čech soustavně zvyšoval všestranný tlak na rodiče, kteří posílali děti do českých škol. Ve **Filipově Hoře** na Domažlicku, která se nacházela v ryze německém prostředí téměř na samotných státních hranicích a kde česká škola vznikla v roce 1924, probíhala protičeská kampaň, kterou „*s nebyvalou houževnatostí vyvíjí strana německá proti straně české*“.⁶⁶⁵ Podle dopisu správkyně české školy ve Filipově Hoře A. Hradecké ze srpna 1933 se jednalo o obec, „*kde usedlíci neuznávají a také nejednají jako občané*

⁶⁶² *Proti poněmčování českých dětí*, Český deník, roč. XVII (64), č. 114, 24. 4. 1928, s. 3.

⁶⁶³ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Těchlovice, dopis A. Havla Českému deníku z 31. 7. 1929.

⁶⁶⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kozolupy, dopis správce školy C. Turka ÚMŠ v Praze ze 7. 9. 1924.

⁶⁶⁵ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Filipova Hora, dopis správců školy ve Filipově Hoře A. Hradecké a v Pelechách Miloslava Černého ÚMŠ v Plzni z 5. 8. 1933.

Československé republiky, jež jest přímo zaplavována o prázdninách výletníky německými, kteří přijíždějí od Chomutova a Duchcova za vedení německého učitele, aby v době prázdninové žila Filipova Hora ve znaku němectví“.⁶⁶⁶ Také proti vzniku české obecné školy v **Sytně** na Stříbrsku bojovalo tamní německé obyvatelstvo. Místní odbor ÚMŠ v Plzni o praktikách sytenských Němců v srpnu 1933 napsal: „V místě obcházela české rodiče německá jeptiška, která se vyptávala na sociální poměry rodin a zejména na to, co by dívky potřebovaly. Způsob této agitace je zřejmý, je proti němu nemožná obrana a jedině rychlé vyřízení žádosti o zřízení školy může zabránit důsledkům německé agitace pro místní školu schulvereinskou.“⁶⁶⁷ Také v **Týnci** na Klatovsku byla situace krajně nepříznivá. Inspektor menšinových škol v Sušici F. Štolcpart napsal v lednu 1934 o poměrech v obci následující: „Nynější stav našich hraničářů není utěšený, neboť vede k odnárodňování. Většina dětí ze smíšených manželství chodí do školy německé. V poslední době hrozí české věci v Týnci nové nebezpečí. Po dosavadním správci Masarykova dolu báb. inspektorovi Jak. Bacíkovi má nastoupiti ing. Tenschert-zarytý Němec, ale přitom chytrý. K vyšším úředníkům z ředitelství jest velmi úlisný a úslužný, ale v německé společnosti jest nacionál. Při obsazování bytů v závodních domech má rozhodné slovo a většinou prosadí, že byt, který se uprázdnil, dostane Němec. Vše, co je české, je u něho špatné.“⁶⁶⁸ Jeho nástupce J. Hanuš o necelé dva roky později popsal situaci v sušickém okrese slovy: „Němci, kteří mají téměř veškerý průmysl, obchod a zemědělskou půdu v našem pohraničí ve svých rukou, hrozili těmto rodičům odnětím práce, SdP hrozila jim bojkotem a dokonce němečtí starostové a jiní obecní funkcionáři mstili se i na těch nejubožejších nezaměstnaných tím, že jim odpirali příslušné příspěvky neb státní stravovací lístky. Avšak celé toto tažení proti všemu českému, hlavně proti českým školám, bylo prováděno tak otevřeně a rafinovaně, že – ačkoliv jsme přesvědčeni o jeho jsoucnosti a o jeho ohromném škodlivém vlivu – nelze získati s dostatek usvědčujících důkazů.“⁶⁶⁹

O pronásledování rodičů žáků, kteří navštěvovali české školy, svědčí i případ Anny Böhmové ze **Stříbra**. Místní odbor ÚMŠ v Plzni o ní v intervenčním dopise Škodovým závodům v Plzni napsal: „Když dala zapsati děti, které byly odmalička česky vychovávány, do české školy, byla rázem zbavena všeho příjmu, neboť jí byla odňata

⁶⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁶⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Sytno, dopis ÚMŠ v Plzni MŠANO v Praze z 23. 8. 1933.

⁶⁶⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Týnec, odpověď F. Štolcparta na dotazník ÚMŠ v Praze z 30. 1. 1934.

⁶⁶⁹ NA, f. PZÚ, kart. 647, sign. 207-647-27, dopis J. Hanuše MŠANO v Praze z 9. 10. 1935.

posluha a podpora, již požívala ve stříbrském německém klášteře. Vzápětí nato dostala výpověď z bytu.⁶⁷⁰ Správce školy v **Srbech** na Horšovskotýnsku Josef Václav v roce 1932 napsal: „Nikdy dosud nebyly snad pro českou školu tak nepříznivé poměry jako nyní. Rodiny, které tu byly při zakládání školy, se odstěhovaly, kdežto na jejich místo nepřišel nikdo. Děti, které z dřívějších let chodí do školy, pomalu vystupují po odbytí školní docházky, a poněvadž zde ani smíšených rodin není, získávají se nové děti z rodin německých, na rolnictvu závislých, velmi těžko. Budoucnost české školy je tu vážně ohrožena. Důležitý a v Srbech velmi nutný prostředek k udržení je osazování, zakupování.“⁶⁷¹ Správce české školy v **Třebnici** na Horšovskotýnsku Stanislav Češka zase v září 1932 uvedl: „Samotná Třebnice i okolní vesnice jsou již úplně poněmčelé a Němci pro nacionální štvání své děti do české školy posílají nechtějí.“⁶⁷² Potíže zaznamenali Češi i ve **Svaté Kateřině** u Nýrska na Klatovsku, kde byla mateřská škola zřízena v září 1936. Inspektor státních škol národních s vyučovacím jazykem československým v Sušici J. Hanuš o nich v dopise MŠANO napsal: „Velká protičeská agitace, která se rozmohla po volebním vítězství sudetoněmecké strany, nezůstala bez vlivu na přípravné práce pro zřízení české školy, takže ani národnostně smíšené rodiny nechtěly své děti přihlásiti.“⁶⁷³

Následující čtyři případy protičeských útoků podrobně demonstrují situaci českých škol, jejich žáků a vůbec české menšiny ve druhé polovině třicátých let.

Česká obecná škola v **Kladrubech** na Stříbrsku, která byla otevřena v lednu 1925, musela od počátku bojovat s velkou nevráživostí kladrubských Němců. Zapsané děti „byly v německé škole plísněny, pliváno před nimi, vyhazovány ze školy, a proto s agitací horlivou se houfně odhlašovaly, až jich zbylo pouze 40“.⁶⁷⁴ Pronásledování pokračovalo i nadále a mělo mnoho podob. Ve školní kronice jsou popsány poměry v Kladrubech v první polovině třicátých let slovy: „Poměry mezi českými lidmi v menšině jsou neutěšené. Hospodářská krize postihla v značné míře i tento kraj a mezi prvními, kdož jsou propouštěni z práce, jsou Češi. Propuštěním českého sládky Matuše ze zámeckého pivovaru byla opět otevřena cesta germanisační práci pivovaru

⁶⁷⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Stříbro, dopis ÚMŠ v Plzni závodnímu řediteli Škody Plzeň Adolfu Vamborskému z 15. 12. 1935 o místo výpomocné dělnice pro A. Böhmovou.

⁶⁷¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Srby, dopis správce školy J. Václava ÚMŠ v Plzni z 22. 3. 1932.

⁶⁷² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Třebnice, dopis S. Češky ÚMŠ v Plzni z 28. 9. 1932. Škola byla postavena nákladem státu v roce 1923.

⁶⁷³ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Svata Kateřina, dopis J. Hanuše MŠANO v Praze z 25. 7. 1936 se žádostí o zřízení školy k 1. 9. 1936.

⁶⁷⁴ SOkA Tachov, f. Česká obecná škola Kladruby, školní kronika 1925–1938, úvod, kapitola Školství v obci, nestránkováno.

stodského, který má zámecký pivovar v nájmu. To projevilo se již propuštěním českého vrátného a nebude jistě dlouho trvat a dočkáme se i ovoce další germanisace.“⁶⁷⁵ O neblahých dopadech hospodářské krize na kladrubské obyvatelstvo české národnosti svědčí i dopis ÚMŠ v Plzni z března 1933, v němž se mj. píše: „Význam této národní posice jest pro nás v poněmčeném okrese stříbrském opravdu jedinečný a její ztráta těžce by poškodila nejen zájmy národní, ale i státní. Dlouholetá místní práce národní byla by při dosavadním stavu menšiny zcela zmařena.“⁶⁷⁶ Národní spolky se proto snažily apelovat na všechny strany proto, aby bylo kladrubským Čechům hospodářsky pomoheno. V dopise NJP v Kladrubech z dubna 1933 stojí: „V okrese stříbrském má býti provedeno několik staveb silnic. Máme zjištěno, že na dodávku kamene offeruje zdejší majitel kamenolomů Ernst Deinl, bývalý rakouský „hauptmann“, dnešní vůdce hackenkrajclerů a fanatický nepřítel všeho českého. Tento pán, ačkoliv vždy a všude vystupuje protistátně, bere penzi od státu. Zaměstnává výhradně německé dělnictvo, ačkoliv stav zdejšího českého dělnictva je přímo zoufalý. Raději bere si dělníky až ze severních Čech, než aby přijal do práce českého člověka. Zakazuje svým dělníkům nakupovati u českých a židovských obchodníků a řemeslníků. Protestujeme proti tomu, aby takovému člověku byly zadávány takové dodávky. Prosíme proto naléhavě, abyste okamžitě zakročili u příslušných úřadů.“⁶⁷⁷ Intervence tohoto typu však v demokratickém Československu neměly a ani nemohly mít valného účinku, takže potíže české menšiny přetrvávaly až do roku 1938, kdy byla obec přičleněná k Říši.

Také útoky proti české obecné a mateřské škole v nedalekém **Černošíně** měly jediný cíl: všemi prostředky docílit snížení počtu žáků v obou českých školách, a tím i jejich uzavření. Správce české školy Antonín Gruber v září 1933 inspektorovi L. Šebestovi napsal: „Silná hakenkrajclerská akce, která se snaží zničit jak českou školu obecnou, tak i mateřskou. Akce je silně podporována místním továrníkem F. Richtrem, který slíbil dětem místní německé mateřské školy, že sám na svůj náklad jim letos vypraví vánoční nadílku.“⁶⁷⁸ Situace se ještě více zhoršila v roce 1935. Na jaře toho roku byla proti škole vedena tajná i veřejná agitace. Díky ní se koncem školního roku 1934/1935 odhlásilo na nátlak SdP ze školy osm dětí, které přešly do německé školy. V době zápisu na nový školní rok se v Černošíně konala velká slavnost německých turnerů,

⁶⁷⁵ Tamtéž, školní rok 1932/1933, nestránkováno.

⁶⁷⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 3, Kladruby, dopis ÚMŠ v Plzni správě obecné školy v Kladrubech z 10. 3. 1933.

⁶⁷⁷ Tamtéž, Kladruby, dopis NJP v Kladrubech ÚMŠ v Plzni z 5. 4. 1933.

⁶⁷⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Černošín, dopis A. Grubera inspektorovi z 29. 9. 1933.

kteřá české škole zasadila další ránu, takže na rok 1935/1936 bylo zapsáno jen 27 dětí. Zásadní vliv na tuto skutečnost měl i výsledek voleb, což mj. dokládá dopis místního odboru NJP pro Černošín a okolí: „*Katastrofu tuto zavinilo jednak vítězství henleinovců při posledních volbách. Hlavní příčina tkví také v naprosté nezaměstnanosti a bídě dělnictva Černošína a okolí. Jediný zdejší český podnik – štěrkovna Litické akciové společnosti – zaměstnával všechny otce dětí, českou školu navštěvujících. Od ledna 1935 nedostala však žádných objednávek od státu, a proto musela býti v lednu práce zastavena. (...) Nebude-li práce ihned opatřena, jest naše veškerá námaha za posledních 10 let úplně ztracena. Není-li práce pro českou firmu, pak velice snadno podléhají otcové čeští nátlaku henleinovců, aby brali děti z české školy. Jest to moment velice vážný, těmto nepřátelským snahám může býti čeleno pouze podchycením českého živilu prací. Velebení hraničářů v novinách, okázalé slavnosti v pohraničí nám nepomohou. Nenechte zemřít český živel v pohraničí hlady, pomozte ve chvíli kritické.*“⁶⁷⁹ Podobně popisuje situaci také správce školy A. Gruber, který v dopise ze srpna 1935 mj. uvedl: „*Po volbách do NS, do zemského a okresního zastupitelstva byl učiněn ze strany zdejších vlivných německých činitelů proti zdejší české škole silný nápor. Někteří rodiče, kteří posílají své děti do české školy, byli podpláceni penězi i potravinami. Zdejší továrník Antonín Richtr junior se snažil podplatiti penězi otce pana Ferdinanda Davida, aby dal své dítě Annu zapsati do školy německé. Kromě toho dva zdejší vůdci Henleinovy strany (Antonín Ziegler, Alois Schmidt) dali upěci pro rodiče dětí po volbách (tedy před zápisem) 150 bochníků chleba proto, aby dali zapsati své děti do německé školy. Ve zdejší továrně na obuv, která patří firmě Bratři Richtrové, byla provedena tajně silná agitace, jejíž výsledek se projevil při zápise. Všichni otcové dětí (vesměs národnosti německé) v továrně pracující, z obavy před ztrátou zaměstnání, dali zapsati své děti, českou školu navštěvující, zpět do školy německé. Tím ubylo 7 dětí. Tajná agitace byla před zápisem provedena i ze strany německých učitelů.*“⁶⁸⁰ Také další Gruberův dopis upřesňuje poměry v obci: „*Existenční podmínky a předpoklady i možnosti školní docházky v nejbližších třech letech lze předem velmi těžko odhadnout. Existence školy závisí na pracovních podmínkách zdejších obyvatelů. Dokud se pracovalo ve zdejších čedičových lomech, patřící české firmě z Prahy, byla existence školy zajištěna. V lomech pracovali buď čeští dělníci, nebo dělníci národnosti německé,*

⁶⁷⁹ Tamtéž, Černošín, dopis NJP pro Černošín a okolí F. Štolcpartovi z 3. 7. 1935.

⁶⁸⁰ SOkA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín, kart. 2, dopis A. Grubera F. Štolcpartovi z 1. 8. 1935.

k státu loajální. Němečtí dělníci v důsledku toho, že je zaměstnávala česká firma, posílali své děti do české školy. V době konjunktury bylo zaměstnáno v lomech až 70 dělníků. Od roku 1931 se pracovalo v lomech velmi omezeně (10–15 dělníků) a od poloviny ledna tohoto roku se nepracuje vůbec. Dělníci, dříve v lomech zaměstnaní, museli hledat práci u místních německých zaměstnavatelů, kteří při jejich přijímání si kladli podmínku posílati děti do školy německé. Tím a také vítězstvím Henleinovy Heimatfronty při letošních volbách nastal ve zdejší škole úbytek dětí.⁶⁸¹ Ve školní kronice k událostem školního roku 1934/1935 mj. stojí: „Ani v tomto roce se český živel v Černošíně neposílil, ba spíše velmi zeslábl. Příčinou oslabení jsou velmi špatné pracovní podmínky pro českého člověka a velká nenávisť místních německých zaměstnavatelů vůči Čechům. Zvláště po volbách do Národního shromáždění, do zemských a okresních zastupitelstev se zvýšilo velmi značně sebevědomí místních nacionálně smýšlejících německých spoluobčanů. Ohromný vzrůst Henleinovy strany (do poslanecké sněmovny obdržela SdP 808 z 951 hlasů, do senátu 706 z 848 hlasů) český živel v místě velmi poškodil. Nejvíce utrpěla ovšem škola. Proti škole byla vedena tajná i veřejná protiakce, která měla kladný výsledek.“⁶⁸² Řídící učitel Gruber k tomu dále poznamenal: „Pro nepřítel místních německých obyvatel nemohli Češi místní a z okolí, sdružení v místním odboru NJP, žádné české zábavy konat. A nejsmutnější při všech úvahách je skutečnost, že sociální a národnostní poměry v místě se patrně v budoucnu nezlepší, naopak ještě zhorší. Nám, předním strážím národa, nám hraničářům může pomoci jen české zázemí. Nepomůže-li, zahyneme a kdysi české kraje v pohraničí se stanou navždy německými.“⁶⁸³ V letech 1936–1938 odhlašování dětí pokračovalo. Koncem školního roku 1935/1936 ve školní kronice stálo: „Mnozí Němci se dokonce utěšují absurdní myšlenkou, že přijde čas, kdy toto zněmčené území bude patřiti k Třetí říši. Těší se na ty časy a Čechům vyhrožují slovy: „Přijde čas, kdy všichni Češi z tohoto území zmizí.“ (...) Jsme slabí, velmi slabí, zde na přední výspě národa. Máme však odvahu bojovati. Kdo vytrvá, zvítězí. A my zvítězíme!“⁶⁸⁴ Koncem třicátých let byl v místě zaznamenán další úbytek žáků české obecné i mateřské školy. V jednatelské zprávě místního odboru NJP v Černošíně a okolí stálo: „Příčinou tohoto úbytku dětí je silný nápor zdejší organizace SdP proti české škole. Smýšlení

⁶⁸¹ Tamtéž.

⁶⁸² SOkA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín, kronika školy 1925–1938, školní rok 1934/1935, s. 122–123.

⁶⁸³ Tamtéž, s. 123.

⁶⁸⁴ Tamtéž, školní rok 1935/1936, s. 131–132.

černošínského obyvatelstva je z 82 % nacionálně německé, jak se ukázalo při volbách. V předzápisových dnech podnikli zdejší henleinovci mnoho akcí proti české škole. Nápor místní velmi silné SdP na českou školu se letos zvýšil. Před zápisem podnikli příslušníci SdP proti škole silnou akci, která měla bohužel kladný výsledek. Z české školy odešlo do německé 7 žáků. Vyhlídky do budoucna pro českou školu jsou velmi nepříznivé.⁶⁸⁵ Události následujících dvou let tato slova jen potvrzovaly a počátkem října 1938, kdy se Černošín stal součástí Říše, došlo k úplnému zániku zdejší české menšiny i její školy.

I v **Prenetu** na Domažlicku, kde k založení české školy došlo v září 1935, se místní Češi potýkali se silným odporem místního německého obyvatelstva, který byl podporován především tamním poslancem za SdP Karlem Gruberem. Večerní České slovo napsalo 10. srpna 1934 v článku „Boj o českou školu“: „K smělému postupu proti českým lidem přikročili v Prenetu na Domažlicku němečtí spoluobčané. Prostředky, které nebudou jim trpěny ve státě, kde zaručena je svoboda všem občanům, zmařili otevření české školy v obci. Čeští rodičové tu usilují o českou školu dávno. Letos bylo úřady rozhodnuto, že se tato škola otevře, bude-li zapsán dostatečný počet žáků. Stalo se tak. Zapsán byl plně k otevření školy potřebný počet. Němečtí spoluobčané za neustálých výhrůžek chtěli školu zmařit. Když se jim to nepodařilo, zahájili cestu násilí. Svolali si schůzi do Weberova hostince a tam se závazně usnesli, že nikdo v místě ani v okolí těm rodičům, kteří dali zapsat děti do české školy, nesmí dát žádnou práci. Kdo z nich měl za práci od sedláků propůjčen kousek pole, tomu byl vzat. Toto usnesení provázené dalšími hrozbami a násilnostmi působilo na závislé české lidi drtivě. Postrašení a bezmocní odvolali zápisy svých dětí do české školy. Nejde tu zůstat lhostejným a omlouvat případ tím, že tu jde o malou zapadlou obec. V nejposlednější vesničce tohoto státu musí být zaručeno českým dětem samozřejmé právo na českou školu. Němci, kteří se odvažují takového násilí proti českým lidem, musí se citelně přidržet k tomu, aby poznali, že za tímto právem stojí také moc. To je zásadní věc národní a státní cti a zásadní věc občanských svobod, za které se budeme tvrdě bit ve velkém Liberci zrovna tak jako v malém Prenetu.“⁶⁸⁶ S kritikou poměrů v Prenetu přišel téhož dne i *Expres* v článku s názvem „Troufalé německé násilnosti a troufalá demagogie“, v němž mj. napsal: „Zdálo by se nemožným, aby se něco takového stalo

⁶⁸⁵ SOkA Tachov, f. NJP Černošín, kniha zápisů (1936–1938), jednatelelská zpráva na valnou hromadu z 26. 1. 1936.

⁶⁸⁶ *Boj o českou školu*, *Večerní České slovo*, roč. XXVI, č. 218, 10. 8. 1934, s. 2.

v 16. roce republiky. Avšak je to bohužel tak běžný zjev ve zněmčeném území, že ani příliš veřejnost nevzruší. Veřejnost totiž příliš dobře ví, že příčiny této německé troufalosti vězí hlouběji, totiž ve faktu, že zástupci Němců sedí ve vládě, a proto si Němci troufají.⁶⁸⁷ I v Prenetu se v dalších letech situace jen zhoršovala a rovněž zde vyústila na podzim 1938 v likvidaci české menšiny i její školy.

Posledním příkladem budiž **Folmava** na Domažlicku, kde byla dosavadní česká jednotřídka na podzim 1932 rozšířena na dvoutřídku a kde se tento krok setkal s vlnou protičeské nenávisti. Správce školy J. Majer napsal o této události do školní kroniky: „*To bylo radosti! To nám oči zářily! Jakoby navzdory zlým a nenávistným pohledům německých učitelů a sedláků a zvláště německého řídicího učitele Franze Kreuzra, jehož jméno musí být zde uvedeno, aby budoucnost nezapomínala, že on a bývalý zdejší učitel německý Karel Macht byli nejhoršími a nejnebezpečnějšími nepřáteli české školy v prvním desetiletí jejího bytí ve Folmavě.*“⁶⁸⁸ Předseda MŠV ve Folmavě František Šafránek napsal v žádosti o rozšíření školy: „*Rodiče dětí naši školu navštěvujících rekrutují se ve většině ze státních zaměstnanců, kteří žijí zde na hranici v nehostinném prostředí vystaveni útokům místního německého obyvatelstva i ze zahraničí, a tudíž doufají, že za hájení státních zájmů a češtví jim bude v jejich požadavku vyhověno a nedožijí se zklamání opuštění.*“⁶⁸⁹ V roce 1935 byla však zřízena mateřská škola v nedalekém Prenetu, která odebrala část dětí navštěvujících dosud folmavskou školu. Navíc se na rodičích dětí začala projevovat atmosféra strachu druhé poloviny třicátých let. Ve školním roce 1938/1939 bylo do české školy ve Folmavě zapsáno již pouze 17 žáků, takže musela být druhá třída české obecné školy zrušena. Nadále docházelo k nátlaku na rodiče zbývajících českých dětí s cílem odradit je od jejich posílání do české školy. Nátlak prováděla především místní pobočka raiffeisenky, pod jejímž tlakem byl např. český truhlář Josef Hoffmeister donucen posílat své dvě děti do německé školy.⁶⁹⁰

Terčem útoků byli kromě Čechů pochopitelně zejména Němci, kteří z jakýchkoliv důvodů posílali své děti do českých škol. V **Meclově** na Horšovskotýnsku byly 27. června 1930 vyvěšeny plakáty, které vyzývaly německé rodiče, aby své děti

⁶⁸⁷ *Troufalé německé násilnosti a troufalá demagogie*, *Expres*, roč. VII, č. 218, 10. 8. 1934, s. 2.

⁶⁸⁸ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, kronika školy 1927–1938, školní rok 1932/1933, nestránkováno.

⁶⁸⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Folmava, dopis F. Šafránka krajskému výboru Československé národní demokracie v Plzni z 15. 9. 1932.

⁶⁹⁰ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, kronika školy 1927–1938, školní rok 1927/1928, nestránkováno.

neposílali do českých škol. V letácích doslova stálo: „*Neodtrhávejte svých dětí od nejschopnějšího národa této země, neposílejte svých dětí pro nějakou beranici nebo pár sešitů do cizí školy. Německé školní vzdělání, německé vědění nedá se zaplatiti okamžitým prospěchem. Přítomný stav nemá trvání. Přejde den, kdy zazáří německá budoucnost pyšně, svobodně a mohutně. Udělejte vše, aby vaše děti pro tuto velkou dobu byly vyzbrojeny.*“⁶⁹¹ Ve **Stráži** u Tachova navštěvoval místní matiční školu syn tamního listonoše německé národnosti Franze Rollera. V dopise správce školy Antonína Fraňka z října 1937 je vylíčen útlak, který musel Roller snášet od svých soukmenovců: „*Co zkusí za to, to si nedovede žádný vůbec představit. Nejen že Němci jím opovrhují, ale i ho pronásledují a nadávají mu. Je tu jistý člověk jménem Anton Frank, číšník a zarytý henleinovec, který mu stále nadává. Říká o něm, že je Volksverräter, tedy zrádce národa. Jeho paní toto řekl přímo do očí. Tedy, když posílá svoje dítě do české školy, tak je zrádce národa. Nikde nemá zastání. V henleinovském tisku je stále napadán. Když to udal, stalo se toto: pan přednosta okresního soudu rada Wilhelm z Přimdy při výslechu se tázal paní Rollerové, zdali jsou Němci. Když mu přisvědčila, tak se na ni velmi zle obořil, proč posílá svého syna do české školy. Paní mu na to klidně odpověděla, že chce, aby se chlapec naučil česky. Dala prý by ho na výměnu, ale nemá na to peníze. Konečně pravila panu radovi, že její muž má chleba od státu a proč by tedy nemohla dát svého chlapce do české školy. Zle však pochodila. Pan přednosta soudu ostře na to odpověděl, že povinností každého Němce je posílati svoje děti do německé školy. O sobě vyjádřil, že je také státní úředník a že posílá svoje děti přece do německé školy.*“⁶⁹² V závěru dopisu správce školy Franěk uvedl: „*Jak pak můžeme zde pracovati pro stát, když státní úředník se takto chová. Poměry jsou zde velmi špatné. Je nás tu hrstka. Páni z Prahy nedělají nic v tom smyslu, aby takovýto případ řádně vyšetřili a potrestali. Nestane-li se soudci za to nic, bude ještě výbojnější. Prosím tedy velmi snažně, aby celý tento případ byl do všech podrobností vyšetřen a aby soudce byl od nadřízených úřadů poučen, že jako státní úředník musí se chovat k Čechům tak, jak má.*“⁶⁹³ Také v **Brodě nad Tichou** na Plánsku, kde od 1. září 1934 v domě č. p. 93 existovala česká škola, jejíž zřízení vyvolalo bouřlivou reakci mezi místními Němci, byla proti české škole vedena novinářská agitace a proti rodičům německé národnosti všestranný bojkot. Příkladem budiž třeba Němec Stefan Schramm. V dopise z 8. září

⁶⁹¹ NA, f. MŠ Praha, kart. 372, dopis MV v Praze MŠANO v Praze z 21. 11. 1930, opis letáku vyvěšeného v Meclově 27. 6. 1930.

⁶⁹² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 556, Stráž u Tachova, dopis správy školy ÚMŠ v Praze z 19. 10. 1937.

⁶⁹³ Tamtéž.

1934 napsali zástupci české menšiny v Brodu Československým státním drahám do Chebu: „*Těž dal zapsati své tři děti do české školy a za to jej stihla pomsta jeho soukmenovců – Němců. Bydlí v obecní pastoušce, z které neplatil nájmu, a nyní však nejen že na něho obec uvalila nájem, nýbrž byl i propuštěn od rolníků z práce. Rovněž jeho žena pozbyla školnictví v německé škole. Schramm upadl do velké bídy, nestará se o německou politiku, jest velmi pracovitý, a ačkoliv by se obec měla o něho starati, tak jej všeobecně pro českou školu utiskuje. Prosíme snažně pana vrchního radu, zdali by jej aspoň na nějakou dobu kdekoliv zaměstnal, abychom umlčeli některé zdejší Němce, pročpělé hodně hitlerovskými hesly.*“⁶⁹⁴ O měsíc později podpořil jejich žádost rovněž místní odbor ÚMŠ v Plzni, o výsledku jednání však v archivních pramenech chybí jakákoliv zmínka.⁶⁹⁵

Ani česká menšina však v nátlakových akcích nezaostávala, byť německým hospodářským možnostem nemohla příliš konkurovat. I přesto však v boji o žáka postupovala poměrně aktivně a snažila se využít všech výhod, které mohla obyvatelstvu české i německé národnosti nabídnout. Mnohdy s úspěchem prakticovala i podobné formy nátlaku jako německá většina. Byla proto často obviňována z „čechizace“ Němců, nezřídka oprávněně. Problém byl zejména s různě pojímaným „právem“ českých škol na žáky z národnostně smíšených či ryze německy mluvících rodin. O tomto „právu“ se vedly plamenné diskuse nejen mezi českou a německou národnostní skupinou, ale i uvnitř české menšiny.

Správce české školy v **Mlýnci** na Domažlicku R. Šnicar již v srpnu 1933 o situaci v obci napsal: „*Čechů, vlastně Češek jest zde hodně, snad v každé rodině, ale škoda, že ti všichni jsou pro nás skoro ztraceni, jelikož od svých mužů jsou nuceni učit se jazyku německému a ovšem i děti pak německy vychovávat. Přesto je zde dosti případů, že dítě vstoupivší do německé školy neumí ani jednoho slova německého. Jest to již takový zakořeněný zvyk – že Češka z Postřekova musí dělat v Mlýnci Němku. Zdolati tento zlozvyk bude nyní úkolem zdejší školy a doufám, že během let se i to zdaří a pak snad i ve Mlýnci bude německá škola zbytečná.*“⁶⁹⁶ V listopadu 1935 dále uvedl: „*Dětí ze smíšených manželství je sice dosti, ale od založení školy nepodařilo se nám získati ani jedno, jelikož muži jsou vychovávaní bývalým německým učitelem Osterem duchem velkoněmeckým a nyní jsou všichni organizováni u SdP. Ženy – Češky – pro shodu*

⁶⁹⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Brod nad Tichou, dopis vrchnímu radovi ing. Zbuzkovi, odbor pro udržování dráhy ČSD v Chebu z 8. 9. 1934.

⁶⁹⁵ Tamtéž, Brod nad Tichou, dopis ÚMŠ v Plzni ing. Zbuzkovi z 10. 10. 1934.

⁶⁹⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Mlýnec, dopis R. Šnicara L. Šebestovi ze 4. 8. 1933.

v domácnosti podrobují se vůli svých mužů a tak se stává, že do německé školy jsou zapsány děti, které slova německého neumějí a nám se tak dále odnárodňují.“⁶⁹⁷ V srpnu 1936 pak shrnul strategii české školy slovy: „Nemíníme počesťovat pravé Němce, ale na děti ze smíšených manželství máme jistě stejné právo.“⁶⁹⁸ Místní odbor NJP nastínil v květnu 1935 taktiku získávání žáků z národnostně smíšených rodin takto: „Němec ze smíšeného manželství se k nám také dobrovolně nepřihlásí, nebude-li v tom vidět svůj prospěch. Jelikož však vidí, že pomoci mu v ničem nemůžeme, když sami o své lidi se nemůžeme postarati, zůstává dále v německých řadách. V případě i kdyby se takovému za jeho slib, že bude posílati své děti do české školy, pomohlo, jak asi by naši čeští lidé na to pohlíželi, když jsou všichni chudí a všichni již několik let bez zaměstnání? A přec se vždy hrdě hlásili k svému jazyku českému, ač tím jen škodu trpěli a dále trpí. Nemůžeme však dále zapírat, že už přestávají doufat v lepší zítřek a nebude-li jim pomoheno v nejbližší době, bída a hlad je donutí, že budou muset přejít do řad našich nepřátel. Tedy předním úkolem naším musí býti učiniti tyto naše Čechy, jinak dobré hraničáře, úplně neodvislými od svých bohatých spoluobčanů Němců. A pak teprve budeme moci s úspěchem a novou chutí pokračovati v počesťování Mlýnce. Nemíníme počesťovati pravé Němce, ale na děti ze smíšených manželství máme jistě stejné právo, ba snad i větší než oni, jelikož v mnohých koluje více české krve a jen německou výchovou jejich rodičů, zůstávají neuvědoměny.“⁶⁹⁹ A možnou cestu k upevnění postavení české menšiny shrnul slovy: „Má-li obec naše po stránce národnostní vzrůstati, je nutno, aby naši čeští lidé stali se neodvislými od svých spoluobčanů Němců. Jinak veškerá práce v naší obci je marna. Všichni naši lidé jsou chudí a bez zaměstnání.“⁷⁰⁰ Tato slova z května 1936 se však v realitě již projevit nestačila a v dalších dvou letech se situace v obci dále radikálně zhoršovala.

Místní odbor NJP ve **Svojsíně** na Stříbrsku zase v návrhu, jak docílit většího počtu Čechů, uváděl: „Hlavní příčina malého počtu dětí jest ta, že podmínky životní v soukromém podnikání jsou minimální a pak že ve státní službě zde jsou z 90 % Němci. Zvýšení jest možno: 1) Dáním do výslužby zdejších Němců ve státních službách nebo přeložit. 2) Státní zaměstnance české bezdětné přesadit a obsadit rodinami s dětmi do školy. Zdejší Němci, pokud nebyli definitivními, posílali děti do české školy z osobního

⁶⁹⁷ Tamtéž, Mlýnec, dopis R. Šnicara ÚMŠ v Plzni ze 4. 11. 1935.

⁶⁹⁸ SOA v Třeboni, f. NJP Praha, kart. 39, sign. IV A 411, Mlýnec, R. Šnicara NJP v Praze z 22. 8. 1936.

⁶⁹⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Mlýnec, dopis NJP v Mlýnci NJP v Praze z 28. 5. 1936.

⁷⁰⁰ Tamtéž, Mlýnec, dopis NJP v Mlýnci ÚMŠ v Plzni z 30. 5. 1936 se žádostí o intervenci u ředitelství drah kvůli zajištění práce na trati.

prospěchu, neb po docílení definitivy ihned tyto ze školy vzali.“⁷⁰¹ Správce české školy ve **Svaté Kateřině** na Tachovsku Josef Vobr popsal v červnu 1935 své metody získávání žáků takto: „Snažil jsem se během roku získati zdejší Němce k větším sympatiím s námi. Chodil jsem mezi ně a snad to nezůstalo bez vlivu. Hlásí se nyní podle slibů rodičů a podle zaručení dětí podpisy rodičů do naší školy 42 dětí. Jsou to vesměs Němci. Rodiče mne prosili, abych jim děti do školy vzal. Přejí si toho sami i děti.“⁷⁰² Podobně vylíčila své zkušenosti se získáváním žáků i správkyň české mateřské školy v **Sytně** na Stříbrsku, otevřené 18. listopadu 1931, Zdeňka Růžičková: „Po vyhlášení zápisu přihlásily se celkem 3 děti, jedno opatrovnice Marie Šindelářové a druhé dvě bydlí vedle budovy mateřské školy. Poněvadž 3 děti nestačí na udržení školky, nezbyvalo nic jiného, než jíti zapisovati od jednoho domu k druhému. V této práci byla jmenovaná velmi nápomocna správkyň školy, a kde nebyli ochotni dáti dítě do české školy a odmítli nebo dali vyhýbavou odpověď, že si vše ještě rozmyslí, což znamenalo odmítnutí v pěkné formě, tam uvedená musela tedy jíti ještě znovu sama připomínati ba i několikrát takové rodiny navštívit. Výsledek toho jest, že nyní zapsáno jest do mateřské školy 11 dětí.“⁷⁰³ I osobní kontakt tedy na mnoha místech pomáhal a někde dokázal i zlepšit situaci.

V **Cebivi** na Stříbrsku měla česká menšinová škola otevřená v září 1925 zájem přijímat žáky obou národnostních skupin. Ve školní kronice o strategii školy stojí: „Škola vítá v první řadě děti hraničářů, aby tito nebyli snad nuceni ve svobodné vlasti posílati je do německých škol. Ona však by také ráda přijala za své žáky děti těch, jejichž dědeček či pradědeček byli ještě Čechy. Přála by si, aby alespoň tito žáci odčinili křivdu, spáchanou českému národu jejich předky. Konečně vítá i ty děti, které rozumný otec pošle, aby se naučily česky, poněvadž je přesvědčen, že je marno šilhati přes naše hory, jejichž věnec tvoří hradbu nerozdílných Čech.“⁷⁰⁴ To bylo místní německou komunitou vnímáno jako snaha o počestování Němců, zejména v situaci, kdy se česká škola stále rozšiřovala (v roce 1927 na dvě třídy, v roce 1934 dokonce na tři a v témže roce vznikla i česká mateřská škola).⁷⁰⁵ S rozvojem české školy měla totiž stále větší potíže místní německá škola, která se jako dvojtřídní udržovala pouze

⁷⁰¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Svojšín, dopis správy obecné školy ÚMŠ v Plzni z 9. 2. 1933.

⁷⁰² NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 499, Svatá Kateřina, dopis J. Vobra inspektorátu menšinových škol národních s československým jazykem vyučovacím v Chebu z 24. 6. 1935.

⁷⁰³ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 7, Sytno, dopis Z. Růžičkové ÚMŠ v Plzni z 12. 1. 1932.

⁷⁰⁴ SOkA Tachov, f. Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Cebiv, kronika 1925–1938, školní rok 1925/1926, s. 5–6.

⁷⁰⁵ D. BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Cebiv 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, s. 3.

s nejvyšším vypětím sil a se značnými finančními náklady. To však české menšině nestačilo a snažila se dosáhnout uzavření jedné třídy německé školy. ÚMŠ v Plzni se proto v červenci 1933 obrátila na MŠANO s příslušnou žádostí s tím, že „*toto opatření by velice prospělo českým zájmům a trvale by zabezpečilo posici místní české menšinové školy do budoucna*“.⁷⁰⁶ Zároveň se česká menšina snažila přilákat dostatek žáků do školy pomocí nabídek různých výhod, např. hrazením jízdného do školy přespolním žákům. MŠV v Cebivi napsal o této taktice v listopadu 1935 místnímu odboru ÚMŠ v Plzni: „*V této době, kdy jsme zde nuceni podstupovati denně boje proti promyšleným útokům našich nepřátel na zdejší českou školu, která se stala trnem v oku celému zdejšímu německému kraji, jsme rádi, že se nám podaří uhraditi měsíčně nynější jízdné.*“⁷⁰⁷

Podobná situace nastala v **Dolejším Těšově** na Sušicku, který byl součástí obce Javoří. Zdejší obecní zastupitelstvo se po vzniku Československa snažilo o počestění dolnotěšovské dvoutřídní německé školy, která podle obecního úřadu „*povstala jedině tím, že v krajině naší zavedena byla soustavná akce poněmčovací, kteréž český lid a svým časem i obecní výbor naší obce ihned nepochopil, čímž se stalo, že Dolejší Těšov, osada kdysi úplně česká, kde ještě dodnes jsou rodiny, jejichž členové německy ani nerozumějí, byla obšťastněna školou německou*“.⁷⁰⁸ Hlavním „viníkem“ germanizace Dolejšího Těšova byl podle obecního zastupitelstva majitel velkostatku Rudolf Ziegler, který kvůli tomu „*přijímal na své dvory pouze německou čeled, čímž německé školy posilovány a uměle zachovávány při životě, dokonce pak přibírány, aby návštěva německých škol stoupla, dítky až z Vídně, jimiž pak školy byly plněny*“.⁷⁰⁹ Po vzniku Československa byla v Dolejším Těšově založena i česká jednotřídka, která zabrala jednu učebnu německé školy,⁷¹⁰ a sílil proto tlak na zrušení německé školy. Na uzavření školy naléhal především poslanec F. Lukavský a místní odbor NJP. Přednosta OSP v Sušici na jejich naléhání podal ZŠR v Praze návrh na zrušení školy se zdůvodněním, že škola je v obci udržována uměle, neboť velkostatkář R. Ziegler soustavně přijímá do práce jen dělníky německé národnosti, jejichž děti musí docházet do německé školy, a místní Češi jej označovali za „*germanisatora*“.⁷¹¹ Proti tomuto

⁷⁰⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Cebiv, dopis ÚMŠ v Plzni MŠANO v Praze z 8. 7. 1933.

⁷⁰⁷ Tamtéž, Cebiv, dopis MŠV v Cebivi ÚMŠ v Plzni z 22. 11. 1935.

⁷⁰⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 369, Javoří, dopis ObÚ v Javoří OŠR v Sušici z 30. 3. 1919.

⁷⁰⁹ Tamtéž.

⁷¹⁰ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republika-důvěrné (KPR-D), kart. 41, sign. D 9358, dopis MŠANO v Praze KPR v Praze z 12. 2. 1921.

⁷¹¹ Tamtéž.

záměru však bouřlivě protestovalo německé obyvatelstvo a R. Ziegler dokonce 28. srpna 1923 navštívil Kancelář prezidenta republiky se žádostí, aby prezident proti zrušení školy zasáhl.⁷¹² Při návštěvě prohlásil, že „*se nezabývá politikou, že v jeho kraji byl dosud v národnostním ohledu mír a že německému obyvatelstvu toliko na tom záleží, aby z důvodů kulturních mohlo své děti vyučovati v mateřském jazyku*“ a „*dával najevo své loyální smýšlení*“.⁷¹³ Přes zmíněné snahy však německá škola v obci zůstala a v říjnu 1938 přijala i dolnotěšovské české děti, které do ní po uzavření české školy a jejím přestěhování do nedalekých Petrovic musely docházet.⁷¹⁴

V souvislosti s „přetahováním“ školních dětí si Němci na české školy často stěžovali. MŠR v České Kubici ve stížnosti na českou školu v **Prenetu** na Domažlicku mj. uvedla: „*V ryze německé obci Prenetu, od České Kubice 3 kilometry vzdálené, má býti počátkem školního roku 1935/1936 zřízena a otevřena česká menšinová škola. Poněvadž v Prenetu není Čechů a ryze českých dětí, pouze několik dítek ze smíšených manželství, má býti umožněno otevření české školy v Prenetu tím způsobem, že jsou někteří rodiče v České Kubici přemlouváni, aby své děti posílali z České Kubice, kde mají veřejnou dvoutrídku, do menšinové školy v Prenetu. A skutečně z pěti rodin zdejších již otcové podepsali jim předložené prohlášení. Na doklad tohoto jednání uvádí se následující příklad: paní Baslerová z Plzně přišla k rodině Josefa Macka, dočasně pensionovaného okresního cestáře v České Kubici, majícího 4 děti školou povinné a do zdejší školy již 28. června 1935 zapsané, a ten jí podepsal prohlášení, že bude děti posílati do menšinové školy v Prenetu. Jeho manželka Alžběta dostavila se dnes k podepsanému předsedovi a prohlásila, že s tímto ujednáním nesouhlasila a nesouhlasí.*“⁷¹⁵ Sušický inspektor J. Hanuš celý případ vyšetřil a šetření uzavřel s tím, že se stížnost nezakládá na pravdě. Polemizoval zejména s tvrzením stěžovatele, že Prenet je ryze německou obcí. Podle sčítání lidu z roku 1930 se k české národnosti přihlásilo 515 Němců, 30 Čechoslováků a 17 cizozemců, takže se jednalo o obec národnostně smíšenou. Zřízení české školy bylo tedy podle Hanuše oprávněné a rodiče se mohli svobodně rozhodnout, kam budou své děti posílat. Zároveň Hanuš kritizoval počínání českokubického řídicího učitele Bohumila Němečka, který podle jeho názoru svémocně zasahoval do jejich rozhodování, což bylo „*zvláště v daném případě*

⁷¹² AKPR, f. KPR-D, kart. 41, sign. D 9358, záznam o návštěvě R. Zieglera v KPR z 28. 8. 1923.

⁷¹³ Tamtéž, úřední záznam KPR z 28. 8. 1923.

⁷¹⁴ SOKA Klatovy, Základní škola Těšov, školní kronika 1945–1982, úvod kroniky, s. 2.

⁷¹⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 547, Prenet, dopis předsedy MŠR v České Kubici Bohumila Němečka ZŠR v Praze z 28. 8. 1935.

*nedůstojno českého učitele, že se snažil klásti překážky zřízení nové školy české, takže se vlastně postavil proti důležitým zájmům národním, veřejným a státním“.*⁷¹⁶ V závěru svého dopisu Hanuš napsal: „*Nemohu také zatajiti svou nelibost nad tím, že český řídící učitel projevil méně pochopení pro rozvoj českého školství než samotné české a národnostně smíšené chudé rodiny, které s povděkem a radostí uvítaly zřízení školy, která umožní výchovu a vyučování jejich dětí v mateřském jazyku a stane se důležitým kulturním činitelem, jehož prací a pomocí lze dosáhnouti toho, aby germanisované kraje setkaly se po mnohých letech opětně českými.*“⁷¹⁷

Tyto snahy však narážely na kritiku německého obyvatelstva, které poprávu vyčítalo českým školám jejich „čechizační“ charakter. Matiční školu v **Hůrce** na Sušicku kupř. navštěvovalo počátkem roku 1932/1933 celkem devět žáků, z toho ale pouze dva české národnosti. Takovéto „české“ školy Němci právem kritizovali. Místní odbor ÚMŠ v Plzni k jejich kritice uvedl: „*Poslanec Hodina napsal do německého tisku o tamní škole, že v ní není ani 10 dětí, že tyto neovládají čsl. vyučovacího jazyka, ježto jsou německé národnosti. Způsob podobného zpravodajství usiluje vzbuditi v naší i zahraniční veřejnosti zdání, jako by potřeby německého školství byly přezírány ve prospěch českých škol menšinových.*“⁷¹⁸ Správce české školy v **Těchlovicích** na Stříbrsku J. Šebesta ovšem k Hodinově kritice, že v tamní škole není ani 10 dětí, že jsou německé národnosti a neovládají češtinu, uvedl: „*Poslanec Hodina měl jistě dobré informace, poněvadž ve škole jest jenom sedm dětí, z nichž ani jedno neovládá aspoň částečně jazyka vyučovacího. Děti pocházejí z rodin úplně německých. Na německé škole jest 56 dětí.*“⁷¹⁹

Podobná situace panovala i v **Modravě** na Sušicku, kde měla česká škola od počátku své existence rovněž mnoho nepřátel. Její správce Robert Voráček napsal: „*Proti škole nejvíce agituje německý učitel z Filipovy Huti, který nás dal i do novin. Dále pan lesní asistent Bezpalec přemluvil prý hajného Konze, jehož dítě bylo v přítomnosti pana poslance Lukavského do školy zapsáno, aby je sem neposílal, že nebude umět ani česky, ani německy.*“⁷²⁰ Německá agitace se v obci projevovala mj. i vydáváním

⁷¹⁶ Tamtéž, Prenet, dopis J. Hanuše OŠV v Domažlicích z 16. 10. 1935.

⁷¹⁷ Tamtéž.

⁷¹⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Hůrka na Šumavě, dopis ÚMŠ v Plzni správě obecné školy s vyučovacím jazykem čsl. v Hůrce z 1. 2. 1933.

⁷¹⁹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Těchlovice, dopis J. Šebesty ÚMŠ v Plzni z 3. 3. 1933.

⁷²⁰ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Modrava, dopis R. Voráčka ÚMŠ v Plzni z 30. 8. 1932 v souvislosti s připravovaným otevřením školy.

propagandistických letáků určených rodičům českých dětí.⁷²¹ Místní odbor NJP v Modravě se proto obrátil na pražské ústředí se žádostí o intervenci proti „škůdcům“ české věci a české menšiny v dopise, v němž mj. stálo: „*Obracíme se proto v této záležitosti na ústřední výbor NJP s prosbou, aby v zájmu posílení české menšiny a školy v Modravě požádal generální ředitelství státních lesů a statků o výměnu lesních zřízenců německé národnosti, národnostně nespolehlivých za spolehlivé Čechy. (...) V roce 1932 pořádali vojenští vysloužilci v Srní ples, při němž byla tombola zásobená mimo jiné i různými hakenkreuzerskými odznaky, pohlednicemi, letáky. Že existuje těsné spojení mezi státními zaměstnanci a hakenkreuzlery, to dokazuje i výrok státního hajného Emanuela Bauera z polesí Modrava, který se vyjádřil vůči jednomu zdejšímu zaměstnanci finanční stráže, že prý naše snahy o počestění Šumavy jsou marné a že oni – němečtí státní zaměstnanci – ač se nemohou k Hitlerovým ideám hlásiti veřejně, činí tak potají a jsou prý vždy na stráži. (...) Všichni uvedení jsou německé národnosti, nenaučili se doposud a ani se nesnaží naučiti se státní řeči a působí jistě velmi trapně, nemůže-li se český turista domluvit se státním lesním hajným česky. Jelikož poslední dobou se hakenkreuzerské hnutí na Šumavě povážlivě rozmáhá, jest obsazení uvedených služebních míst uvědomělými Čechy nejvýš žádoucí, neboť tím ztratí Bavoráci spojení a zdejší hakenkreuzleři zkušené rádce.*“⁷²² Česká menšina v Modravě se snažila o upevnění svého postavení i výstavbou nové školní budovy. Ta byla zadána v červenci 1934 plzeňské stavební firmě Jenč, Hladeček a Kroft, v lednu následujícího roku byla dokončena a zkolaudována, slavnostní otevření školy proběhlo 21. července 1935 a jejím správcem byl ustanoven Václav Štorkán z Dlouhé Vsi. O síle německé agitace i mnohých protivenstvích z české strany vypovídá i dopis stavitele školy F. Krofta plzeňskému inspektoru A. Follprechtovi: „*Dne 31. srpna 1934 řekl mi stavbyvedoucí, že někdo z Prahy prohlížel stavbu, něco pochválil, něco zhanil. Večer v chatě Klostermannově našel jsem p. ing. Nového, který mi řekl následující: „Stavitel, když jede na Modravu stavěti školu, má se přesvědčiti, jsou-li v Modravě děti, jako*

⁷²¹ Tamtéž, Modrava. V letáku z roku 1932 stojí: „*Zwei tschechische und zwanzig deutsche Kinder! In Mader im Gerichtsbezirke Schüttenhofen leben deutsche Holzhauer, die bisher ihre Kinder nach Philippsreut in Bayern in die Schule sandten, weil im Orte keine Schule bestand. Jetzt wird dem Überstande des weiten Schulweges abgeholfen, indem man für 20 deutsche und 2 tschechische Kinder eine tschechische Minderheitsschule in den Ort sess. Die 20 deutschen Kinder wurden bereits von ihren deutschen Eltern in die tschechische Schule angemeldet. So traurig dieses Beispiel ist, so zeigt es doch in erschreckender Weise, auf welche Art deutsche Kinder in die tschechischen Schulen gewonnen werden. Anstatt den 20 deutschen Kindern eine deutsche Schule id den Ort zu sessen gründete man für zwei tschechische Kinder eine tschechische Schule.*“

⁷²² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Modrava, dopis NJP v Modravě NJP v Praze z 21. 1. 1933.

obchodník ovocem, který kupuje švestkový sad, jede se podívat, jestli tam švestky jsou. Tady je jedno české dítě a my nechceme počestřovati.‘ Odvětil jsem, že se zbytečně neříká, že někteří Češi jsou horší nežli Zierhut a Hodina a v duchu jsem si řekl, že jsem objevil druhý podvratný element z ústředí. Týž večer řekl přítomnému mému stavbyvedoucímu číšník, že mu p. ing. Nový řekl, že zadání stavby jsi Ty se mnou zčachroval. Nediv se proto, že sluha z české turistické chaty Klostermannovy posílá děti do německé školy.⁷²³

Sami představitelé české menšiny však v mnoha případech varovali před neuváženým zakládáním českých škol v místech, kde neměly šanci na úspěch. Správce obecné školy v **Eisendorfu** na Horšovskotýnsku S. Krátký napsal: „Došla sem zpráva, že hodláte na základě nesprávných informací otevřít českou školu obecnou v Nové Vsi. Před časem jednal jsem s kol. Stoklasou o možnosti otevření této školy. Zjistili jsme však, že ryze českého dítěte v Nové Vsi vůbec není, jsou tam jen dvě děti ze smíšeného manželství. Jest se co obávati, že školu, o jejíž zřízení se jedná, potkal by osud školy ve Václavi. Má-li ÚMŠ přesto úmysl školu otevřít, nechť se obrátí přímo na školu v Přimdě nebo na školu zdejší. Bylo by jistě velmi dobrým tahem, kdybychom zde na hranicích mohli otevřít novou českou školu, ale nesmíme se vydávati v nebezpečí, že po investování značné částky českých peněz na nutné adaptace bychom školu za rok zase zavírali.“⁷²⁴

Metody české menšiny v boji o žáka byly v mnoha případech podobné těm německým. Hajný Josef Pachtl z **Nových Hutí** na Sušicku byl koncem roku 1936 přeložen a inspektor státních škol národních v Sušici J. Hanuš intervenoval u Ředitelství státních lesů a statků v Třeboni za to, aby buď ponechal hajného Pachtla v jeho dosavadním působišti, nebo aby do Nových Hutí přeložilo hajného české národnosti nejméně se dvěma školou povinnými dětmi. V dopise napsal: „Jejich odchodem by státní obecní škola v Nové Huti utrpěla značnou ztrátu. Tato škola v poslední době vykazuje malý počet žactva, který různými personálními změnami ve státním polesí, jež nejsou nikterak ku prospěchu školy, české menšiny a v zájmu národním a státním, stále ještě klesá.“⁷²⁵ Místní odbor ÚMŠ v Plzni zase v dopise sekretariátu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Lounech apeloval na majitele zbytkového statku v Pohvizdech Josefa Kozu ohledně menšinové školy v **Pastuchovicích** na

⁷²³ Tamtéž, Modrava, dopis F. Krofta A. Follprechtovi z 18. 9. 1934.

⁷²⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Nová Ves u Přimdy, dopis S. Krátkého ÚMŠ v Plzni ze 14. 5. 1935.

⁷²⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 488, Nová Huť, dopis J. Hanuše Ředitelství státních lesů a statků v Třeboni z 30. 6. 1936.

severním Plzeňsku slovy: „*Pan velkostatkář mnoho by vykonal pro české školství a národní pozici v soudním okrese jesenickém, kdyby při přijímání zaměstnanců přihlížel k jejich národní příslušnosti a k tomu, mají-li dotyční též dítky do školy. Vím, že tísnivé hospodářské poměry často přivodí nezbytná opatření, jichž nelze pominouti ani při dobré vůli a zřeteli k národnímu prospěchu, ale přesto doufám, že díky Vaší případné intervenci leccos se dá změnit ku prospěchu české věci v pastuchovické obci a tím i národně exponovaného okresu jesenického.*“⁷²⁶

O metodách boje o žáky svědčí i již dříve zmiňovaný případ Václava Wilda z Pleše, který získal k bydlení vyřazený železniční vagon. Správce české školy v **Pleši** na Horšovskotýnsku Josef Pešek o tom uvedl: „*Václavu Wildovi byla dána výpověď z vagonu, který je vlastnictvím ÚMŠ, neboť poslal své dítky z české školy do školy s vyučovacím jazykem německým. Na dotaz správce školy, proč tak učinil, odvětil, že prý se v české škole ničemu nenaučily, prý by tam byli úplně zblbli. Shora vzpomenuť odvětil, že se z vagonu nevystěhuje, vagon prý je majetkem státu, jehož je také občanem, a že prý při vystěhování se bude bránit, ať prý přijde na Bory. Kvůli vysvětlení poměrů zde panujících budiž uvedeno, že obyvatelé Pleše jsou nejhorsí pašeráci z dalekého okolí, jsou zde individua schopná všeho, kterým je žalář vítaným obydlím, z nich se rekrutují hakenkreuzleři, komunisté a podobná sebranka, skoro všichni obyvatelé zde byli trestáni vězením. V zájmu české školy budiž shora vzpomenuť vystěhován z vagonu, neboť na to ukazují všichni obyvatelé vagonů, ale i všichni Němci zde se tomu posmívají, že prý má dotyčný vagon českého spolku a děti prý posílá do německé školy. Zdejší Němci jsou dotud „Čechy“, dokud berou plnými rukama.*“⁷²⁷

Obě strany se pokoušely získávat žáky i prostřednictvím umístování sirotků či dětí do pěstounské péče v rodinách žijících v národnostně ohrožených obcích. Zemské ústředí péče o mládež v Čechách ÚMŠ v Plzni napsalo: „*Zemské ústředí péče o mládež v Čechách bylo upozorněno, že by bylo možno na Plzeňsku v některé obci organisovat rodinné kolonie, tj. vybrati několik rodin v obci (10–15) schopných, aby řádně vychovávaly svěřené děti. Rodiny by musely býti vhodné po stránce hygienické, pedagogické i hospodářské, aby měsíční příjem za dítko nebyl jedinou pohnutkou k jeho přijmutí.*“⁷²⁸ Příkladem využití sirotků byla třeba **Nová Ves** na Dobřansku, kde

⁷²⁶ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pastuchovice, dopis ÚMŠ v Plzni Republikánské straně zemědělského a maloroľnického lidu v Lounech z 27. 6. 1933.

⁷²⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pleš, dopis J. Peška ÚMŠ v Plzni ze 17. 10. 1933.

⁷²⁸ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 8, Újezd nade Mží, dopis Zemského ústředí péče o mládež v Čechách ÚMŠ v Plzni z 28. 11. 1935.

existoval německý sirotčinec. O významu tamní české opatrovny v boji proti germanizačním snahám v obci místní odbor ÚMŠ v Plzni napsal: „*Význam novoveské matiční opatrovny jest veliký, zvláště po stránce národní, neboť jest jí čeleno germanisaci dítek novoveských, již přispívá udržování sirotčince v obci, do kterého jsou verbovány pod různými záminkami německé děti z celé Československé republiky.*“⁷²⁹ V roce 1929 zřídila naopak Česká okresní péče o mládež v Dobřanech dětský domov ve **Šlovicích** poblíž Plzně pro sirotky celého okresu a za tím účelem zakoupila selský statek s 9 ha pozemků, kde kromě dětského domova otevřela od 1. října 1929 i českou obecnou školu. Význam sirotčince byl rovněž národnostní, a tak byla o finanční pomoc požádána ÚMŠ, aby „*mohlo býti započaté dílo, které v tomto sociálně ubohém a zněmčeném kraji má obrovský nejen humánní, ale i národnostní význam, dokončeno*“.⁷³⁰ V září 1931 se Česká okresní péče o mládež v Dobřanech obrátila na ÚMŠ v Praze se žádostí, aby celý objekt převzala do své správy. To sice ÚMŠ odmítla, ale aktivně se zasadila o získání subvence od ministerstva sociální péče.

Existence českých škol nebyla ohrožena pouze zmíněným konkurenčním bojem o žáky. České školy se často stávaly i terčem verbálních a fyzických útoků ze strany obyvatelstva německé národnosti. Před rokem 1918 problémy vyvrcholily řadou již zmiňovaných násilností v roce 1908. Na jihozápadě Čech byla např. 5. listopadu 1908 rozbita čtyři okna v české škole v **Prapořišti** na Domažlicku,⁷³¹ napětí pociťovali Češi rovněž v **Dolních Sekyřanech** na Stodsku, kde sice škola nebyla poškozena, ale místní německé obyvatelstvo v čele se starostou obce bylo vůči ní velmi nepřátelsky naladěno.

K násilnostem docházelo rovněž po vzniku Československa, kdy byly české školy v národnostně smíšených oblastech zakládány ve velkém počtu. Příkladem budiž obec **Stvolny** na Manětínsku, kde měla 28. září 1919 proběhnout oslava otevření nově založené české obecné školy, v níž mělo být o den později zahájeno vyučování. Problém nastal v otázce umístění nově vzniklé školy. Jelikož měla budova místní německé školy pouze jednu místnost, domluvili se učitel české školy František Krofta s učitelem německé školy Adalbertem Oliveriusem na střídavém vyučování tak, že 29. září měla dopoledne v učebně probíhat výuka českých dětí, odpoledne pak výuka německých dětí. Už během slavnosti však bylo zřejmé, že se bude jednat o velmi

⁷²⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 572, Nová Ves, dopis ÚMŠ v Plzni ÚMŠ v Praze z 10. 3. 1926.

⁷³⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 8, Šlovice, dopis České okresní péče o mládež v Dobřanech ÚMŠ v Praze z 10. 4. 1931.

⁷³¹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis správce školy Jana Procházky ÚMŠ v Praze z 15. 1. 1909; *Česká škola v Prapořišti Němci demolována*, České slovo, roč. II, č. 268, 7. 11. 1908, s. 3.

emocionálně vyhocenou záležitostí. Hned po oslavě požádal učitel Krofta starostu obce Johanna Klementa o vydání klíče od školy, což „*mu bylo odepráno s podotknutím, že žádného klíče nemají a že prý tento asi správce německé školy Vojtěch Oliverius, který prý někam odešel, odnesl*“.⁷³² Poté se odebral učitel Krofta se správcem velkostatku Josefem Králem a četnickým strážmistrem Janem Ledvinou na obecní úřad, kde ještě jednou žádali o vydání klíčů. Ten jim sice opět nebyl vydán, ale bylo jim přislíbeno, že učebna bude druhý den ráno odemčena. Když však 29. září po ranní české bohoslužbě, kterou sloužil rabštejnský farář Josef Martin a která již sama o sobě pobouřila místní německé obyvatelstvo,⁷³³ přivedl učitel Krofta své žáky do učebny, seděly v ní bez dozoru německé děti. Učitel tedy posadil své žáky do zadních prázdných lavic a vzápětí se do místnosti dostavila čtyřčlenná MŠR vedená starostou obce J. Klementem v doprovodu správce německé školy A. Oliveriuse. Přes odpor části členů MŠR byla potvrzena předchozí dohoda obou učitelů a německé děti se svým učitelem a MŠR opustily školu. Krátce poté zahájil farář J. Martin výuku náboženství. Během vyjednávání mezi učitelem Kroftou a členy MŠR se však před budovou školy shromáždil dav stvolenských Němců, který po odchodu německých dětí „*vtrhl, jsa prý pobouřen tím, že německé děti musejí ze školy ven, do budovy a došlo pak ke katastrofě*“.⁷³⁴

Státní zastupitelství (SZ) v Plzni o tom ve své zprávě napsalo: „*Jen odešly, slyšeti bylo ve školní budově křik, nadávky, rány a hluk velikého množství lidí. Učitel s farářem vyrozuměvše ihned, že se jedná o útok na ně, chtěli dveře učebny zavřít, to však se jim již nepodařilo, neboť do dveří, které se otevírají dovnitř, již opírali se vniknuvší do školy útočníci. Učitel s farářem drželi dveře, ty však pod tlakem útočnicků vytrhly se z pantů, padly dovnitř učebny a hned na to vtrhl do učebny proud útočnicků, kteří pak ztloukli a vyhodili učitele Kroftu, faráře Martina a celou řadu českých dětí z učebny ven prchajících.*“⁷³⁵ Četnická stanice v Manětíně průběh incidentu vylíčila slovy: „*České děti byly zpolíčkovány, smýkány po schodech a tahány za vlasy. Několik mužů vyvrátilo násilím školní dveře, které byly zevnitř drženy farářem Martinem a učitelem Kroftou, vnikli dovnitř, zpolíčkovali učitele Kroftu a vyhodili tohoto na chodbu a pak jej shodili*

⁷³² SOA v Plzni, f. Krajský soud (KS) Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, zpráva četnické stanice v Manětíně Okresnímu soudu (OS) v Manětíně z 29. 9. 1919.

⁷³³ AKPR, f. KPR-D, kart. 41, dopis OSP v Kralovicích Prezidiu Zemské správy politické (PZSP) v Praze z 2. 10. 1919.

⁷³⁴ SOA v Plzni, f. KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, zpráva četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919.

⁷³⁵ AKPR, f. KPR-D, kart. 41, dopis SZ v Plzni VSZ v Praze z 19. 3. 1920.

ze schodů dolů. Faráři Martinu bylo napřed bráněno, aby se ustrojil, když se ale tak stalo, byl udeřen do zad a vyhozen na chodbu.“⁷³⁶

Mnozí útočníci byli ozbrojeni sečnými nástroji a velmi rozezleni, kovář Franz Gillich např. „zuřivě volal, že musí tu českou pakáž pobít, až zdechne“, manželka správce německé školy Antonie Oliveriusová nadávala učiteli Kroftovi „*Böhmischer Hund*“ a srážela prchající české děti ze schodů.⁷³⁷ K uklidnění situace musela být povolána vojenská asistence 35 příslušníků 35. pěšího pluku z Plzně a četnictva. Po potlačení násilností bylo 14 provinilců zatčeno.⁷³⁸ Vyšetřováním manětínských četníků bylo zjištěno, že celá akce byla dopředu připravená a řízená starostou J. Klementem, který se jí také osobně účastnil. Místní Němci se den dopředu na důvěrné schůzi domluvili, že „české děti ze školy vyženou ven“, a příštího dne všichni muži německé národnosti zůstali doma a místo nich odjely na pole jejich ženy.⁷³⁹ O klíčové úloze starosty Klementa vypověděl 30. září 1919 i obecní sluha Anton Rohm, který četníkům sdělil, že „byl dne 29. 9. 1919 obecním starostou Janem Klementem poslán ve Stvolně od domu k domu, by vyrozuměl všechny německé muže, by se ihned dostavili k němu (bylo asi 7 hodin ráno)“.⁷⁴⁰ Četnická stanice v Manětíně oznámila incident SZ v Plzni, které na identifikované účastníky výtržnosti podalo obžalobu pro zločin veřejného násilí.⁷⁴¹ Následní soudní líčení probíhalo u KS v Plzni. Ještě před vynesením rozsudku intervenoval ve prospěch obžalovaných poslanec BdL Ottokar Schubert u prezidenta republiky a žádal, aby prezident zastavil soudní jednání abolicí, jelikož řízení bylo podle něj „zavedeno z důvodů národních“.⁷⁴² K tomu nedošlo a 28. června 1921 bylo 12 obžalovaných včetně starosty J. Klementa odsouzeno k dvouměsíčnímu trestu odnětí svobody.⁷⁴³

Dalším závažným případem protičeského násilí byly okolnosti založení české menšinové školy v **Tachově**. ZŠR v Praze vydala povolení ke zřízení školy

⁷³⁶ SOA v Plzni, f. KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, zpráva četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919; NA, f. Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha (PMV), kart. 146, sign. 225-146-5, přehled násilností spáchaných Němci v pohraničí, zpráva o výtržnostech při otevření české školy ve Stvolnech, s. d.; srov. K. ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*, Plzeň 2008, s. 87.

⁷³⁷ AKPR, f. KPR-D, kart. 41, dopis SZ v Plzni Vrchnímu státnímu zastupitelství (VSZ) v Praze z 19. 3. 1920.

⁷³⁸ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, f. Okresní úřad Kralovice, prezidiální spisy, kart. 4, sign. Pres 85/19, hlášení OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

⁷³⁹ SOA v Plzni, f. KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, zpráva četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919.

⁷⁴⁰ Tamtéž, zpráva četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 30. 9. 1919.

⁷⁴¹ AKPR, f. KPR-D, kart. 41, dopis SZ v Plzni VSZ v Praze z 19. 3. 1920.

⁷⁴² Tamtéž, záznam o návštěvě O. Schuberta v KPR z 27. 5. 1920.

⁷⁴³ NA, f. PMV, kart. 146, sign. 225-146-5, přehled násilností spáchaných Němci v pohraničí, zpráva o výtržnostech při otevření české školy ve Stvolnech, s. d.

23. července 1920 a otevření bylo stanoveno na 17. říjen téhož roku. Inspektor menšinových škol v Plzni A. Follprecht o okolnostech incidentu vypověděl: „Dostal jsem dne 1. září 1920 rozkaz zemské školní rady v Praze, abych otevřel českou školu v Tachově. Dohodnuv se s tamějšími činiteli menšinovými, zvolil jsem k tomuto účelu neděli 17. října 1920. Za tím účelem vyvěšeny byly plakáty v Tachově, které vyzývaly české obyvatelstvo ku konání své národní povinnosti, aby poslali děti do české školy k zápisu.“⁷⁴⁴ Přestavitelé tachovských Němců však měli o otevření české školy zcela jiné představy a zorganizovali na nádraží „vřelé přivítání“, k němuž se podle hlášení četnické stanice v Tachově shromáždilo až 1000 osob.⁷⁴⁵ Místní Češi, kteří přišli delegaci skutečně uvítat, byli rozvášněným davem napadáni a uráženi. Krejčí Jan Lochman z Tachova vypověděl: „Chtěl jsem jíti právě na nádraží, abych tam přivítal s panem Beránkem pana školního inspektora. Lidé před hostincem na mne vykřikli: „Jetzt kommt der Richtige!“ a táhli mne na nádraží, přičemž mně vyhrožovali, strkali do mne a tropili se mnou všelicos nepřístojného.“⁷⁴⁶ Když se vlak s inspektorem Follprechtem a dalšími blížil k tachovskému nádraží, měli cestující zpočátku radost z toho, že vidí před nádražím shromážděný velký dav, a radovali se, že bude velká účast. Realita však byla zcela odlišná. Při soudním vyšetřování incidentu Follprecht popsal následující okamžiky slovy: „Jakmile jsme vjeli do stanice v Tachově, řítil se proti mně zástup asi 400 lidí, mávající holemi a pokřikující: „Hier ist der Schulinspektor Follprecht aus Pilsen.“ V tom přiskočil jeden výtržník, uchopil mne za prsa, srazil mne z vlaku dolů a zástup snažil se ke mně přiblížit. V tomto okamžiku dostavil se okresní hejtman se sedmi četníky k mé ochraně. Rozzuřený zástup počínal si tím zběsileji, vymohl na veliteli stráže Wohlratovi, že četníci museli sundati bodla, za výkřiků: „Nieder mit den Tschechen.“ Poté předstoupil starosta Tachova a prohlásil: „Uděláte-li jeden krok, pane inspektore, do města, nastane krveprolití a já nikterak neručím za Váš život.“ Kolem stojící tři četníci mne upozornili, že dojde-li ke konfliktu s davem, budou stříleti, ale že zástup je ozbrojený revolvéry a dýkami a že všichni budou patrně mířiti po mé osobě. Uznal jsem za dobré prohlásiti, že nikterak krve nechci prolévati a vrátím se do Plzně zpět. Prohlášení moje přijal zástup s výsměšnými pokřiky pro český národ s prohlášením, že nikdy česká škola v Tachově býti nesmí. Vstoupil jsem do železničního vozu s menšinovými pracovníky tachovskými, evidenčním

⁷⁴⁴ SOA v Plzni, f. KS Cheb, kart. 104, Vr 2087/22, výpověď A. Follprechta z 27. 7. 1922.

⁷⁴⁵ Tamtéž, hlášení četnické stanice v Tachově z 21. 10. 1920.

⁷⁴⁶ Tamtéž, výpověď J. Lochmana z Tachova z 29. 8. 1922.

poručíkem Beránkem a dělníkem Lochmanem. Zástup hnal se za mnou dovnitř, viděl jsem, že osoba moje jest znovu ohrožena, a proto jsem prosil okresního hejtmana, aby vůz železniční dal vyprázdniti a k ochraně mé osoby aby mně poskytl četnickou asistenci. Odpoledne jsem měl otvírati českou školu v Plané u Mariánských Lázní, kde tamější Němci informováni byli telefonicky o mém přepadení v Tachově, a poněvadž se připravovali k témuž útoku, uznal jsem za dobré vrátiti se do Plzně.⁷⁴⁷ S půstoletým odstupem Follprecht zhodnotil své tehdejší jednání slovy: „Tenkrát se tedy škola v Tachově neotevřela. Zbývalo jediné rozumné východisko – vrátiti se a vyčkati. Odjel jsem tedy zpět do Plzně. Listy české a německé ličily tuto událost. Německé listy pak samy přiznaly, že otevření školy za těchto podmínek znamenalo ohrožení mého života, jakož i života zúčastněných českých lidí.“⁷⁴⁸ Škola byla nakonec otevřena až 1. dubna 1921 a soud s obviněnými skončil bez výsledku, když pouze pěti osobám byla udělena pokuta ve výši 20 Kč.

K incidentu došlo v neděli 28. srpna 1922 také v **Orlovicích** na Domažlicku, kde byly asi o půlnoci rozbity v učebně čtyři okenní tabule. Jako pachatel byl svědky označen německý rolník Karel Veselák, známý pijan, který tento čin provedl v opilosti pravděpodobně na objednávku místních Němců. Incident vyšetřovala četnická stanice v Pocinovicích, která šetření uzavřela s tím, že Veselák chtěl „na okna jen rázněji zaklepat“.⁷⁴⁹ Při zápisu na školní rok 1922/1923, který se konal 1. září 1922, příběhly do školy tři žákyně, které „s pláčem si stěžovaly, že německá domkářka zdejší Bayerlová je na cestě do školy rozháněla bičem“.⁷⁵⁰ Okresní soud ve Kdyni však Veseláka i Bayerlovou pro nedostatek důkazů osvobodil.

Také v **Boru** u Tachova, kde byla česká škola otevřena 9. září 1923, propukly násilnosti. Někdejší žák R. Kunzmann na počátky školy a na reakci místního německého obyvatelstva vzpomíná slovy: „Školu jsme s velkou slávou otevřeli dne 9. září 1923 – ve vyklizené nádražní čekárně. Bylo to radosti! S novým učitelem Gustavem Kombercem přijel školní inspektor Ant. Kostinec, zemský školní inspektor Ant. Follprecht a za NJP J. Heidlmajer. Plných pět měsíců jsme chodili do té školy na nádraží a zažili jsme tam i hrůzu, jejíž představa se mi uchovala dodnes: Tehdejší německý starosta obce, řezník a hostinský Lorenz z domu č. p. 3 na náměstí vtrhl

⁷⁴⁷ Tamtéž, výpověď A. Follprechta z 27. 7. 1922.

⁷⁴⁸ Založení české menšinové školy v Tachově, vyprávění českého menšinového inspektora Antonína Follprechta, Sborník Okresního muzea v Tachově 3, 1969, s. 28.

⁷⁴⁹ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Orlovice, školní kronika 1921–1935, školní rok 1922/1923, nestránkováno.

⁷⁵⁰ Tamtéž.

v doprovodu několika pochopů do třídy a začal ji za ukrutného hulákání rozbíjet. Vrhli se i na přednostu stanice, vytloukli na celé nádražní budově okna a potom pokračovali od domu k domu. U všech bytů obývaných Čechy vytloukali okna a dřevěný domek cestáře Čápa na předměstí se pokoušeli podpálit. K šovinistům se přidalo i několik kulhajících vojenských vysloužilců – invalidů z první světové války. Společným úsilím vyvlékali české ženy na ulici, trhali z nich šaty a za vlasy je vlekli po hrbolatém dláždění až před radnici. Ještě dnes vidím ty vyděšené pohledy žen, ustrašené tváře nás děti a rozběsněné surové obličejové násilníků. My děti jsme nesměly potom řadu dní vycházet samy ven z domů.⁷⁵¹

S negativními reakcemi německého obyvatelstva se setkali i v **Caparticích** na Domažlicku, kde byla výuka zahájena 3. září 1924. Ústřední výbor NJP v Praze v dopise plzeňskému školnímu inspektorovi A. Follprechtovi v říjnu 1924 napsal: „Správce české školy v Caparticích sděluje nám, že v poslední době jsou vůči českému žactvu místní školy nepřátelské projevy Němců, jejichž podněcovatelem jest německý učitel Weinfurter. Děti byly uráženy od dělníků parní pily a na správce školy bylo si stěžováno v Domažlicích.“⁷⁵²

Na mnoha místech však byla patrná i snaha o spolupráci. V roce 1936 vyjádřilo MŠANO přání, aby v obcích, kde jsou školy s obojím vyučovacím jazykem, byly pořádány společné hry českých a německých žáků za dozoru učitelů za účelem odstranění národnostní nenávisti mezi žactvem. Řídící učitel české obecné školy v **Brodu nad Tichou** na Plánsku M. Gerstner např. navrhl společné vycházky a hry v hodinách tělesné výchovy a 14. května 1936 se dotázal ÚMŠ, jak má v tomto případě postupovat. ÚMŠ mu sdělila, že rozhodnutí ponechává „správci školy na vůli, uzná-li za vhodné se zřetelem k místním poměrům“.⁷⁵³ Někde se myšlenku podařilo zrealizovat ku prospěchu věci. O proměně postojů německé většiny k české národní škole zapsal do školní kroniky české obecné školy ve **Folmavě** na Domažlicku tamní správce školy Josef Hájek: „Vzdor usilovné, podvrtné práci nepřátel školy získala přec škola obliby. Škola nabývala vážnosti i u německých občanů, němečtí učitelé zdejší dokonce nařídili svému žactvu, by se dobře snášelo se žactvem státní školy a zdravilo současně jich

⁷⁵¹ R. KUNZMANN, *Vzpomínka na českou menšinovou školu v Boru u Tachova*, Sborník Okresního muzea v Tachově 5, 1970, s. 39–40.

⁷⁵² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 2, Capartice, dopis NJP v Praze A. Follprechtovi v Plzni z 23. 10. 1924.

⁷⁵³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 472, Brod nad Tichou, dopis ÚMŠ v Praze M. Gerstnerovi z 22. 5. 1936.

českého učitele.⁷⁵⁴ Ne vždy však byly poměry takto idylické. Správce české školy v **Lukové** na Kralovicku naopak sdělil správci tamní německé školy: „Bylo mi oznámeno mými žáky, že žáci německé školy neslušně pokřikují na děti ze školy české, a to takovým způsobem, který uráží jejich národnost. Žádáme proto správu školy, aby poučila žactvo o úctě ke státnímu jazyku a potrestala každý přestupek. V případě, že by pokřikování nepřestalo, budu si stěžovat výše.“⁷⁵⁵

Pokud v národnostním zápase o žáka docházelo mezi českými a německými školami k jejich „přetahování“ na základě nabídky schopných vyučujících, kvalitního zázemí a vybavení školních budov či různých sociálních výhod, jednalo se o akceptovatelný konkurenční boj s předem jasnými pravidly. Právě končící podkapitola však s popisovaným legitimním zápasem nemá nic společného: obě strany, a na straně německé se kvůli hospodářské převaze německé většiny tato praxe projevovala v mnohem větším měřítku, se ke škodě vzájemného soužití uchýlovaly i k prostředkům, které jsou v civilizované, potažmo demokratické společnosti zavrženíhodné.

Zejména německá většina těžila z faktu, že česká menšina na ní byla hospodářsky téměř stoprocentně závislá, a používala především ve školských záležitostech celé škály nezákonných, byť stěžejních postižitelných prostředků k nátlaku, výhrůžkám a vydírání. Tyto nátlakové formy měly obvykle vysokou úspěšnost a představovaly zásadní prostředek k odnárodňování české menšiny, především školou povinných dětí. Představitelé české menšiny se snažili čelit těmto trendům obdobným způsobem, ovšem vzhledem k hospodářské síle německé většiny se to dařilo pouze výjimečně a jen v oblastech, kde byl po roce 1918 hospodářsky aktivní stát, tj. mohli ovlivňovat jen ty občany německé národnosti, kteří působili ve státní službě či kteří byli na státních institucích nějak závislí.

Ještě mnohem problematičtější však byly různé formy násilí fyzického. Před rokem 1918 i po vzniku Československa při nich docházelo k útokům proti školním budovám, kdy vznikaly škody na jejich zařízení nebo byly dokonce zcela ničeny (např. úmyslně založeným požárem). Nejméně akceptovatelné však bylo násilí (duševní či fyzické) páchané na učitelích a především pak na žácích škol. Ve všech zaznamenaných a v této podkapitole popsanych případech padá odpovědnost za tento druh násilí jednoznačně na obyvatelstvo německé národnosti. Ještě horší je skutečnost, že skutečnými viníky tohoto

⁷⁵⁴ SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Folmava, kronika školy 1927–1938, školní rok 1926/1927, nestránkováno.

⁷⁵⁵ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Luková, dopis správy obecné školy s vyučovacím jazykem československým v Lukové správě německé školy obecné v Lukové z 15. 3. 1933.

násilí nebyli ve většině případů jeho vykonavatelé, ale osnovatelé, mnohdy starostové měst či obcí, a dokonce i učitelé, kteří k realizaci svých záměrů neváhali zneužít ani školní žáky. Násilný a neférový boj o žáky tak ve vzájemném národnostním zápase mezi Čechy a Němci představuje bezesporu jedno z nejtemnějších míst.

V. 5. Problémy a spory v české menšině

Přestože v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech tvořilo české obyvatelstvo menšinu, která byla obvykle německou majoritou různým způsobem perzekuována a šikanována, nebylo samo mnohdy jednotné a zbytečně se vyčerpávalo vnitřními spory. Ani činnost ÚMŠ se vždy neseťkávala s pochopením a podporou a její aktivity nenacházely mnohdy porozumění ani mezi českým obyvatelstvem. První předseda plzeňského odboru ÚMŠ F. Schwarz o tom v roce 1900 napsal: *„Litujeme těch lidí, kteří popírají Ústřední matici školské jejího vzácného významu, ano, kteří se posmívají těm, kdo jinak smýšlejíce, projevují jí přízeň a ukazují, že milují svůj národ a dali by všecko, co mají, kdyby ho tím spasili, litujeme jich, nechť si již stojí stranou, když zápasíme za právo, čest a dobro svého národa, neboť posilňují jeho protivníky. Přirozené jest, když snaží se národ, aby byl stejně ceněn a vážen ve všech ohledech jako jiný národ, a když ten, kdo vyšel z lůna takového národa, pomáhá jemu k tomu vši silou. A spravedlivé jest, když se chce dělit národ s národem stejným dílem o právo, a proto jest dvojnásob cenné to, za co zápasíme. Ale nepřirozené a prostý cit urážející jest, když ten, jenž vyšel z lůna české matky, straní se zápasu pro právo, čest a dobro svého národa, nebo dokonce pomáhá těm, co šlapají toto právo, pokalují tuto čest a porušují toto dobro.“*⁷⁵⁶

Výraznou tvář české menšiny byli vždy učitelé národních škol. Vůči nim proto také směřovaly četné výtky obyvatelstva nejen německé, ale i české národnosti. Dne 12. října 1907 se kupř. dostavili do kanceláře ústředního výboru NJP v Praze Antonín Mráz a Matěj Ekstein z **Prapořiště** na Domažlicku a stěžovali si na liknavost řídícího učitele T. Flašky při zápise do tamní matiční české školy a opatrovny. Vytýkali mu zejména fakt, že *„nevyvíjel před zápisem dostatečnou horlivost v agitaci pro návštěvu školy i opatrovny, následkem čehož frekvence na škole klesla a také zápis do české opatrovny dopadl neuspokojivě“*.⁷⁵⁷ Podle stěžovatelů byl důvodem nezájem manželky

⁷⁵⁶ F. SCHWARZ, *Jsmo všichni na stráž?* in: Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900, Plzeň 1900, s. 6–7.

⁷⁵⁷ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 418, Prapořiště, dopis NJP v Praze ÚMŠ v Praze z 18. 10. 1907.

řídícího učitele, které na opatrovně nezáleželo, protože dosud prázdnou školní místnost využívala jako prádelnu a skladiště. Kromě toho si na učitele Flašku stěžovali i proto, že nepouštěl ani v zimě děti do třídy před osmou hodinou ranní, že školní místnost často nebyla dobře vytopena, že učitel v době vyučování často opouštěl učebnu a nechával děti bez dozoru atd. Požadovali proto, aby byl ze školy co nejdříve odstraněn, jinak se česká škola v obci neudrží, k čemuž výslovně uvedli: „*Této hanby žádáme, abychom byli uchráněni, jelikož již teď jsme předmětem výsměchu.*“⁷⁵⁸ NJP se v této souvislosti obrátila na ÚMŠ se žádostí o prošetření situace, a pokud by byla stížnost shledána odůvodněnou, tak i o přeložení učitele Flašky a o svěřeni správy škol „*jiné dobré a spolehlivé síle učitelské, která by starala se o rozkvět ústavů vyučovacích nejenom ve škole, ale také pěstováním dobrých styků s občany české národnosti škole zabezpečila jejich přízeň, podporu a sympatie.*“⁷⁵⁹ Učitel Flaška byl sice v roce 1908 pod nátlakem rodičů přeložen do Vrchlabí, ale obyvatelé nebyli spokojeni ani s jeho nástupci. Příkladem budiž třeba situace kolem správce školy Boleslava Černého, na něhož si 2. července 1918 stěžovala skupina prapořišťských žen proto, že „*málo vyučuje, školy zanedbává a tím také že prospěch jejich dětí jeví se nedostatečným*“, a žádaly „*síly agilnější pro Prapořiště*“, jinak odmítaly nadále posílat své děti do české školy. Předseda místního odboru NJP v Prapořišti Jakub Kaiser však veškerá obvinění učitele Černého označil za „*úplně neodůvodněná a křivá*“. K tomu Kaiser uvedl: „*Příslovečná je nespokojenost lidí v Prapořišti se svými učiteli!*“ Jednatel plzeňského odboru ÚMŠ A. Follprecht, který byl pověřen vyřešením stížnosti, ve své zprávě napsal: „*Celkem udělal na mne dojem pan kolega Černý velice příznivý. Jest to muž velice inteligentní, ve škole pilný, mimo školu literárně činný, jehož válečné poměry zahnal v místo, kde mu uznání a štěstí nikdy nepokvete.*“⁷⁶⁰ Ani Černý kvůli nátlaku rodičů v Prapořišti nezůstal a od září 1918 byl vystřídán V. Čížkem.

Nejednota v české menšině se projevovala nejen uvedenými denunciacemi, ale rovněž bojkotem školní docházky a české školy vůbec. Správce české školy v **Bělé nad Radbuzou** na Hortšovskotýnsku, která vznikla v roce 1924, Karel Hůla v listopadu 1930 inspektoru F. Štolcpartovi napsal: „*Kolega Řezáč z Pleše mi sdělil, že jste byl ze strany zdejšího pana poštmistra informován o tom, že zdejší mateřská škola má jen 5 dětí. Jelikož plně chápu, že Vám, jako zakladateli zdejší školy nemálo záleží na tom,*

⁷⁵⁸ Tamtéž.

⁷⁵⁹ Tamtéž.

⁷⁶⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 418, Prapořiště, dopis A. Follprechta ÚMŠ v Praze z 6. 7. 1918.

*by Vámi založené školy se nyní nezavíraly, dovolím si Vám uctivě sdělit, že na zdejší mateřské škole je zapsáno 19 dětí, z nichž pravidelně navštěvuje školku 15–17 dětí. Rovněž tak jsou až příliš lhavě zkresleny úvahy pana poštmistra, které on Vám sdělil, a vyplývají čistě z osobní nenávisti jmenovaného vůči mojí osobě. Pan poštmistr, třeba Čech a legionář, nadržuje zřejmě Němcům a nestal se ještě u nás případ, by nevystupoval příkře proti českému učiteli, zatímco denně vysedává v hostinci ve společnosti německých učitelů, s nimiž si tyká. Místní odbor NJP v Bělé, jehož já jsem jednatelem, psal do Prahy stížnost, že všichni čtyři listonoši zdejší pošty neovládají státní jazyk, připsal ten mojí rukou psaný dostal se úředně do rukou pana poštmistra, který vyzradil věc tu listonošům a popouzí proti mojí osobě německé obyvatelstvo, nazýváje mne udavačem.*⁷⁶¹

Rovněž proti české škole v **Bukovci** na Horšovskotýnsku byli kromě místních Němců, které vedl řídicí učitel německé obecné školy Josef Krippner, i mnozí Češi. Jedním z nich byl i český farář Josef Jačka, který 8. dubna 1933 správci české školy Václavu Martínkovi údajně sdělil, že se zasadí o to, aby česká škola v obci skončila, a dodal, že pokud v obci bude i nadále, neposkytne jejímu správci byt na faře. Řídicí učitel Martínek vypjatou situaci v obci komentoval slovy: „*Výrok tento byl však bez svědků a on jistě bude popírat, co řekl. Nyní vidím p. faráře v čilých rozmluvách a poradách s místními občany, kteří jsou zaujatí proti české škole. Také pan řídicí Krippner žádá o znovuzřízení trojtřídní školy a o uvolnění třídy, již má česká škola v nájmu. Pan farář má zvláštní morálku a taktiku při styku s lidmi. Sejde-li se s Němcem, nadává na Čechy, a před Čechem napadá Němce. Na obranu svého kroku proti české škole uvádí, že se dříve exponoval o rozvoj českého živlu v místě i okolí, ale nacházel u Čechů vždy nevděčnost. Pan farář rozšiřuje po okolí nepravdivé zprávy o zrušení české školy. O této věci mluví jako o události jisté a již odbyté, aby podlomil důvěru v českou školu. Jinak jsou poměry nejisté. Lidé v místě i v okolí jednají na popud jedinců, kteří chtějí český živel udusit. Říkají, že nemohou dát děti do české školy, protože by v místě neobstáli. Hlavní příčinou nezdaru české školy je jako jinde hospodářská závislost rodičů, posílajících děti do české školy, na Němcích. Upozorňuji však, že jakékoliv zasáhnutí sebe nenápadnější do místních poměrů ze strany české vzbudí velké podráždění.*“⁷⁶² ÚMŠ v Plzni odeslala v polovině července 1933 na „*podporu českého živlu*“ a na záchranu bukovecké školy drobnější finanční obnos

⁷⁶¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bělá nad Radbuzou, dopis K. Hüly F. Štolcpartovi z 11. 11. 1930.

⁷⁶² SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 1, Bukovec, dopis V. Martínka L. Šebestovi z 2. 5. 1933.

s ohražením, že „materiální podpora českých hraničářů výhradně spadá do kompetence NJP, kdežto ÚMŠ náleží pouze financovati organisaci a péči o kulturní, osvětové a školské potřeby českých menšin“.⁷⁶³ Snahy o řešení hospodářské závislosti české menšiny tak vedly i zde k dosažení pouze dílčího úspěchu a nemohly přinést zásadní změnu nastíněných poměrů.

Kriticky se mnohdy česká menšina stavěla k odborné úrovni menšinových škol. Praporčík Václav Vojtěch z **Meclova** na Horšovskotýnsku např. posílal své děti do české školy v Poběžovicích, aby měly lepší naději k přijetí na měšťanskou školu. Správce české školy v Meclově J. Břichcín k tomu uvedl: „*Jsmo velice rádi, když je k nám sem přidělen Čech a zvláště, který má děti do školy, poněvadž každým rokem zde české děti ubývají a jiní Češi zde nejsou. Nemůže nám být lhostejno, aby byly české děti z Meclova posílány jinam, když je zde česká škola. Pan praporčík by měl jíti vzorem ostatním a sám působiti na liknavce, aby dali děti, kam patří.*“⁷⁶⁴ Také v **Orlovicích** na Domažlicku, kde byla 1. října 1927 otevřena opatrovna ÚMŠ, vedly problémy mezi místními Čechy koncem dvacátých a počátkem třicátých let k poklesu zájmu o českou školu. Ve školní kronice o tom doslova stojí: „*Tento stav možno vysvětliti jedině poklesem zájmu a vybíjením sil ve vzájemných třenicích.*“⁷⁶⁵ Tento názor řídicího učitele orlovické školy Jana Jiřika nebyl zdaleka ojedinělý a odráží potíže, s nimiž se česká menšina v meziválečném období na mnoha místech národnostně smíšených oblastí potýkala.

Problémy české menšiny mnohdy souvisely i s pochybnou kvalitou některých jejích příslušníků. Správce české školy v **Miřkově** na Horšovskotýnsku Karel Šampalík napsal o české menšině: „*Místní české obyvatelstvo, malá menšina, jsou většinou zaměstnanci velkostatku. Mnohý z nich špatně píše a čte, ba dokonce jsou mezi nimi analfabeti. Přistěhovali se sem od Domažlic z českých obcí. Proto i menšinová práce je zde obtížná, někdy i nemožná. Národní vědomí je umořeno vezdejšími starostmi o denní pokrm.*“⁷⁶⁶ Problémem tzv. dvorských žáků, jejichž rodiče pracovali na velkostatku, byla rovněž jejich častá fluktuace, kdy se počty žáků školy měnily během jednoho roku. O existenci české školy v **Pleši** na Horšovskotýnsku se její správce Josef Pešek vyjádřil slovy: „*Nemohu za to, že nám 20 dětí odešlo do německé školy. Mám o plešské škole*

⁷⁶³ Tamtéž, Bukovec, dopis ÚMŠ v Plzni NJP v Plzni z 19. 7. 1933.

⁷⁶⁴ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 4, Meclov, dopis J. Břichcína F. Štolcpartovi z 26. 8. 1933.

⁷⁶⁵ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná škola Orlovice, školní kronika 1921–1935, školní rok 1928/1929, nestránkováno.

⁷⁶⁶ SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, f. Obecná (národní) škola Miřkov, školní kronika 1925–1938, školní rok 1925/1926, nestránkováno.

*docela jiné názory; bylo by nejlépe v zájmu státu, by to vše zavřeli. Je to prosté vyhazování peněz pro Němce, z kterých nikdy Češi nebudou, na úkor našich dětí ve vnitrozemí.*⁷⁶⁷ Takto radikální názory, vyjadřované mnohem častěji Němci, však z velké většiny odpovídaly realitě a nebyly výjimkou ani mezi částí obyvatelstva české národnosti.

Spory mezi českou menšinou dokládá i případ ze **Sytna** na Stříbrsku. Zde se problémy vyhrtyly v souvislosti s obsazením místa opatrovnice matiční opatrovny a mateřské školy, která byla otevřena 18. listopadu 1931 a nacházela se v pronájmu v domku Němce Karla Raschty. Řídící pěstounkou byla Z. Růžičková, opatrovnici Marie Šindelářová. Když se Šindelářová odstěhovala, získala toto místo Kateřina Dolejšová a spory o jeho obsazení značně poškodily vztahy mezi místním českým obyvatelstvem. Správkyňe školy Růžičková poměry v obci komentovala slovy: „*Zdá se, že některým lidem není vhod, že se poměry kolem mateřské školy trochu uklidnily, a když se správkyňe nehodlá přikloniti k té ani k té straně, tak postranním manévrováním chtějí si vynutiti určitost stranickou. Ať přijde do Sulislavi neb Sytna jakýkoliv učitel, za 14 dní, nejdéle za měsíc jde si na něho stěžovati ona sporná strana podle toho, s kým mluví, aniž vůbec znal již místní poměry. Od nějaké doby pozoruje správkyňe školy různé nepříznivé vlivy, kterým záleží velmi na tom, aby sytenská mateřská škola neprospívala a tím také nevychovala materiál pro českou obecnou školu. Tyto vlivy snaží se působiti podvrtně. Bohužel není to jen nepřátelství se strany německé.*“⁷⁶⁸ V roce 1937 podal Raschta návrh, aby ÚMŠ dala Dolejšové výpověď a opatrovnici jmenovala jeho manželku, která však byla ryzí Němka a vůbec neovládala český jazyk.⁷⁶⁹ Tento do značné míry absurdní návrh však přijat nebyl a spory o obsazení místa opatrovnice záhy přehlušily mnohem významnější události, které českou menšinu v Sytně koncem třicátých let postihly.

Spory se často rozhořely i kvůli boji dvou nebo několika českých škol o žáky. Nebylo totiž výjimkou, že vznik nové české školy přímo ohrožoval existenci stejnojazyčné školy v jiné obci, kam docházeli rovněž přespolní žáci. Vznik nové české školy ubral žáky stávající škole, která se pak snadno mohla dostat do existenčních obtíží. Příkladem budiž třeba obec **Sulislav** na Stříbrsku. Tamní řídící učitel české školy František Svoboda se snažil o zmaření vzniku české školy v sousední obci **Sytno**, která byla od

⁷⁶⁷ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 6, Pleš, dopis J. Peška V. Řezáčovi z 10. 10. 1933.

⁷⁶⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 560, Sytno, dopis Z. Růžičkové ÚMŠ v Praze z 19. 3. 1935.

⁷⁶⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 560, Sytno.

Sulislavi vzdálená pouhé dva kilometry. MŠANO o tom v březnu 1933 napsal: „*Spoléhati se na to, že některé dítky, navštěvující nyní školu německou, by přešly do české školy, jest velmi problematické. Dnes třeba přejdou dvě dítky, a nebude-li se moci vyhověti za rok nadměrným požadavkům rodičů, půjdou opět do školy německé. Má-li býti otvírána škola kvůli německým dětem, při nichž jsou české děti na duchu mrzačené, přinese to více škody než užitku národu i státu. Kdyby sytenští poněmčení občané chtěli, aby jejich děti se naučily česky, posílali by je do zdejší (sulislavské) české školy. Protože však vědí, že naprosto české prostředí zdejší školy by mělo vliv na národnostní stránku jejich dětí, snaží se všemožně o oslabení školy v Sulislavi.*“⁷⁷⁰ Žádal proto o zřízení expozitury sulislavské školy v Sytně, ale místní obyvatelstvo tuto možnost odmítlo, neboť Svoboda nebyl v Sytně příliš oblíbený, a mnozí sytenští obyvatelé dokonce vyhrožovali, že pokud nebude zřízena samostatná česká škola, přestanou posílat své děti do Sulislavi a přehlásí je raději do německé školy v Sytně. Svobodu navíc obviňovali z nečestného jednání, na což reagoval slovy: „*Prosím, abyste nehledal v mém odporu proti zřízení školy v Sytně žádné postranní myšlenky, hlavně ne takové, kterou mi přikládají moji osobní nepřátelé, že totiž se stavím proti jen z toho důvodu, že druhá třída jest umístěna v mém domě.*“⁷⁷¹ V době doznívající hospodářské krize však byla možnost zakládání nových škol velice omezená a všechny strany došly nakonec ke kompromisu s tím, že od září 1934 byla v Sytně otevřena prozatímní expozitura sulislavské školy, která byla od listopadu 1934 umístěna v domě č. p. 35 Josefa Pilvouska.⁷⁷²

Dalším problémem bylo, že české rodiny s více školou povinnými dětmi mnohdy svého postavení zneužívaly k vydírání českého učitele, jenž byl na jejich dětech existenčně závislý. O snahách využít či zneužít situace vypovídá třeba případ Jana Žáčka ze **Stráže** na Tachovsku. Ten byl pro tamní českou školu obzvláště důležitý, jelikož měl sedm dětí, z toho tři školou povinné. Jako válečný invalida požádal o místo školníka, což správce školy Antonín Franěk ještě na podzim 1937 podporoval: „*Snažili jsme se ze všech sil, aby dostal zatím místo někde v privatě. Byt jsme nesehnali. Proč? Jsme zde v krajině nám velmi nepřátelské. Čechů je tu jen několik. Musíme se zoufale bránit a musíme velmi usilovat o to, abychom zde českou školu za každou cenu udrželi. Potřebovali jsme nutně české děti. Naskytla se příležitost jedině s tím školníkem. Kdyby*

⁷⁷⁰ Tamtéž, Sytno, dopis F. Svobody MŠANO v Praze z 11. 3. 1933.

⁷⁷¹ Tamtéž, Sytno, dopis F. Svobody A. Follprechtovi z 18. 8. 1933.

⁷⁷² Tamtéž, Sytno, dopis ÚMŠ v Praze ÚMŠ v Plzni z 28. 8. 1933.

ÚMŠ toto místo udělila žadateli, znamenalo by to, že by nejlépe zajistila trvání české školy ve Stráži. Pan statkář Dvořák dělá všechno možné v tom ohledu, jen aby ho zde udržel. Vždyť dává celé rodině deputát, ačkoliv jen školníkův patnáctiletý syn u něho pracuje. Říkal, že by ho nikdy žádná rodina tolik nestála jako tato. Všechno prý však dělá rád. Dělá to pro stát, pro náš národ, který všichni tolik milujeme a máme podporovat.⁷⁷³ Již v únoru 1938 se však nový správce školy obrátil na ÚMŠ se žádostí o výpověď Žáčkovi: „Správce školy snažil se za každou cenu udržet ho v naší škole. Vždyť mám stále na paměti dekret, v kterém výslovně stojí, že se mám snažit o to, abych pro českou školu získal co nejvíce českých dětí. To také školník Jan Žáček věděl. Dělal proto, co nejhoršího mohl. Ve zdejší škole to tak vypadalo, jako kdybych já byl podřízen školníkovi Janu Žáčkovi a ne on mně. Jak jsem mu v něčem nesmyslném nevyhověl, hned mně hrozil, že se bude stěhovat.“⁷⁷⁴ O výsledku sporu mezi Fraňkem a Žáčkem se v archivních pramenech bohužel nedochovaly žádné informace.

K podobnému případu, kdy si rodiče českých žáků brali školu a učitele jako rukojmí ve svých sporech, došlo rovněž ve **Svaté Kateřině** u Nýrska ma Klatovsku. Správce tamní školy Václav Pech o sporech mezi místními Čechy napsal: „Nastoupil jsem místo. Dům ještě nebyl najat, takže jsem ani nevěděl, že v domě bude ještě někdo bydlet. Přistěhoval se do domu pan Karel Lepší s rodinou a pan Josef Janda taktéž s rodinou. Bylo slíbeno panu Lepšimu, že prý zahrada bude patřit jemu a půda prý bude také jeho a ve sklepě prý bude mít pivo, neboť má prý býti v budově hostinec. Bylo tedy slíbeno panu Lepšimu tolik, že nezbylo ničeho na pana Jandu a ani kousek zahrady pro školu. Všechno bylo slibováno jen proto, aby se pan Lepší a pan Janda přistěhovali s dětmi do školy. Netrvalo však dlouho a došlo k několika nedorozuměním mezi oběma nájemníky. Každý si přišel stěžovat na druhého a já jako řídící učitel jsem se snažil býti rozhodčím mezi oběma stranami. Pan Lepší povídal, že prý školu drží jen on, protože prý má ve škole děti a že prý já jsem závislý vlastně jen na něm. V důsledku toho si asi pan Lepší také myslí, že mu nemám co přikazovat. Také vůbec nebylo respektováno moje nařízení, že mezi vyučováním nikdo nesmí vstoupiti do třídy bez povolení. Paní Lepší, školnice, přijde, kdykoli se jí to zlíbí. Toho však ještě není dosti. Mluví před dětmi velmi nedůstojně. (...) Jsou tu dokonce lidé, kteří nemají se školou vůbec co dělat a pouze tím, že se zapříčinili o to, že ta škola byla zřízena, mi chtějí taky poroučet a dokonce

⁷⁷³ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 556, Stráž u Tachova, dopis A. Fraňka ÚMŠ v Praze z 8. 10. 1937.

⁷⁷⁴ Tamtéž, Stráž u Tachova, dopis A. Fraňka ÚMŠ v Praze z 20. 2. 1938.

*předepisovat, jak mám zacházet s dětmi.*⁷⁷⁵ Jedna z hádek mezi školnicí Lepší a učitelem Pechem ve třídě měla dohru před školní budovou a přímými svědky byli nejen místní Češi, ale i Němci. Podle místního odboru NJP ve Svaté Kateřině byly tyto poměry neudržitelné a škola byla vážně ohrožena, viníkem však byl údajně učitel Pech, který „*pro menšinovou školu pro své mláďa a nezkušenost, kdy podléhá různým stranickým zájmům, naprosto se nehodí*“.⁷⁷⁶ V dopise místního odboru NJP ve Svaté Kateřině dále stálo: „*Ze všeho jest zřejmo, že pan učitel Pech úmyslně vyvolává hádky s rodinou Lepších, aby je vyprovokoval k nepředloženostem a tím pak měl důvod pro stížnost vůči nim a důvod pro zbavení je místa školnictví. Jest jisté, že vyprovokovati chudáky nemající takřka co do úst není ani uměním, ani záslužnou činností pro budoucnost školy ve zněmčeném území.*“⁷⁷⁷ Místo učitele Pecha přišel do Svaté Kateřiny učitel Josef Bílý, který měl však s Lepšími problémy také. V květnu 1938 kritizoval jejich aktivitu: „*Rodina Karla Lepšího nezasluhuje toho, co pro ni zdejší menšina udělala. Odbor NJP vymohl si hostinskou koncesi proto, aby měl svou spolkovou místnost a aby se mohli zdejší hraničáři více stýkati, čímž soudržnost mezi nimi by se zvýšila. Nikdo však do hostince nechodí, neboť každý se obává, že jej A. Lepší pomluví. A. Lepší je žena, která ničeho nesmlčí a stará se jen o roznášení klepů a pomlouvání zdejší menšiny. Několikrát jsem ji již napomenul, nebylo to však nic platné a ještě byla hrubá. Přede mnou byli zde dva kolegové, každý tu však vydržel jen půl roku. Zdejší menšina byla tehdy rozdělena na dva tábory. V zájmu klidu v české menšině bylo by záhodno, kdyby rodina Karla Lepšího byla pryč. Dokud zde bude, nebude nikdy klidu.*“⁷⁷⁸ Ani v tomto případě o dalších osudech rodiny K. Lepšího ve Svaté Kateřině archivní prameny již bohužel neinformují.

Také domkář a strojník české národnosti Filip Pytlík z **Malesic** na Touškovsku posílal celá léta své tři děti do české školy a vždy se hlásil k české národnosti. Od místního odboru NJP v Plzni si pak pronajal pole, ale včas nezaplatil nájemné, a tak ho plzeňský odbor zažaloval. Tímto postupem byl Pytlík velmi otřesen a „*soptě hněvem, dal ihned své děti do školy německé zapsati a stal se z něho nebezpečný renegát*“.⁷⁷⁹ Mnozí rodiče dětí z národnostně smíšených manželství, které navštěvovaly českou

⁷⁷⁵ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 499, Svatá Kateřina (Nýrsko), dopis V. Pecha ÚMŠ v Praze z 22. 10. 1936.

⁷⁷⁶ Tamtéž, Svatá Kateřina (Nýrsko), dopis NJP ve Svaté Kateřině NJP v Praze z 16. 11. 1936.

⁷⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁷⁸ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 499, Svatá Kateřina (Nýrsko), dopis J. Bílého ÚMŠ v Praze z 19. 5. 1938.

⁷⁷⁹ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 396, Malesice, dopis správy české školy v Malesicích ÚMŠ v Praze z 24. 10. 1905.

školu v **Dobřanech**, zase vyhrožovali, že pokud nedostanou práci v místním ústavu pro choromyslné, přehlásí své děti do německé školy.⁷⁸⁰

České „obránné“ spolky se proto snažily působit na to, aby byla česká menšina co nejvíce jednotná. K tomu směřovaly kupř. i oblíbené národní slavnosti. Jedna z mnoha se konala 12. srpna 1934 v **Nýrsku** na Klatovsku a v letáku k ní stála výzva k jednotě a spolupráci: *„Chceme soustřediti v Nýrsku v ten den nejširší českou veřejnost, abychom dokumentovali zdejším Němcům sílu národní myšlenky, abychom jim dokázali, že naše pohraničí není opuštěno, že má dosti přátel, kteří na ně nejen myslí, ale v dobách, kdy toho bude potřeba, přijdou a postaví se neohroženě na obranu toho, co naše jest. Srpnová slavnost v Nýrsku má býti přehlídkou bojovníků, kteří jsou ochotni hájiti stát a jeho demokracii proti komukoliv a kdykoliv. Zveme Vás co nejuctivěji k tomuto svátku našeho pohraničí, k tomuto velkému dni, kdy v Nýrsku bude zníti jen český jazyk a kdy bude poněmčené Nýrsko takovým, jakým bychom si je přáli stále viděti. Přijďte pokud možno v našich krásných národních krojích, přineste s sebou na rtech naše krásné národní písně a v srdci velikou lásku k našim menšinám. Přijďte navštívit ty, jimž osud byl méně přízniv a postavil je na tuto horkou půdu, do toho cizáckého prostředí a uložil jim, aby stáli pevně a neochvějně hájili proti každému to, co je nám všem Čechům nejdražší. Přijďte nás posílit v našem boji a dodati nových sil. Po velikých nacionálních německých slavnostech v Nýrsku v minulých dnech a vzhledem k posledním událostem u našich blízkých sousedů je velmi nutno ukázati se v celé své síle, je nutno uposlechnouti našeho volání a dokázati, že dosud v našich žilách koluje ta zdravá česká krev, že naše srdce jsou naplněna tou láskou bratrskou, která nepřipustí se v nebezpečí opouštěti, že za našimi menšinami dnes stojí celý český národ.“*⁷⁸¹

Jedinou významnější zbraní, kterou mohla česká menšina žijící v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech čelit různým formám nátlaku německé většiny, byla její jednota a soudržnost. Obvykle tomu tak i bylo a české obyvatelstvo se v obraně svých národnostních zájmů semklo kolem školy a její správce či řídící učitel byl většinou její neformální autoritou. Německá většina se proto snažila různými prostředky jednotu české menšiny narušovat a zejména v krizových obdobích byly tyto snahy celkem úspěšné. Využívala k tomu různé, v předchozích podkapitolách popsané formy hospodářského a politického nátlaku, a působila tak v české národnostní skupině

⁷⁸⁰ NA, f. ÚMŠ Praha, kart. 437, dopis správce školy v Dobřanech ÚMŠ v Praze z 10. 12. 1913.

⁷⁸¹ SOA v Plzni, f. ÚMŠ Plzeň, kart. 5, Nýrsko, leták NJP v Nýrsku a TJ Sokol v Nýrsku „České veřejnosti“ z 30. 7. 1934.

nenapravitelné škody. Část jejích příslušníků se vyčlenila zcela a přešla otevřeně na německou stranu (v dobovém diskurzu se jednalo o tzv. renegáty), další část se stala národnostně indiferentní a navenek se neprojevovala nijak. Zbytek příslušníků české menšiny byl dílem aktivní a snažil se až do posledních chvil hájit zásady, na nichž bylo vytvořeno meziválečné Československo, dílem frustrovaný z vývoje po roce 1918 a obviňující vládu za všechna příkoří, která se mu děla a na něž demokratický stát nedokázal adekvátně reagovat.

S postupující hospodářskou a politickou krizí třicátých let 20. století se situace české menšiny v národnostně smíšených oblastech sledované oblasti stále více zhoršovala. Propukaly spory mezi jejími příslušníky, ještě více se hroutila její vnitřní jednota, čímž docházelo k dalšímu oslabování její síly. Na mnoha místech se tvořily v rámci české menšiny nepřátelské frakce, které na sebe k velké radosti německé většiny vzájemně nevražily, podávaly stížnosti a udávaly se. K vnějšímu nepříteli, kterým zejména po roce 1935 většina obyvatelstva německé národnosti bezesporu patřila, se tak přidal nepřítel z vlastních řad, který ještě více oslaboval akceschopnost, obranyschopnost a životaschopnost české menšiny.

Závěr

Vývoj českého menšinového školství v letech 1880–1945 prošel nejen na celonárodní, ale rovněž na regionální úrovni mnoha proměnami, což předložená práce bohatě dokládá jak v rovině chronologické, tak v rovině věcné.

V rovině chronologické byl zásadním mezníkem, který výrazně ovlivnil tento proces po kvantitativní i kvalitativní stránce, vznik Československa v roce 1918, který umožnil budování národního školství na zcela odlišných principech, než tomu bylo do té doby. Zatímco před rokem 1918 byla česká menšina v národnostně smíšených oblastech českých zemí odkázána v budování svého školství téměř výhradně na pomoc národních spolků a ke zveřejňování, či dokonce postátňování menšinových škol docházelo vzhledem k odporu a bojkotu německé většiny a státních úřadů (zejména ministerstva kultu a vyučování či školních rad různé úrovně) pouze zřídka, po roce 1918 se situace zásadně změnila k lepšímu. To se kromě dále uvedených skutečností projevilo zejména v počtech nově zakládaných českých menšinových škol v bezprostředně popřevratovém období, kdy jen do roku 1921 vzniklo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na 800 nových českých veřejných obecných škol.

Ve věcné rovině se tentýž mezník projevil pozitivně zejména v otázkách postavení učitelů menšinových a posléze národních škol, jejich hmotného i sociálního zabezpečení, zásadním způsobem se změnil přístup státu k otázce prostorového umístění škol, kdy se především podařilo realizovat ambiciózní program na výstavbu nových školních budov ze státního rozpočtu. Nová školská legislativa, podřízení menšinového, nově národního školství přímo státu a jeho zájem na promyšleném budování organizace školství byly bezesporu hlavními pozitivy jeho vývoje po roce 1918. Díky těmto tendencím se podařilo nejen stabilizovat dosavadní český menšinový školský systém, ale především umožnit jeho neuvěřitelnou meziválečnou expanzi.

Také role nejvýznamnějšího českého národního spolku, který se orientoval na péči o české menšinové školství, ÚMŠ, prošla po roce 1918 výraznou proměnou. Z pouze trpěné a často různě perzekuované organizace se po roce 1918 stala v oblasti budování národního školství rovnocenným partnerem státu.

Ani tento pro české národní školství velmi pozitivní vývoj po roce 1918 však nedokázal vyřešit veškeré problémy, s nimiž se česká menšina před vznikem Československa potýkala. I když byla československá školská legislativa k budování národního školství velice vstřícná, nemohlo se podařit zajistit možnost výuky

v mateřském jazyce pro úplně všechny žáky, a tak soukromé, v českém případě mateřské školy na mnoha místech existovaly i nadále. Změnila se však jejich struktura: zatímco před rokem 1918 se ve většině případů jednalo o obecné či mateřské školy, po vzniku Československa bylo vydržování soukromých obecných škol spíše výjimkou, a ÚMŠ se tak mohla mnohem více zaměřit na budování vyššího typu národního školství, zejména měšťanských a odborných škol.

Mnohem horší však byla skutečnost, že se ani po roce 1918 nepodařilo v národnostně smíšených oblastech nově vzniklého státu odstranit snad největší problém české menšiny, který spočíval v její hospodářské závislosti na německé většině. I po vzniku Československa tak musely úřady většinou jen bezmocně přihlížet skrytým či zjevným symptomům zastrahování obyvatelstva české národnosti propouštěním z práce, vypovídáním z nájmu a dalším projevům hospodářského nátlaku. Všechny tyto projevy nebrachiálního, ovšem v důsledku o nic méně nebezpečného násilí v drtivé většině případů souvisely právě s českým národním školstvím. I po roce 1918 tak byli rodiče českých školou povinných žáků nejrůznějšími způsoby přesvědčováni o tom, aby své děti posílali do té „správné“ školy: za to byli buď odměňováni nejrůznějšími benefity, nebo trestáni hospodářskou a existenční likvidací. České menšinové spolky se sice i za pomoci státu snažily po roce 1918 tuto situaci změnit poměrně sofistikovaným programem hospodářské emancipace české menšiny, ovšem tyto aktivity ve skutečnosti pomohly pouze zanedbatelnému počtu Čechů a zbytek české menšiny vystavily ještě většímu odvetnému tlaku ze strany Němců.

Po roce 1918 se nepodařilo odstranit ani další projevy odmítání čehokoliv českého ze strany většiny obyvatelstva německé národnosti. Nedobrovolné a silou vynucené začlenění jím obývaných oblastí do nově vzniklého Československa nemohlo přinést žádnou pozitivní změnu v jeho vnímání Čechů. I přes porážku německé iredenty a tzv. německý politický aktivismus, který se projevoval od poloviny dvacátých let, se situace české menšiny v národnostně smíšených oblastech Československa nijak výrazně nezlepšila. Naopak, mnozí představitelé české menšiny si soustavně stěžovali na rostoucí projevy protičeské nenávisti, kterou ve srovnání s obdobím před rokem 1918 označovali dokonce za mnohem intenzivnější a mnohostrannější. Zvyšovaly se počty případů slovního i fyzického násilí, jeho oběťmi se stále častěji stávali přímo učitelé, či dokonce žáci českých národních škol. V mnoha případech byly k výkonu násilí verbovány svými učiteli německé děti, což ještě více podtrhovalo zhoršující se národnostní poměry. Ty se vyhroutily zejména po roce 1935 a od té doby žila česká

menšina v národnostně smíšených oblastech Československa trvale v atmosféře nejistoty a strachu.

Čeští hraničáři, jak se příslušníci české menšiny obvykle s notnou dávkou hrdosti nazývali, spoléhali v řešení výše uvedených problémů na stát. Československá republika jako demokratický státní útvar však tyto potíže demokratickými prostředky řešit neuměla. Speciálně přijatá legislativa sice umožňovala chránit stát proti zjevným útokům na něj, takřka neviditelné a především obtížně prokazatelné projevy násilí, bojkotu a zastrašování však postihnout nemohla. Frustrace české menšiny z nenaplněného očekávání vývoje po roce 1918 se tak stupňovala. Propukaly spory mezi jejími příslušníky, hroutil se vnitřní jednotu, mnozí pod vlivem slibů či hrozeb přecházeli na druhou stranu pomyslné frontové linie či opouštěli národnostně smíšené oblasti a stěhovali se do českého vnitrozemí. Zejména po roce 1935 se česká menšina nacházela ve stavu postupujícího rozvratu. Její část byla vývojem frustrovaná a upadala do stavu lhostejnosti a pasivity, další část se však snažila projevovat i nadále národní aktivitu a mnohdy se i spojovala proti nepřátelským výpadům se všemi, kteří zastávali podobné postoje a hájili tytéž hodnoty, např. němečtí aktivisté či antifašisté.

Centry českého aktivismu byly až do poslední chvíle národní školy a jejich učitelé. I když i mezi nimi byly výjimky, většina z nich až do konce existence českých škol a jejich nuceného odchodu z národnostně smíšených oblastí pracovala pro program státní celistvosti. Výsledky předložené práce zcela potvrdily jednu z jejích hlavních pracovních hypotéz, která se věnovala významu existence národních škol pro vývoj české menšiny. Na základě interpretace pramenů lze jednoznačně potvrdit, že existence národních škol byla klíčová pro udržení a elementární rozvoj českého jazyka a české menšiny v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa. České národní školství bylo z toho důvodu existenční záležitostí jako základní mechanismus obrany proti poněmčování obyvatelstva české národnosti, resp. obyvatelstva žijícího v národnostně smíšených rodinách.

Práce potvrdila i další hypotézu o tom, že ani přes veškerou podporu, kterou české národní školství po roce 1918 ze strany státu dostávalo, nebyl jeho vývoj jednoduchý, že se české národní školy potýkaly i nadále s mnoha problémy personálního a hmotného charakteru. Jednoznačně byla potvrzena rovněž hypotéza o přetrvávajícím negativním vztahu většiny obyvatelstva německé národnosti k české škole a sekundárně i k československému státu. A prokázané se zdá být i tvrzení o nejednotě české menšiny a o složitých životních podmínkách českých hraničářů, často nepochopených či

přezíraných, a mnohdy dokonce neprávem vysmívaných nebo karikovaných. Na druhou stranu bylo pochopitelné, že většina občanů Československa žijících v ryze českých oblastech život těchto hraničářů v nepřátelském prostředí a v národnostní izolaci dokázala stěží pochopit. Přesto byla tímto nepochopením část české menšiny výrazně frustrovaná: její postavení rozhodně nebylo jednoduché a boj o její přežití a rozvoj byl zároveň i zásadním zápasem o existenci celého národa.

Summary

The Czech minority school system (national system after 1918) in the Czech lands started to develop after publication of the December Constitution of 1867, which, besides others, guaranteed - to all the nations of the Cisleithanian part of the Monarchy - the right to nationality, mother language and the possibility to obtain school education in the mother language. These constitutional provisions were further enhanced by a number of Empire and Land acts, which enabled creation of a modern system of the national school system. Based on the Great School System Act of May 1869 there were founded thousands of schools, which were established by the Land School Councils, but these schools were provided with materials and finances by the communities. This was a problem, especially in the regions with ethnically mixed population, where in a single community there was – besides the national majority – also a language minority, which demanded fulfilment of the possibility guaranteed by the Constitution to obtain education for children in their mother tongue. Existence of two schools was – in many cases – above the financial possibilities of the communities, and that is why their representatives refused to establish the so-called “minority schools”.

So, the only possibility how to provide education for children in their mother tongue was to establish a private school, founded and supported by an individual person or an association. After 1880 there were two significant school associations in the ethnically mixed regions of the Czech lands, resp. Czechoslovakia, i.e. Deutscher Schulverein (Deutscher Kulturverband after 1918) for supporting the German school system and Ústřední matice školská (Central School Foundation) for supporting the Czech school system. Like the other public schools, the private schools had to follow the applicable education legislation and were also subject to the state supervision. If the schools obtained the right of the public school, they could issue valid school certificates, ideally, after meeting the conditions set by the state, they could become fully public and cease to exist as private schools; the care for these schools had to be taken over by the communities.

Establishment of the private Czech schools and the process of making them open to the public was however – in the ethnically mixed regions with the majority German population – connected with many problems. Before 1918, the community representatives and the state authorities controlled by the Germans hindered establishment of Czech schools through administrative and legal obstructions, owing to which they managed to postpone final decisions even for long years. If these legitimate

steps were not successful, many ethnically mixed regions applied other methods which reliably hindered establishment of Czech schools. In such cases, the German majority abused its economically dominant position, and through promises or intimidation they managed to influence the parents of the Czech pupils so that they ceased to support the efforts to establish a Czech school. The most frequented forms of intimidation were dismissing Czech employees from the business owned by the Germans, cancelling rent contracts on the flats owned by German landlords, pressure on sooner payment of the loans provided by the German financial institutions, etc.

Using these methods, the German majority in many cases managed to fully prevent, or leastways postpone for long years, establishment of Czech minority schools. Yet, there were many places where these schools – despite the unfavourable conditions – were established before 1918, in many cases with a considerable financial support of national associations. The largest part of the costs was related to provision of adequate school premises, which were obtained either by renting or by constructing own school buildings. Other finances were spent on the internal school equipment and teaching aids; considerable finances had to be spent also on the salaries of the teaching and other school staff, school operation and a great number of other accompanying social activities. Besides the finances of the Foundation and other associations, this also necessitated gifts from sponsors, maecenases of minority education.

The period before formation of Czechoslovakia was most unfavourable for establishing Czech schools in the ethnically mixed regions of the Czech lands owing to the reasons as given above. Thus, a massive development of the Czech minority, resp. national, school system took place as late as 1918, especially thanks to its systematic support by the State. The support especially consisted in amendment of the education legislation, which greatly facilitated establishment of national schools and which made the schools directly subordinated to the Ministry of School System and National Adult Education. Another significant factor facilitating development of the minority school system was financial support. After 1918 the majority of the private minority schools were taken over by the State; also, the majority of the national schools established on the basis of the new legislation were state schools. Also, the State financed – from its budget – construction of new school buildings; salaries and social conditions of the teachers in the minority, resp. national, schools improved. The importance of the Ústřední matice školská, (Foundation) which after 1918 became an equal partner of the State in building the national school system, however did not change and the

Foundation continued in supporting the national school system; in addition, it could also focus on higher types of the Czech national schools.

The period of the systematic building the Czech national school system was suspended by unfavourable political development in the end of the 30es of the 20th century. After the occupation of the border parts of Czechoslovakia and their annexing to the Empire, the State and the Foundation lost many fully equipped Czech schools; in many cases this applied to new school buildings under construction. Pupils of the selected Czech schools either left for the interior of the country with their parents, or they had to attend German schools. After the autumn of 1938, the Foundation fully focused on the development of the national school system in the regions which were not occupied and, after march of 1939, on supporting the Protectorate school system. However, this period was not favourable for the school activities of the Foundation, so its activities were only tolerated by the Protectorate authorities; in 1944 its activities were eventually terminated. After the War, the activities of the Foundation were re-started, however there was no significant reason the Foundation to exist because of the fact that the majority of the German population was displaced from Czechoslovakia; shortly after the February Revolution of 1948 the Foundation ceased to exist.

Seznam použitých pramenů a literatury

A) Prameny

1. Archivní prameny

Národní archiv

fond Ministerstvo školství Praha

fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha

fond Ústřední matice školská, Praha

fond Zemská školní rada Praha

fond Zemský úřad Praha – prezidium

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

fond Kancelář prezidenta republika – důvěrné

Státní oblastní archiv v Plzni

fond Krajský soud Plzeň

fond Krajský soud Cheb

fond Národní jednota pošumavská – jednatelský odbor Plzeň

fond Státní zastupitelství Klatovy

fond Ústřední matice školská – místní odbor Plzeň

Státní oblastní archiv v Třeboni

fond Národní jednota pošumavská Praha

Archiv města Plzně

fond Lukavský František

fond Národní výbor města Plzně, spolkové oddělení

fond Národní výbor Plzeň (1918–1919)

fond Německá soukromá obecní škola v Liticích – hornická kolonie

fond Základní devítiletá škola Litice

Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně

fond Národní jednota pošumavská Kdyně

fond Obecná škola Čečovice

fond Obecná škola Filipova Hora
fond Obecná (národní) škola Folmava
fond Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Holýšov
fond Obecná (národní) a měšťanská (střední) škola Horšovský Týn
fond Obecná (národní) škola Lísková
fond Obecná (národní) škola Mířkov
fond Obecná škola česká menšinová Mlýnec
fond Obecná škola Orlovice
fond Obecná (národní) škola Otov
fond Obecná škola Pelech
fond Obecná (národní) škola Prapořiště

Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích

fond Základní devítiletá škola 1. - 5. ročník Honezovice

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích

fond Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany
fond Okresní úřad Kralovice
fond Základní devítiletá škola Kunějovice
fond Základní devítiletá škola Přehořov
fond Základní devítiletá škola Sulkov

Státní okresní archiv Tachov

fond Národní jednota pošumavská Bezručice
fond Národní jednota pošumavská Černošín
fond Národní jednota pošumavská Sulislav
fond Národní jednota pošumavská Vranov
fond Státní obecná a měšťanská škola Bezručice
fond Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Cebiv
fond Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín
fond Česká obecná škola Kladruby
fond Základní devítiletá škola Kostelec
fond Obecná škola Rozvadov
fond Česká obecná škola Sulislav

fond Osvětová beseda Sulislav

fond Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Pavlův Studenec

fond Obecná škola Tachov

2. Tištěné prameny

Dobový tisk

Český deník (1914, 1915, 1919, 1928, 1934, 1937, 1939)

Expres (1934)

Národní listy (1903)

Národní politika (1908, 1914)

Národnostní obzor (1932)

Naše snahy (1912, 1914)

Nová doba (1938)

Pilsner Tagblatt (1911)

Plzeňské listy (1890, 1900, 1909, 1910, 1911)

Plzeňský deník (1890)

Polední list (1938)

Pošumaví (1928)

Samostatnost (1903, 1909)

Směr (1911)

Večerní České slovo (1934)

Wacht an der Miesa (1914)

Paměti

Jan BÁRTA, *Před padesáti lety ve Vranově*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 16–24.

Josef BENEŠ, *Vánoce hraničářských dětí*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 77–79.

Antonín B. CIPRA, *Před 17 léty v Malesicích*, in: Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900, Plzeň 1900, s. 12–14.

Rudolf KUNZMANN, *Vzpomínka na českou menšinovou školu v Boru u Tachova*, Sborník Okresního muzea v Tachově 5, 1970, s. 39–40.

Rudolf KUNZMANN, *Vzpomínka na českou menšinovou školu v Boru u Tachova*, in: Karel Chaloupecký – Václav Sedláček a kol., *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku*, Tachov 1981, s. 15.

František LUKAVSKÝ, *Z velikého zápasu v Liticích*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 29–33.

Čeněk MADĚRA, *Vzpomínky na Dobřany*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 27–29.

Josef POSLEDNÍ, *Rok 1938 v Rozvadově*, in: Karel Chaloupecký – Václav Sedláček a kol., *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku*, Tachov 1981, s. 16.

František V. PŘEUČIL, *Vzpomínka na Dolní Sekyřany*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 33–35.

Karel ŘÍHA, *Zněmčená oblast českého západu podle sčítání lidu*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 123–133.

Petr ŠAMBERGER, *O škole Malesické*, in: Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900, Plzeň 1900, s. 20–21.

Václav TYR, *Obraz menšinového školství na Plzeňsku*, in: Jubilejní sborník jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni 1884–1934, Plzeň 1934, s. 116–119.

ZALOŽENÍ české menšinové školy v Tachově, vyprávění českého menšinového inspektora Antonína Follprechta, Sborník Okresního muzea v Tachově, 3, 1969, s. 28.

Výroční a jubilejní zprávy

40 let české školy v Honezovicích 1893–1933, Plzeň 1933, 11 s.

35 let české školy v Malesicích, Plzeň 1932, 8 s.

Právní předpisy

Říšský zákoník (1867–1869)

Zemský zákoník pro království České (1870)

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé (1919–1922)

Věstník Ministerstva školství a národní osvěty (1919–1938)

Lexikony

Statistický lexikon obcí v zemi České, Praha 1934, 613 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 2013 podle správního rozdělení k 1. 1. 2013 a výsledku sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2011, Praha 2013, 856 s.

B) Literatura

1. Dobová literatura

Adolf BACHMANN, *Geschichte Böhmens I*, Gotha 1899, 911 s., *II*, Gotha 1905, 849 s.

Adolf BACHMANN, *Die Einführung und Geltung der innern deutschen Amtssprache in Böhmen*, in: *Sammlung gemeinnütziger Vorträge*, Praha 1908, s. 62–84.

Bohuslav BALBÍN, *Obrana jazyka slovanského, zvláště pak českého*, Praha 1869, 151 s.

František BĚLEHRÁDEK, *Obecná škola národnostní, která se zřizuje*, Praha, 1904, 82 s.

František BĚLEHRÁDEK, *Od Riegra k Masarykovi*, in: *Padesát let Ústřední matice školské 1880–1930*, Praha 1931, s. 9–10.

František BĚLEHRÁDEK, *Ústřední matice školská za republiky*, in: *Padesát let Ústřední matice školské 1880–1930*, Praha 1931, s. 74–75.

Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens I*, Liberec 1921, 237 s., *II*, Liberec 1922, 261 s., *III*, Liberec 1924, 241 s.

Josef ČIPERA, *Místní odbor ÚMŠ v Plzni*, in: *Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900*, Plzeň 1900, s. 7–9.

Josef HEROLD, *O české řeči úřední*, Praha 1909, 71 s.

Antonín HUBKA, *Menšinová práce*, Praha 1904, 391 s.

Jan KAPRAS, *K otázce české úřední řeči*, Praha 1908, 20 s.

Jan KAPRAS, *Přehled vývoje české jazykové otázky*, Praha 1910, 23 s.

Jan KAPRAS, *K českému politickému programu do převratu*, Praha 1932, 12 s.

Jan KAPRAS, *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*, Praha 1920, 72 s.

Jan KAPRAS, *Češi a Němci v českém státě. Přehled historický*, Česká Lípa 1930, 13 s.

Jan KAPRAS, *Jazykové a národnostní dějiny v české koruně*, in: *Československá vlastivěda V*, Praha 1931, s. 173–192.

Jan KAPRAS, *Národnostní vývoj v českém státě*, Praha 1931, 12 s.

Kamil KROFTA, *Národnostní vývoj zemí československých*, Praha 1934, 103 s.

- Kamil KROFTA, *Němci v československém státě*, Praha 1937, 25 s.
- František KUTNAR, *Nové prvky českého nacionalismu*, Brázda. Revue československého venkova 18, 1937, s. 109–111.
- František LUKAVSKÝ, *Pro záchranu Čechů na českém západě*, Plzeň 1928, 88 s.
- František LUKAVSKÝ, *Menšinové školství na Plzeňsku*, Plzeň 1913, 98 s.
- Jan Hanuš OPOČENSKÝ, *Zrození našeho státu*, Praha 1919, 194 s.
- Josef PFITZNER, *Die Geschichte der Sudetendeutschen*, in: *Vergangenheit und Gegenwart* 23, 1933, s. 185–204.
- Josef PFITZNER, *Sudetendeutsche Geschichte*, Liberec 1937, 96 s.
- Matýs POKORNÝ, *O práci v menšinách*, in: *Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900*, Plzeň 1900, s. 11.
- Emanuel RÁDL, *Válka Čechů s Němci*, 2. vydání, Praha 1993, 185 s.
- František SCHWARZ, *Jsme všichni na stráž?* in: *Ústřední matice školská Plzeň 1880–1900*, Plzeň 1900, s. 6–7.
- Vladimír SLAMINKA, *Národnostní vývoj Československé republiky*, Vyškov 1938, 123 s.
- Jan SLAVÍK – Zdeněk NEJEDLÝ – Jan Blahoslav KOZÁK, *Tři přednášky o nacionalismu*, Praha 1932, 77 s.
- Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*. II. svazek, Praha 1918, 455 s.
- Zdeněk Václav TOBOLKA, *Česká politika za světové války*, Praha 1922, 134 s.
- Karel VONDRÁČEK, *50 let Národní jednoty pošumavské 1884–1934*, Praha 1934, 549 s.

2. Odborná literatura

- Josef BARTOŠ, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha 1978, 204 s.
- Detlef BRANDES, *Nacistická politika vůči Čechům v Protektorátu Čechy a Morava*, in: *Cesta do katastrofy. Československo-německé vztahy 1938–1947*, Praha 1993, s. 29–42.
- Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999, 657 s.
- Detlef BRANDES, *Cesta k vyhnání. 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002, 499 s.

- Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012, 428 s.
- Detlef BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015, 357 s.
- Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006, 846 s.
- Vladimír BYSTRICKÝ, *Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí*, in: *Minulostí Západočeského kraje V*, 1962, s. 161–188.
- Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918–1919*, Ústí nad Labem 1960, 231 s.
- Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Iredentistické hnutí německých buržoazních nacionalistů v Československu v letech 1918–1929*, in: *Československý časopis historický IX*, č. 6, 1961, s. 789–806.
- Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Německá iredenta a henleinovci v Československu v letech 1930–1938*, in: *Československý časopis historický X*, č. 1, 1962, s. 1–17.
- Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, I (1918–1929), Praha 1962, 512 s., II (1930–1938), Praha 1962, 584 s.
- Pavel CIBULKA (ed.), *Politické programy českých národních stran v letech 1860–1890*, Praha 2000, 343 s.
- David ČANĚK, *Národ, národnost, menšiny a rasismus*, Praha 1996, 96 s.
- Koloman GAJAN, *Iredentistická činnost nacionalistických Němců v Československu a jejich podpora imperialistickými kruhy Německa v letech 1918–1923*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 2*, 1961, s. 43–75.
- Dan GAWRECKI, *Německé „obranné spolky“ 1880–1938*, Opava 1975, 773 s.
- Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, 272 s.
- Rudolf HILF, *Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny. Symbióza – katastrofa – nové cesty*, Praha 1996, 219 s.
- Milan HLAVAČKA, *Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách do roku 1914*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř (edd.), *Moravské vyrovnání z roku 1905*, Brno 2006, s. 299–308.
- Milan HLAVAČKA, *Jak mohlo docházet k národnostním sporům v Čechách druhé poloviny 19. století?*, in: *Theatrum historiae 7*, 2010, s. 273–286.
- Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999, 275 s.

- Dagmar HUDECOVÁ, *František Schwarz – reformátor obecní správy*, *Minulosti Západočeského kraje XXVI*, 1990, s. 157–168.
- Kristina KAISEROVÁ, *Nacionalizace katolické církve v českoněmeckých regionech ve druhé polovině 19. a začátkem 20. století*, in: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 108–113.
- Jiří KOŘALKA, *Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*, Praha 1963, 79 s.
- Jiří KOŘALKA, *Vzestup národa a národní stát*, in: *Přítomnost. Politika, ekonomie, ekologie, věda, umění* 3, č. 2, 1992, s. 22–23.
- Jiří KOŘALKA, *Češi a Němci ve vzájemných karikaturách 1848–1938*, in: *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*, Praha 2002, s. 418–421.
- Jan KŘEN, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*, Praha 1990, 508 s.
- Jan KŘEN, *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 21–31.
- Jan KŘEN, *Česká otázka v německé a rakouské politice do roku 1918*, in: Zdeněk Beneš – Dušan Kováč – Hans Lemberg (edd.), *Hledání jistoty v bouřlivých časech*, Ústí nad Labem 2006, s. 13–40.
- Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Hraničářství v dílech klasiků české literatury v období před Velkou válkou. Od Čechova Lešetínského kováře ke Staškovu románu Na rozhraní*, in: *Český a německý sedlák v zrcadle krásné literatury 1848–1948. Diskurz mezi historií a literární vědou na téma selského a hraničářského románu*, Praha 2014, s. 185–218.
- Václav KURAL, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993, 272 s.
- Václav KURAL, *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994, 295 s.
- Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., *„Sudety“ pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002, 548 s.
- Martina POWER – Rudolf KUČERA, *Kategorie identity v současné historiografii*, in: Rudolf Kučera a kol., *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání proměny*, Praha 2012, s. 9–23.
- Karel ŘEHÁČEK, *Aktivity Alfréda Baumanna ve věci dodatečného záboru části Chodska*, in: Zdeněk Radvanovský a kol., *Historie okupovaného pohraničí 11*, Ústí nad Labem 2006, s. 193–220.

- Karel ŘEHÁČEK, *Berta Baslerová a národně orientované ženské hnutí v Plzni*, in: *Boemiae Occidentalis Historica* 1, 2015, s. 33–43.
- Karel ŘEHÁČEK, *Česko-německé soužití na jihozápadě Čech v letech 1880–1938*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 31, 2003, s. 217–242.
- Karel ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, 169 s.
- Karel ŘEHÁČEK, *Deutscher Kulturverband v meziválečné Plzni*, in: *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, Plzeň 2011, s. 211–218.
- Karel ŘEHÁČEK, *Dr. František Lukavský a Plzeňsko*, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis společnosti přátel starožitností* 38/108, 4, 2000, s. 213–221.
- Karel ŘEHÁČEK, *Jaroslav Václav Vacek – tepelský premonstrát ve službách českého národa* (v tisku).
- Karel ŘEHÁČEK, *Mecenášky a mecenáši českého menšinového školství na západě Čech*, *Dějepis XXII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni*, 2006, s. 255–264.
- Karel ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská (1884–1951)*, in: *Olga Šrajerová (ed.), České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Šenov u Ostravy 2003, s. 222–244.
- Karel ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská v Plzni*, *Dějepis XVIII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni*, Plzeň 2000, s. 73–83.
- Karel ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech 1918–1920*, Plzeň 2008, 182 s.
- Karel ŘEHÁČEK, *Němci na Karlovarsku v letech 1945–1948*, Plzeň 2011, 457 s.
- Karel ŘEHÁČEK, *Pět zapomenutých. Osobnosti plzeňského veřejného života přelomu 19. a 20. století*, Plzeň 2009, 115 s.
- Karel ŘEHÁČEK, *Plzeňské kino Elektra (1912–1949)*, *Západočeský historický sborník* 6, 2000, s. 191–210.
- Karel ŘEHÁČEK, *Plzeňský menšinový pedagog a politik Antonín Kostinec*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 121, č. 4, 2013, s. 240–247.
- Karel ŘEHÁČEK, *Plzeňský učitel a menšinový politik Josef Čipera*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 118, č. 1, 2010, s. 26–32.
- Karel ŘEHÁČEK, *Rodinný život plzeňského purkmistra JUDr. Václava Petáka. Pohled do soukromí významné regionální osobnosti přelomu 19. a 20. století*, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 45/115, č. 2, 2007, s. 93–101.

- Karel ŘEHÁČEK, *Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko a jeho aktivity v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech*, in: *Nardi aristae*. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského, Ústí nad Labem 2007, s. 219–244.
- Karel ŘEHÁČEK, *Školní vánoční nadílky – fenomén česko-německého zápasu o žáky v 19. a 20. století*, in: *Sborník z konference Vyjděte ze školních světnic!*, Přerov 2012, s. 149–155.
- Karel ŘEHÁČEK, *Školství v okrese Žlutice (1939–1945)*, in: *Historie okupovaného pohraničí 2*, Ústí nad Labem 1998, s. 127–150.
- Karel ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97–130.
- Karel ŘEHÁČEK, *Zápas o českou duchovní správu v Sulislavi na přelomu 19. a 20. století*, in: *Musa pedestris*. Sborník ke stému čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši, Plzeň 2010, s. 213–236.
- Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996, 464 s.
- Miroslav SOMR a kol., *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha 1987, 359 s.
- Tomáš STANĚK, *Předpoklad, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa*, Ostrava 1992, 111 s.
- Věra STEINBACHOVÁ, *Základní školství na Domažlicku v letech 1918–1939*, Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích, 1980, s. 27–49.
- Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195.
- Oľga ŠRAJEROVÁ (ed.), *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Šenov u Ostravy 2003, 287 s.
- Vladimír ŠTVERÁK, *Stručné dějiny pedagogiky*, Praha 1983, 380 s.
- Jiří TOPINKA a kol., *Příspěvek k pořádání školských fondů*, *Archivní časopis* 58, 2, 2008, s. 81–116.
- Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1945*, Praha 1982, 690 s.
- Luboš VELEK, *Národnostní vyrovnání jako cesta soužití dvou národů v jedné zemi?*, in: *Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř (edd.), Moravské vyrovnání z roku 1905*, Brno 2006, s. 309–318.
- Karel WASKA (ed.), *Dějiny města Plzně, 2. díl (1788–1918)*, Plzeň 2016, 913 s.

3. Archivní pomůcky

Dana BÍZOVÁ, *Česká obecná škola Vranov 1919–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Pavlův Studenec 1928–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Státní obecná a měšťanská škola Bezdrůžice 1927–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Černošín (1924) 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Česká obecná škola Kladruby 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Rozvadov 1933–1938*, inventář, Tachov 2006, 8 s.

Dana BÍZOVÁ, *Státní obecná škola s československým jazykem vyučovacím Tachov 1921–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Dana BÍZOVÁ, *Obecná škola s československým jazykem vyučovacím Cebiv 1925–1938*, inventář, Tachov 2006, 9 s.

Alena MALÁ – Josef POKORNÝ – Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Ústřední matice školská a přidružené fondy 1880–1951*, inventář, Praha 1963, 139 s.

Karel ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská – jednatelský odbor Plzeň 1896–1945*, inventář, Plzeň 2004, 18 s.

Karel ŘEHÁČEK, *Ústřední matice školská – místní odbor Plzeň 1903–1944*, inventář, Plzeň 2004, 17 s.

Věra STEINBACHOVÁ, *Archivy škol 1787–1953*, sdružený a skupinový inventář, Horšovský Týn 1983, 90 s.

Oldřich ŠEDA – Bohuslav POZNÍČEK, *Národní jednota pošumavská Praha 1884–1948 (1951)*, inventář, České Budějovice 1967, 105 s.

4. Tiskem nevydané kvalifikační práce

Zdeňka BARNÁŠOVÁ, *Kapitoly z dějin českého menšinového školství na okrese Tachov od jeho počátku do roku 1938*, diplomová práce PeF ZČU v Plzni, Plzeň 1992, 57 s.

Zdeňka BENEŠOVÁ, *Rozvoj školství v Čachrově*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1981, 53 s.

Jarmila HEČKOVÁ, *Vývoj českého školství na Přimdsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1986, 62 s.

- Libuše HRUŠKOVÁ, *Vývoj českého školství na Kdyňsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1985, 84 s.
- Zdeňka KASTLOVÁ, *Rozvoj školství na Domažlicku od konce 18. století*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1982, 61 s.
- Jaroslava KOPOVÁ, *Vznik a vývoj českého školství na Tachovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1984, 68 s.
- Eva MAŠKOVÁ, *České školy v Dobřanech*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1975, 57 s.
- Jana MAULEOVÁ, *Vývoj českého školství na Stříbrsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1985, 141 s.
- Eva MOTYČÁKOVÁ, *Rozvoj školství na Holýšovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1983, 50 s.
- Jana RAJŠLOVÁ, *Rozvoj školství v Plané u Mariánských Lázní*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1983, 39 s.
- Marie SOUČKOVÁ, *České menšinové školství v pohraničí ČSR v meziválečném období*, diplomová práce PeF ZČU v Plzni, Plzeň 2010, 73 s.
- Jindra SRBOVÁ, *Vznik a vývoj školství na Tachovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1983, 88 s.
- Daniela STRAKOVÁ, *Rozvoj školství na Domažlicku v 19. století*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1982, 90 s.
- Milan STRNAD, *Národní jednota pošumavská*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1984, 146 s.
- Věra ŠLAJSOVÁ, *Matice školská na Klatovsku*, diplomová práce PeF v Plzni, Plzeň 1985, 58 s.

Seznam použitých zkratek

AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
AMP	Archiv města Plzně
BdL	Bund der Landwirte
bm	běžný metr
č. o.	část obce
č. p.	číslo popisné
ČSR	Československá republika
f.	fond
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
KPR	Kancelář prezidenta republiky
KSČ	Komunistická strana Československa
MF	ministerstvo financí
MŠ	ministerstvo školství
MŠANO	ministerstvo školství a národní osvěty
MŠR	místní školní rada
MŠV	místní školní výbor
MVP	ministerstvo veřejných prací
NA	Národní archiv
něm.	německy
NJP	Národní jednota pošumavská
NS	Národní shromáždění
NV	národní výbor
NVmP	Národní výbor města Plzně
o.	okres
ObÚ	obecní úřad
OH	okresní hejtmanství
OS	okresní soud
OSP	okresní správa politická
OŠR	okresní školní rada
OŠV	okresní školní výbor
OÚ	okresní úřad

PeF	pedagogická fakulta
PMV	prezidium ministerstva vnitra
PŘ	policejní ředitelství
PZSP	prezidium Zemské správy politické
PZÚ	prezidium Zemského úřadu
ŘNB	ředitelství Národní bezpečnosti
ř. z.	říšský zákoník
Sb.	sbírka (zákonů a nařízení)
SdP	Sudetendeutsche Partei
sign.	signatura
SOA	státní oblastní archiv
SOkA	státní okresní archiv
SZ	státní zastupitelství
TJ	tělocvičná jednota
ÚMŠ	Ústřední matice školská
VSZ	vrchní státní zastupitelství
ZČU	Západočeská univerzita
ZNV	zemský národní výbor
ZŠR	zemská školní rada
z. z.	zemský zákoník
zan. os.	zaniklá osada

Seznam příloh

1. Vymezená oblast jihozápadu Čech (archiv autora)
2. Logo Ústřední matice školské (archiv autora)
3. Předseda Ústřední matice školské PhDr. Jindřich Metelka (Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky)
4. Národnostní mapa Plzeňska (archiv autora)
5. Pohlednice s výzvou na finanční podporu Ústřední matice školské (archiv autora)
6. Předseda plzeňského odboru Ústřední matice školské PhDr. František Lukavský (Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky)
7. Budova české školy v Sulislavi na Stříbrsku (Archiv města Plzně)
8. Pozvánka k otevření nové školy Ústřední matice školské v Blížejově na Horšovskotýnsku (archiv autora)
9. Novostavba české školy v Caparticích na Domažlicku (Archiv města Plzně)
10. Původní budova české školy v Modravě na Sušicku (Národní archiv)

Místní rejstřík

Albrechtice, č. o. Sušice, o. Klatovy – 113, 200

Alžbětín, něm. Elisenthal, č. ob. Železná Ruda, o. Klatovy – 171

Bdeněves, něm. Wenussen, o. Plzeň-sever – 123, 167

Bělá nad Radbuzou, něm. Weisensulz, o. Domažlice – 227

Bezdrůžice, něm. Weseritz, o. Tachov – 126, 133, 136, 168, 171, 181, 186

Blatnice, něm. Blatnitz, o. Plzeň-sever – 130

Blížejev, něm. Blisowa, o. Domažlice – 80, 119, 149, 160, 195

Bor, něm. Haid, o. Tachov – 139, 166, 223

Brod nad Tichou, dříve Brod, něm. Bruck, o. Tachov – 131, 163, 189, 209, 224

Bukovec, něm. Mogolzen, o. Domažlice – 228

Capartice, č. ob. Klenčí pod Čerchovem, o. Domažlice – 132, 168, 224

Cebiv, něm. Zebau, o. Tachov – 132, 134, 212

Čachrov, o. Klatovy – 128, 143, 185

Čečovice, něm. Zetschowitz, o. Domažlice – 124, 138

Čeminy, něm. Tschemin, o. Plzeň-sever – 160, 163

Černošín, něm. Tschernoschin, o. Tachov – 129, 132, 185, 204

Česká Kubice, o. Domažlice – 57, 195

Číhaná, č. ob. Úněšov, o. Plzeň-sever – 135

Dlouhá Ves, něm. Langendorf, o. Klatovy – 171

Dobřany, něm. Dobrzan/Wiesengrund, o. Plzeň-jih – 49, 67, 142, 155

Dolejší Krušec, něm. Unter-Körnsalz, č. ob. Hartmanice, o. Klatovy – 169

Dolejší Těšov, něm. Unter-Těschau, č. ob. Hartmanice, o. Klatovy – 117, 213

Dolní Sekyřany, něm. Unter-Sekeřan, č. ob. Heřmanova Huť, o. Plzeň-sever – 72, 146, 198, 219

Eisendorf viz Železná

Filipova Hora, něm. Philippsberg, č. ob. Tlumačov, o. Domažlice – 114, 129, 201

Filipova Huť, něm. Philippshütten, č. ob. Modrava, o. Klatovy – 157
Folmava, něm. Vollmau, č. ob. Česká Kubice, o. Domažlice – 157, 160, 170, 186, 208,
224
Fuchsova Huť, něm. Fichtenbach, zan. os. ob. Modrava, o. Klatovy – 125, 188

Hartmanice, něm. Hartmanitz, o. Klatovy – 172
Haselbach viz Lísková
Heřmanova Huť, něm. Hermannshütte, o. Plzeň-sever – 114
Holýšov, něm. Holeischen, o. Domažlice – 161, 180
Honezovice, dříve Honosice, něm. Honositz, o. Plzeň-jih – 76, 155, 171
Honosice viz Honezovice
Horšovský Týn, něm. Bischofteinitz, o. Domažlice – 114, 127, 133, 136, 157
Hradec, něm. Hradzen, o. Plzeň-jih – 187
Hrádek, něm. Ratka, č. ob. Manětín, o. Plzeň-sever – 142, 170
Hůrka, něm. Hurkenthal, zan. os. ob. Prášily, o. Klatovy – 135, 215

Chotěšov, něm. Chotěschau, o. Plzeň-jih – 161
Chotíkov, něm. Kottiken, o. Plzeň-sever – 99, 156, 196

Jemnice, něm. Gamnitz, č. ob. Tisová, o. Tachov – 166

Kamenný Újezd, něm. Stein-Aujezd, č. ob. Nýřany, o. Plzeň-sever – 117
Kašperské Hory, něm. Bergreichenstein, o. Klatovy – 125
Kladruby, něm. Kladrau, o. Tachov – 133, 164, 203
Konstantinovy Lázně, něm. Konstantinsbad, o. Tachov – 135
Kostelec, něm. Kostelzen, o. Tachov – 129, 160
Kozolupy, něm. Kosolup, o. Plzeň-sever – 115, 131, 174, 201
Krousov, zan. os. ob. Stachy, o. Prachatice – 97, 188
Kunějovice, něm. Kuniowitz, o. Plzeň-sever – 110, 120, 156
Kunžvart, něm. Kuschwarda, zan. os. ob. Strážný, o. Prachatice – 165, 173
Kvilda, něm. Aussergefild, o. Prachatice – 157

Lesná, něm. Schönwald, o. Tachov – 175
Lhota, něm. Elhoten, o. Plzeň-jih – 176

Líně, o. Plzeň-sever – 101, 144, 196
Lísková, něm. Haselbach, zaniklá ob., o. Domažlice – 157, 171, 200
Líšina, něm. Lischin, o. Plzeň-jih – 134
Litice, něm. Lititz, č. ob. Plzeň, o. Plzeň-město – 88, 119, 196
Losiná, o. Plzeň-jih – 164
Luková, něm. Lukowa, č. ob. Manětín, o. Plzeň-sever – 225

Malesice, č. ob. Plzeň, o. Plzeň-město – 85, 120, 197, 233
Manětín, něm. Manetin, o. Plzeň-sever – 143, 187
Meclov, něm. Metzling, o. Domažlice – 208, 229
Město Touškov, něm. Tuschkau Stadt, o. Plzeň-sever – 191, 193
Mířkov, něm. Miřikau, o. Domažlice – 152, 229
Mlýnec, něm. Linz, č. ob. Postřekov, o. Domažlice – 138, 163, 165, 168, 188, 210
Mlýneček, něm. Müllerle, č. ob. Mrákov, o. Domažlice – 75
Modrava, něm. Mader, o. Klatovy – 157, 188, 190, 215
Myslinka, o. Plzeň-sever – 173, 191

Nahošice, něm. Mahoschitz, č. ob. Blížejev, o. Domažlice – 134
Nicov, něm. Nitzau, o. Prachatice – 165
Nová Huť, něm. Friedrichshütten, č. ob. Nemanice, o. Domažlice – 137
Nová Ves, o. Plzeň-jih – 87, 141, 218
Nové Hutě, něm. Kaltenbach, o. Prachatice – 217
Nový Klíčov, č. ob. Mrákov, o. Domažlice – 118
Nýrsko, něm. Neuern, o. Klatovy – 159, 177, 234
Nýřany, něm. Nürschan, o. Plzeň-sever – 52, 148, 184

Ohučov, něm. Autschowa, č. ob. Staňkov, o. Domažlice – 124
Orlovice, něm. Silberberg, č. ob. Pocinovice, o. Domažlice – 164, 223, 229
Ošelín, něm. Oschelin, o. Tachov – 163
Otov, něm. Wottawa, o. Domažlice – 163, 168
Otročin, něm. Landek, o. Karlovy Vary – 135

Pastuchovice, něm. Pastuchowitz, o. Plzeň-sever – 217
Pavlovice, něm. Pawlowitz, č. ob. Planá, o. Tachov – 161

Pavlův Studenec, něm. Paulusbrunn, zan. č. ob. Lesná, o. Tachov – 123, 124, 158, 200
Pelechy, něm. Pelechen, o. Domažlice – 71, 138, 156
Planá, něm. Plan, o. Tachov – 182
Pleš, něm. Plöss, č. ob. Bělá nad Radbuzou, o. Domažlice – 152, 180, 182, 218, 229
Plešnice, něm. Pleschnitz, o. Plzeň-sever – 166
Poběžovice, něm. Ronsperg, o. Domažlice – 139, 174
Pohorsko, č. ob. Nezdice na Šumavě, o. Klatovy – 142
Prapořiště, č. ob. Kdyně, o. Domažlice – 71, 147, 162, 197, 219, 226
Prenet viz Spálenec
Přehořov, něm. Přehoř, č. ob. Žihle, o. Plzeň-sever – 87
Přehýšov, něm. Přeheischen, o. Plzeň-sever – 118
Přimda, něm. Pfraumberg, o. Tachov – 162

Rozvadov, něm. Rosshaupt, o. Tachov – 162

Schönwald viz Lesná
Spálenec, něm. Prenet, o. Domažlice – 140, 207, 214
Srby, něm. Sirb, o. Domažlice – 203
Srní, něm. Rehberg, o. Klatovy – 141, 178
Staňkov, o. Domažlice – 116, 142, 196
Starec, o. Domažlice – 187
Stod, něm. Staab, o. Plzeň-jih – 115, 176
Stráž, něm. Neustadtl, o. Tachov – 209, 231
Stříbro, něm. Mies, o. Tachov – 202
Stvolny, něm. Zwolln, o. Plzeň-sever – 219
Sulislav, něm. Solislau, o. Tachov – 59, 189, 196, 199, 230
Sulkov, zan. os. ob. Líně, o. Plzeň-sever – 51
Svatá Kateřina, něm. Sankt Katharina, č. ob. Chudenín, o. Klatovy – 203, 232
Svatá Kateřina, něm. Sankt Katharina, č. ob. Rozvadov, o. Tachov – 167, 212
Svojšíň, něm. Schweissing, o. Tachov – 115, 211
Sytno, něm. Sittna, o. Tachov – 202, 212, 230

Šlovice, něm. Schlowitz, č. ob. Dobřany, o. Plzeň-jih – 219

Tachov, něm. Tachau, o. Tachov – 152, 177, 221

Těchlovice, něm. Těchlowitz, č. ob. Stříbro, o. Tachov – 201, 215

Třebnice, něm. Třebnitz, č. ob. Meclov, o. Domažlice – 203

Týnec, o. Klatovy – 202

Úborsko, něm. Auborsko, č. ob. Běhařov, o. Klatovy – 144

Újezd nade Mží, něm. Aujezd ob der Mies, o. Plzeň-sever – 178, 191

Úterý, něm. Neumarkt, o. Plzeň-sever – 153, 166

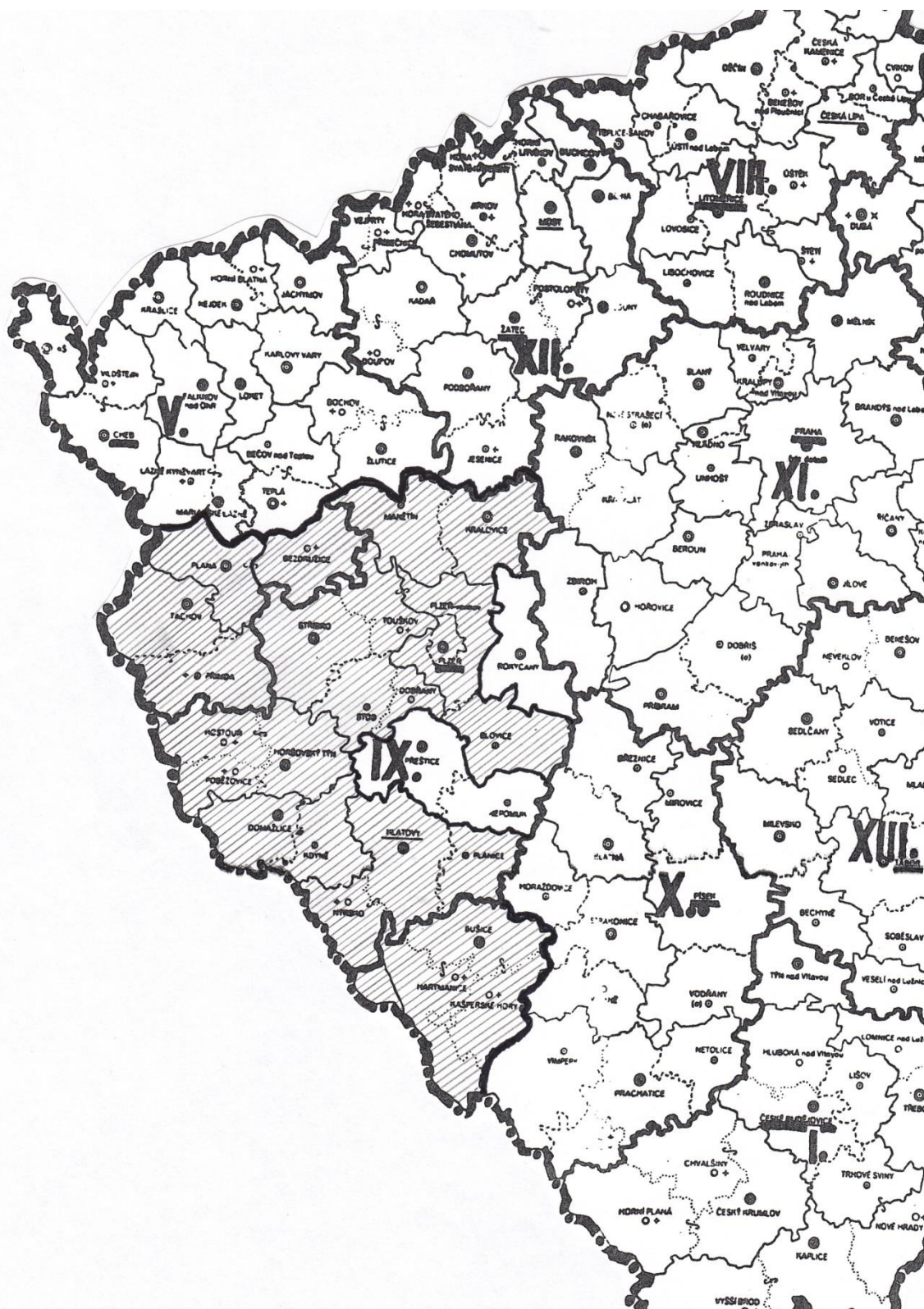
Vranov, něm. Wranowa, o. Tachov – 63, 187, 198, 199

Všekary, o. Domažlice – 65, 196

Zbůch, něm. Zwug, o. Plzeň-sever – 111, 120, 162, 170

Železná, něm. Eisendorf, č. ob. Bělá nad Radbuzou, o. Domažlice – 189, 217

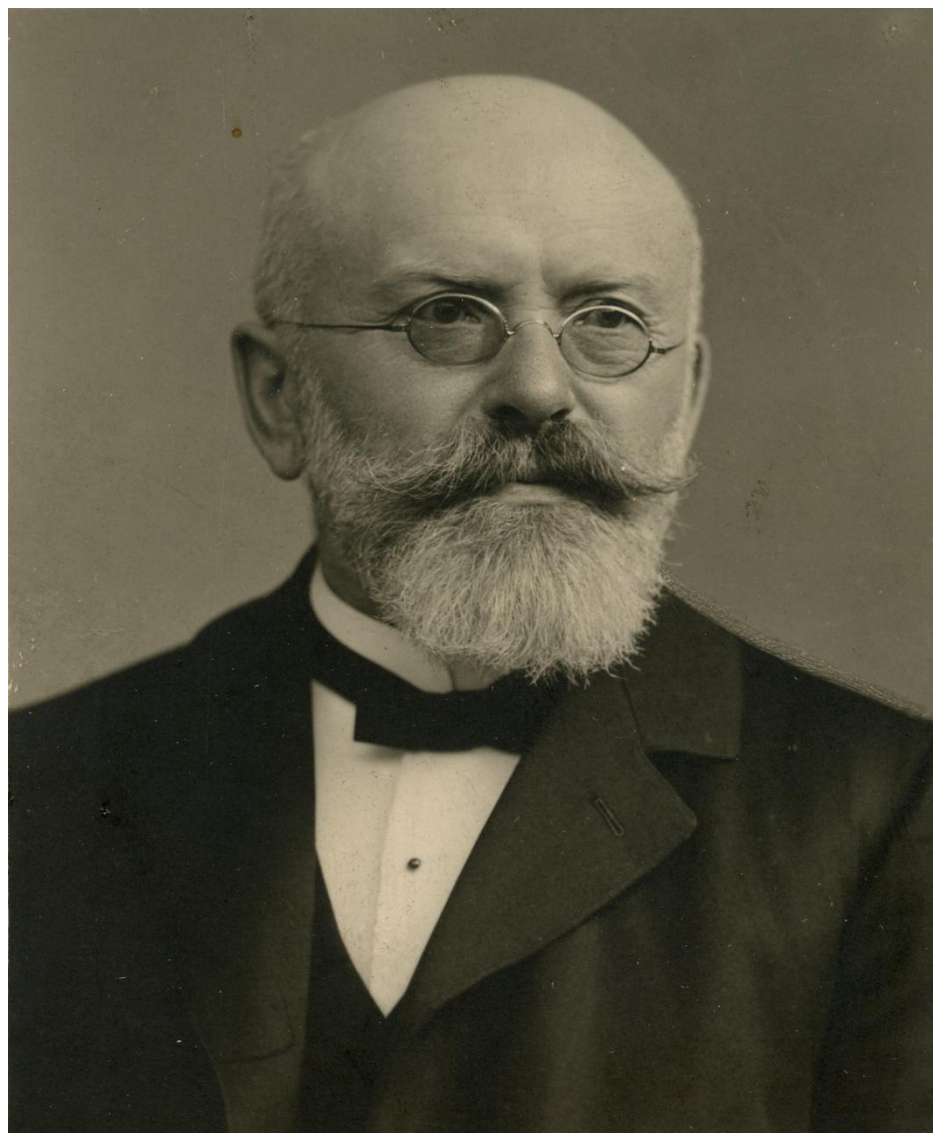
Příloha č. 1 - Vymezená oblast jihozápadu Čech

Příloha č. 2 - Logo Ústřední matice školské

Příloha č. 3 - Předseda Ústřední matice školské PhDr. Jindřich Metelka

Příloha č. 4 - Národnostní mapa Plzeňska

Příloha č. 5 - Pohlednice s výzvou na finanční podporu Ústřední matice školské

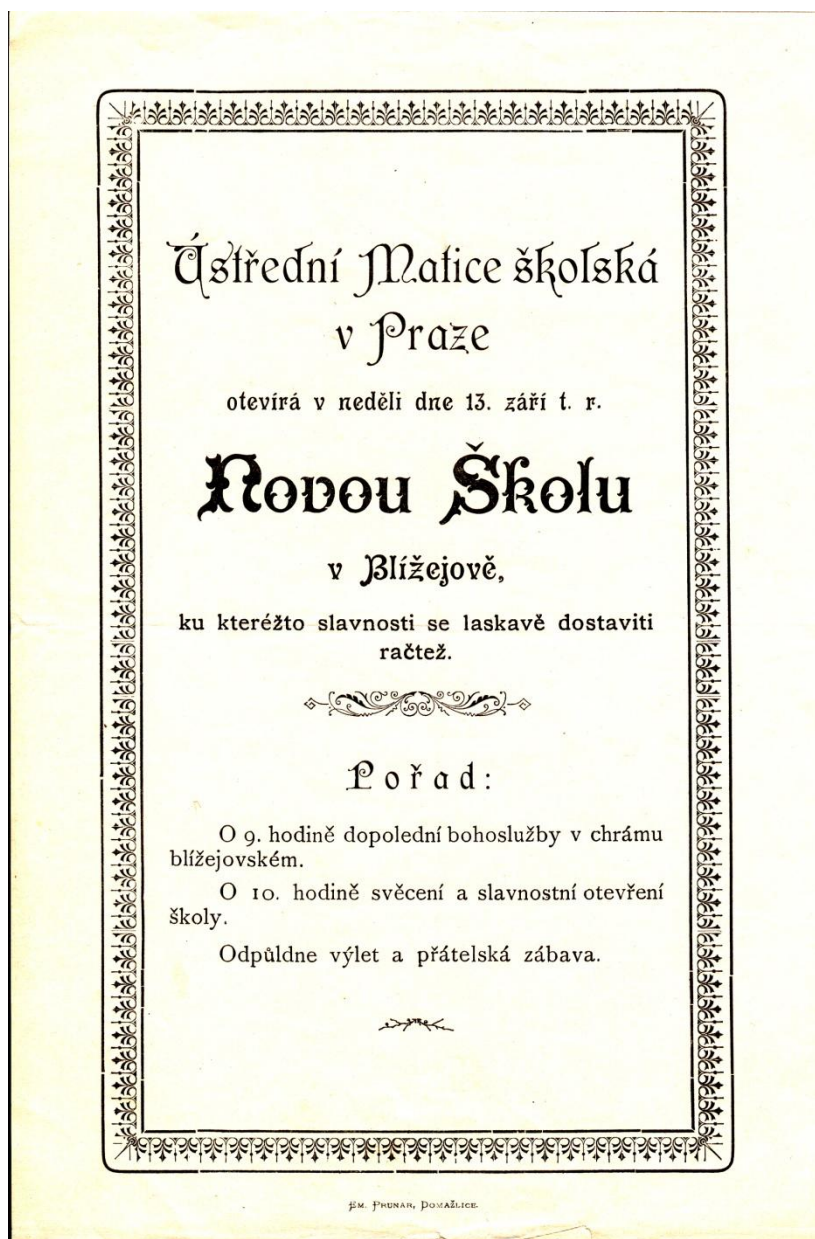
Příloha č. 6 - Předseda plzeňského odboru Ústřední matice školské PhDr. František Lukavský

Příloha č. 7 - Budova české školy v Sulislavi na Stříbrsku

Příloha č. 8 - Pozvánka k otevření nové školy Ústřední matice školské v Blížejově na Horšovskotýnsku

Příloha č. 9 - Novostavba české školy v Capartcích na Domažlicku

Příloha č. 10 - Původní budova české školy v Modravě na Sušicku

